

İzmir Kırsal Alanlar
Planlama Rehberi
Fizibilite ve
Raporlama Hizmeti

İZ.KIRSAL MEVCUT DURUM VE SINIFLAMA Cilt 01

İZMİR KIRSAL ALANLAR PLANLAMA REHBERİ FİZİBİLİTE VE RAPORLAMA HİZMETİ

CİLT 01. İZ.KIRSAL MEVCUT DURUM VE SINIFLAMA

İzmir Kırsal Alanlar Planlama Rehberi Fizibilite ve Raporlama Hizmeti İzmir Büyükşehir Belediyesi Kırsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Kırsal Alan Kalkınma ve Geliştirme Şube Müdürlüğü ile Innosfer Teknoloji Ltd. Şti. arasında 07.08.2025 tarihinde imzalanan sözleşmeye istinaden Aliye Ahu Gülümser, İnci Olgun, Nur Kardelen Öztürk ve Serim Dinç tarafından hazırlanmıştır.

Ağustos 2026

ISBN: 978-625-90960-0-1 (Tk)

978-625-90960-1-8 (1.c)

İzmir Kırsal Alanlar Planlama Rehberi Fizibilite ve Raporlama Hizmeti

İZ.KIRSAL MEVCUT DURUM VE SINIFLAMA Cilt 01

Aliye Ahu Gülümser, İnci Olgun, Nur Kardelen Öztürk, Serim Dinç,
Sıla Keskin, Ayşe Akbay

Yapay zeka kullanım beyanı: Bu raporun hazırlanması sürecinde ChatGPT ve Google Gemini'den derinlemesine literatür araştırmasının desteklenmesi, tabloların geliştirilmesi ve yazım dilinin kontrol edilmesi amacıyla yararlanılmıştır. Tasarlanan grafik ve şemaların biçimsel açıdan geliştirilmesi ile görsel düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde Canva AI 2.0/Magic Studio ve Google'ın Gemini tabanlı görüntü üretme ve düzenleme modeli Nano Banana'dan [Gemini 2.5 Flash Image / Gemini 3 Pro Image] yararlanılmış olup ilgili görsellere dair açıklayıcı bilgi şekil açıklamalarında verilmiştir. Söz konusu araçlar araştırma ve tasarım süreçlerini destekleyici nitelikte kullanılmış; üretilen tüm öneri, metin ve görsel çıktılar yazarlar tarafından değerlendirilmiş, doğrulanmış ve gerekli düzenlemeler yapılarak rapora aktarılmıştır. Raporun bilimsel içeriğine, yöntemine, görsel anlatımına, yorumlarına ve sonuçlarına ilişkin nihai sorumluluk yazarlara aittir.

© 2026, İzmir Büyükşehir Belediyesi

Bu kitap kültür ve eğitim amaçlı hazırlanmıştır. Yayın hakları İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. Kitabın tamamı veya bir bölümü hiçbir biçimde ticari amaçlı çoğaltılıp satılamaz. Kitap içinde yer alan görsellerin kullanımında kaynak gösterilmesi zorunludur.

İçindekiler

Tablo Listesi.....	vii
Şekil Listesi.....	ix
Harita Listesi.....	xi
Fotoğraf Listesi.....	xiii
İzmir Kırsal Alanlar Planlama Rehberi: İZ.KIRSAL Ciltleri	01
1 Giriş	03
2 Günümüzde İzmir Kırsal Alanları.....	05
2.1 Yöntem.....	05
2.2 Temel Göstergelerle İzmir Kırsalı.....	10
3 Mevcut Durum Analizleri.....	15
3.1 Çevre ve İklim.....	16
3.1.1 Doğal Eşikler.....	18
3.1.2 Üretim ve Doğal Kaynaklar Odaklı Bütünleşik Afet Riski.....	38
3.1.3 Tarımsal Kırılganlık ve İklimsel Baskılar	42
3.1.4 Yapılı Çevre Odaklı Bütünleşik Afet Riski.....	43
3.1.5 Orman Yangını, Sel, Taşkın, Heyelan ve Deprem Riski	45
3.2 Yerleşim ve Kültürel Miras	49
3.2.1 Yerleşim Morfolojisi	49
3.2.2 Miras ve Doku Korunmuşluğu	56
3.2.3 Arazi Kullanımı, Yapılı Çevre ve Dönüşüm Baskıları	59
3.2.4 Mekânsal Büyüme ve Kentsel-Kırsal Dönüşüm	65
3.2.5 İşlevsel Çeşitlenme, Makroform ve Gelişme Eşikleri	67
3.3 Nüfus, Ekonomi ve İstihdam	71
3.3.1 Nüfus Dinamikleri	72
3.3.2 Ekonomik Değer Zincirleri ve Üretim Yapısı	84
3.3.3 Ekonomik Ağlar	104
3.4 Ulaşım ve Bağlantısallık	110
3.4.1 Bölgesel Ulaşım Ağları ve Yerel Erişilebilirlik	111

3.5 Hizmet Erişimi ve Altyapı 115

3.5.1 Donatılar ve Hizmet İlişkileri 116

3.5.2 Altyapı 124

4 Mekânsal Değerlendirme 129

4.1 Doğal Eşikler İçin Mekânsal Değerlendirme 129

4.2 Bütünleşik Afet Riski İçin Mekânsal Değerlendirme 130

4.3 Ulaşım Bağlantıları İçin Mekânsal Değerlendirme 133

4.4 Hizmet Erişimi Mekânsal Değerlendirmesi 136

4.5 Altyapı İçin Mekânsal Değerlendirme..... 140

5 Kırsal Mahalle Sınıflaması 145

5.1 Sınıflama Yöntemi ve Veri Seti 145

5.2 Kırsal Sınıflama Analizi 148

5.2.1 Temel Bileşenler Analizi (TBA) 148

5.2.2 Tekdüze Manifold Yaklaşırımı, İzdüşümü ve Yoğunluk
Temelli Mekânsal Kümeleme 153

5.2.3 Kırsal Mahalle Sınıfları..... 155

6 Genel Değerlendirme 161

Kaynakça 165

Tablo Listesi

Tablo 2.1 İzmir İli Kırsal Mahalle Sayıları 06

Tablo 2.2 Kırsal Kavramlar ve Nitelikleri 08

Tablo 2.3 İzmir’de Kadim Üretim Havzaları ve Planlama
Perspektifinden Değerlendirme 12

Tablo 2.4 Temel Göstergelerle İzmir Kırsalının İdari Yapısı 14

Tablo 3.1 Beş Bileşenli Analiz Çerçevesi 17

Tablo 3.2 Doğal Eşiklere Yönelik Betimleyici İstatistikler 21

Tablo 3.3 İzmir İl Genelinde Öne Çıkan Korunan Alanlar 32

Tablo 3.4 Su-Kıyı Verilerine Yönelik Betimleyici İstatistikler 33

Tablo 3.5 Topoğrafyaya Dayalı Yerleşim Tipolojilerinin Dağılımı 52

Tablo 3.6 Yerleşme Biçimi Dağılımı 53

Tablo 3.7 Doku Durumu Betimsel İstatistikleri 58

Tablo 3.8 İzmir Kırsalı Yapılı Çevresine İlişkin Betimleyici İstatistikler 60

Tablo 3.9. 2023-2025 Döneminde Kent-Kır Nüfus Değişimi 73

Tablo 3.10 Demografiye Yönelik Betimleyici İstatistikler 73

Tablo 3.11 Yaş Yapısının Betimleyici İstatistikleri 75

Tablo 3.12 Çiftçi Kayıt Sistemi Betimleyici İstatistikleri 85

Tablo 3.13 Tarım Alanlarına Yönelik Betimleyici İstatistikler 87

Tablo 3.14 Tarımsal Alanların Dağılımı 89

Tablo 3.15 Bitkisel Üretim Deseni Dağılımı 89

Tablo 3.16 Bitkisel Ürün Deseni Dağılımı 90

Tablo 3.17 Hayvansal Üretime Yönelik Betimleyici İstatistikler 91

Tablo 3.18 İlçe Düzeyinde Hayvancılık Değerleri 92

Tablo 3.19 Sit Alanlarının Betimleyici İstatistikleri..... 96

Tablo 3.20 Coğrafi İşaretili Ürünlerin Dağılımı 101

Tablo 3.21 Kooperatiflere Yönelik Betimleyici İstatistikler 103

Tablo 3.22 Erişilebilirliğe Yönelik Betimleyici İstatistikler 112

Tablo 3.23 Eğitim ve Sağlık Yapılarına Yönelik Betimleyici İstatistikler 117

Tablo 3.24 Eğitim Durumuna Yönelik Betimleyici İstatistikler 120

Tablo 5.1.	Çalışma Kapsamına Dahil Edilmeyen Mahalleler	146
Tablo 5.2	Değişken Listesi	147
Tablo 5.3	TBA Yük Tablosu	150
Tablo 5.4	Küme Sınıflama/Eşleme	154
Tablo 5.5	Kırsal Mahalle Sınıflarının İlçe Düzeyinde Dağılımı	155
Tablo 5.6	Mahalle Sınıflarında Öne Çıkan Göstergeler	158

Şekil Listesi

Şekil 1.1	İzmir Kırsalı Mevcut Durum Bileşenleri	04
Şekil 3.1	Kırsal Mekânsal Sistem Bileşenleri ve İlişkisel Yapısı	16
Şekil 3.2	İzmir İli Doğal Eşik Katmanları	19
Şekil 3.3	İzmir İl Bütünü Su-Kıyı İlişki Katmanları	35
Şekil 3.4	İzmir İli Kırsal Yerleşimlerinde Turizm Altyapısı Katmanları	97
Şekil 3.5	Sağlık Merkezi ve Bağımlı Nüfus İlişki Katmanları	118
Şekil 3.6	Eğitim Durumu ve Kültür-Sanat Donatılarının İlişki Katmanları	122
Şekil 4.1	İzmir Bütünü Bütüncül Afet Riski Katmanları	131
Şekil 4.2	İzmir İlindeki Kırsal Yerleşmelerin Bölgesel Ulaşım Altyapısı ile Olan Mekânsal İlişki Katmanları	134
Şekil 4.3	İzmir İli Kırsal Yerleşmeleri Hizmet Erişimi Katmanları	137
Şekil 4.4	İzmir İli Kırsal Yerleşimler Altyapı Sistemleri Mekânsal Katmanları	141
Şekil 5.1	TBA Varyans Analizi	149
Şekil 5.2	TMYİ ve YTMK Analiz Sonuçları	154

Harita Listesi

Harita 2.1	İzmir Kırsal Mahalleleri	07
Harita 3.1	Küçük Menderes Havzası: Üretim, Su Yönetimi ve Doğal Eşik İlişkisi	23
Harita 3.2	İzmir İli Doğal Eşiklerin Mekânsal Dağılımı	25
Harita 3.3	İzmir İl Bütünü Su-Kıyı İlişkisi	36
Harita 3.4	Mavi Bayrak Sertifikalı Alanların Mekânsal Dağılımı.....	39
Harita 3.5	İzmir Kırsal Topoğrafyaya Dayalı Yerleşim Tipolojileri	51
Harita 3.6	İzmir İl Bütünü Kırsal Yerleşim Dokusu	57
Harita 3.7	İzmir İl Bütünü 2013-2024 Yılları Arası Nüfus Değişim Oranı.....	74
Harita 3.8	Genç Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı	77
Harita 3.9	Bağımlı Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı	78
Harita 3.10	+65 Yaş Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı	80
Harita 3.11	İzmir İl Bütünü İlçeler Arası Net Göç	82
Harita 3.12	İzmir Kırsal Mahalleler Sektörel Yapı	86
Harita 3.13	Üretimde Birincil Ürün İhtisaslaşması	93
Harita 3.14	Üretimde İkincil Ürün İhtisaslaşması.....	94
Harita 3.15	İzmir İli Kırsal Yerleşimlerinde Turizm Altyapısı Mekânsal Dağılımı	99
Harita 3.16	Sağlık Merkezi ve Bağımlı Nüfus İlişkisi	119
Harita 3.17	Eğitim Durumu ve Kültür-Sanat Donatılarının İlişkisinin Mekânsal Dağılımı	123
Harita 4.1	İzmir Bütünü Bütüncül Afet Riski Mekânsal Dağılımı	132
Harita 4.2	İzmir İlindeki Kırsal Yerleşmelerin Bölgesel Ulaşım Altyapısı ile Olan Mekânsal İlişki Sentezi	135
Harita 4.3	İzmir İli Kırsal Yerleşmeleri Hizmet Erişimi Mekânsal Değerlendirmesi.....	138
Harita 4.4	İzmir İli Kırsal Yerleşimler Altyapı Sistemleri Mekânsal Değerlendirmesi	142
Harita 5.1	Bileşenlerin Mekânsallaştırılması	152
Harita 5.2	Kırsal Mahalle Sınıflaması	156

Fotoğraf Listesi

Fotoğraf 3.1 Karadoğın (Ödemiş) 2025 Yangını Sonrası	47
Fotoğraf 3.2 Karadoğın (Ödemiş) Köy Meydanı.....	62
Fotoğraf 3.3 Yapı Duvarı Taş Örgü Detayları	65

İzmir Kırsal Alanlar Planlama Rehberi: İZ.KIRSAL Ciltleri

İZ.KIRSAL Ciltleri, İzmir kırsalının mevcut durumunu değerlendirmek, stratejik yönelimlerini tanımlamak, planlama araçlarını geliştirmek ve bu araçların yerel ölçekte uygulanabilirliğini örneklemek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma, İzmir kırsalını yalnızca tarımsal üretim alanları ya da idari olarak mahalle statüsüne geçmiş yerleşimler toplamı olarak değil; üretim havzaları, kıyı ve yarımada yerleşimleri, orman ve dağ mahalleleri, metropol çeperi, kültürel peyzajlar ve yerel toplulukların gündelik yaşam ilişkileriyle birlikte değerlendirmektedir.

Bu çalışma, birbirini tamamlayan dört ciltten oluşmaktadır. İZ.KIRSAL Mevcut Durum ve Sınıflama (Cilt 01), İzmir kırsalının mevcut durumunu ve kırsal mahalle sınıflamasını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda çevre ve iklim koşulları, doğal eşikler, yerleşim dokusu, kültürel miras, nüfus yapısı, kırsal ekonomi, istihdam dinamikleri, ulaşım ve bağlantısallık, hizmet erişimi ve altyapı olanakları birlikte ele alınmaktadır. Böylece kırsal alanların mekânsal, toplumsal, ekonomik, ekolojik ve kültürel özellikleri bütüncül bir analiz çerçevesinde değerlendirilmektedir.

İZ.KIRSAL Stratejik Çerçeve Belgesi (Cilt 02), Cilt 01'de ortaya konulan mevcut durum analizleri ve kırsal mahalle sınıflamasından hareketle İzmir kırsalına yönelik stratejik çerçeveyi geliştirmektedir. Bu ciltte güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar, tehditler, öncelikli sorun alanları ve gelişme potansiyelleri değerlendirilmekte;

stratejik kararların veri temelli ve yere özgü bir zeminde oluşturulması amaçlanmaktadır.

İZ.KIRSAL Planlama Araçları ve Uygulama Rehberi (Cilt 03), analiz ve strateji bulgularını planlama araçlarına dönüştürmektedir. Bu ciltte kırsal alanların korunması, üretim kapasitesinin güçlendirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, ekolojik duyarlılığın gözetilmesi, kültürel mirasın sürdürülmesi ve yerel yönetim kapasitesinin geliştirilmesi için kullanılabilecek planlama araçları, uygulama ilkeleri ve karar süreçleri tanımlanmaktadır.

İZ.KIRSAL Uygulama Örnekleri (Cilt 04), stratejik çerçevenin ve planlama araçlarının yerel ölçekte nasıl uygulanabileceğini örnekleyen uygulama çalışmaları ve rehber ilkelerden oluşmaktadır. Farklı kırsal yerleşim karakterleri, yerel ihtiyaçlar, ekolojik eşikler, üretim ilişkileri ve uygulama ölçekleri dikkate alınarak esnek, uygulanabilir ve yere özgü bir araç seti geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Çalışma bütününün ortak yöntemi; yerel bilgi, kurumsal değerlendirmeler, mekânsal analizler, istatistiki

göstergeler, saha gözlemleri, stratejik öncelikler ve uygulama kapasitesinin birlikte ele alınmasına dayanmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda Cilt 01 bilgi ve sınıflama zeminini oluşturmakta; Cilt 02 bu zemini stratejik kararlara dönüştürmekte; Cilt 03 kararların uygulanabilir araçlarını tanımlamakta; Cilt 04 ise yaklaşımın yerel ölçekte uygulanmasını örneklemektedir.

1 Giriş

İzmir kırsalı; kentsel yayılma baskıları, kırsal-kentsel arayüzlerde yoğunlaşan mekânsal dönüşümler, iklim krizi kaynaklı riskler, tarımsal üretim yapısındaki değişimler, hizmet erişimindeki eşitsizlikler ve kırsal kimliğin korunmasına ilişkin sorunlar nedeniyle planlama açısından yeniden değerlendirilmesi gereken bir alandır. Büyükşehir Belediyesi sistemine geçişle birlikte köy ve belde statüsündeki yerleşimlerin mahalle statüsüne dönüşmesi, kırsal alanların idari tanımını değiştirmiş; ancak bu alanların üretim, yerleşim, kültür, ekoloji ve toplumsal yaşam bakımından taşıdığı kırsal nitelikler devam etmiştir.

İzmir kırsalında mahalle statüsü, belediye hizmet alanı ve yönetsel sorumluluk açısından belirleyici olmakla birlikte, kırsal karakterin anlaşılması için tek başına yeterli değildir. Birçok yerleşim; gündelik yaşam pratikleri, üretim ilişkileri, toplumsal aidiyet biçimleri, yerleşim dokusu, yerel mimari özellikleri ve kültürel peyzaj değerleri bakımından köy karakterini sürdürmektedir. Bu nedenle mevcut durum değerlendirmesi, idari statü ya da nüfus büyüklüğüyle sınırlı tutulmamış; üretim havzaları, doğal eşikler, ulaşım ve bağlantısallık, hizmet erişimi, demografik yapı, kültürel miras ve metropoliten bölgeyle kurulan ilişkiler birlikte analiz edilmiştir.

Bu cilt, İzmir Kırsal Alanlar Planlama Rehberi çalışmasının mevcut durum ve sınıflama cildidir. Cildin amacı, İzmir kırsalını oluşturan mahallelerin çevresel, mekânsal, sosyal, ekonomik ve altyapısal özelliklerini bütüncül bir analiz çerçevesinde ortaya koymak ve izleyen ciltlerde geliştirilecek stratejik kararlar için veri temelli bir zemin oluşturmaktır. Bu kapsamda çalışma, kırsal alanları yalnızca sorun alanları üzerinden değil; üretim kapasitesi, ekolojik değerler, yerel bilgi, kültürel miras, kooperatifçilik deneyimleri, kırsal turizm potansiyeli ve toplumsal dayanıklılık olanakları üzerinden de değerlendirmektedir.

Çalışmanın ana evrenini İzmir il bütününde kırsal nitelik taşıyan 937 mahalle oluşturmaktadır. İzmir ili 30 ilçe ve 1301 mahalleden oluşmakta; çalışma kapsamında kırsal karakter gösteren mahalleler esas alınmaktadır. Balçova, Bayraklı, Çiğli, Gaziemir, Konak ve Narlıdere ilçeleri, mahallelerinin tamamının kentsel nitelik taşıması nedeniyle kapsam dışında bırakılmıştır. Analizler 24 ilçe üzerinden yürütülmekte; Bornova, Buca, Güzelbahçe, Karabağlar ve Karşıyaka gibi kentsel ilçelerde ise yalnızca kırsal karakter gösteren mahalleler değerlendirmeye alınmaktadır.

Mevcut durum analizi beş temel bileşen üzerinden kurgulanmıştır: çevre ve iklim; yerleşim ve kültürel miras; nüfus, ekonomi ve istihdam; ulaşım ve bağlantısallık; hizmet erişimi ve altyapı (Şekil 1.1). Bu bileşenler bağımsız analiz başlıkları olarak değil, kırsal sistemin birbirini etkileyen temel unsurları olarak ele alınmıştır. Çevresel eşikler yerleşim biçimlerini ve üretim olanaklarını belirlerken; ulaşım bağlantıları hizmet erişimini, pazar ilişkilerini ve dönüşüm baskılarını etkilemektedir. Nüfus yapısı üretim sürekliliğiyle, kültürel miras yerel ekonomiyle, altyapı kapasitesi ise yaşam kalitesi ve afet dayanıklılığıyla doğrudan ilişkilidir.

Cildin ikinci bölümünde İzmir kırsalının çalışma kapsamı, temel tanımları, yöntemi, ülke ve bölge ölçeğindeki konumu ile temel göstergeleri ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde mevcut durum analizleri beş ana bileşen üzerinden ayrıntılandırılmaktadır. Dördüncü bölümde doğal eşikler,

afet riski, ulaşım, hizmet erişimi ve altyapı başlıkları mekânsal değerlendirme yaklaşımıyla sentezlenmektedir. Beşinci bölümde kırsal mahalle sınıflaması sunulmakta; altıncı bölümde ise mevcut durum analizlerinden elde edilen temel bulgular genel değerlendirme kapsamında özetlenmektedir.

Cildin sonunda yer alan genel değerlendirme bölümü, mevcut durum analizleri ve kırsal mahalle sınıflamasından elde edilen bulguları stratejik planlama açısından yorumlamaktadır. Bu sentez, İzmir kırsalının temel kırılma noktalarını, potansiyellerini ve öncelikli müdahale alanlarını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Böylece İZ.KIRSAL Mevcut Durum ve Sınıflama (Cilt 01), İZ.KIRSAL Stratejik Çerçeve Belgesi (Cilt 02), İZ.KIRSAL Planlama Araçları ve Uygulama Rehberi (Cilt 03) ve İZ.KIRSAL Uygulama Örnekleri (Cilt 04) için analitik temel oluşturmaktadır.

Şekil 1.1. İzmir Kırsal Mevcut Durum Bileşenleri

2 Günümüzde İzmir Kırsal Alanları

İzmir kırsalı, idari olarak mahalle statüsüne geçmiş yerleşimlerden oluşmakla birlikte, yalnızca idari statü üzerinden tanımlanamayacak çeşitlilikte bir yapıya sahiptir. Üretim havzaları, kıyı ve yarımada yerleşimleri, orman ve dağ mahalleleri, metropol çeperi, kültürel peyzaj alanları, yerel üretim ağları ve toplumsal bellek unsurları İzmir kırsalının farklılaşan karakterini belirlemektedir. Bu nedenle çalışma, İzmir kırsalını tek tip bir alan olarak değil; üretim, yerleşim, ekoloji, hizmet erişimi ve kırsal-kentsel etkileşim ilişkileri üzerinden değerlendirilen bütüncül bir kırsal sistem olarak ele almaktadır.

Bu bölüm, İZ.KIRSAL Mevcut Durum ve Sınıflama (Cilt 01) kapsamında yürütülen analizlere temel oluşturan çalışma kapsamını, yöntemsel yaklaşımı ve temel göstergeleri tanımlamaktadır. Öncelikle çalışma kapsamında değerlendirilen kırsal mahalleler ve kullanılan temel kavramlar açıklanmakta; ardından İzmir kırsalının ülke ve bölge ölçeğindeki konumu, üst ölçekli politika belgeleriyle ilişkisi ve il bütünündeki mekânsal ağırlığı değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede birinci bölüm, izleyen mevcut durum analizleri için kavramsal ve mekânsal zemin oluşturmaktadır. Çevre ve iklim, yerleşim ve kültürel miras, nüfus, ekonomi ve istihdam, ulaşım ve bağlantısallık ile hizmet erişimi ve altyapı başlıklarında yapılacak değerlendirmeler, bu bölümde tanımlanan çalışma kapsamı ve yöntemsel yaklaşım üzerine kurulmaktadır.

2.1 Yöntem

Çalışmanın ana çerçevesini İzmir il bütününde kırsal nitelik taşıyan mahalleler oluşturmaktadır. İzmir ili 30 ilçe ve 1301 mahalleden oluşmaktadır (Tablo 2.1); çalışma kapsamında kırsal karakter gösteren 937 mahalle esas alınmıştır (Harita 2.1). Balçova, Bayraklı, Çiğli, Gaziemir, Konak ve Narlıdere ilçeleri, mahallelerinin tamamının kentsel nitelik taşıması nedeniyle kapsam dışında bırakılmıştır. Analizler 24 ilçe üzerinden yürütülmüş; Bornova, Buca, Güzelbahçe, Karabağlar ve Karşıyaka gibi kentsel ilçelerde ise yalnızca kırsal karakter gösteren mahalleler değerlendirmeye alınmıştır.

Bu yaklaşım, İzmir kırsalını yalnızca idari sınırlar üzerinden değil, kırsal karakterin mekânsal, sosyal, ekonomik ve çevresel göstergeleri üzerinden

değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Büyükşehir Belediyesi sistemine geçişle birlikte köy ve belde statüsündeki yerleşimlerin mahalle statüsüne dönüşmesi, kırsal alanların idari tanımını değiştirmiştir. Buna karşın birçok yerleşim; üretim

ilişkileri, yerleşim dokusu, gündelik yaşam pratikleri ve toplumsal aidiyet biçimleri bakımından kırsal karakterini sürdürmektedir. Bununla birlikte çalışmada mahalle statüsü tek başına yeterli bir ölçüt olarak görülmemiş; eski köy ve belde geçmişi, güncel kırsal mahalle

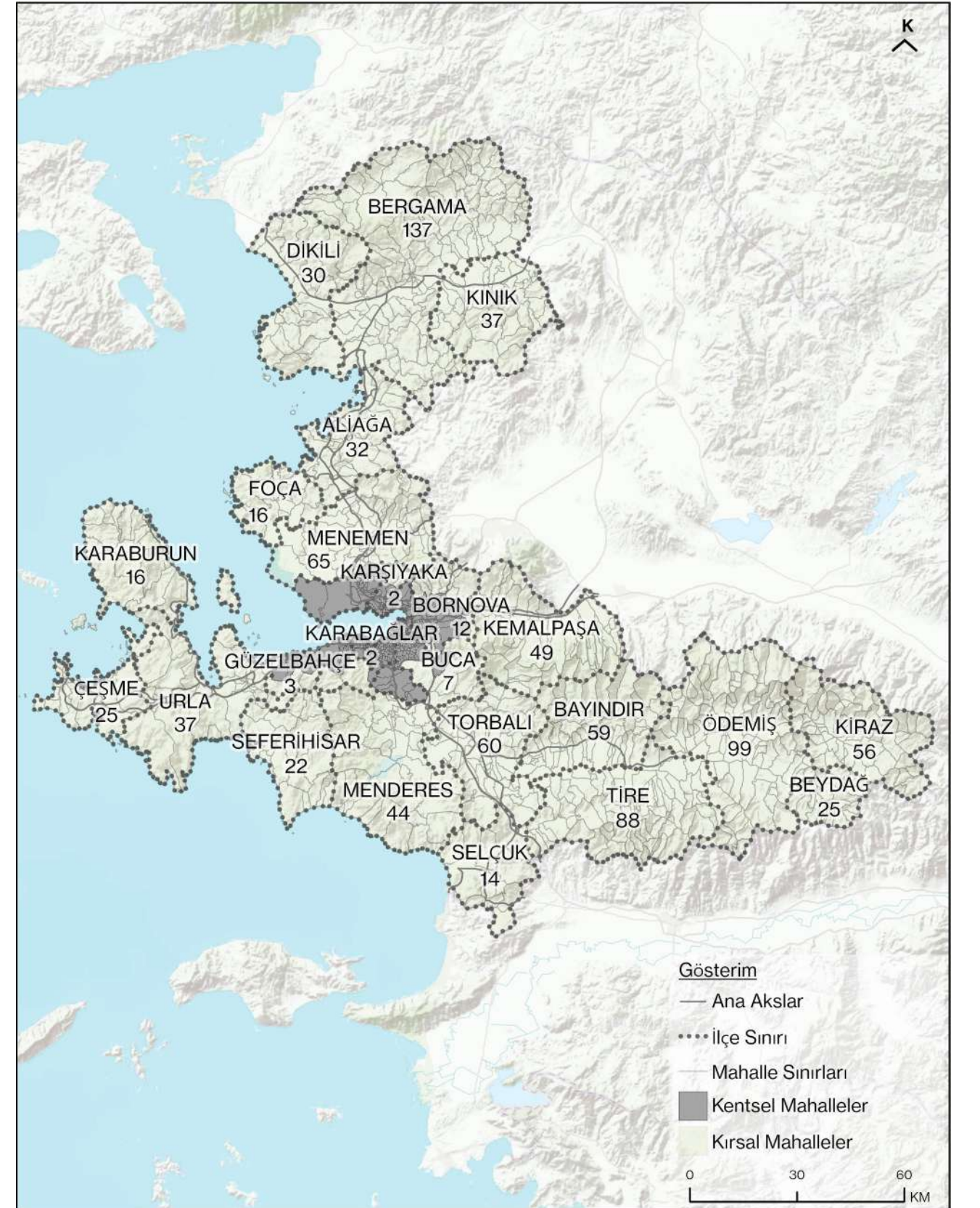
İlçe Adı	Mahalle Sayısı ¹	Çalışmaya Dahil Edilen Mahalle Sayısı ²
Aliağa	33	32
Balçova	8	-
Bayındır	59	59
Bayraklı	25	-
Bergama	137	137
Beydağ	25	25
Bornova	45	12
Buca	47	7
Çeşme	25	25
Çiğli	26	-
Dikili	30	30
Foça	16	16
Gaziemir	16	-
Güzelbahçe	12	3
Karabağlar	58	2
Karaburun	16	16
Karşıyaka	27	2
Kemalpaşa	49	49
Kınık	37	37
Kiraz	56	56
Konak	113	-
Menderes	44	44
Menemen	65	65
Narlıdere	11	-
Ödemiş	99	99
Seferihisar	23	22
Selçuk	14	14
Tire	88	88
Torbalı	60	60
Urla	37	37
Toplam	1301	937

< **Tablo 2.1.** İzmir İli Kırsal Mahalle Sayıları

¹ Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri 04.01.2026.

² İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından sağlanan verilere dayanarak kırsal mahalle listesine odaklanmaktadır. Organize sanayi bölgelerini oluşturan 14 mahalle ve 2026 yılında mahalle statüsüne geçen Seferihisar ilçesinin Necat Hepkon mahallesi dahil olmak üzere, toplamda 15 mahalle veri erişilebilirliği bulunmaması nedeniyle çalışma kapsamında değerlendirilmemiştir.

> **Harita 2.1.** İzmir Kırsal Mahalleleri

kararları, TÜİK kent-kır sınıflaması, orman köyü/orman mahallesi niteliği, üretim ilişkileri, yerleşim dokusu ve hizmet erişimi gibi göstergeler birlikte değerlendirilmiştir.

Çalışmakapsamındabeştemelkavram birbirinden ayrılarak kullanılmaktadır (Tablo 2.2). İZ.KIRSAL kırsal mahallesi, bu çalışma kapsamında kırsal özellikleri nedeniyle analiz ve sınıflamaya dahil edilen idari mahalle birimini ifade etmektedir. Bu analitik kullanım, ilgili mevzuat uyarınca belediye meclis kararıyla verilen kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan statüsüyle aynı değildir. Kırsal alan, kırsal nitelik gösteren mahallelerin idari sınırlarının tamamını kapsayan geniş mekânsal çerçeveyi; kırsal

yerleşim ise bu alanlar içinde fiilen yerleşim bulunan toplu veya dağınık yapılaşmış kesimleri tanımlamaktadır.

Kırsal yerleşik alan ve civarı ise 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 8 ve 27’nci maddeleri ile Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği’nin 4 ve 43’üncü maddeleri uyarınca, tespit ve onay işlemleri yürütülen hukuki mekânsal sınırı ifade etmektedir. Mahalle idari sınırı, fiili kırsal yerleşim alanı, mevcut onaylı kırsal yerleşik alan sınırı ve kırsal yerleşik alan civarı sınırı birbirinden farklı veri ve karar katmanlarıdır. Çalışmada bu sınırlar aynı kabul edilmemekte; harita ve veri tabanlarında ayrı katmanlar olarak gösterilmektedir.

Kavram	Nitelik
İZ.KIRSAL kırsal mahalle sınıfı	Analitik Sınıflama
Kırsal Mahalle / Kırsal Yerleşik Alan Statüsü	İdari, mali ve hizmetlere ilişkin statü
Mahalle idari sınırı	İdari sınır
Fiili kırsal yerleşim alanı	Mevcut yapılaşma ve gündelik kullanım alanı
Kırsal yerleşik alan ve civarı	İmar mevzuatı kapsamında tespit ve onaylanan hukuki sınır

Çalışmada sistem yaklaşımı ve veri temelli mekânsal analiz yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Çevre ve iklim koşulları, yerleşim dokusu, kültürel miras, nüfus yapısı, ekonomik faaliyetler, ulaşım ve bağlantısallık, hizmet erişimi ve altyapı olanakları kırsal mahallelerin mevcut durumunu anlamak üzere birlikte değerlendirilmiştir.

Analiz süreci üç aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada farklı

kurumlardan temin edilen veriler standartlaştırılmış, mahalle ölçeğinde eşleştirilmiş ve analiz edilebilir göstergelere dönüştürülmüştür. İkinci aşamadacoğrafibilgisistemleritabanlı analizler aracılığıyla çevresel, sosyal, ekonomik ve altyapısal göstergeler mekânsal olarak değerlendirilmiştir. Üçüncü aşamada ise analiz bulguları planlama açısından yorumlanmış; üretim sürekliliği, hizmet erişimi, doğal eşikler, kültürel miras, ulaşım

İzmir kırsalı, üretim çeşitliliği, metropoliten bölgeyle ilişkisi, kıyı ve yarımada dinamikleri, güçlü tarımsal havzaları ve yerel kalkınma deneyimleriyle özgün bir konuma sahiptir.

bağlantıları, altyapı kapasitesi ve afet/iklim riskleri bakımından potansiyel ve kırılgan alanlar belirlenmiştir.

Bu yöntem, İzmir kırsalını tek tip müdahalelerle ele almak yerine, yerel farklılıkları ve ölçekler arası ilişkileri dikkate alan bir analiz zemini sunmaktadır. İZ.KIRSAL Mevcut Durum ve Sınıflama (Cilt 01) kapsamında geliştirilen mevcut durum okuması, İZ.KIRSAL Stratejik Çerçeve Belgesi (Cilt 02), İZ.KIRSAL Planlama Araçları ve Uygulama Rehberi (Cilt 03) ve İZ.KIRSAL Uygulama Örnekleri (Cilt 04) için veriye dayalı bir temel oluşturmaktadır.

Ülke Bütününde İzmir Kırsalının Konumu

İzmir kırsalı, Türkiye’nin kırsal kalkınma gündemi içinde üretim çeşitliliği, metropoliten bölgeyle ilişkisi, kıyı ve yarımada dinamikleri, güçlü tarımsal havzaları ve yerel kalkınma deneyimleri nedeniyle özgün bir konuma sahiptir. İlde tarımsal üretim, hayvancılık, su ürünleri, zeytincilik, bağcılık, süs bitkileri, seracılık, gastronomi ve yerel ürün ekonomileri birlikte varlık göstermektedir. Bu çeşitlilik, İzmir kırsalının yalnızca

tarımsal üretim kapasitesiyle değil, kırsal ekonominin çeşitlenme potansiyeliyle de değerlendirilmesini gerektirmektedir.

İzmir kırsalı aynı zamanda kıyı turizmi, metropol çeperi, sanayi ve lojistik koridorları, doğal koruma alanları ve kültürel peyzajlarla doğrudan temas hâlinindedir. Kıyı ve yarımada yerleşimlerinde turizm, ikinci konut ve mevsimsel nüfus baskısı öne çıkarken; metropol çeperindeki kırsal mahallelerde sanayi, lojistik, konut ve ulaşım yatırımları tarımsal alanlarla birlikte değerlendirilmesi gereken baskılar oluşturmaktadır. Dağ, orman ve iç kesim yerleşimlerinde ise ekolojik hassasiyet, yangın riski, ulaşım güçlüğü ve hizmet erişimi öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Üst ölçekli politika belgeleri, İzmir kırsalının mevcut durum değerlendirmesi için önemli bir çerçeve sunmaktadır. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi, tarım dışı gelir kaynaklarının güçlendirilmesi, üretici örgütlenmeleri ve hizmet erişiminin iyileştirilmesi başlıklarını öne çıkarmaktadır. Bu başlıklar, İzmir’de tarımsal üretim havzaları ile

Tablo 2.2. Kırsal Kavramlar ve Nitelikleri

turizm, gastronomi, kültür ekonomisi, lojistik ve yenilenebilir enerji gibi tarım dışı faaliyetlerin giderek daha fazla keşiştiği kırsal alanlar için doğrudan karşılık bulmaktadır.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi IV (2024-2028), kırsal toplumun refahını artırma, kırsalda yaşam kalitesini yükseltme, yerel potansiyelleri harekete geçirme, tarımsal üretim ile çevresel sürdürülebilirliği birlikte ele alma ve yerel aktörlerin kapasitesini güçlendirme hedefleriyle İzmir kırsalının değerlendirilmesinde üst politika zeminini oluşturmaktadır. İzmir ölçeğinde bu çerçeve; su yönetimi, küçük üreticinin pazara erişimi, kooperatiflerin kurumsal kapasitesi, kırsal mahallelerde hizmet sürekliliği, afet ve iklim risklerine uyum, kültürel peyzajların korunması ve yerel ürünlerin katma değerinin artırılması başlıklarıyla ilişkilidir.

İzmir Bölge Planı (2024-2028), yeşil dönüşüm, mavi büyüme, dirençlilik ve liman kenti kimliği üzerinden İzmir'in kıyı, üretim, lojistik, turizm ve ekolojik ağlarını birlikte ele almaktadır. Bu yaklaşım kırsal alanlar açısından iki yönlü bir değerlendirme gerektirmektedir. Kıyı ilçeleri turizm, balıkçılık ve mavi ekonomiyle ilişki kurarken; Bakırçay, Gediz ve Küçük Menderes havzaları gıda güvenliği, üretim sürekliliği ve ekolojik dayanıklılık bakımından bölgesel sistemin taşıyıcı alanları olarak öne çıkmaktadır.

Bu belgeler birlikte değerlendirildiğinde, İzmir kırsalı için dört temel konu alanı

belirginleşmektedir: tarımsal üretim ve gıda güvenliğinin korunması; kırsal ekonominin turizm, gastronomi, kültür ve yenilenebilir enerji gibi faaliyetlerle çeşitlendirilmesi; iklim değişikliğine uyumlu su, toprak ve ekosistem yönetiminin güçlendirilmesi; kırsal mahallelerde hizmet erişimi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi. İZ.KIRSAL Mevcut Durum ve Sınıflama (Cilt 01), bu konu alanlarını mahalle ölçeğindeki güncel göstergeler ve yerel farklılaşmalar üzerinden değerlendirmektedir.

İzmir'de kırsal kalkınma yaklaşımı, üst ölçekli plan belgelerinin yanı sıra havza temelli yerel kalkınma deneyimleriyle de şekillenmiştir. Yarımada, Gediz-Bakırçay ve Küçük Menderes bölgelerinde geliştirilen yerel kalkınma stratejileri; kırsal miras, yerel üretim, doğal varlıklar ve kültürel peyzajın birlikte ele alınması bakımından önemli bir birikim oluşturmuştur. Bu nedenle İzmir kırsalı, Türkiye kırsal kalkınma politikaları içinde yalnızca üretim kapasitesiyle değil; havza temelli planlama, yerel ürünlerin değerlendirilmesi, kooperatifleşme, kültürel miras ve doğa temelli kalkınma deneyimleriyle de öne çıkmaktadır.

2.2 Temel Göstergelerle İzmir Kırsalı

İzmir kırsalı, coğrafi konumu, üretim çeşitliliği, yerleşim geçmişi ve metropoliten gelişme baskıları nedeniyle tek bir kırsal tanımla açıklanamayacak kadar farklılaşmış

bir yapı ortaya koymaktadır. Kuzeyde Bakırçay Havzası ve Kozak Platosu; batıda Karaburun-Çeşme-Urla-Seferihisar yarımada kuşağı; doğu ve güneyde Küçük Menderes Havzası; metropol çeperinde ise Menemen, Kemalpaşa, Torbalı ve Menderes hattı farklı üretim, yerleşim ve dönüşüm süreçleri üretmektedir. Bu nedenle İzmir kırsalı yalnızca nüfus büyüklüğü veya idari statü üzerinden değil; üretim biçimleri, hizmet erişimi, ekolojik eşikler, ulaşım bağlantıları, toplumsal bellek ve metropoliten baskı alanlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

İzmir kırsalını anlamada üretim havzaları kadar, kent çeperinde varlığını sürdüren kadim üretim alanları da önem taşımaktadır. Gediz Deltası, Yamanlar Dağı, Nif Dağı ve Kızıldağlar çevresinde yapılan çalışmalar, İzmir'in metropoliten gelişme baskısı altında kalan fakat hâlâ güçlü üretim belleği ve ekolojik değer taşıyan alanlara sahip olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda Gediz Kıyıları, Hatundere Vadisi, Yamanlar Vadisi, Kavacık Vadisi, Orhanlı Vadisi ve Beyler Vadisi olmak üzere altı kadim üretim havzası öne çıkmaktadır (Tablo 2.3). Bu havzalar yalnızca tarımsal üretim alanı değil; geleneksel üretim bilgisi, yerel ürün deseni, küçükbaş hayvancılık, zeytincilik, bağcılık, kıyı balıkçılığı, biyolojik çeşitlilik ve kırsal toplumsal hafızanın birlikte sürdüğü alanlardır.

Bu durum, İzmir kırsalının yalnızca geniş tarım arazileri ya da idari kırsal mahalleler üzerinden değil, kent

merkezine yakın fakat kırsal üretim karakterini koruyan mikro-havzalar üzerinden de okunması gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle kentleşme baskısı, göç, doğal dokunun bozulması ve geleneksel üretim pratiklerinin zayıflaması, bu alanlarda ortak tehditler olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle İzmir kırsalında planlama yaklaşımı, yalnızca üretim miktarını artırmaya değil, üretim alanlarının ekolojik ve kültürel sürekliliğini korumaya da yönelmelidir.

İzmir kırsalı, 6360 sayılı Kanun sonrasında idari olarak mahalle statüsüne geçmiş olsa da gündelik yaşam pratikleri, üretim ilişkileri, toplumsal aidiyet biçimleri ve yerleşim dokusu bakımından birçok alanda köy karakterini sürdürmektedir. Mahalle statüsü, belediye hizmet alanı ve yönetsel sorumluluk bakımından belirleyici olmakla birlikte, mekânsal ve sosyo-ekonomik analizlerde eski köy ve belde geçmişi hâlâ önemli bir açıklayıcı unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle kırsal mahalleler değerlendirilirken yalnızca güncel idari statü değil; yerleşimlerin tarihsel kökeni, üretim biçimi, merkezilik düzeyi ve hizmet kapasitesi de dikkate alınmalıdır. 6360 sayılı Kanun sonrasında köylerin mahalleye dönüşmesi, daha önce usulüne uygun olarak onaylanmış köy yerleşik alan sınırlarını kendiliğinden ortadan kaldırmamaktadır. Kırsal özelliği devam eden yerleşimlerde mevcut onaylı köy yerleşik alan

Kadim Üretim Havzası	Öne Çıkan Üretim / Karakter	Planlama Perspektifinden Değerlendirme
Gediz Kıyıları Kadim Üretim Havzası	Geleneksel kıyı balıkçılığı, delta ekosistemi, kıyı üretim kültürü	Kıyı ekosistemi, balıkçılık pratikleri ve koruma-kullanma dengesi birlikte ele alınmalıdır. Alan, hem ekolojik hassasiyet hem de kıyı üretim kültürü açısından korunması gereken bir kırsal-kıyusal peyzaj niteliği taşımaktadır.
Hatundere Vadisi Kadim Üretim Havzası	Kara keçi, kara sığır, hayvancılık, zeytin ve kırsal üretim deseni	Hayvancılık ve zeytin üretimi, mera-orman ilişkisi ve yerel üretici yapısıyla birlikte değerlendirilmelidir. Kırsal üretim sürekliliğinin korunması için mera yönetimi, küçük üretici desteği ve yerel ürün değer zincirleri önem taşımaktadır.
Yamanlar Vadisi Kadim Üretim Havzası	Zeytinlikler, küçükbaş hayvancılık, yüksek biyoçeşitlilik	Metropol çeperinde yer aldığı için kentleşme baskısı ve ekolojik süreklilik birlikte ele alınmalıdır. Alan, hem kırsal üretim belleği hem de biyoçeşitlilik açısından kırılgan bir geçiş bölgesi niteliğindedir.
Kavacık Vadisi Kadim Üretim Havzası	Üzüm üretimi, yerel ürün kimliği, kırsal peyzaj	Yerel ürün markalaşması, bağıcılık kültürü ve kırsal turizm ilişkisi açısından önemlidir. Üretim peyzajının korunması, ürün kimliğinin güçlendirilmesi ve yerel ekonomiye katma değer sağlanması önceliklidir.
Orhanlı Vadisi Kadim Üretim Havzası	Zeytin, hayvancılık, markalaşma ve pazarlama kapasitesi	Ürünlerin katma değerinin artırılması ve yerel üreticinin pazara erişimi açısından güçlü potansiyel taşımaktadır. Kooperatifleşme, kısa tedarik zincirleri ve yerel ürün pazarlama mekanizmaları desteklenmelidir.
Beyler Vadisi Kadim Üretim Havzası	Zeytin ormanları, hayvancılık, kırsal üretim belleği	Kızıldağlar çevresindeki kırsal peyzajın korunması ve üretim sürekliliğinin desteklenmesi gerekmektedir. Zeytinlikler, orman dokusu ve hayvancılık pratikleri birlikte değerlendirilmelidir.

Tablo 2.3. İzmir’de Kadim Üretim Havzaları ve Planlama Perspektifinden Değerlendirme

sınırları, ilgili mevzuat çerçevesinde kırsal yerleşik alan sınırı olarak değerlendirilebilmekte; ihtiyaç halinde aynı usul ve teknik esaslara göre yeniden belirleme süreci işletilebilmektedir.

Çalışma kapsamında İzmir genelinde 937 kırsal mahalle ele alınmaktadır. Bu mahallelerin bir bölümü 6360 sayılı Kanun öncesinde köy niteliği taşıyan yerleşimlerden oluşurken, bir bölümü belde geçmişi nedeniyle daha gelişmiş merkezilik özellikleri göstermektedir. Belde geçmişi olan yerleşimler çoğu zaman pazar yeri, kamusal yapı stoku,

ulaşım bağlantısı, ticari hizmetler ve yerel merkez işlevleri bakımından köy kökenli mahallelerden ayrılmaktadır. Buna karşılık dağ, yamaç, orman çevresi ve iç kesimlerde yer alan eski köy yerleşimleri; hizmet erişimi, yaşlanma, ulaşım bağlantıları, tarımsal üretimin sürekliliği ve afet riskleri bakımından daha kırılgan bir yapı sergileyebilmektedir.

İzmir kırsalının genel görünümünde dört temel mekânsal eğilim öne çıkmaktadır. Birincisi, Küçük Menderes, Bakırçay ve Gediz havzalarında tarımsal üretim ve

hayvancılığın sürekliliğidir. Bu alanlarda zeytincilik, meyvecilik, bağıcılık, sebzecilik, süt üretimi ve hayvancılık kırsal ekonominin temel bileşenleri arasında yer almaktadır. İkincisi, kıyı ve yarımada alanlarında turizm, ikinci konut, gastronomi, balıkçılık ve mevsimsel nüfus baskısının kırsal yerleşim karakterini dönüştürmesidir. Üçüncüsü, metropol çeperinde sanayi, lojistik, ulaşım yatırımları ve konut baskısının tarım arazileriyle gerilimli ilişkiler kurmasıdır. Dördüncüsü ise dağ, orman ve yamaç yerleşimlerinde ekolojik hassasiyet, yangın riski, erişim güçlüğü, yaşlanan nüfus ve hizmet sunumu sorunlarının birlikte değerlendirilmesi gereğidir.

Kırsal kimliğin değerlendirilmesinde yalnızca üretim ve nüfus göstergeleri yeterli değildir. Coğrafi işaretli ürünler, yerel şenlikler, geleneksel üretim pratikleri, köy meydanları, türbe ve ziyaret alanları, terk edilmiş okul yapıları, kooperatif mekânları, eski üretim yapıları ve gündelik yaşamın sosyal altyapısını oluşturmaktadır. Bu unsurlar, kırsal kalkınmanın yalnızca ekonomik üretim ve fiziki altyapı yatırımlarıyla sınırlı kalmaması; aynı zamanda toplumsal bellek, yerel kimlik, müşterek kullanım alanları ve yerel örgütlenme kapasitesiyle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

İzmir kırsalının idari ve mekânsal yapısına ilişkin temel göstergeler, kırsal alanların il bütünündeki ağırlığını açık biçimde ortaya koymaktadır

(Tablo 2.4). İzmir’de toplam mahalle sayısı 1301 olup, çalışma kapsamında ele alınan 937 kırsal mahalle ildeki toplam mahallelerin yaklaşık yüzde 72’sine karşılık gelmektedir. Bu oran, kırsal alan planlamasının İzmir’de il bütününe ilişkin mekânsal gelişme, hizmet sunumu, üretim, doğal eşikler ve yerel kalkınma kararları açısından temel bir başlık olduğuna işaret etmektedir.

Bu göstergeler, İzmir kırsalının yalnızca tarımsal üretim alanlarından oluşmadığını; idari dönüşüm, üretim havzaları, orman ve kıyı ekosistemleri, metropol çeperi baskıları, yerel merkezler ve toplumsal bellek unsurlarıyla birlikte çok katmanlı bir mekânsal yapı sergilediğini göstermektedir. Bu nedenle mevcut durum analizinde 937 kırsal mahalle ana çalışma evreni olarak kabul edilmekte; ancak bu mahallelerin kendi içindeki farklılaşmaları eski köy/belde geçmişi, güncel kırsal mahalle kararları, TÜİK kent-kır sınıflaması, orman köyü niteliği ve üretim-hizmet ilişkileri üzerinden birlikte değerlendirilmektedir.

Gösterge	İzmir Değeri	İzmir İçindeki Payı / Anlamı	Türkiye Karşılaştırması / Açıklama	Kaynak
Toplam mahalle sayısı	1301 mahalle	İzmir il bütünündeki tüm mahalleleri ifade eder.	Türkiye’de toplam mahalle sayısı 32.296’dır. İzmir mahalleleri Türkiye toplamının yaklaşık %4,03’ünü oluşturmaktadır.	İçişleri Bakanlığı, Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri; İzmir Büyükşehir Belediyesi çalışma verileri
Çalışma kapsamında ele alınan kırsal mahalle sayısı	937 kırsal mahalle	İzmir toplam mahallelerinin yaklaşık %72,0’si çalışma kapsamındadır.	Türkiye toplam mahalle sayısı içinde yaklaşık %2,90’lık bir paya karşılık gelmektedir.	İzmir Büyükşehir Belediyesi kırsal mahalle çalışma listesi
Kırsal mahalle sayısı en yüksek ilçeler	Bergama 137; Ödemiş 99; Tire 88; Menemen 65; Torbalı 60	İlk beş ilçe toplamı 449 kırsal mahalledir. Bu ilçeler, İzmir kırsal mahallelerinin yaklaşık %47,9’unu oluşturmaktadır.	Türkiye toplam mahalle sayısı içinde bu beş ilçedeki kırsal mahallelerin payı yaklaşık %1,39’dur.	İzmir Büyükşehir Belediyesi kırsal mahalle çalışma listesi
6360 öncesi köy niteliği taşıyan yerleşimler	593 kayıt	937 kırsal mahalle içinde yaklaşık %63,3’lük bir paya sahiptir.	Eski köy niteliği, yerleşim dokusu, üretim ilişkileri ve toplumsal aidiyet açısından hâlâ açıklayıcıdır.	İzmir Büyükşehir Belediyesi çalışma verileri
6360 öncesi belde niteliği taşıyan yerleşimler	22 belde kaydı + Yenişakran özel kaydı	937 kırsal mahalle içinde yaklaşık %2,5’lik bir paya sahiptir.	Belde geçmişi olan yerleşimler çoğu zaman yerel merkez, pazar, kamusal yapı ve hizmet kapasitesi bakımından ayrışmaktadır.	İzmir Büyükşehir Belediyesi çalışma verileri
2021/2022/2023 kırsal mahalle meclis kararı bulunan yerleşimler	530 kayıt	937 kırsal mahalle içinde yaklaşık %56,6’lık bir paya sahiptir.	Kırsal mahalle kararları, yerel yönetim hizmetleri ve kırsal statünün güncel tanınması açısından önemlidir.	İzmir Büyükşehir Belediyesi meclis kararları
2025 kırsal mahalle kararı bulunan yerleşimler	311 kayıt	937 kırsal mahalle içinde yaklaşık %33,2’lik bir paya sahiptir.	Güncel kırsal mahalle kararları, kırsal alanların idari ve hizmet planlaması açısından yeniden tanımlandığını göstermektedir.	İzmir Büyükşehir Belediyesi meclis kararları
TÜİK kent-kır sınıflamasına göre kır niteliğindeki mahalleler	666 kır; 168 orta yoğun kent; 103 yoğun kent	937 mahallenin yaklaşık %71,1’i kır, %17,9’u orta yoğun kent, %11,0’i yoğun kent niteliğindedir.	İzmir kırsalının yalnızca idari değil, istatistiki olarak da farklı yoğunluk düzeyleri içerdiğine işaret etmektedir.	TÜİK kent-kır sınıflaması
Orman köyü / orman mahallesi sayısı	540 kayıt	937 kırsal mahalleyle oranla yaklaşık %57,6’dır.	Türkiye’de 23.154 orman köyü / orman mahallesi bulunmaktadır. İzmir’in payı yaklaşık %2,33’tür.	Orman Genel Müdürlüğü, “Orman köy sayısı ve nüfusunun il düzeyinde dağılımı, 2012–2024”

◀
Tablo 2.4. Temel Göstergelerle İzmir Kırsalının İdari Yapısı

3 Mevcut Durum Analizleri

İZ.KIRSAL Mevcut Durum ve Sınıflama (Cilt 01) kapsamında yürütülen mevcut durum analizleri, İzmir kırsalını çevresel, mekânsal, toplumsal, ekonomik ve altyapısal bileşenler üzerinden değerlendirmektedir. Analiz süreci, tekil göstergelerin ayrı ayrı sunulması yerine, kırsal alanları oluşturan sistemlerin birbirleriyle ilişkili biçimde okunmasına dayanmaktadır.

İzmir kırsalı; üretim havzaları, kıyı ve yarımada yerleşimleri, orman ve dağ mahalleleri, metropol çeperi, kültürel peyzaj alanları ve yerel hizmet odaklarından oluşan farklılaşmış bir yapıya sahiptir. Bu yapı içinde doğal eşikler yerleşim biçimlerini ve üretim olanaklarını yönlendirirken; nüfus yapısı üretim sürekliliği, hizmet erişimi ve sosyal dayanıklılık üzerinde etkili olmaktadır. Ulaşım ve bağlantısallık, kırsal mahallelerin pazara, hizmetlere ve metropoliten sisteme erişim düzeyini belirlemekte; altyapı olanakları ise yaşam kalitesi, üretim kapasitesi ve afet dayanıklılığı açısından temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bu nedenle mevcut durum analizleri, İzmir kırsalını beş temel bileşen üzerinden değerlendirmektedir:

1. Çevre ve iklim
2. Yerleşim ve kültürel miras
3. Nüfus, ekonomi ve istihdam
4. Ulaşım ve bağlantısallık
5. Hizmet erişimi ve altyapı

Bu beş bileşen, kırsal sistemin birbirinden bağımsız parçaları olarak değil, karşılıklı etkileşim içinde çalışan alt sistemleri olarak ele alınmaktadır (Şekil 3.1). Örneğin çevre ve iklim koşulları, tarımsal üretim biçimlerini, afet risklerini ve yerleşim kararlarını belirlemekte; yerleşim dokusu ve kültürel miras, kırsal kimlik, turizm potansiyeli ve kamusal yaşamla ilişki kurmaktadır. Nüfus ve ekonomi bileşeni, üretim kapasitesi, genç nüfusun kırsalda kalma eğilimi, kooperatifleşme ve değer zincirleriyle birlikte okunmaktadır. Ulaşım bağlantıları, kırsal mahallelerin hizmetlere, pazarlara ve merkezlere erişimini belirlerken; hizmet erişimi ve altyapı bileşeni, kırsal yaşam kalitesi ve yerleşim sürekliliği açısından belirleyici hâle gelmektedir.

Şekil 3.1. Kırsal Mekânsal Sistem Bileşenleri ve İlişkisel Yapısı

Çalışma kapsamında mevcut durum analiz bileşenleri, kırsal sistemin bağımsız parçaları olarak değil, birbirini etkileyen analiz alanları olarak ele alınmaktadır. Analiz çerçevesi Tablo 3.1'de özetlenmektedir.

Bu analiz çerçevesi, İzmir kırsalının tek bir gösterge veya sektör üzerinden açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Kırsal alanların mevcut durumu; doğal eşikler, yerleşim karakteri, demografik yapı, ekonomik ilişkiler, ulaşım bağlantıları ve hizmet kapasitesinin birlikte okunmasıyla anlaşılabilir. Bu nedenle izleyen alt bölümlerde her bileşen kendi içinde değerlendirilirken, bileşenler arasındaki ilişkiler de sürekli olarak dikkate alınmaktadır.

3.1 Çevre ve İklim

İzmir'in kırsal coğrafyası; dağ sistemleri, vadiler, alüvyal ovalar, kıyı zonları, sulak alanlar, orman ekosistemleri, mera alanları,

zeytinlikler, tarım havzaları ve biyoçeşitlilik koridorlarından oluşmaktadır. Bu doğal yapı, kırsal yerleşim dokularını, üretim biçimlerini, ulaşım ilişkilerini ve hizmet sunum olanaklarını doğrudan etkilemektedir.

Topoğrafya, iklim, hidrolojik sistemler ve ekolojik yapı, kırsal alanların gelişme potansiyelini belirleyen temel parametrelerdir. Aynı zamanda bu unsurlar, kırsal alanların kırılganlık düzeyini de ortaya koymaktadır. Bu nedenle İzmir kırsalı, yüksek üretim kapasitesi ile yüksek çevresel hassasiyetin birlikte bulunduğu bir planlama alanı olarak değerlendirilmelidir.

İklim değişikliğine bağlı olarak artan kuraklık, sıcaklık dalgalanmaları, aşırı yağışlar, taşkın riski, orman yangınları, kıyı gerilemesi ve deniz seviyesi yükselmesi gibi süreçler kırsal sistemler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu baskılar yalnızca doğal çevreyi değil; tarımsal üretimi,

İzmir ilinin %31'ini orman alanları, %15'ini dikili tarım alanları, %28'ini marjinal tarım alanları, %14'ünü mera alanları, %1'ini özel ürün alanları ve %3'ünü maki ile fundalık alanlar kaplamaktadır.

Bileşen	İçerik	Analitik Rol	Mekânsal Etkisi	Planlama Karşılığı
Çevre ve İklim	Topoğrafya, doğal eşikler, iklimsel baskılar, su-kıyı ilişkileri, afet riskleri, biyoçeşitlilik ve ekolojik hassasiyetler	Kırsal alanların fiziksel sınırlarını, taşıma kapasitesini ve kırılganlık düzeyini belirler.	Yerleşim kararlarını, üretim biçimlerini, arazi kullanımını ve risk alanlarını yönlendirir.	Koruma-kullanma dengesi, ekolojik eşiklerin gözetilmesi, iklim uyumu, afet risk azaltımı ve doğal kaynak yönetimi
Yerleşim ve Kültürel Miras	Kırsal yerleşim dokusu, morfolojik yapı, geleneksel yapı stoku, kültürel peyzaj, yerel üretim belleği ve ortak kullanım alanları	Kırsal kimliği, mekânsal sürekliliği ve yerel belleği görünür kılar.	Yerleşim çekirdeklerinin korunması, büyüme yönleri, kırsal peyzajın sürekliliği ve turizm ilişkilerini etkiler.	Kırsal tasarım rehberleri, yerel doku koruma, yeniden işlevlendirme, kültürel mirasın yaşatılması ve kamusal alanların güçlendirilmesi
Nüfus, Ekonomi ve İstihdam	Demografik yapı, yaşlanma, genç nüfus, göç, tarımsal üretim, hayvancılık, değer zincirleri, kooperatifler ve ekonomik ağlar	Kırsal yaşamın sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğini değerlendirir.	Üretim sürekliliğini, nüfusun yerinde kalma kapasitesini, yerel merkezleri ve kırsal gelir yapısını belirler.	Kırsal kalkınma stratejileri, üretici örgütlenmesi, genç ve kadın üretici desteği, değer zincirlerinin güçlendirilmesi
Ulaşım ve Bağlantısallık	Karayolu, demiryolu, liman, havaalanı, ilçe merkezi ilişkileri, üretim-lojistik bağlantıları ve erişilebilirlik	Kırsal mahallelerin merkezlerle, hizmetlere, pazarlara ve bölgesel ağlara bağlanma düzeyini ortaya koyar.	Metropol çeperi baskılarını, pazar erişimini, hizmet erişimini, turizm hareketliliğini ve afet müdahale kapasitesini etkiler.	Erişilebilirlik iyileştirmeleri, üretim lojistiği, toplu taşıma, acil durum erişimi ve büyüme baskısının yönetimi
Hizmet Erişimi ve Altyapı	Eğitim, sağlık, kültür-sanat, sosyal donatılar, içme suyu, atık su, katı atık, enerji, dijital altyapı ve afet altyapısı	Kırsal yaşam kalitesini, sosyal dayanıklılığı ve hizmet eşitliğini değerlendirir.	Hizmet merkezleri, bağımlı yerleşimler, altyapı eksiklikleri ve kırılgan mahalleleri görünür kılar.	Kademeli hizmet ağı, altyapı önceliklendirmesi, gezici hizmetler, dijital erişim, afet dayanıklılığı ve yerel hizmet kapasitesinin güçlendirilmesi

➤ Tablo 3.1. Beş Bileşenli Analiz Çerçevesi

su yönetimini, yerleşim güvenliğini, ulaşım sürekliliğini, kırsal altyapıyı ve yerel geçim kaynaklarını da etkilemektedir.

Çevre ve iklim bileşeni, mevcut durum analizinde yalnızca doğal kaynak envanteri olarak ele alınmamaktadır. Bu başlık; kırsal alanların taşıma kapasitesini, üretim sürekliliğini, doğal eşiklerini, ekosistem hizmetlerini, afet risklerini ve planlama kararlarının sınır koşullarını belirleyen temel analiz alanı olarak değerlendirilmektedir.

İzmir kırsalında çevresel yapı üç ana düzeyde okunabilir. Birincisi, tarımsal üretim kapasitesi yüksek ova ve havza sistemleridir. Bakırçay, Gediz ve Küçük Menderes havzaları verimli toprakları ve üretim kapasitesiyle öne çıkmakta; su yönetimi, taşkın riski, kirlilik baskısı ve yapılaşma baskısı açısından kırılganlıklar taşımaktadır. İkincisi, orman, maki, mera ve yamaç sistemlerinin baskın olduğu dağ ve orman yerleşimleridir. Bu alanlarda biyoçeşitlilik, ekolojik süreklilik ve peyzaj değeri yüksek olmakla birlikte yangın riski, erozyon ve erişim güçlüğü öncelikli konular arasındadır. Üçüncüsü ise kıyı ve yarımada alanlarında su-kıyı ilişkisi, turizm baskısı, mevsimsel nüfus hareketleri ve kıyı ekosistemlerinin korunması üzerinden şekillenen hassas alanlardır.

Bu çerçevede çevre ve iklim başlığı altında doğal eşikler, topoğrafya ve yükselti, toprak ve arazi kullanımı, biyoçeşitlilik koridorları, su-kıyı ilişkileri ve bütüncül afet riski birlikte değerlendirilmektedir. Her alt başlık,

İzmir kırsalında koruma-kullanma dengesinin kurulması, kırsal üretim alanlarının sürdürülmesi ve iklim değişikliğine uyumlu planlama kararlarının geliştirilmesi açısından analitik temel sağlamaktadır.

3.1.1 Doğal Eşikler

Doğal eşikler, kırsal alanlarda yerleşim örüntülerini, tarımsal üretim biçimlerini, altyapı yatırımlarını ve gelişme kararlarının sınırlarını belirleyen temel biyofiziksel unsurlardır. Bu eşikler; yükselti, eğim, toprak özellikleri, arazi kullanımı, bitki örtüsü, hidrolojik yapı, ekolojik hassasiyetler ve koruma statüleri üzerinden tanımlanmaktadır. Birlikte değerlendirildiklerinde, ekolojik açıdan hassas, üretim bakımından değerli ya da fiziksel olarak gelişme açısından sınırlı alanları görünür kılmaktadır (Şekil 3.2).

İzmir kırsalında doğal eşikler, yalnızca doğal çevrenin taşıma kapasitesini gösteren unsurlar değildir. Aynı zamandaplanlamakararlarının yönünü belirleyen mekânsal sınırlayıcılar ve yönlendiricilerdir. Ormanlar, zeytinlikler, meralar, tarım alanları, sulak alanlar, su koruma kuşakları, kıyı ekosistemleri, biyoçeşitlilik alanları ve erozyona duyarlı bölgeler; kırsal peyzajın ekolojik değerini, üretim kapasitesini ve kırılganlık düzeyini birlikte ortaya koymaktadır.

Bu alanlar tarımsal geçim kaynaklarını desteklemenin yanı sıra iklim düzenleme, biyoçeşitlilik koridorlarının sürekliliği, su rejiminin dengelenmesi, toprak erozyonunun

> **Şekil 3.2.** İzmir İli Doğal Eşik Katmanları

Dere ve Akarsular / Su Yüzeyleri

İzmir ili genelinde dere, akarsu ve su yüzeyleri havza sistemi içerisinde dağılmakta olup, özellikle Gediz, Bakırçay ve Küçük Menderes havzaları boyunca yoğunlaşmaktadır. Bu alanlar ekolojik süreklilik, taşkın riski ve yerleşim kısıtları açısından temel doğal eşikler arasında yer almaktadır.

Riskler

Menemen Ovası, Bakırçay ve Küçük Menderes havzaları alüvyon zemin yapısı nedeniyle deprem açısından hassas alanlardır. Karaburun Yarımadası, Bergama'nın kuzeyi ve Kiraz-Beydağ hattında su erozyonu yüksekken; Bergama-Kınık güneyi, Aliağa-Menemen arası ile Bayındır-Ödemiş kuzey kesimlerinde heyelan riski bulunmaktadır.

Eşikler

Nitrata Hassas Alanlar özellikle Dikili, Bergama, Menderes, Torbalı, Tire ve Selçuk çevresinde yaygın olup toplamda yaklaşık 2.945 km² ile ilin %24,5'ini kapsamaktadır. Muhafaza ormanları (Gümüldür, Çatalkaya, Meryemana, Karagöl) yaklaşık 155,65 km² büyüklüğe sahiptir. Nitelikli Doğa Koruma Alanları Karaburun-Çeşme-Urla hattında yoğunlaşmakta ve yaklaşık 670,52 km² ile ilin %5,6'sını oluşturmaktadır. Tabiat parkları, özel çevre koruma alanları ve sulak alanlar birlikte değerlendirildiğinde korunan alanların toplam büyüklüğü yaklaşık 301 km²'dir.

Arazi Kullanımı

İzmir'de arazi örtüsü ağırlıklı olarak orman (%31), marjinal tarım (%28), dikili tarım (%15) ve mera (%14) alanlarından oluşmaktadır. Maki ve fundalık alanlar %3 oranında dağılırken, sazlık ve bataklık alanlar özellikle Gediz Deltası çevresinde yoğunlaşmaktadır. Sanayi alanları ise belirli kentsel ve ulaşım odaklarında toplanmaktadır.

Temel Altlık

Temel altlık haritası; ana ulaşım bağlantılarını, kentsel ve kırsal yerleşim alanlarını, tarım ve orman alanlarını ile su yüzeylerini birlikte göstermektedir. Bu altlık, yerleşim yapısı ile doğal alanlar arasındaki mekânsal ilişkilerin okunmasını sağlayarak diğer tematik katmanların değerlendirilmesi için temel bir referans oluşturmaktadır.

sınırlandırılması, karbon tutumu ve peyzaj bütünlüğünün korunması gibi ekosistem hizmetleri sunmaktadır. Buna karşılık orman koruma alanları, su koruma havzaları, sulak alanlar, erozyona duyarlı bölgeler, heyelan riski taşıyan yamaçlar ve taşkın ovaları gibi alanlar, arazi kullanım kararlarını sınırlandıran doğal eşik katmanları oluşturmaktadır.

İklim değişikliğinin etkileriyle birlikte doğal eşiklerin planlama açısından önemi artmaktadır. Yağış rejimindeki değişimler, sıcaklık aşırılıkları, kuraklık, taşkın, kıyı gerilemesi ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi süreçler, doğal eşiklere zaman içinde değişen bir risk boyutu eklemektedir. Bu nedenle mevcut durum analizinde doğal eşikler, yalnızca sabit çevresel veriler olarak değil; kırsal üretim, yerleşim güvenliği, altyapı sürekliliği ve afet dayanıklılığı açısından izlenmesi gereken temel planlama katmanları olarak değerlendirilmektedir.

Mevcut arazi kullanımlarının doğal eşiklerle çakıştığı alanlar, İzmir kırsalında kırılabilirliği artıran başlıca bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Taşkın ovalarında yer alan yerleşimler, eğimli ve bozulmuş yamaçlarda sürdürülen tarımsal faaliyetler, korunan kıyı alanlarında yoğunlaşan turizm kullanımları, orman çevresinde genişleyen yapılaşma baskıları ve su kaynakları çevresindeki kontrolsüz gelişmeler, doğal eşiklerin üretim, yerleşim ve gelişme kararlarının tamamını etkileyen bir planlama katmanı olduğunu göstermektedir.

İzmir ilindeki doğal eşikler değerlendirilirken, korunması gereken alanlar ile yerleşim ve üretim açısından risk taşıyan bölgeler birlikte ele alınmıştır. Korunması gereken alanlar kapsamında ormanlar, tarım arazileri, mera alanları, maki ve fundalık alanlar, su yüzeyleri, sazlık ve bataklıklar, nitelikli doğa koruma alanları, diğer korunan alanlar ve sulama havzaları öne çıkmaktadır. İzmir'in arazi örtüsü dağılımı incelendiğinde, orman alanlarının ilin yaklaşık %31'ini kapladığı; dikili tarım alanlarının %15, marjinal tarım alanlarının %28, mera alanlarının %14, özel ürün alanlarının %1 ve maki ile fundalık alanların %3 oranında dağılım gösterdiği görülmektedir. Bu dağılım, İzmir kırsalının üretim ve koruma işlevlerinin iç içe geçtiği çeşitlenmiş bir arazi yapısına sahip olduğuna işaret etmektedir.

Kırsal mahallelerin doğal eşik yapısına ilişkin AKUP 2024 yılına ait arazi kullanım verileri, İzmir kırsalında orman, mera ve koruma alanlarının belirli mahallelerde yoğunlaştığını; buna karşılık bu alanların il bütününde eşit dağılmadığını ortaya koymaktadır (Tablo 3.2).

937 mahalle üzerinden hesaplanan orman alanı ortalaması 440,7 ha iken medyan değer 127,9 ha'dır. Veriler orman varlığının belirli geniş yüzölçümlü mahallelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu yoğunlaşmanın başlıca odakları Urla ve Karaburun yarımadalarıdır. Zeytinler (Urla) 10.555 ha, Zeytineli

Tablo 3.2. Doğal Eşiklere Yönelik Betimleyici İstatistikler

Değişken	N (Mahalle)	Min. (ha)	Maks. (ha)	Ort. (ha)	Medyan (ha)
Orman Alanı (ha)	937	0,0	10.555,3	440,7	127,9
Mera Alanı (ha)	937	0,0	2.359,2	42,1	0,01
Potansiyel Mera Alanı (ha)	937	0,0	1.676,8	107,5	30,3
Nitelikli Doğal Koruma Alanı (ha)	99	0,3	10.731,8	757,5	175,3
Korunan Alan (ha)	937	0,0	4.625,8	100,3	0
Kesin Korunacak Hassas Alan (ha)	20	0,04	2.213,2	280,8	121,3
ÖÇK Alanı (ha)	937	0,0	9.520,8	49,6	0

(Urla) 7.873 ha, Küçükbahçe (Karaburun) 6.400 ha, Kadiovacık (Urla) 5.180 ha ve Yağcılar (Urla) 4.954 ha orman alanıyla öne çıkmaktadır. Aynı mahalleler nitelikli doğal koruma alanı değişkeninde de ilk sıralarda yer almaktadır. Bu durum, yarımada kuşağında orman varlığı, koruma statüsü ve ekolojik değerlerin üst üste çakıştığını ortaya koymaktadır.

Mera alanı dağılımı, orman alanından farklı olarak iç kesim ağırlıklı bir örüntü sergilemektedir. Medyan değer neredeyse sıfır düzeyinde kalmasına karşın dağılım incelendiğinde mera alanlarının mahallelerin büyük çoğunluğunda sınırlı olduğu; buna karşılık geleneksel hayvancılık alanlarını barındıran belirli iç kesim mahallelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Çamavlu (Bergama) 2.359 ha ile ilk sırada yer almakta; Kıranlı (Bergama), Eskioba (Tire), Küçükbahçe (Karaburun) ve Demirtaş (Dikili) bu mahalleyi izlemektedir. Bergama kırsalında mera alanlarının yüksekliği, ilçenin geleneksel küçükbaş hayvancılık ekonomisiyle doğrudan ilişkilidir.

Çoban sayısı aykırı değerlerinin de aynı coğrafyada yoğunlaşması, orman-mera-hayvancılık ilişkisinin Bergama kırsalında bütünleşik bir üretim ekolojisi oluşturduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Korunan alan verilerinde de belirgin bir mekânsal yoğunlaşma görülmektedir. Genel korunan alan değişkeninde medyan değer neredeyse sıfır ve ortalamasının 100,3 ha olması, koruma statüsü taşıyan alanların sınırlı sayıda mahallede yoğunlaştığını göstermektedir. Kesin korunacak hassas alanlar yalnızca 20 mahallede görülmesine karşın bu mahallelerde ortalama değer 280,8 ha olması, hassas doğal alanların son derece odaklı bir dağılım gösterdiğini teyit etmektedir.

İzmir ili sınırları içerisindeki muhafaza ormanları; Gümüldür Muhafaza Ormanı, Çatalkaya Muhafaza Ormanı, Meryemana Muhafaza Ormanı, Karagöl (Menemen) Muhafaza Ormanı ve Karagöl (Yamanlar) Muhafaza Ormanı'nı kapsamaktadır. Bu alanların toplam yüzölçümü yaklaşık 155,65

km²'dir; İzmir'in toplam yüzölçümünün yaklaşık %1,3'üne karşılık gelmektedir.

Doğal olmayan koruma alanları yaklaşık 130,71 km² büyüklüğünde olup ilin toplam yüzölçümünün yaklaşık %1,09'unu kapsamaktadır. Yamanlar Dağı Tabiat Parkı, Çiçekli Tabiat Parkı, Ekmeksiz Plajı Tabiat Parkı, Gümüldür Tabiat Parkı, Tanay Tabiat Parkı, İzmir Karagöl Tabiat Parkı, Meryemana Tabiat Parkı, Efes Özel Çevre Koruma Alanı, Spil Dağı Milli Parkı, Selçuk Gebekirse Gölü, Bayındır Ovacık, Homa Dalyanı ve Gediz Deltası gibi korunan alanların toplam yüzölçümü yaklaşık 301 km² olup, bu alanlar ilin toplam yüzölçümünün yaklaşık %2,5'ine karşılık gelmektedir.

Karaburun, Çeşme ve Urla hattında yoğunlaşan nitelikli doğa koruma alanları yaklaşık 670,52 km²'lik yüzölçümüyle İzmir'in toplam alanının yaklaşık %5,6'sını oluşturmaktadır. Buna karşın Gediz Deltası ve çevresindeki sazlık-bataklık ve sulak alanların yüzölçümü yaklaşık 61,77 km², yani ilin toplam yüzölçümünün yaklaşık %0,5'i düzeyindedir.

Ödemiş, Tire ve Bayındır'ı kapsayan havza boyunca yaygın biçimde bulunan DSİ sulama havzaları, üretim ve su yönetimi açısından kritik bir doğal eşik olarak öne çıkmaktadır. İzmir genelinde tanımlanan DSİ sulama havzalarının toplam yüzölçümü yaklaşık 121,7 km²'dir. İçme ve kullanma suyu kaynaklarına yönelik belirlenen mutlak koruma alanları ise İldır Mutlak Koruma Alanı, Gaziemir Ulaştırma Okulu İSK Mutlak Koruma

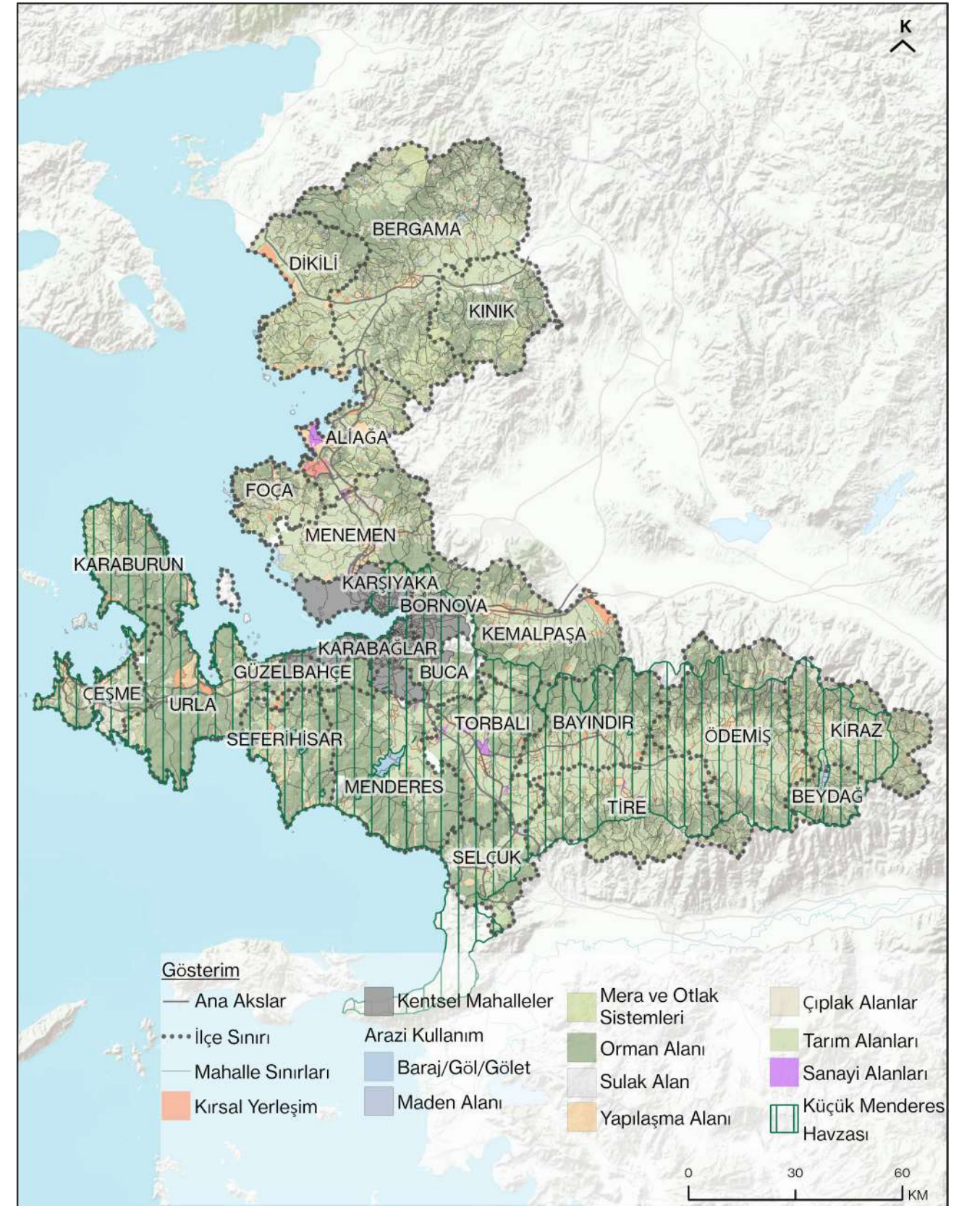
Alanı, Halkapınar Kaynağı Mutlak Koruma Alanı, Pınarbaşı Kaynağı Mutlak Koruma Alanı ve Evrenli Kaynakları Mutlak Koruma Alanı'nı kapsamaktadır. Bu alanların toplam büyüklüğü yaklaşık 16,6 hektardır.

Küçük Menderes Havzası, İzmir kırsalında doğal eşikler ile üretim sürekliliğinin en belirgin biçimde iç içe geçtiği alanlardan biridir. Bu nedenle havza; su yönetimi, toprak koruma, tarımsal üretim ve kırsal yerleşim ilişkilerinin birlikte değerlendirilmesi gereken öncelikli bir mekânsal odak olarak ele alınmaktadır.

İzmir kırsal alanlarının doğal eşikleri, ilin kuzeyden güneye uzanan coğrafi omurgası boyunca farklılaşan üretim ve doğal yapı katmanlarını ortaya koymaktadır (Harita 3.1). Orman örtüsü Bergama-Dikili kuzeyi, Karaburun Yarımadası ve Küçük Menderes Havzası'nı çevreleyen iç kesimler ile güney yamaçlarda yoğunlaşmaktadır. Bu dağılım, çalışma evrenindeki 937 kırsal mahallenin önemli bir bölümünün orman köyü/orman mahallesi niteliği taşıdığı yönündeki bulgularla örtüşmektedir.

Mutlak tarım alanları ağırlıklı olarak Menemen'in Gediz Deltası, Bayındır-Torbalı-Tire havzaları ve Kınık-Bergama ovaları boyunca uzanan bir kuşakta konumlanmaktadır. Dikili tarım alanları özellikle Bergama-Selçuk-Kemalpaşa ekseninde belirginleşmekte; zeytinlik ve meyveliklerin bu coğrafyadaki sürekliliğini göstermektedir. Özel ürün alanları Menemen Ovası'nda

➤ Harita 3.1. Küçük Menderes Havzası: Üretim, Su yönetimi ve Doğal Eşik ilişkisi

yoğunlaşırken, marjinal tarım alanları Kiraz ve Beydağ gibi yüksek rakımlı iç ilçelerin yamaçlarında dağınık bir yapı oluşturmaktadır. Kırsal ve kentsel yerleşim dokuları ise Aliğa-Menemen-Karşıyaka-Bornova aksı ile Torbalı-Kemalpaşa koridorunda yoğunlaşmaktadır.

Menemen Ovası, Bakırçay Havzası ve Küçük Menderes Havzası'nın alüvyon toprak yapısı, bu bölgeleri tarımsal üretim açısından değerli kılar; taşkın, su rejimi bozulmaları ve kirlenme baskıları karşısında kırılgan hale getirmektedir (Harita 3.2). Karaburun Yarımadası'nın büyük bölümü ile Bergama'nın kuzeyi ve Kiraz-Beydağ hattındaki yüksek kesimler, su erozyonunun yüksek olduğu bölgeler arasında yer almaktadır. Bergama ve Kınık'ın güneyindeki eğimli alanlar, Aliğa ile Menemen arasındaki kesimler ile Bayındır ve Ödemiş'in kuzey eşikleri heyelan riski taşıyan alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Dikili, Bergama, Menderes, Torbalı, Tire ve Selçuk bölgelerindeki tarım topraklarının önemli bir bölümü nitrat hassas alanlar içinde kalmaktadır. İzmir ili genelinde belirlenen nitrat hassas alanların toplam yüzölçümü yaklaşık 2.945 km² olup, bu alan ilin toplam yüzölçümünün yaklaşık %24,5'ine karşılık gelmektedir. Kentsel hassas alanlar ise yaklaşık 4.997 km² ile il yüzölçümünün yaklaşık %41,6'sını oluşturmaktadır. Bu veriler, İzmir kırsalında doğal eşiklerin yalnızca koruma alanlarıyla sınırlı olmadığını; üretim alanları, yerleşme alanları ve

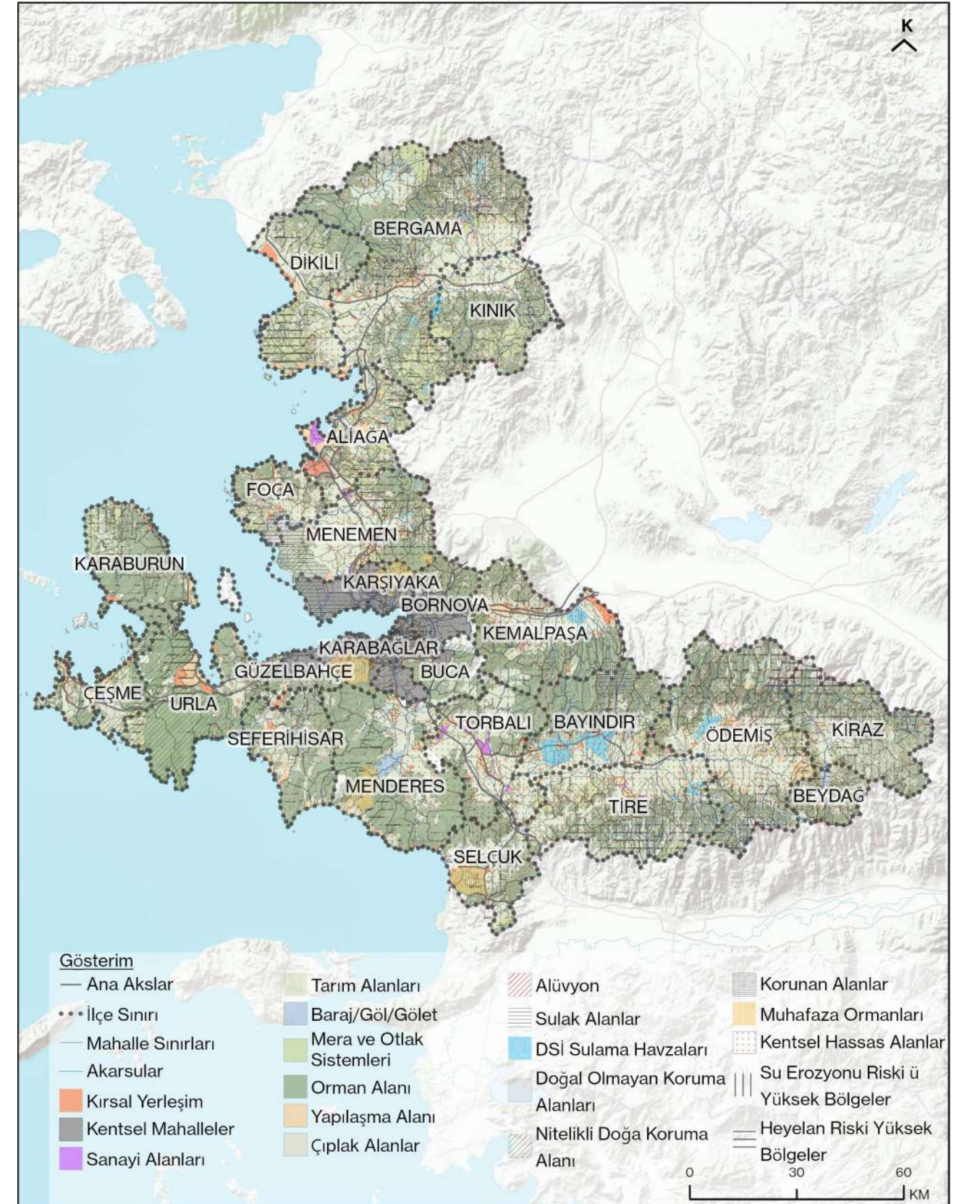
kırsal-kentsel etkileşim bölgeleri boyunca yaygın bir karar katmanı oluşturduğunu teyit etmektedir.

Doğal eşikler, İzmir kırsalında üç temel planlama işlevi üstlenmektedir. Birincisi, yerleşim ve altyapı gelişiminin sınırlarını belirlemektedir. İkincisi, tarımsal üretim, orman, mera, su ve kıyı sistemleri arasındaki koruma-kullanma dengesini tanımlamaktadır. Üçüncüsü ise afet riski, iklim uyumu ve ekolojik dayanıklılık açısından öncelikli müdahale alanlarını görünür kılmaktadır.

Topoğrafya ve yükselti

İzmir ilinin topoğrafyası, doğu-batı doğrultulu dağ sıraları, bu dağ sıraları arasında yer alan çöküntü ovaları ve nehir ağızlarında gelişmiş alüvyonlu düzlüklerin ardışıklığıyla biçimlenmektedir. Başlıca yükselti sistemleri arasında Madra ve Yunt Dağları, Bozdağlar, Aydın Dağları ve Nif Dağı yer almaktadır. Madra Tepesi 1.344 metre, Birgi'nin kuzeyindeki Bozdağlar 2.159 metre, Cevizli Dağı 1.646 metre ve Nif Dağı 1.506 metre yüksekliğe ulaşmaktadır. Batıya doğru ilerledikçe yükselti belirgin biçimde azalmakta; özellikle Çatalkaya ile Urla-Çeşme koridoru arasında yükseklikler birçok alanda 560 metrenin altında kalmaktadır. Karaburun Yarımadası'nda ise Akdağ 1.280 metreye ulaşmaktadır. Bakırçay, Gediz ve Küçük Menderes gibi nehir vadileri ile bunlara bağlı ovalar 0-200 metre arasında değişen yükselti değerleriyle farklı bir topoğrafik karakter sunmaktadır (Günaydın vd., 2012b).

> Harita 3.2. İzmir İli Doğal Eşiklerin Mekânsal Dağılımı

İzmir ilinin topoğrafyası, doğu-batı doğrultulu dağ sıraları, bu dağ sıraları arasında yer alan çöküntü ovaları ve nehir ağızlarında gelişmiş alüvyonlu düzlüklerin ardışıklığıyla biçimlenmektedir.

En yüksek rakımlı mahallelerin Ödemiş ilçesinde yoğunlaşması, Bozdağ çevresinin İzmir kırsalında özel bir planlama alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu yerleşimler; karayolu erişimi, altyapı maliyeti, kış koşulları, iklimsel kırılganlık ve afet riski açısından ova ve kıyı yerleşimlerinden farklı değerlendirilmelidir.

Topoğrafik yapı, kırsal mahallelerin kuruluş biçimini, mekânsal yayılımını ve yerleşim yoğunluğunu doğrudan etkilemektedir. Eğim, yerleşim ve ulaşım için hem fiziksel bir sınır hem de yönlendirici unsur olarak çalışmaktadır. Dik yamaçlar, vadiler, dağ etekleri ve plato alanları; yerleşim biçimini, parsel düzenini, ulaşım bağlantılarını ve üretim desenini belirleyen temel coğrafi unsurlardır.

Bornova Çayı Havzası'nda Bostancık Deresi, Eğri Dere, İkizgöl Deresi ve Laka Deresi kollarını oluşturan vadi yamaçlarında %45'iaşaneğimdeğerleri yerleşim kurulumunu sınırlandırmakta; buna karşılık %12-20 aralığındaki eğime sahip alanlarda Karaçam ve Kayadibi mahalleleri gibi kırsal yerleşmeler konumlanabilmektedir (Özeren Alkan, 2019). Benzer biçimde Spil Dağı'nın güney yamaçlarında yer

alan Damlacık Mahallesi'nde %30 ve üzeri eğime sahip alanlar ormanlarla kaplı olup yerleşim ve ulaşım için önemli bir eşik oluşturmakta; %2-6 eğime sahip daha uygun alanlarda ise yerleşim kurulabilmektedir (Demirel Durmuş, 2024).

Bu örnekler, topoğrafyanın İzmir kırsalında yalnızca doğal bir zemin değil, yerleşme formunu belirleyen yapısal bir sınır olduğunu göstermektedir. Dağ ve yamaç yerleşimlerinde arazi eğimi yapılaşma kapasitesini, yol standartlarını, altyapı maliyetlerini ve afet risklerini doğrudan etkilemektedir. Ova yerleşimlerinde ise düşük eğim tarımsal üretim için avantaj sağlamakta; ancak taşkın riski, drenaj sorunları ve yapılaşma baskısı gibi farklı kırılganlıkları beraberinde getirmektedir.

Planlama açısından topoğrafya ve yükselti verileri, kırsal yerleşmelerin büyüme yönlerinin, yeni yapılaşma baskılarının, ulaşım altyapısı gereksinimlerinin ve afet risklerinin belirlenmesinde temel karar katmanlarından biridir. Özellikle eğimli alanlarda yapılaşma kararları yalnızca mühendislik önlemleriyle değil; arazi taşıma kapasitesi, peyzaj

bütünlüğü, erozyon riski, yangın riski ve yerleşim güvenliği açısından birlikte değerlendirilmelidir.

Toprak, arazi kullanımı ve erozyon duyarlılığı

İzmir kırsalında toprak yapısı, arazi kullanımı ve erozyon duyarlılığı, üretim kapasitesi ile çevresel kırılganlık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan temel başlıklardan biridir. Engebeli topoğrafya, yarı kurak iklim koşulları ve mevsimsel yağış rejimi, erozyon duyarlılığını artıran başlıca çevresel faktörlerdir. Litolojinin tuf ve çakıl taşı gibi gevşek malzemelerden oluştuğu alanlarda gelişen *badlands* topoğrafyası, erozyon açısından birinci derecede riskli alanları oluşturmaktadır (Güney, 2012).

Bu doğal kırılganlık; eğimli arazilerde sürdürülen kuru tarım uygulamaları, orman alanlarının tahribi, yoğun otlatma, bozulmuş yamaç sistemleri ve havza tabanlarında kontrolsüz arazi kullanımlarıyla artmaktadır. Özellikle dönemsel sağanak yağışlar sırasında toprak örtüsünün hızla taşınması, bitki örtüsü ile toprak arasındaki dengenin bozulmasına ve arazi verimliliğinin düşmesine yol

açmaktadır. Samurlu Mahallesi bu sürecin belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Bakırçay Havzası gibi önemli tarımsal üretim alanlarında da benzer bir süreç gözlenmektedir. Eğimli arazi, sık ve sıkışmış toprak yapısı ile yetersiz yüzey akışı yönetimi, toprak bozunumunu hızlandırmaktadır (Doğan, 2005; Gülersoy, 2008). Aynı durum Küçük Menderes Havzası için de geçerlidir. Aşınabilirliği yüksek ana kaya yapıları, havzadaki erozyon riskini artırmakta; bu durum hem tarımsal verimlilik hem de uzun vadeli kırsal sürdürülebilirlik açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır (Dündar Temur, 2024).

Bu bağlamda erozyon, yalnızca fiziksel bir bozulma süreci olarak değerlendirilmemelidir. Erozyon aynı zamanda üretim kapasitesini, kırsal gelir yapısını, arazi kullanım sürekliliğini, su kalitesini ve kırsal yerleşimlerin uzun vadeli dayanıklılığını etkileyen temel bir mekânsal risk unsurudur.

Arazi kullanım yapısı, İzmir kırsalında tarım, orman, mera, maki, zeytinlik, bağ, bahçe, sulak alan, kıyı kullanımları ve yapıllı çevrenin iç içe geçtiğini

yansıtmaktadır. Bakırçay Havzası'nda ekili ve dikili alanlar, zeytinlikler, üzüm bağları, tarım alanları, orman, maki-garig formasyonu, çayır-mera alanları ve yerleşim alanları birlikte görülmektedir (Gülersoy, 2008). Bornova Çayı Havzası'nda maki toplulukları baskın olmakla birlikte meyve bahçeleri, frigana toplulukları, konifer ormanlar ve yapılı alanlar da havzanın karakterini oluşturmaktadır (Özeren Alkan, 2019). Küçük Menderes Havzası'nda ise karışık tarım alanları, meyve bahçeleri, zeytinlikler ve üzüm bağları geniş alanlar kaplarken; orman, funda, çayır-mera ve yapılı alanlar da arazi kullanım dağılımı içinde önemli yer tutmaktadır (Dündar Temur, 2024).

İlçe ölçeğinde arazi kullanım örüntülerinin önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Kemalpaşa'da alanın büyük bölümünü orman alanları oluştururken, tarım ikinci baskın arazi kullanımıdır; yapılı çevre ise daha sınırlı bir orana sahiptir (Demirel Durmuş, 2024). Çeşme'de ise tarım alanları, orman alanları ve yapılı çevre arasındaki ilişki daha dengeli görünmekle birlikte, turizm ve ikinci konut baskısı nedeniyle kırılğan bir yapı ortaya çıkmaktadır (Paytar, 2019).

Bu farklılaşma, kırsal planlama araçlarının il bütününde tek tip biçimde kurgulanamayacağını göstermektedir. Havza, topoğrafya, arazi kullanımı, üretim deseni ve çevresel riskler dikkate alınarak farklı müdahale mantıkları geliştirilmelidir. Ova alanlarında tarım topraklarının korunması, sulama ve drenaj yönetimi; yamaç alanlarda erozyon kontrolü, ağaçlandırma ve kontrollü kullanım; kıyı alanlarında ekolojik taşıma kapasitesi ve turizm baskısının yönetimi; orman çevresi yerleşimlerde ise yangın riski ve ekosistem sürekliliği öncelikli planlama konuları olarak öne çıkmaktadır.

Biyoçeşitlilik koridorları ve hassas alanlar

İzmir'in biyoçeşitliliği kıyı, delta, sulak alan, orman ve yaban hayatı koridorları boyunca yoğunlaşmaktadır. Bu alanlar, ekolojik ağın sürekliliği açısından olduğu kadar kırsal alanların doğal taşıma kapasitesi, peyzaj bütünlüğü, koruma öncelikleri ve yerleşim baskılarının sınırlandırılması bakımından da önem taşımaktadır. İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün korunan alanlar envanterine göre ilde korunan alanların toplam yüzölçümü

İzmir ilinde korunan alanların toplam yüzölçümü 217.424 dekadır. Bu alanlar 8 tabiat parkı, 10 tabiat anıtı, 2 yaban hayatı geliştirme sahası ve 1 ulusal öneme haiz sulak alan üzerinden tanımlanmaktadır.

217.424 dekadır. Bu alanlar 8 tabiat parkı, 10 tabiat anıtı, 2 yaban hayatı geliştirme sahası ve 1 ulusal öneme haiz sulak alan üzerinden tanımlanmaktadır. Bu dağılım, İzmir kırsalının yalnızca tarımsal üretim alanlarıyla değil; kıyı habitatları, sulak alan sistemleri, orman ekosistemleri, yaban hayatı alanları ve koruma statüsü taşıyan doğal değerlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

İzmir kıyıları, denizel biyoçeşitlilik ve hassas türlerin yaşam alanları bakımından Türkiye ölçeğinde önemli bir konuma sahiptir. Özellikle Çeşme İlçesi'nin doğu kıyılarında Alaçatı ile Sığacık arasında uzanan kıyı hattı, Akdeniz keşiş fokunun korunması gereken öncelikli yaşam alanlarından biri olarak tanımlanmakta; aynı zamanda kuşlar, kara memelileri ve deniz memelileri açısından Türkiye'nin önemli doğa alanları arasında yer almaktadır (Coşkun Hepcan, 2008; Feran, 2016; Sualtı Araştırmaları Derneği, 2020). Foça kıyıları da Akdeniz keşiş fokunun önemli yaşam alanlarından biridir. Foça adalarında yaşayan ya da üreyen nesli tehlike altındaki kuş türleri, balıklar ve deniz çayırıları nedeniyle bu alan özel çevre

koruma bölgesi statüsü ile koruma altına alınmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016). Bu nedenle kıyı sistemleri yalnızca rekreasyon ve turizm alanları olarak değil, hassas biyolojik habitatlar ve koruma önceliği yüksek ekolojik eşikler olarak ele alınmalıdır.

İzmir'deki tabiat parkları, kırsal peyzajda koruma ve kontrollü kullanım dengesini gösteren önemli alanlardır. Meryemana Tabiat Parkı, Çiçekli Tabiat Parkı, Efeoğlu Tabiat Parkı, Ekmeksiz Plajı Tabiat Parkı, Gümüldür Tabiat Parkı, İzmir Karagöl Tabiat Parkı, Tanay Tabiat Parkı ve Yamanlar Dağı Tabiat Parkı; orman, kıyı, göl, arkeolojik değer ve rekreasyon işlevlerinin farklı biçimlerde bir araya geldiği alanlardır. Bu alanların bazıları kıyı ve deniz ekosistemleriyle, bazıları orman ve göl peyzajıyla, bazıları ise arkeolojik miras ve ziyaretçi kullanımıyla ilişkilidir. Dolayısıyla tabiat parkları, İzmir kırsalında yalnızca doğal koruma alanı değil; kontrollü rekreasyon, doğa turizmi, kültürel miras, kırsal ekonomide taşıma kapasitesi yönetiminin birlikte düşünülmesi gereken alanlardır.

Çeşme açıklarında yer alan ve Eşek Adası olarak da bilinen Karaada, ada doğasının korunması

bakımından öne çıkan alanlardan biridir. Aynı kıyı sistemlerinde tepeli karabatak gibi önemli deniz kuşu türleri de yaşamaktadır. Kıyı ve ada ekosistemleri, turizm ve rekreasyon baskısına açık olmaları nedeniyle hassas koruma kararları gerektirmektedir. Bu alanlarda doğal yapının ve kıyı ekosistemlerinin korunması, yalnızca türlerin yaşam alanlarının devamlılığı açısından değil, kıyı kırsalının uzun vadeli peyzaj bütünlüğü açısından da önemlidir.

İzmir Körfezi'nin batı kıyısında yer alan Gediz Deltası, farklı habitat türlerini bir arada barındıran, ulusal ve uluslararası ölçekte öneme sahip bir sulak alan sistemidir. İzmir Kuş Cenneti olarak da bilinen Gediz Deltası, Çiğli ve Menemen ilçe sınırları içinde yer almakta; 1999 yılında 1. derece tabiat sit alanı olarak ilan edilmiş, 1998 yılında Ramsar Sözleşmesi kapsamına dahil edilmiş ve 2005 yılında sulak alan koruma bölgeleri belirlenmiştir. Gediz Nehri'nin eski dökülme alanında oluşan delta; tuzcul ve tatlı su ekosistemleri, koylar, tuzlalar ve lagünlerden oluşan yaklaşık 14.900 hektarlık bir sulak alan niteliğindedir. Dünya ölçeğinde Önemli Doğa Alanı ve Önemli Kuş Alanı olarak tanınan delta; tepeli pelikan, küçük kerkenez, mahmuzlu kızkuşu, karagagalı sumru, akçacılıbıt ve kocagöz gibi Bern Sözleşmesi kapsamında korunan kuş türlerine ev sahipliği yapmaktadır (Doğa Derneği, t.y.).

Gediz Deltası içinde yer alan Homa Dalyanı da kıyı sulak alan sistemi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

İzmir'in yaklaşık 25 km kuzeybatısında yer alan Homa Dalyanı, Gediz Deltası Sulak Alanı içinde yaklaşık 8.000 hektarlık bir alanı kapsamakta; tuzcul ve tatlı su ekosistemleri, koylar, tuzlalar ve lagünlerden oluşan kıyı sulak alan karakteri göstermektedir. Sasalı Merkez Mahallesi'nde yer alan Çamaltı Tuzlası ve İzmir Kuş Cenneti de göçmen kuş rotaları, doğal dalyan sistemleri ve flamingo üreme alanları ile aynı ekolojik ağın önemli parçalarını oluşturmaktadır. Deltada 2012 yılında 6.440 m² yüzölçümüne sahip yapay flamingo üreme adası oluşturulmuş; bu alan her yıl yaklaşık 20.000 çift flamingonun yuva yaptığı önemli bir üreme habitatı haline gelmiştir. Bu özellikleriyle Gediz Deltası, İzmir kırsalı için yalnızca korunan bir sulak alan değil, aynı zamanda iklim uyumu, biyoçeşitlilik, kuş göç yolları, doğa eğitimi ve kontrollü ekoturizm açısından stratejik bir doğal altyapı bileşenidir.

Kıyı ve delta sistemlerine ek olarak, İzmir'de yaban hayatı geliştirme sahaları da kırsal ekolojik ağın önemli parçalarını oluşturmaktadır. Selçuk Gebekirse Gölü Yaban Hayatı Geliştirme Sahası 5.453 dekarlık alanıyla su kuşları için hedef tür odaklı bir koruma alanı niteliğindedir. Bayındır Ovacık Yaban Hayatı Geliştirme Sahası ise 57.889 dekarlık alanıyla karaca hedef türü üzerinden tanımlanmış geniş bir koruma alanıdır. Bu iki alan, İzmir kırsalında sulak alan, orman, yamaç ve tarımsal peyzaj arasındaki ekolojik geçişlerin korunması bakımından

önem taşımaktadır. Özellikle Bayındır Ovacık sahasının büyüklüğü, Küçük Menderes çevresindeki kırsal peyzajın yalnızca tarımsal üretim kapasitesiyle değil, yaban hayatı ve doğal koridor sürekliliğiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirgin kılmaktadır.

Tabiat anıtları, İzmir kırsalında doğal mirasın daha küçük ölçekli ancak kimlik değeri yüksek bileşenlerini oluşturmaktadır. Ödemiş'te Anadolu Kestanesi, Bayındır'da Ovacık Köyü Anadolu Kestanesi, Dikili'de Taşdede Pırnal Meşesi, Seferihisar'da Teos Menengici, Foça'da Kadınlar Kuyusu Koca Menengici, Menemen'de Dede Menengici ve Güzelbahçe'de yer alan fıstıkçamı ve çınar örnekleri, kırsal belleğin doğal varlıklarla kurduğu ilişkiye işaret etmektedir. Bu anıt ağaçlar ve doğal varlıklar, yalnızca biyolojik çeşitlilik unsuru değil; yerel kimlik, kırsal peyzaj ve kültürel bellek açısından korunması gereken değerlerdir.

Kıyı, delta ve yaban hayatı alanlarının yanı sıra, İzmir ilinin orman varlığı da kırsal yerleşimlerin biçimini, sınırlarını ve risk profilini belirleyen temel doğal eşiklerden biridir. İl genelinde orman alanlarının geniş yüzey kaplaması, kırsal yerleşimlerle doğa ekosistemleri arasındaki ilişkinin doğrudan ve sürekli olduğunu göstermektedir. Eski kaynaklarda İzmir'de 191 orman köyü ve ormanlara komşu 351 kırsal yerleşim bulunduğu belirtilmekle birlikte, bu veri 6360 sayılı Kanun öncesi idari yapı bağlamında değerlendirilmelidir (Günaydın vd., 2012a). Güncel analizlerde bu sayı

doğrudan kırsal mahalle göstergesi olarak kullanılmamalı; ormanla ilişkili kırsal yerleşimler, güncel mahalle statüleri ve orman köyü/orman mahallesi verileriyle birlikte yeniden okunmalıdır. Ormanla ilişkili kırsal yerleşimler yangın riski, erişilebilirlik, geçim kaynakları, orman ürünleri, arıcılık, mera kullanımı ve ekolojik koridor sürekliliği açısından birlikte ele alınmalıdır.

Bademli Mahallesi örneğinde görüldüğü gibi, nitelikli doğal koruma alanları, sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanları ile kesin korunacak hassas alanların aynı yerleşim çevresinde bir araya gelmesi, kırsal planlamada çok katmanlı koruma yaklaşımını gerekli kılmaktadır (Özkaya, 2023). Buna karşın hassas doğal alanların önemli bir bölümü sanayileşme, yapılaşma, yoğun turizm baskısı, ikinci konut gelişimi, kıyı kullanımı ve tarımsal etkiler nedeniyle ekolojik süreklilik açısından tehdit altındadır. Dolayısıyla İzmir kırsalında biyoçeşitlilik koridorlarının korunması, yalnızca doğal mirasın sürdürülmesi açısından değil; kırsal yerleşimlerin afetlere karşı dayanıklılığı, iklim uyumu, peyzaj bütünlüğü, kontrollü turizm kullanımı ve üretim alanlarının uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından da temel bir planlama önceliği olarak ele alınmalıdır (Tablo 3.3).

Su-kıyı

İzmir'in kıyı peyzajları, kırsal geçim biçimleri ile hassas deniz ekosistemlerinin kesiştiği alanlardır. Geniş kıyı şeridi boyunca tarım, su

Korunan alan türü	İzmir'deki sayı / alan	Öne çıkan örnekler	Planlama açısından önemi
Korunan alanların toplam yüzölçümü	217.424 dekar	-	İzmir kırsalında koruma statüsü taşıyan doğal alanların önemli bir yüzölçümü kapladığını göstermektedir.
Tabiat parkı	8 adet	Meryemana, Çiçekli, Efeoğlu, Ekmeksiz Plajı, Gümüldür, Karagöl, Tanay, Yamanlar Dağı	Orman, kıyı, göl, arkeolojik değer ve rekreasyon kullanımlarının kontrollü yönetimini gerektirir.
Tabiat anıtı	10 adet	Anadolu Kestanesi, Teos Menengici, Taşdede Pırnal Meşesi, Dede Menengici vb.	Doğal miras, kırsal bellek ve yerel peyzaj kimliği açısından korunması gereken noktasal değerlerdir.
Yaban hayatı geliştirme sahası	2 adet	Selçuk Gebekirse Gölü, Bayındır Ovacık	Su kuşları, karaca ve yaban hayatı koridorları açısından kırsal ekolojik ağın parçalarıdır.
Ulusal öneme haiz sulak alan	1 adet	Gediz Deltası Sulak Alanı	Ramsar statüsü, kuş göç yolları, flamingo üreme alanı ve sulak alan ekosistemi açısından uluslararası öneme sahiptir.
Gediz Deltası Sulak Alanı	14.900 ha	İzmir Kuş Cenneti, Çamaltı Tuzlası	Delta, sulak alan, lagün, tuzla ve kuş habitatlarının birlikte korunduğu stratejik doğal altyapı alanıdır.
Homa Dalyanı	8.000 ha	Gediz Deltası içinde kıyı sulak alan	Tuzcul ve tatlı su ekosistemleri, koylar, tuzlalar ve lagünlerle ilişkili kıyı sulak alan karakteri taşır.
Bayındır Ovacık Yaban Hayatı Geliştirme Sahası	57.889 dekar	Bayındır Ovacık	Karaca hedef türü üzerinden tanımlanan geniş yaban hayatı geliştirme alanıdır.
Selçuk Gebekirse Gölü Yaban Hayatı Geliştirme Sahası	5.453 dekar	Selçuk Gebekirse Gölü	Su kuşları için hedef tür odaklı koruma alanıdır.

ürünleri yetiştiriciliği, turizm, sanayi ve yerleşim kullanımlarının iç içe geçmesi, yer yer çatışmalı bir mekânsal örüntü oluşturmaktadır. Bu örtüşen faaliyetler bir yandan ekonomik çeşitlilik ve kırsal kalkınma için önemli olanaklar yaratırken, diğer yandan su kalitesi, denizel biyoçeşitlilik, kıyı morfolojisi ve ekosistem sürdürülebilirliği üzerinde

baskı oluşturmaktadır. Özellikle atık su deşarjı, balık çiftlikleri ve Aliağa'daki gemi söküm faaliyetleri gibi ağır sanayi odakları, su kalitesi üzerinde belirleyici etkiler yaratarak kıyı ekosistemlerinin kırılganlığını artırmaktadır.

Mahalle ölçeğindeki AKUP 2024 yılına ait su ve kıyı verileri, İzmir kırsalında yüzey suyunun sulak alan, akarsu,

Tablo 3.3. İzmir İl Geneline Öne Çıkan Korunan Alanlar

Tablo 3.4. Su-Kıyı Verilerine Yönelik Betimleyici İstatistikler

kıyı-sahil, baraj-gölet ve dalyan dahil olmak üzere birden fazla bileşen üzerinden dağıldığını göstermektedir. Bu dağılım, ekolojik kapasite ve üretim güvencesi açısından belirleyici bir planlama katmanı oluşturmaktadır (Tablo 3.4).

Sulak alan verilerinde medyan değerın sıfır olması, bu ekosistemlerin mahalleler arasında son derece eşitsiz dağıldığını yansıtmaktadır. Ortalama değerin 1,95 ha gibi oldukça

Değişken	N (Mahalle)	Min.	Maks.	Ort.	Medyan
Sulak Alan (ha)	937	0	562,6	1,95	0
Kıyı-Sahil Alanı (ha)	937	0	18,0	0,15	0
Baraj - Göl - Gölet Alanı (ha)	937	0	923,5	6,35	5,4
Irmak - Irmak Yatağı - Sahil Kumulları Alanı (ha)	937	0	282,8	11,4	0
Akarsu Uzunluk (km)	937	0	57,6	8,46	6,15
Balıkçı Barınakları (adet)	31	1	2	1,06	1
Mavi Bayraklı Alanlar (adet)	911	0	4	0,07	0

Kıyı-sahil alanları daha küçük mutlak değerlerle temsil edilmekle birlikte, birkaç yarımada mahallesinde yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık kıyı ekonomisine, mavi bayrak kalitesine ve turizm altyapısına erişim bakımından kırsal mahalleler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır.

Baraj-göl-gölet alanı, su varlığı değişkenleri arasında hem mutlak büyüklük hem de istatistiksel dağılım açısından dikkat çekicidir. Bazı mahallelerde geniş baraj ve gölet alanlarının bulunmasına bağlı olarak, bu mahalleler hem tarımsal sulama kapasitesi hem de içme suyu güvencesi açısından kritik altyapı

düşük bir düzeyde kalması, İzmir kırsalındaki mahallelerin çok büyük bir kısmında sulak alan bulunmadığını; buna karşılık sulak alan bulunan bölgelerin yoğun alan kapladığını göstermektedir. İzmir kırsalında sulak alan ekosistemlerinin Gediz Deltası çevresi ve Bakırçay Havzası'nın belirli kesimlerinde yoğunlaşması, bu alanların biyoçeşitlilik, iklim düzenleme ve su güvencesi açısından stratejik işlev üstlendiğini göstermektedir.

düğümleri işlevi görmektedir. Ancak bu işlevin kırsal mahalleler arasında eşit dağılmadığı anlaşılmaktadır.

Akarsu uzunluğu değişkeni, su varlığı göstergeleri arasında daha dengeli bir dağılım sergilemektedir. Ortalama 8,46 km, ve medyan 6,15 km'dir. Bu değerler, akarsu ağının diğer su varlıklarına kıyasla İzmir kırsalında daha yaygın bir tabana sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Akarsu ağının en uzun olduğu mahalleler Zeytinler (Urla), Atatürk (Selçuk), Küçükbahçe (Karaburun), Belevi (Selçuk) ve Zeytineli (Urla) olarak öne çıkmaktadır. Bu mahallelerin orman alanı ve nitelikli doğal koruma alanı aykırı değerleriyle

örtüşmesi, yarımada coğrafyasında doğal eşiklerin birden fazla katmanda çakıştığını yeniden göstermektedir.

İrmak-ırmak yatağı-sahil kumulu alanı değişkeni, 5,4 ha ortanca değeri ile belirli bir taban dağılımı sergilemektedir. Bu değişken; taşkın riski, kıyı erozyonu ve delta dinamikleriyle doğrudan ilişkili olduğu için yalnızca arazi kullanımı değil, iklim kaynaklı su yönetimi riski açısından da izlenmesi gereken bir göstergedir.

Mavi bayraklı alanlar ise birkaç kıyı mahallesinde toplanmaktadır. Bu durum, turizm altyapısı ve kıyı kalitesi bakımından kıyı kırsalının kendi içinde farklılaştığını; İzmir Körfezi'nin iç kesimlerine yaklaştıkça mavi bayraklı alanların azaldığını ortaya koymaktadır.

Tüm su ve kıyı değişkenleri birlikte değerlendirildiğinde, su varlığına erişimin belirli mahallelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yoğunlaşma, ekolojik eşik, üretim kapasitesi ve afet riski açısından mekânsal farklılıklar oluşturmaktadır. Bu nedenle İzmir kırsalında su sistemleri yalnızca bir kaynak olarak değil; dağılımı, erişilebilirliği, taşkın riski, kirlenme baskısı ve iklim değişkenliği boyutlarıyla birlikte ele alınması gereken temel bir planlama katmanı olarak değerlendirilmelidir.

Şekil 3.3 ve Harita 3.3 birlikte değerlendirildiğinde, İzmir'in su kaynakları, kıyı yönetimi ve yer altı suyu potansiyelinin kırsal alanların gelişme ve korunma dengesi açısından belirleyici bir çerçeveye

sunduğu görülmektedir. Gediz Havzası ile Küçük Menderes Havzası kapsamındaki geniş alanların "Tahsis Kapalı Yer Altı Suyu Alanı" yada "İşletme Sahası" olarak tanımlanmış olması, özellikle Tire, Ödemiş ve Bayındır gibi tarımsal faaliyetlerin ve DSİ sulama havzalarının yoğunlaştığı bölgelerde yer altı suyu kullanımının kritik eşiklere ulaştığını göstermektedir. DSİ sulama havzalarının toplam 12.167 hektarlık alanı kaplaması, bu havzaların yalnızca üretim için değil, su güvenliği açısından da stratejik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İZSU havzalarının toplam büyüklüğünün 94.905 hektara ulaşması ve il genelinde 109 adet baraj ve gölün bulunması, İzmir kırsalında su altyapısının ve suya bağlı ekolojik sistemlerin belirleyici olduğunu belirgin kılmaktadır.

İç kesimlerde İZSU tarafından tanımlanan içme suyu noktaları, kaynak kuyuları ve mutlak koruma alanları, kırsal yerleşmelerin yaşam sürekliliği açısından stratejik odaklar oluşturmaktadır. Buna karşılık havza tabanlarındaki alüvyon topraklara paralel biçimde uzanan taşkın alanları, hidrolojik risklerin yerleşim ve üretim dokuyla doğrudan çakıştığı alanları tanımlamaktadır. Bu durum, su sistemlerinin yalnızca kaynak olarak değil, aynı zamanda taşkın, kirlenme ve aşırı kullanım riski taşıyan bir eşik olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Balıkçılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve mevsimlik turizme dayanan kırsal ekonomiler açısından kıyı sularının sağlığı hem çevresel hem

➤
Şekil 3.3. İzmir İl Bütünü Su-Kıyı İlişki Katmanları

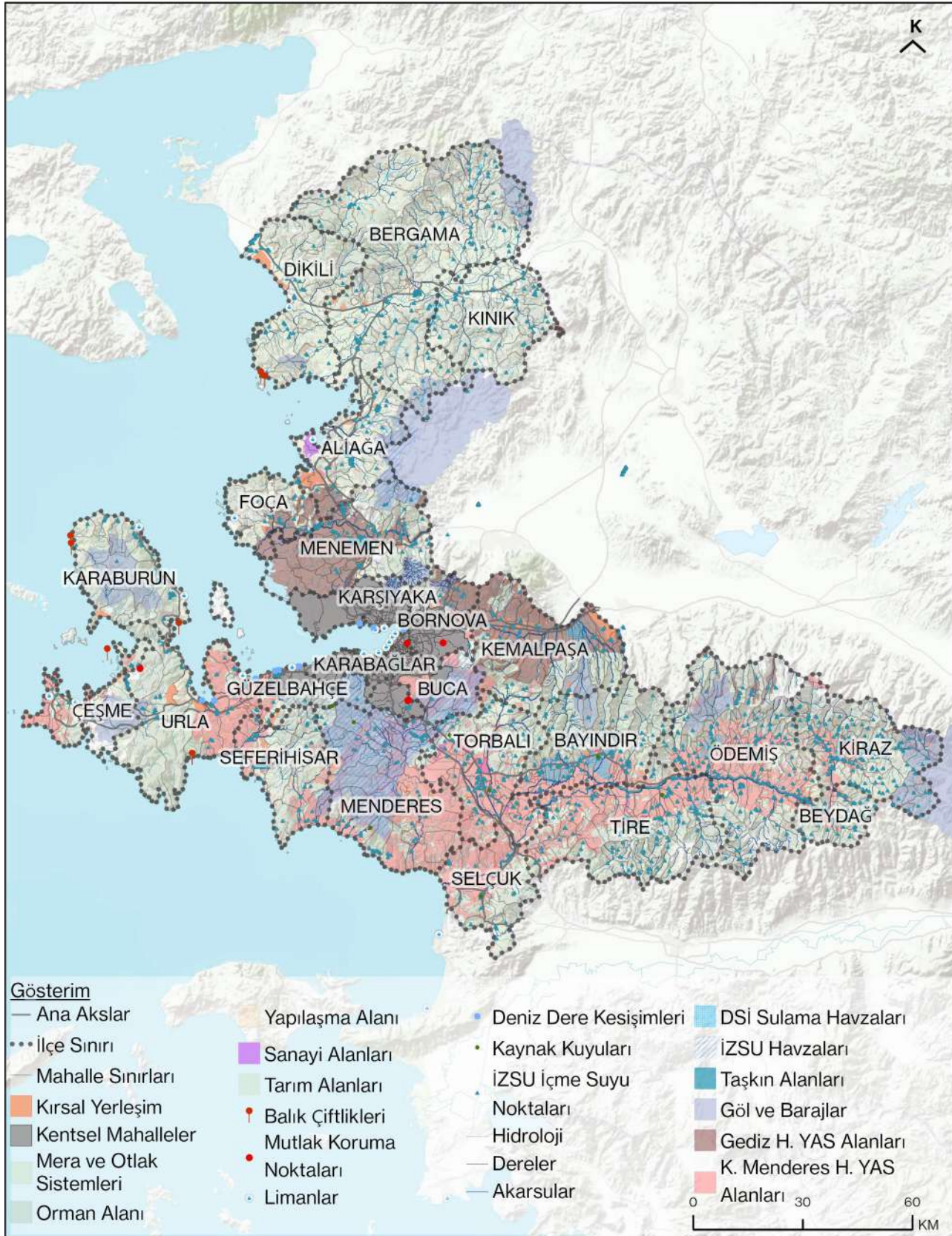
İZSU İçme Suyu Noktaları ve Kaynak Kuyuları
İZSU içme suyu noktaları, kaynak kuyuları ve mutlak koruma alanları ağırlıklı olarak iç kesimlerde ve yerleşim birimlerine yakın alanlarda konumlanmaktadır. Bu noktalar, kentin içme ve kullanma suyu ihtiyacını karşılayan stratejik su temin odaklarını oluşturmaktadır.

Akarsular, Dereler ve Su Yüzeyleri
İzmir ili genelinde toplam 2.546 km uzunluğunda dere ve akarsu ağı bulunmaktadır. En uzun akarsular aynı zamanda havzalara adını veren Gediz, Bakırçay ve Küçük Menderes nehirleridir. Akarsu sistemleri, havza tabanlarında taşkın riski ve ekolojik süreklilik açısından belirleyici rol oynamaktadır.

Hidroloji
Hidrolojik yapı, havza tabanlarında alüvyon zeminlerle birlikte yer altı suyu potansiyelinin yüksek olduğu alanları ortaya koymaktadır. Taşkın alanları, özellikle Gediz ve Küçük Menderes havzalarında yerleşim doku ile çakışarak hidrolojik risklerin yoğunlaştığı bölgeleri tanımlamaktadır.

Balıkçı Barınakları, Balık Çiftlikleri, İZSU Havzaları, DSİ Sulama Havzaları, Göller ve Barajlar
İzmir'in kıyı şeridinde, özellikle Karaburun, Foça ve Çeşme aksında balıkçı barınakları ve balık çiftlikleri yoğunlaşmaktadır. İl genelinde 5 adet İZSU havzası bulunmakta olup toplam büyüklükleri yaklaşık 94.905 hektardır. DSİ sulama havzaları toplamda 12.167 hektarlık alanı kaplamakta, en büyük sulama havzaları Bayındır ve Ödemiş ilçelerinde yer almaktadır. İzmir genelinde toplam 109 adet göl ve baraj bulunmaktadır.

Yer Altı Suyu (YAS) Alanları
Gediz Havzası (Kemaipaşa ve Menemen alt havzaları) ile Küçük Menderes Havzası (Çeşme-Karaburun, İzmir Körfezi, Tahtalı-Seferihisar ve Küçük Menderes Nehri alt havzaları) genelinde geniş alanlar "Tahsis Kapalı Yer Altı Suyu Alanı" veya "Yer Altı Suyu İşletme Sahası" olarak tanımlanmıştır. Bu durum, özellikle Tire, Ödemiş ve Bayındır gibi tarımsal faaliyetlerin ve sulama havzalarının yoğun olduğu bölgelerde yer altı suyu kullanımının kritik eşikte olduğunu ve koruma altına alındığını göstermektedir.

Harita 3.3. İzmir İl Bütünü Su-Kıyı İlişkisi

de ekonomik bir meseledir. Deniz seviyesi yükselmesi, özellikle alçak kotlu tarımsal deltalar ile taşkın, tuzlanma ve kıyı erozyonu tehdidi altındaki kırsal yerleşmelerde kırılganlığı artırmaktadır. Kıyı boyunca limanların, su çekim alanlarının ve özellikle Karaburun, Foça, Urla ve Seferihisar'da yer alan balıkçı barınaklarının dağılımı, küçük ölçekli kırsal ekonomilerin daha geniş deniz ağlarına nasıl eklemlendiğini göstermektedir. Su ürünleri yetiştiriciliği tesisleri kıyı ekonomisinin üretim altyapısını oluştururken, balıkçılık kooperatifleri deniz kaynaklarına erişimi düzenleyen, yerel gelir yapısını şekillendiren ve piyasa ile ekolojik baskılar arasında tampon işlevi gören kurumsal aktörler olarak öne çıkmaktadır.

Korunan alanlar, sulak alanlar ve deniz-akarsu birleşim bölgeleri İzmir kıyı peyzajının ekolojik zenginliğini görünür kılarken, yüksek hassasiyet taşıyan alanları da tanımlamaktadır. Bu alanlar sellere karşı doğal tampon görevi görmektedir, biyolojik çeşitlilik için habitat üretmekte ve kültürel peyzaj bütünlüğünün korunmasına katkı sağlamaktadır. Ancak kirlilik, aşırı kullanım, kıyı dolgu müdahaleleri ve plansız yapılaşma karşısında kırılgan bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle kıyı alanlarında koruma kararları yalnızca çevresel hassasiyetler üzerinden değil, kırsal geçim sistemleri, turizm baskısı ve kamusal erişim bağlamında da ele alınmalıdır.

Kıyı tipolojisi ve dinamikleri

İzmir kıyı şeridi yaklaşık 967 km uzunluğunda olup, kayalık burunlardan kumluk plajlara, haliçlerden deltalar ve kıyı lagünlerine kadar uzanan çeşitlenmiş bir jeomorfolojik yapıya sahiptir. Çeşme Yarımadası, kıyı tipolojisi içindeki bu çeşitliliği en belirgin biçimde yansıtan alanlardan biridir. Kuzeyde kumsal alanlar, güneyde ise kayalık kıyılar yoğunlaşmaktadır (Paytar, 2019). Bu jeomorfolojik çeşitlilik, ekolojik zenginliği desteklemekle birlikte kırsal planlama açısından farklılaştırılmış bir kıyı yönetimi yaklaşımını gerekli kılmaktadır.

Kıyı alanlarının karşı karşıya kaldığı temel baskılardan biri, antropojenik müdahalelerden kaynaklanmaktadır. Bunun en belirgin örneklerinden biri Aliağa'da gözlenmektedir. Sanayi gelişimi, iskele ve liman inşası amacıyla gerçekleştirilen dolgu alanları, özgün kıyı çizgisini önemli ölçüde dönüştürmüştür; Aliağa ve Nemrut Körfezi'nde doğal kıyı morfolojisinin kaybına yol açmıştır (Güney, 2012). Benzer biçimde, Bakırçay Havzası'nda özellikle Dikili-Çandarlı arasında yoğunlaşan ikinci konut gelişmeleri, kıyı alanları ve kıyı ekosistemleri üzerinde önemli baskılar yaratmaktadır (Danacıoğlu, 2017). Bu baskı, kıyı boyunca yapılaşmanın artışı ve inşaat faaliyetleri için kum çekimi gibi doğrudan müdahaleler üzerinden ortaya çıkmaktadır.

Bu dönüşüm sürecine karşı kıyı alanlarının daha etkin, dengeli ve çevre duyarlı biçimde yönetilmesi amacıyla İzmir İli Bütünleşik Kıyı Alanları Planlaması Projesi geliştirilmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda Foça kıyıları gibi alanların, doğal niteliklerini koruyarak yerel sosyo-ekonomik yapıyı sürdürebilecek doğa ile uyumlu turizm bölgeleri olarak tanımlanmış olması, kıyı alanlarında farklılaşmış yönetim modellerinin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kıyı kırsalında geliştirilecek planlama araçları, standart imar yaklaşımının ötesine geçmeli; kıyı tipine, doğal hassasiyete, üretim yapısına ve kullanım yoğunluğuna göre farklılaştırılmalıdır.

Kıyı su kalitesi ve yüzme alanları

İzmir kıyıları, kırsal ve yarı-kentsel yerleşimlerle doğrudan temas eden çok sayıda plaj, koy, balıkçı barınağı ve kıyı kullanım alanına sahiptir. 2025 yılı ulusal Mavi Bayrak listelerinde İzmir, Türkiye’de en yüksek Mavi Bayrak yoğunluğuna sahip illerden biri olarak yer almakta; mahalle envanterinde ise Çeşme, Seferihisar, Menderes, Foça, Urla, Dikili, Karaburun, Selçuk ve Aliaga kıyılarında toplam 67 mavi bayraklı alan kaydı görülmektedir (Harita 3.4). Bu dağılım, kıyı kırsalında çevre kalitesi, yüzme suyu standardı, turizm altyapısı ve mevsimsel ekonomi bakımından güçlü bir potansiyel yaratmaktadır. Ancak aynı alanlarda yaz nüfusu artışı, atık su ve katı atık baskısı, kıyı ekosistemlerinin hassasiyeti, ikinci konut gelişimi ve tarım alanları üzerindeki dönüşüm baskısı birlikte

yönetilmediğinde, Mavi Bayrak niteliği tek başına sürdürülebilir kıyı yönetimi anlamına gelmemektedir.

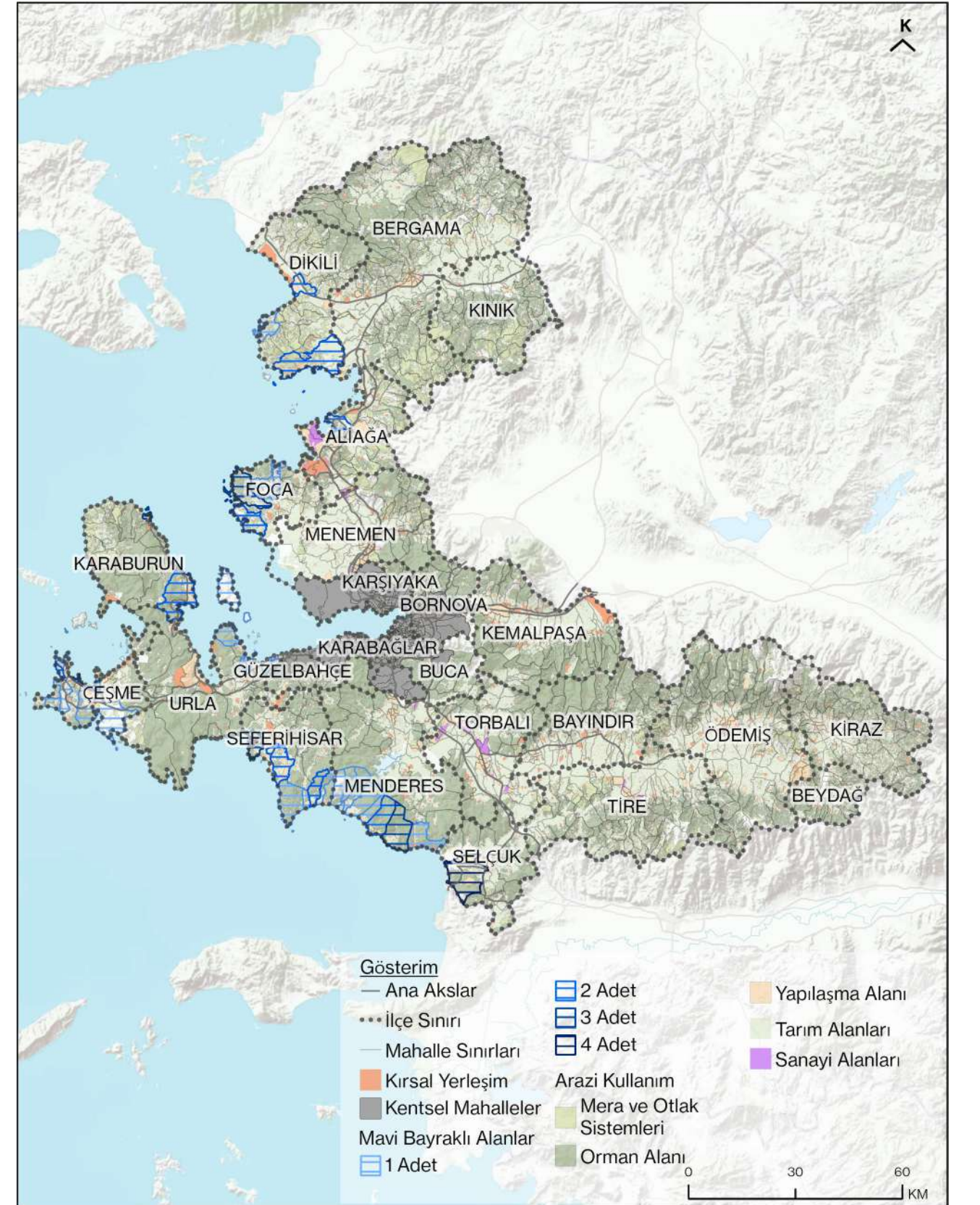
Özellikle delta kıyılarında yoğunlaşan kayıt dışı ya da mevsimlik ikinci konut alanları, uzun vadeli ekolojik sürdürülebilirlik ve kıyılara adil kamusal erişim açısından önemli sorunlar yaratmaktadır. Bu gelişmeler çoğu zaman I. sınıf tarım topraklarıyla ya da erozyona açık alanlarla çakışmakta; böylece arazi kullanım çatışmaları derinleşmekte ve kıyı ekosistemleri üzerindeki baskı artmaktadır. Bu nedenle kıyı su kalitesi, turizm kapasitesi ve kıyı yerleşim baskısı birlikte değerlendirilerek, kıyı alanları için eşik değer temelli ve denetim kapasitesi yüksek planlama araçları geliştirilmelidir.

3.1.2 Üretim ve Doğal Kaynaklar Odaklı Bütünleşik Afet Riski

İzmir kırsalında afet riski, yalnızca fiziksel tehlikelerin dağılımı üzerinden değil, üretim yapısı ve doğal kaynak bağımlılığı ile birlikte değerlendirilmelidir. Tarım, ormancılık, hayvancılık ve suya dayalı geçim kaynakları; yangın, kuraklık, erozyon, taşkın ve deprem gibi tehlikelere karşı yüksek düzeyde hassasiyet göstermektedir. Bu nedenle afet riski, kırsal alanlarda aynı zamanda üretim sürekliliği, gelir istikrarı ve yerel geçim kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından da ele alınmalıdır.

Yangına eğilimli alanların orman, mera, meyve bahçesi ve zeytinliklerle çakıştığı bölgelerde, kırsal ekonominin üretken varlıkları doğrudan risk altına

> Harita 3.4. Mavi Bayrak Sertifikalı Alanların Mekânsal Dağılımı

Kuraklık haritaları, sıcaklık verileri ve iklim senaryolarına göre, su bulunabilirliği ve ürün dayanıklılığı üzerindeki baskının giderek arttığı görülmektedir.

girmektedir. Orman çevresinde yer alan yerleşimler ile ormancılık, arıcılık, küçükbaş hayvancılık ve bahçe tarımı gibi faaliyetlere dayalı mahalleler, yangın kaynaklı gelir kaybı ve üretim kesintisi açısından kırılganlık taşımaktadır. Benzer biçimde deprem tehlikesi, tarım havzaları ve kırsal yerleşimlerle kesiştiğinde yalnızca yapı stoku açısından değil; sulama şebekeleri, depolama tesisleri, tarımsal işletmeler, çiftlik yapıları ve ulaşım bağlantıları açısından da ekonomik sonuçlar doğurabilmektedir.

Erozyon, toprak verimliliğini ve tarım arazilerinin uzun vadeli kullanım kapasitesini azaltan temel risklerden biridir. Eğimli arazilerde sürdürülen uygun olmayan arazi kullanımları, orman kaybı, aşırı otlatma ve bozulmuş yamaç sistemleri bu süreci hızlandırmaktadır. Bu durum, özellikle marjinal tarım alanları, yamaç köyleri ve orman-mera geçiş bölgelerinde üretim verimliliğini azaltmakta; tarımsal gelir yapısını ve kırsal yerleşimlerin uzun vadeli dayanıklılığını olumsuz etkilemektedir.

Kuraklık, sıcaklık artışı ve yağış rejimindeki değişimler, İzmir

kırsalında üretim ve doğal kaynak riskini artıran diğer temel unsurlardır. Kuraklık haritaları, sıcaklık verileri ve iklim senaryoları birlikte değerlendirildiğinde, su bulunabilirliği ve ürün dayanıklılığı üzerindeki baskının giderek arttığı görülmektedir. Uzun süreli kuraklık dönemleri ve artan ortalama sıcaklıklar, özellikle su yoğun ürün desenlerinin yaygın olduğu alanlarda üretim maliyetlerini artırmakta ve ürün verimliliğini azaltmaktadır. Bu koşullar, bazı kırsal yerleşimlerde üretim sistemlerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılan yapısal bir baskı oluşturmaktadır.

Yer altı ve yüzey suyu kaynakları, kırsal üretimin sürekliliği açısından belirleyici öneme sahiptir. Yer altı suyu seviyelerindeki düşüşler sulama kapasitesini, hayvancılık için su teminini ve hane halkı kullanımını doğrudan etkilerken; yüzey suyu akışlarındaki azalmalar ekosistemleri, sulak alanları ve mevsimsel tarım döngülerini zayıflatmaktadır. Azalan su kaynakları ile kuraklık sıklığının birlikte artması, özellikle tek ürün desenine veya su yoğun üretime dayalı kırsal ekonomilerde yapısal stres yaratmaktadır.

Veri katmanları birlikte değerlendirildiğinde, kırsal afet riskinin yalnızca ani tehlikelerden değil, geçim kaynaklarındaki süreklilik sorunlarından da beslendiği görülmektedir. Orman yangınına duyarlı alanlara yakın, azalan yer altı suyuna bağımlı ve yüksek sıcaklık baskısına maruz kalan kırsal yerleşimler, üretim ve kaynak riskinin çakıştığı alanlar olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık su kaynakları çeşitlenmiş, ürün deseni daha esnek ve arazi yönetimi daha uyumlu olan yerleşimler, çevresel stres koşullarında daha yüksek dayanıklılık gösterebilmektedir.

Bütünleşik risk haritası, bu kırılganlıkların mekânsal dağılımını sentezlemektedir. Deprem tehlikesi il genelinde yaygın bir risk alanı oluşturmakla birlikte, özellikle İzmir Körfezi çevresinden başlayarak Aliağa, Menemen, Torbalı ve Kemalpaşa gibi sanayi, lojistik ve tarım havzalarıyla ilişkili bölgelerde daha belirgin hale gelmektedir. Bu alanlarda olası sismik hareketler, yerleşim güvenliğinin yanı sıra üretim altyapısı, ulaşım bağlantıları, depolama alanları ve tarımsal işletmeler üzerinde de etkili olabilecek niteliktedir.

Su erozyonu riski yüksek bölgeler ise daha belirgin kümelenmeler göstermektedir. Haritadaki yüksek risk dağılımı özellikle Küçük Menderes Havzası'nın güney ve doğu yamaçlarında; Ödemiş, Kiraz, Beydağ ve Tire çevresinde yoğunlaşmaktadır. Benzer bir erozyon baskısı, kuzeyde Bergama ve Kınık ilçelerinin dağlık kesimlerindeki marjinal tarım alanları ve bozulmuş orman alanları üzerinde de izlenmektedir. Bu alanlarda erozyon riski, tarımsal verimlilik, mera kullanımı, orman ekosistemleri ve yerleşim güvenliği açısından birlikte değerlendirilmesi gereken bir planlama katmanı oluşturmaktadır.

Bu değerlendirme, İzmir kırsalında afet riskinin üretim sistemleri ve doğal kaynak kullanımıyla doğrudan ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Yangın, kuraklık, erozyon, deprem ve su kaynakları üzerindeki baskılar, kırsal mahallelerin yalnızca fiziksel güvenliğini değil; üretim kapasitesini, yerel gelir yapısını ve uzun vadeli yerleşim sürekliliğini de etkilemektedir. Bu nedenle üretim ve doğal kaynaklar odaklı risk değerlendirmesi, izleyen mekânsal analizler ve kırsal mahalle sınıflaması için temel bir değerlendirme alanı olarak ele alınmalıdır.

3.1.3 Tarımsal Kırılabilirlik ve İklimsel Baskılar

İzmir kırsalının üretim yapısı, topoğrafya, hidroloji, toprak niteliği ve arazi kullanım desenindeki mekânsal farklılıklar tarafından belirlenmektedir. Tarımsal üretkenlik, kırsal peyzajın temel bileşenlerinden biri olmakla birlikte; kuraklık, erozyon, yer altı suyu seviyelerindeki düşüş, sıcaklık artışı ve iklimsel dalgalanmalar nedeniyle giderek daha kırılabilir hale gelmektedir. Bu çevresel baskılara ek olarak kentleşme, sanayileşme, ikinci konut gelişimi ve yoğun altyapı kullanımları da üretim alanları üzerinde dönüşüm baskısı yaratmaktadır.

Kuraklık, İzmir'in kırsal havzalarında tarımsal üretimi etkileyen başlıca risklerden biridir. Bakırçay Havzası'nda arazinin yaklaşık %43,8'i tarım alanı olarak kullanılmakta; kuraklığın en yoğun yaşandığı Haziran-Ekim dönemi aynı zamanda tarımsal su talebinin en yüksek olduğu döneme karşılık gelmektedir. Su kıtlığı, termik santrallerin su kullanımı, içme suyu talebi ve kaçak yer altı suyu çekimleriyle birlikte havza genelinde artan bir baskı oluşturmaktadır (Gülersoy, 2008; Koç, 2000).

Toprak erozyonu ve hidrolojik afetler, üretim riskini artıran diğer temel unsurlardır. Küçük Menderes Havzası'nda ilkbahar yağışlarının yoğunluğu, akarsu yatağı erozyonu, taşkın ve etek ovalarında meydana gelen sellerle birlikte ürün kayıplarına yol açmaktadır (Muslu, 2005). Bakırçay Havzası'nda sulama

amacıyla nehir ağzlarında oluşturulan geçici baraj sistemleri, yüksek akış dönemlerinde taşkın riskini artırmaktadır (Danacıoğlu, 2017). Karadağ kütlesi üzerindeki erozyona duyarlı topraklar ve yetersiz bitki örtüsü ise yamaç tarımını daha kırılabilir hale getirmektedir.

Yüzey sularının yetersizliği, özellikle son yıllarda tarımsal ve evsel kullanım amacıyla yer altı sularına bağımlılığı artırmıştır (Zoğal, 2016). Küçük Menderes ve Bakırçay havzalarında sulama, sanayi, enerji üretimi, çöp sahası, kanalizasyon suları ve içme suyu kullanımları, düşük yeniden dolum oranlarıyla birleşerek yer altı su seviyelerinde düşüşe neden olmaktadır (Muslu, 2005; Gülersoy, 2008). İzinsiz açılan kuyular ise akiferlerin uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından ek risk oluşturmaktadır. Bu durum, su yönetimini İzmir kırsalında yalnızca üretim verimliliğiyle değil, havza ölçeğinde kaynak güvenliğiyle ilişkili bir konu haline getirmektedir.

Kıyı ve yarımada alanlarında tarımsal kırılabilirlik farklı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Alaçatı ve Çeşme yöresinde zeytin, incir, badem ve üzüm gibi yüksek değerli ürünlerin üretimi tarihsel olarak volkanik litosollerden oluşan az eğimli yamaçlar ve kolüvyal depolar üzerinde gelişmiştir. Ildır'ın sınırlı alüvyal ovalarında tütün, enginar, tahıl, patates, soğan ve bamya üretimi görülmektedir. Gülbahçe ve Özbek çevresinde ise vadi kenarları ve az eğimli yamaçlarda zeytinlikler ve bağlar geniş yer tutmaktadır. Ancak ikinci konut gelişimi, bu üretim

alanlarını daraltmakta; yörenin tanınmış Dişbademi ürününde 2008 sonrasında gözlenen gerileme, üretim peyzajındaki dönüşümün somut örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Coşkun Hepcan, 2008).

Aliağa'da yer alan Biçer ve Kayaalan ovaları, geçmişte tarımsal üretimi destekleyen verimli alüvyal sistemler niteliğindeyken, yoğun sanayi faaliyetleri sonucunda üretim değeri zayıflamış alanlara dönüşmüştür (Pişkin, 2011; Eroğlu, 2009). 2000'li yılların başında ovalarda meyvecilik, çevredeki hafif eğimli alanlarda bağcılık ve yamaçlarda tahıl üretimi sürerken, su kalitesindeki bozulma ve artan kuraklık sulama kapasitesini giderek sınırlandırmıştır (Eroğlu, 2009). Bu örnek, sanayi baskısı ile su kaynaklarındaki bozulmanın tarımsal üretim alanları üzerindeki birleşik etkisini göstermektedir.

Kentsel-kırsal geçiş bölgelerinde yapılaşma baskısı, yalnızca arazi kaybı yoluyla değil, mikroiklim koşullarını değiştirerek de tarımsal üretimi etkilemektedir. Kentsel ısı adası etkisi, özellikle yapılaşmanın yoğunlaştığı çeper alanlarda sıcaklık farklarını artırmakta; Bergama çevresinde kent-kır sıcaklık farklarının 4°C'ye kadar yükseldiği belirtilmektedir (Danacıoğlu, 2017; Çiçek vd., 2013). Bu durum, kırsal üretim alanlarının iklimsel baskılara karşı daha hassas hale gelmesine neden olmaktadır.

Bu bulgular, İzmir kırsalında tarımsal kırılabilirliğin tek bir çevresel

faktörden kaynaklanmadığını ortaya koymaktadır. Kuraklık, erozyon, yer altı suyu azalması, taşkın riski, sanayi baskısı, ikinci konut gelişimi ve kentsel ısı adası etkisi gibi farklı unsurlar, havzalara göre değişen ağırlıklarla bir arada etkili olmaktadır. Bu nedenle tarımsal kırılabilirlik, Cilt 01 kapsamında üretim alanlarının mevcut durumunu, iklimsel baskılarını ve kaynak kullanımıyla ilişkili risklerini anlamak için temel analiz başlıklarından biri olarak değerlendirilmektedir.

3.1.4 Yapılı Çevre Odaklı Bütünleşik Afet Riski

Bütünleşik afet risk değerlendirmesi, kırsal yerleşimlerin dayanıklılığını belirleyen çevresel tehlikeler ile yapısal çevre kırılabilirliklerinin birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. İzmir kırsalı; orman yangınları, depremler, seller, erozyon, kıyı taşkını ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi birden fazla risk başlığıyla karşı karşıyadır. Bu riskler, yerleşim düzeni, yapı stoku, altyapı kalitesi, ulaşım bağlantıları, nüfus yapısı ve hizmet erişimiyle birlikte değerlendirildiğinde kırsal mahallelerin farklı dayanıklılık düzeyleri ortaya çıkmaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından oluşturulan yangına eğilimli alanlar ve yakın dönemde yangına maruz kalmış bölgelere ilişkin mekânsal veri setleri, yüksek riskli ormanlık alanlar içinde veya yakınında yer alan kırsal yerleşimlerin belirlenmesini sağlamaktadır. Orman çevresi yerleşimlerde yapılaşma biçimi, yol erişimi, müdahale

İzmir, Akdeniz iklim koşulları, geniş orman varlığı, engebeli topoğrafyası ve orman-kırsal yerleşim arayüzlerinin yaygınlığı nedeniyle orman yangınlarına karşı yüksek hassasiyet göstermektedir.

kapasitesi, su kaynaklarına yakınlık ve nüfusun yaş yapısı yangın riskinin etkisini doğrudan değiştirmektedir. Bu nedenle yangın riski, yalnızca orman varlığı üzerinden değil, yerleşimlerin müdahale edilebilirliği ve yapıli çevre özellikleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

Deprem riski, İzmir kırsalında yerleşim güvenliği açısından süreklilik gösteren temel tehlikelerden biridir. Fay hatları, gevşek zemin yapısı ve eskiyen yapı stoku birlikte ele alındığında, bazı kırsal yerleşimlerde hasar görülebilirlik düzeyi artmaktadır. Konut yapılarının yanı sıra, tarımsal işletme yapıları, depolama alanları, sulama altyapısı, kırsal yollar, köprüler ve hizmet yapıları da olası sismik hareketlerden etkilenebilecek yapıli çevre bileşenleri arasında yer almaktadır.

Sel ve taşkın riski, özellikle akarsu yataklarına, alüvyon ovalara ve düşük kotlu alanlara yakın kırsal yerleşimlerde belirginleşmektedir. Nehir kenarındaki veya taşkın ovası içinde yer alan yerleşimler, dönemsel yağış artışları ve yüzey akışı nedeniyle altyapı hasarı, tarımsal ürün kaybı ve ulaşım kesintisi riski taşımaktadır. Buna karşılık eğimli ve bozulmuş

yamaçlarda yer alan yerleşimlerde erozyon, hem tarımsal üretim kapasitesini hem de yol ve altyapı sürekliliğini zayıflatmaktadır.

Kıyı yerleşimleri açısından deniz seviyesinin yükselmesi ve kıyı taşkını, uzun vadeli bir risk katmanı oluşturmaktadır. İzmir'in kıyı şeridindeki alçak kotlu yerleşimler ve tarım alanları; tuzlanma, arazi kaybı, kıyı erozyonu, altyapı hasarı ve kamusal erişim sorunları açısından izlenmesi gereken alanlardır. Bu risk, özellikle kıyı ve delta sistemlerinde yer alan tarım alanları, ikinci konut bölgeleri, balıkçı barınakları ve turizm kullanımlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede yapıli çevre odaklı bütüncül afet riski, İzmir kırsalında yalnızca tehlike alanlarının belirlenmesiyle sınırlı değildir. Riskin yerleşim düzeni, yapı niteliği, altyapı kapasitesi, ulaşım sürekliliği, müdahale olanakları ve nüfusun kırılganlığıyla birlikte okunması gerekmektedir. Bu değerlendirme, izleyen mekânsal analizlerde kırsal mahallelerin afet dayanıklılığı açısından farklılaşan önceliklerini belirlemek için analitik bir zemin sağlamaktadır.

3.1.5 Orman Yangını, Sel, Taşkın, Heyelan ve Deprem Riski

İzmir'in kırsal ve yarı-kentsel alanlarındaki yapıli çevre, topoğrafik yapı, iklimsel baskılar, arazi kullanımı değişimleri ve altyapı kapasitesiyle ilişkili çoklu afet risklerine maruz kalmaktadır. Orman yangınları, ani seller, heyelanlar ve kıyı taşkınları; yerleşim düzeni, tarımsal üretim alanları, ulaşım bağlantıları, altyapı sistemleri ve kırsal geçim kaynakları üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle afet riskleri, yalnızca tehlike alanlarının konumu üzerinden değil; kırsal yerleşimlerin fiziksel yapısı, müdahale edilebilirliği ve çevresel eşiklerle ilişkisi üzerinden değerlendirilmelidir.

Orman yangını riski

İzmir, Akdeniz iklim koşulları, geniş orman varlığı, engebeli topoğrafyası ve orman-kırsal yerleşim arayüzlerinin yaygınlığı nedeniyle orman yangınlarına karşı yüksek hassasiyet göstermektedir. Yaz aylarında uzun kurak dönemler, yüksek sıcaklıklar, düşük bağıl nem ve kuvvetli rüzgârlar yangının tutuşma ve yayılma olasılığını

artırmaktadır. Urla Yarımadası'nın Seferihisar-Menderes hattındaki güneydoğu kesimleri, 2008, 2009 ve 2019 yıllarında meydana gelen yangınlarla bu riskin belirgin biçimde gözleendiği alanlar arasında yer almaktadır (Karadeniz, 2020).

Yangın riskini artıran başlıca faktörler iklim, topoğrafya, bitki örtüsü, arazi kullanımı ve insan faaliyetleri üzerinden değerlendirilebilir. Uzun yaz kuraklıkları, yüksek sıcaklıklar ve düşük nem oranı, özellikle rüzgârlı dönemlerde yangının hızla yayılmasına neden olmaktadır. Dik yamaçlar, yangının yukarı yönlü ilerleme hızını artırmakta; güney ve güneydoğuya bakan yamaçlar daha yüksek güneşlenme ve düşük nem koşulları nedeniyle daha kırılgan hale gelmektedir. Vadi tabanları da gün içinde ısınma ve rüzgâr etkisiyle yangının ilerleyebileceği alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Bitki örtüsü tipi, yangın riskinin belirlenmesinde temel göstergelerden biridir. Yoğun maki, karışık ormanlar ve özellikle kızılçam gibi iğne yapraklı türlerin yaygın olduğu alanlar, yüksek yanıcılık özellikleri nedeniyle yangına daha hassastır. Reçine ve uçucu

bileşik içeriği yüksek iğne yapraklı türler, yangının tepe yangınına dönüşme olasılığını artırmaktadır. Buna karşılık geniş yapraklı türlerin bulunduğu alanlarda yanıcılık görece daha düşük olabilmektedir.

İnsan faaliyetleri de yangın riskini artıran ana etkenler arasındadır. Genişleyen yerleşimler, tarımsal faaliyetler, elektrik hatları, yol kenarı kullanımları, piknik ve kamp gibi rekreasyon faaliyetleri, orman yangınlarının çıkış olasılığını artırmaktadır. Yollar, insan ve araç hareketliliğinin yoğun olduğu alanlar olarak sigara izmaritleri, araç kaynaklı kıvılcımlar veya bakım faaliyetleri nedeniyle risk taşımaktadır. Anız yakma gibi tarımsal uygulamalar ise özellikle kurak ve rüzgârlı dönemlerde yangının orman alanlarına sıçramasına neden olabilmektedir. Ormanlık alan içinde veya yakınında yer alan yerleşimlerde elektrik hatları, teknik arızalar ve ağaçların hatlarla teması da yangın kaynağı oluşturabilmektedir.

Yangın yönetimi açısından erişim koşulları da belirleyicidir. Geniş, uzak ve engebeli orman alanlarında izleme, erken tespit ve müdahale süreçleri zorlaşmakta; bu durum yangının büyüme olasılığını artırmaktadır. Bu nedenle orman-kırsal yerleşim arayüzlerinde yol erişimi, su kaynaklarına yakınlık, müdahale altyapısı ve yerleşim yoğunluğu birlikte değerlendirilmelidir.

Yangın açısından yüksek riskli alanlar, Seferihisar ve Menderes çevresindeki doğal çayırıklar, ormanla temas eden tarım alanları, güneşlenme

düzeyi yüksek kıyı ve vadi alanları ile orman-kırsal yerleşim arayüzlerinde yoğunlaşmaktadır. 2009 yılında Doğanbey Körfezi yakınlarındaki bir çayırda başlayarak orman alanlarına yayılan yangın, çayır, tarım alanı ve orman ekosistemleri arasındaki geçiş bölgelerinin yangın riski açısından önemini göstermektedir. Menderes yerleşimi ve çevresi de tarım alanları, yüksek güneşlenme ve orman alanlarıyla kurduğu ilişki nedeniyle riskli bölgeler arasında değerlendirilmektedir.

İzmir’de yakın dönemde özellikle kırsal ve yaban hayatı-kentsel arayüz bölgelerinde çok sayıda yangın meydana gelmiştir. Kaya (2025) tarafından İzmir Büyükşehir Belediyesi için hazırlanan “İzmir’de Orman Yangını Riskinin Mekânsal Analizi” çalışmasında geliştirilen yangın riski modeli, Haziran 2025 sonu ile Temmuz 2025 başı arasında gerçekleşen yangınlarla karşılaştırılmış ve model sonuçlarının saha gözlemleriyle büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür (Fotoğraf 3.1).

Düşük riskli alanlar genellikle su kaynaklarına yakın, daha düz topoğrafyaya sahip ve insan etkisinin daha sınırlı olduğu bölgelerde görülmektedir. Buna karşılık yüksek ve çok yüksek riskli alanlar; kırsal-kentsel geçiş bölgelerinde, güney ve güneydoğuya bakan yamaçlarda, kızılçam ormanlarının yaygın olduğu alanlarda ve insan faaliyetleriyle doğal yakıt yükünün iç içe geçtiği bölgelerde yoğunlaşmaktadır.

Foça ve çevresi, Mordoğan (Karaburun), Ildır (Çeşme), Menderes-

Fotoğraf 3.1. Karadoğan (Ödemiş) 2025 yangını sonrası (Aliye Ahu Gülümser arşivi, 2025)

Seferihisar, Zafer (Buca), Tosunlar (Ödemiş), Yakaköy (Bornova), Bozköy ve Yenişakran (Aliağa), Asarlık (Menemen) ve Beyazevler (Gaziemir) çevresinde gözlenen yangınlar, orta, yüksek ve çok yüksek risk sınıflarıyla ilişkilendirilen alanlarda meydana gelmiştir. Bu durum, yangın riski analizlerinin kırsal yerleşimlerin afet dayanıklılığı açısından izlenmesi gereken temel veri katmanlarından biri olduğunu göstermektedir.

Sel, taşkın ve kıyı taşkını riski

Selve taşkın riski, İzmir kırsalında akarsu yatakları, alüvyon ovalar, düşük kotlu kıyı alanları, zayıf drenajlı tarım arazileri ve parçalanmış yapılaşma alanlarında belirginleşmektedir. Risk düzeyi; havzanın topoğrafik yapısı, akarsu ağı, toprak geçirgenliği, arazi kullanımı, kıyı uzunluğu, kentleşme düzeyi ve altyapı kapasitesiyle birlikte değişmektedir.

Çeşme-Karaburun alt havzası, orman ve yarı doğal alanların yaygınlığı nedeniyle genel olarak daha düşük kırılganlık düzeyine işaret etmektedir. Buna karşılık Tahtalı-Seferihisar alt havzası, akarsu ağı, tarım alanları, kıyı kullanımları ve içme suyu havzası işlevi nedeniyle farklı düzeylerde kırılganlık gösteren mikro havzalar içermektedir. Güzelbahçe, Menderes ve Seferihisar’ın bazı kesimlerini kapsayan mikro havzalarda kıyı şeridinin uzunluğu, kıyı boyunca parçalanmış yapılaşma, geniş tarım alanları ve nehir ağı uzunluğu iklim tehlikelerine maruziyeti artırmaktadır (Demircan & Sılaydın, 2024).

Urla’daki bazı mikro havzalarda uzun kıyı şeridi, deniz seviyesinin yükselmesi ve aşırı yağışlara bağlı taşkın riskini artırmaktadır. Çeşme-Karaburun alt havzası genel olarak düşük kırılganlık gösterse de Urla

çevresinden nehir ağı uzunluğu ve geniş tarım alanları nedeniyle hassasiyet artmaktadır. Tahtalı-Seferihisar alt havzasında ise İzmir'e içme suyu sağlayan Tahtalı Barajı'nın bulunduğu havza, su güvenliği, taşkın riski ve arazi kullanımı ilişkisi bakımından ayrıca değerlendirilmelidir.

Gediz Nehri'nin bir alt havzası olan Menemen Ovası ve çevresi, topoğrafik, iklimsel ve hidrolojik yapısı nedeniyle taşkınlara duyarlı alanlardan biridir. Gediz Nehri'nin tarihsel olarak taşkın dönemlerinde yatak değiştirmesi, bölgenin taşkın karakterini ortaya koymaktadır. Menemen Ovası'nın alüvyonlu ve zayıf drenajlı yapısı, özellikle tarım alanlarını sel baskınlarına karşı hassas hale getirmektedir. Orman ve yoğun bitki örtüsüne sahip alanlar ise yüzey akışını azaltmak kapasiteleri nedeniyle görece daha düşük kırılma göstermektedir.

Günseli (2019) tarafından yapılan çalışmada Menemen Ovası'nda tarım alanları içinde yer alan bazı yerleşimlerin orta ve yüksek sel riski altında olduğu belirtilmektedir. Emiralem, Kesik, Buruncuk ve Çavuşköy kırsal mahalleleri en yüksek riskli yerleşimler arasında yer alırken; Seyrek, Yahşelli, Sasalı ve Yenibağarası orta düzeyde sel riski taşıyan yerleşimler olarak değerlendirilmektedir. Bu riskin temel nedeni, söz konusu yerleşimlerin akarsu yataklarına yakın konumlanmasıdır. Ege Denizi'ne yakınlık ve düşük rakım ise bölgeyi kıyı taşkınlarına karşı daha hassas hale getirmektedir.

Kiraz ilçesinde taşkın ovası üzerinde ve zayıf zemin koşullarına sahip alanlarda yer alan yerleşimler fiziksel risk taşımaktadır. Kentsel gelişme alanlarının taşkın alanı dışına yönlendirilmesi, hem I. sınıf tarım topraklarının korunması hem de taşkın riskinin azaltılması açısından uzun süredir önemini koruyan bir planlama gerekliliğidir (Muslu, 2005).

Sismik mikro-bölgeleme ve deprem riski

İzmir, Türkiye'nin aktif tektonik kuşaklarından biri üzerinde yer almakta ve çok sayıda fay sistemiyle ilişkili sismik risk taşımaktadır. Kent; Gediz ve Büyük Menderes grabenleri ile Dumanlıdağ, Bornova, İzmir, Cumaovası, Karaburun, Menemen, Gülbahçe, Güzelhisar, Tuzla ve Gümüldür fay hatlarının etki alanında bulunmaktadır (Günaydın vd., 2012c). Bu aktif tektonik yapı, geçmişte yıkıcı depremlere neden olmuş ve hem kentsel hem de kırsal yerleşimlerde risk oluşturmaya devam etmektedir.

İzmir havzalarındaki alüvyonlu zeminler, sismik hareketler sırasında sivilaşma potansiyeli taşıyan alanlar arasında yer almaktadır. Nehir düzlükleri, delta alanları ve dolgu kıyı bölgelerinde bulunan kırsal yerleşimler, zemin koşulları nedeniyle deprem etkilerine daha açık bir yapı sergileyebilmektedir. Bu nedenle deprem riski, yalnızca fay hatlarına yakınlık üzerinden değil; zemin niteliği, yapı stoku, altyapı sistemleri, ulaşım bağlantıları ve yerleşim yoğunluğu ile birlikte değerlendirilmelidir.

Kırsal yerleşimlerde deprem kırılma eğilimi, yapıların yaşı ve yapıım tekniğiyle yakından ilişkilidir. Eski köy yerleşimlerinde bulunan yığma yapılar, mühendislik hizmeti almamış ek yapılar, tarımsal işletme yapıları, depo ve ahır gibi üretimle ilişkili yapılar, deprem etkileri karşısında risk taşıyabilmektedir. Ayrıca sulama kanalları, kırsal yollar, köprüler, enerji hatları ve hizmet yapıları da olası sismik hareketlerden etkilenebilecek altyapı bileşenleri arasında yer almaktadır.

Bu nedenle sismik mikro-bölgeleme çalışmaları, İzmir kırsalında yerleşim güvenliği ve altyapı dayanıklılığının değerlendirilmesi açısından temel veri alanlarından biridir. Fay hatları, zemin özellikleri, sivilaşma potansiyeli, yapı stoku ve kritik altyapı birlikte ele alındığında, kırsal mahallelerin deprem riskine karşı farklı kırılma eğilimi düzeyleri ortaya konulabilir.

3.2 Yerleşim ve Kültürel Miras

İzmir'in kırsal yerleşim dokusu, farklı topoğrafik koşullar, tarihsel yerleşim sürekliliği, üretim biçimleri ve kültürel pratikler tarafından şekillenmiştir. Kıyı, ova, yamaç, vadi ve dağ yerleşimleri; coğrafi konumları, arazi kullanım biçimleri, yapı tipolojileri ve parsel düzenleri bakımından belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu çeşitlilik, İzmir kırsalının yalnızca fiziksel yapısını değil, aynı zamanda yerel kimliğini, üretim belleğini ve kültürel miras sürekliliğini de tanımlamaktadır.

Kırsal yerleşimlerin morfolojik yapısı, doğal çevreye uyum sağlayan

geleneksel yerleşim mantıkları ile güncel dönüşüm baskılarının birlikte okunmasını gerektirmektedir. Bir yandan yamaç ve dağ yerleşimlerinde topoğrafyaya uyumlu, kademeli ve çoğu zaman kompakt yerleşim yapıları görülürken; ova yerleşimlerinde tarımsal üretimle ilişkili daha geniş parsel düzenleri ve ulaşım akslarına bağlı gelişme eğilimleri öne çıkmaktadır. Kıyı yerleşimlerinde ise tarım, balıkçılık, turizm, ikinci konut gelişimi ve mevsimsel nüfus hareketleri yerleşim formunu dönüştüren başlıca etkenlerdir.

Bu bölümde İzmir kırsalındaki yerleşim ve kültürel miras yapısı üç ana başlık altında değerlendirilmektedir. İlk olarak yerleşim morfolojisi; topoğrafyaya dayalı yerleşim tipolojileri, yerleşim biçimi ve yapı-parcel ilişkisi üzerinden ele alınmaktadır. İkinci olarak kültürel miras ve doku korunmuşluğu; arkeolojik, mimari, kültürel ve somut olmayan miras bileşenleriyle birlikte incelenmektedir. Üçüncü olarak ise arazi kullanımı, yapı çevre ve dönüşüm baskıları; konut stoku, ikinci konut gelişimi, turizm baskısı, kamusal alanlar, kıyı erişimi ve kırsal konut üretimi bağlamında değerlendirilmektedir.

3.2.1 Yerleşim Morfolojisi

İzmir kırsalında yerleşim morfolojisi, topoğrafya, su kaynakları, iklim, tarımsal üretim biçimleri, ulaşım ilişkileri ve tarihsel yerleşim sürekliliği tarafından belirlenmektedir. Kıyıda iç kesimlere, ova tabanlarından dağ ve yamaç yerleşimlerine kadar uzanan

farklı coğrafi koşullar, yerleşim tipolojilerini ve yapı-parsel düzenlerini doğrudan etkilemektedir.

Çalışma kapsamında kırsal yerleşimlerin morfolojik özellikleri üç düzeyde ele alınmaktadır: topoğrafyaya dayalı yerleşim tipolojileri, yerleşim biçimi ve yapı-parcel ilişkisi. Topoğrafyaya dayalı tipoloji, kırsal mahallelerin kıyı, ova, yamaç, vadi ve dağ yerleşimi olarak farklılaşmasını ortaya koymaktadır. Yerleşim biçimi, toplu, dağınık, yarı toplu ve çizgisel örüntüleri değerlendirmektedir. Yapı-parcel ilişkisi ise konut, avlu, üretim yapıları, sokak dokusu, malzeme kullanımı ve yerel mimari karakter üzerinden kırsal mekânın gündelik yaşamla kurduğu ilişkiyi açıklamaktadır.

Bu çerçevede, İzmir kırsalındaki yerleşimlerin yalnızca fiziksel biçimini değil, aynı zamanda üretim sistemi, miras değeri, altyapı gereksinimi, hizmet erişimi ve dönüşüm baskılarıyla ilişkisini de görünür kılmaktadır. Böylece yerleşim morfolojisi, kırsal mahalle sınıflamasına zemin oluşturan temel analiz alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Topoğrafyaya dayalı yerleşim tipolojileri

İzmir’de kırsal yerleşim örüntüleri; topoğrafya, hidroloji, iklim ve tarihsel arazi kullanımı dinamikleriyle birlikte şekillenmiştir. Yerleşmeler genel olarak kıyı, yamaç, ova, dağ ve vadi yerleşimleri olarak sınıflandırılmakta; her bir tip farklı mekânsal, üretimsel

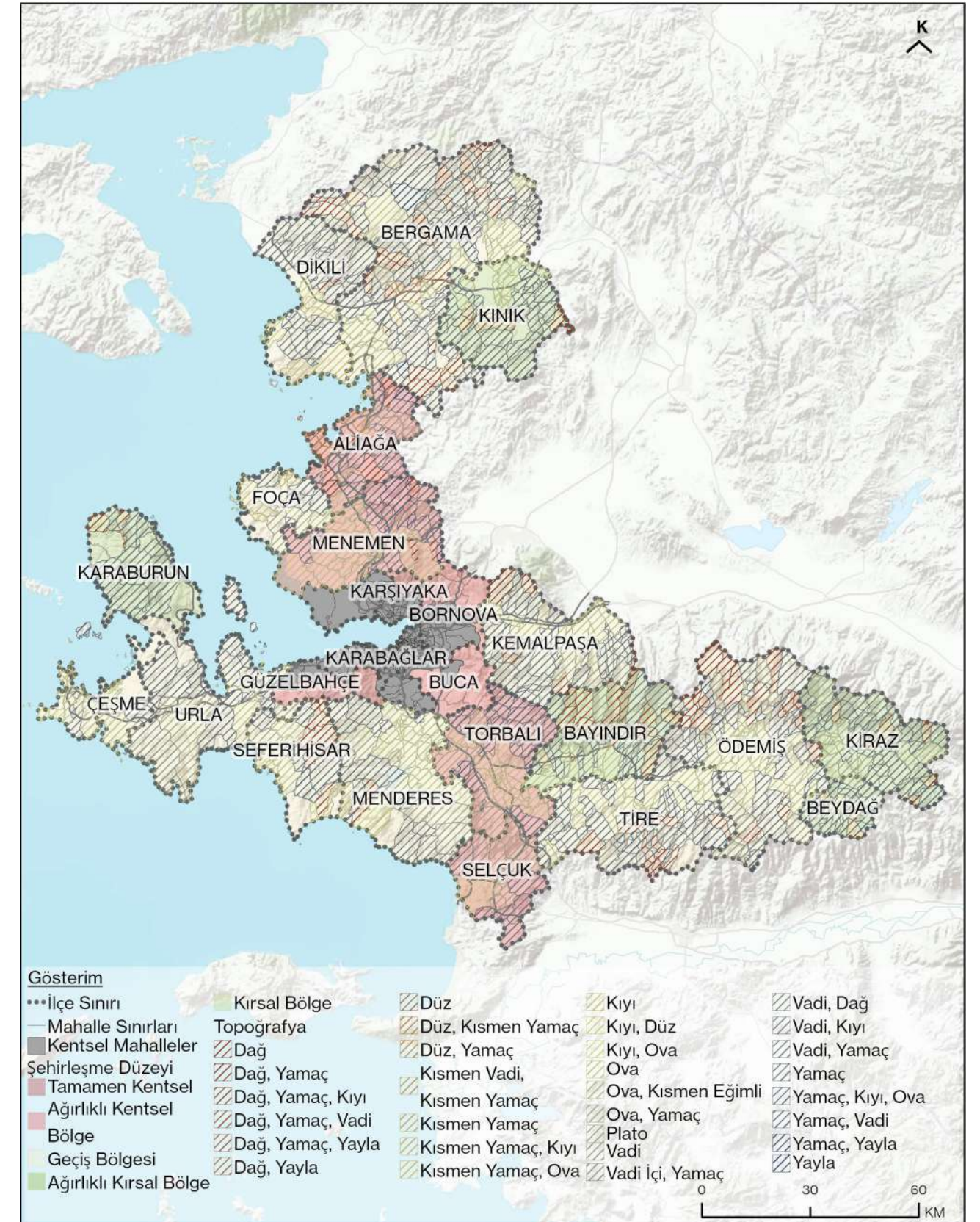
ve sosyo-ekonomik özellikler göstermektedir (Harita 3.5).

İzmir kırsalında yerleşme türüne ilişkin frekans verileri, bu tipolojik çeşitliliği sayısal olarak ortaya koymaktadır (Tablo 3.5). Çalışma kapsamındaki 937 mahallenin %50,8'i yamaç, %29,5'i ova, %7,4'ü dağ, %4,4'ü kıyı, %4,3'ü vadi ve %3,7'si kısmen yamaç yerleşimi niteliğindedir. Yamaç, dağ, vadi ve kısmen yamaç yerleşimlerinin toplam ağırlığı, İzmir kırsalında eğimli topoğrafyanın yerleşim formu, erişilebilirlik, altyapı maliyeti, afet riski ve tarımsal üretim olanakları üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Yamaç ve dağ yerleşimleri, İzmir kırsalında topoğrafyaya uyumlu yerleşim biçimlerinin en belirgin örneklerini oluşturmaktadır. Küçük Menderes Havzası'nda birçok yerleşimin ilk kuruluş alanı dağ etekleri, teraslar, sırtlar ve yamaçlardır. Dereköy (Bayındır), Eğridere (Beydağ), Sekiköy (Ödemiş) ve Derebaşı (Tire) gibi örneklerde yerleşim formu, eğim ve ulaşım ilişkilerine bağlı olarak biçimlenmiştir (Muslu, 2005). Şirince (Selçuk) gibi yamaç yerleşimlerinde ise kademelenmiş konut dokusu, manzara ilişkisi ve sokak örgüsü yerleşimin morfolojik karakterini tanımlamaktadır.

Karaburun Yarımadası'ndaki geleneksel kırsal yerleşimler de topoğrafya ile güçlü bir uyum yansıtmaktadır. Yapılar çoğunlukla kaya zemin üzerinde, yamaç eğrililerine paralel biçimde konumlanmakta;

Harita 3.5. İzmir Kırsal Topoğrafyaya Dayalı Yerleşim Tipolojileri

Kategori	Mahalle Sayısı	Yüzde (%)
Yamaç	476	%50,8
Ova	276	%29,5
Dağ	69	%7,4
Kıyı	41	%4,4
Vadi	40	%4,3
Kısmen yamaç	35	%3,7
Toplam	937	%100,0

yerleşim dokusu manzara, rüzgâr, eğim ve arazi kısıtlarıyla ilişkili olarak gelişmektedir. Bu yerleşimlerde yapıların birbirinin manzarasını kesmeyecek biçimde konumlanması, yerel yerleşim bilgisinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Cöcen, 2007).

Ova yerleşimleri ise tarımsal üretim kapasitesi, ulaşım bağlantıları ve altyapı olanaklarıyla ilişkili olarak gelişmiştir. Bakırçay Havzası'nda etek düzlüklerinde yer alan kırsal yerleşimler, dağ ile ova arasında geçiş niteliği taşımakta; zaman içinde ovaya doğru genişleme eğilimi göstermektedir. Kınık çevresinde izlenen yamaçtan ovaya yönelen gelişme, bu sürecin belirgin örneklerinden biridir. Ancak alüvyal tabanda gelişen yerleşimler, zemin koşulları, rutubet, taşkın riski ve ekolojik baskılar açısından ayrıca değerlendirilmesi gereken alanlardır (Güney, 2012).

Kıyı yerleşimleri, tarım, balıkçılık, turizm ve rekreasyon işlevlerinin bir araya geldiği yerleşim tipleridir. Denizköy ve Bademli gibi Dikili kıyı yerleşimleri, kıyı konumunun sağladığı geçim çeşitliliğiyle tarım, balıkçılık ve turizmi birlikte barındırmaktadır (Gülersoy,

2008). Urla'da ise kıyı morfolojisi, yerleşim ve kullanım biçimlerini belirgin biçimde yönlendirmektedir. Kayalık ve koylu güney kıyılar daha çok küçük ölçekli denizcilik ve turizm kullanımlarını desteklerken, kumsal nitelikli kuzey kıyılar daha geniş rekreasyon olanakları sunmaktadır (Kaya, 2019; Zoğal, 2016).

Dağ yerleşimleri, özellikle tarım alanlarının sınırlı ve parçalı olduğu yüksek kesimlerde hayvancılık, ormancılık ve geçici üretim pratikleriyle ilişkili olarak gelişmektedir. Savaştepe, Dikili'nin Karadağ Kütlesi çevresi, Bergama, Soma ve Kırkağaç gibi yüksek kesimlerde küçük haneli ve dağınık yerleşim örüntüleri görülmektedir. Bu yerleşimler, sınırlı tarım alanı, erişim güçlüğü ve doğal kaynak kullanımına dayalı geçim biçimleri nedeniyle ova ve kıyı yerleşimlerinden farklı bir morfolojik yapı sunmaktadır (Gülersoy, 2008).

Yerleşim adları da fiziki coğrafya ile yerel kimlik arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Çamlık, Çamlıca, Sekiköy ve Derebaşı gibi yer adları; orman varlığı, topoğrafik konum, vadi yapısı veya eğimli arazi koşullarıyla bağlantılıdır. Bu durum, İzmir kırsalında yerleşim tiplerinin yalnızca

Tablo 3.5. Topoğrafyaya Dayalı Yerleşim Tipolojilerinin Dağılımı

mekânsal biçim üzerinden değil, yerel adlandırma, kültürel bellek ve coğrafi algı üzerinden de okunabileceğini göstermektedir.

Yerleşim biçimi: toplu, dağınık ve yarı toplu yerleşimler

İzmir kırsalında yerleşim biçimleri, kompakt köy çekirdeklerinden dağınık kırsal yerleşimlere kadar değişen bir çeşitlilik içermektedir. Bu biçimler topoğrafya, mülkiyet yapısı, tarımsal üretim, ulaşım ilişkileri ve kültürel pratiklerle birlikte şekillenmektedir. Yerleşme biçimine ilişkin verilere göre mahallelerin %50,6'sı toplu, %35,6'sı dağınık, %13,1'i yarı toplu ve %0,6'sı çizgisel yerleşim özelliği taşımaktadır (Tablo 3.6). Dağınık ve yarı toplu yerleşimlerin toplam payı, altyapı planlaması, hizmet sunumu, ulaşım organizasyonu ve afet müdahalesi açısından önemli bir mekânsal koşula işaret etmektedir.

Tablo 3.6. Yerleşme Biçimi Dağılımı

Yerleşim Biçimi	Kırsal Mahalle Sayısı	Yüzde (%)
Toplu	474	%50,6
Dağınık	334	%35,6
Yarı toplu	123	%13,1
Çizgisel	6	%0,6
Toplam	937	%100,0

dağlık ve ormanlık alanlar ile Kiraz ilçesindeki kırsal yerleşmeler bu örüntünün belirgin örnekleridir (Muslu, 2005). Bakırçay Havzası'nda da ana yerleşme çevresinde gelişen münferit konutlar, çiftlikler, damlar ve yayla evleri, toplu yerleşim çekirdeğini tamamlayan daha dağınık bir kırsal kullanım ağı oluşturmaktadır (Doğan, 2005; Gülersoy, 2008).

Toplu yerleşimler, genellikle tarihsel çekirdek etrafında gelişen, sokak ve meydan ilişkisi belirgin, konutların birbirine yakın konumlandığı yerleşim biçimleridir. Bademli (Dikili), düz topoğrafya üzerinde gelişmiş toplu yerleşim dokusu, bahçe duvarları, bir ve iki katlı konutları, yolları ve açık alanlarıyla bu biçimin örneklerinden biridir (Özkaya, 2023). Ferizler Köyü'nde (Bergama) ise eski yerleşim hafif eğimli topoğrafyaya oturmakta, dere sınırları ve topoğrafya eğrileri yol ve yapı düzenini belirlemektedir. Yapıların güneye yönelmesi ve kuzeyde kalın beden duvarlarıyla hâkim rüzgârdan korunması, yerel mimarının çevresel koşullara uyumunu yansıtmaktadır (Turan, 2019).

Dağınık yerleşimler daha çok engebeli arazi, parçalı mülkiyet, hayvancılık, bağcılık ve geçici üretim yapılarıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Küçük Menderes Havzası'nın doğusundaki

Yarı toplu yerleşimler, toplu köy çekirdeği ile çevresindeki üretim yapıları, münferit konutlar ve geçici kullanım alanları arasında geçiş niteliği taşımaktadır. Küçük bahçe (Karaburun), Tepeköy ve Çukurköy adlı iki alt yerleşimden oluşan yapısıyla bu tür bir iç farklılaşmayı göstermektedir. Her iki yerleşim birimi kendi meydanı, camisi, çeşmeleri, mezarlığı ve

Dağ ve yamaç yerleşimlerinde dar, eğime uyumlu ve teraslanmış parseller yayginken; ova yerleşimlerinde tarımsal üretime bağlı daha geniş, avlu merkezli ve dikdörtgen parsel düzenleri görülmektedir.

üretim yapılarıyla ayrı kimlikler taşıırken, aralarındaki yol ve dere ilişkisi yerleşimi bütünleştirmektedir (Cöcen, 2007). Bu tür örnekler, İzmir kırsalında yerleşim biçiminin yalnızca konut yoğunluğuyla değil, mahalle içi merkezler, üretim yapıları ve sosyal odaklarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yapı-parcel ilişkisi ve yerel mimari karakter

İzmir kırsalında yapı-parcel ilişkisi, coğrafi koşullar, malzeme erişimi, üretim biçimi, hane yapısı ve kültürel süreklilik tarafından şekillenmektedir. Dağ ve yamaç yerleşimlerinde dar, eğime uyumlu ve teraslanmış parseller yayginken; ova yerleşimlerinde tarımsal üretime bağlı daha geniş, avlu merkezli ve dikdörtgen parsel düzenleri görülmektedir. Kıyı yerleşimlerinde ise geleneksel avlulu yapı düzeni, ikinci konut ve turizm baskısıyla yer yer dönüşmektedir.

Geleneksel yapı tipolojileri, yerel malzeme ve iklim koşullarıyla doğrudan ilişkilidir. Karaburun, Urla, Çeşme ve Dikili gibi kıyı ve yarımada yerleşimlerinde taş duvarlı, avlulu, dar sokaklarla ilişkili yapı örüntüleri

öne çıkmaktadır. Bu yerleşimlerde avlu, hem iklimsel konfor sağlayan yarı açık mekân hem de gündelik üretim, depolama ve sosyal yaşam alanı olarak işlev görmektedir. Kıyı yerleşimlerinde son yıllarda turizm, ikinci konut gelişimi ve kısa süreli kullanım baskıları, geleneksel yapı-parcel ilişkisini dönüştürmekte; bazı alanlarda kapalı avlu sistemlerinin yerini daha parçalı ve çitle çevrili müstakil parseller almaktadır.

Ova yerleşimlerinde yapı ve parsel düzeni, tarımsal üretimle daha doğrudan ilişkilidir. Bayındır, Tire, Ödemiş ve Kınık gibi üretim havzalarında konut, avlu, depo, ahır ve tarımsal çalışma alanları çoğu zaman aynı parsel içinde örgütlenmektedir. Bu düzen, konut ile üretim alanı arasındaki sürekliliğe işaret etmektedir. Geniş parseller, makine kullanımı, ürün depolama ve hayvancılık gibi işlevlere olanak tanırken; ulaşım aksları boyunca gelişen yeni yapılaşmalar, geleneksel çekirdeklerin çeperlerinde farklılaşmış konut dokuları oluşturmaktadır.

Dağ ve yamaç yerleşimlerinde yapı-parcel ilişkisi, eğim ve sınırlı düz alan koşulları nedeniyle daha sıkışık ve

kademeli bir karakter göstermektedir. Bergama, Beydağ, Kiraz ve Karaburun'un yüksek kesimlerindeki yerleşimlerde taş, kerpiç ve ahşap karkas yapılar; dar sokaklar, istinat duvarları, teraslar ve düzensiz parsellerle birlikte görülmektedir. Bu yapı düzeni, yerel topoğrafyaya uyum sağlayan geleneksel yerleşim bilgisini yansıtmaktadır. Ancak göç, nüfus azalması ve ekonomik zayıflama nedeniyle bazı yerleşimlerde yapıların boş kalması, bakımsızlaşması veya kısmen harap hale gelmesi, yerel mimari süreklilik açısından risk oluşturmaktadır.

Metropolitan çeperde ve sanayi etkisi altındaki yerleşimlerde yapı-parcel düzeni daha hızlı dönüşmektedir. Aliağa ve Kemalpaşa gibi ilçelerde kırsal yerleşimler, tarımsal üretim, sanayi istihdamı, ulaşım bağlantıları ve yeni konut üretiminin etkisiyle melez bir kırsal-kentsel morfoloji peyzajına sahiptir. Eski çekirdeklerde avlulu, taş veya kerpiç yapı örnekleri varlığını sürdürürken, çeperlerde betonarme konutlar, düzenli parsel bölünmeleri ve karma kullanımlı yapılaşmalar yaygınlaşmaktadır.

Yahşibey Köyü (Dikili), yapı-parcel ilişkisinin aile yapısı, üretim biçimi

ve topoğrafyayla nasıl çeşitlendiğini gösteren önemli örneklerden biridir. Köyiçi mevkiinde parsel dokusu düzensiz ve uyarlanabilir niteliktedir; bazı parsellerde konut, ahır ve dükkân aynı cephe üzerinde veya ardışık biçimde yer almaktadır. Aynı aileye ait birden fazla konutun aynı parsel içinde bulunması, kuşaklar arası kullanım sürekliliğinin göstergesidir (Öztürk, 2024). Bu tür örnekler, İzmir kırsalında parselin yalnızca mülkiyet birimi değil, hane yapısı, üretim pratikleri ve sosyal ilişkilerle şekillenen bir yaşam alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak İzmir kırsalında yapı-parcel düzeni; topoğrafya, üretim, malzeme kullanımı, aile yapısı ve güncel dönüşüm baskıları arasında kurulan ilişkiyle biçimlenmektedir. Geleneksel yerleşimlerde avlu, sokak, bahçe, üretim yapısı ve konut arasında güçlü bir bütünlük bulunurken; turizm, ikinci konut gelişimi, sanayi etkisi ve nüfus hareketleri bu bütünlüğü farklı ölçülerde dönüştürmektedir. Bu nedenle yapı-parcel ilişkisi, hem kırsal mimari karakterin hem de güncel dönüşüm baskılarının izlenmesi açısından temel bir analiz alanı olarak değerlendirilmelidir.

Yerleşim Biçimi	Kırsal Mahalle Sayısı	Yüzde (%)
Korunmuş	367	%39,2
Kısmen korunmuş	213	%22,7
Bozulmuş	61	%6,5
Veri yok	296	%31,6
Toplam	937	%100,0

Tablo 3.7. Doku Durumu
Betimsel İstatistikleri

ve çevresinin Kaystros Vadisi olarak anılması ve Efes Artemis Tapınağı kutsal arazileriyle ilişkisi, havzanın tarihsel önemini göstermektedir (Armağan, 2012; Höbel, 2019). Torbalı ve Ödemiş ovalarında tespit edilen höyükler ise havzanın Erken Bronz Çağı'ndan itibaren yerleşim sürekliliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Meriç, 1988).

Küçük Menderes Havzası'nda son yıllarda yapılan çalışmalar, Paleolitik Dönem'e ait buluntuların varlığını da ortaya çıkarmıştır. Ödemiş'teki Soğukluk Vadisi, havzadaki bilinen en eski yerleşim alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Meriç, 2009; Vardar, 2013). Benzer biçimde Bergama-Dikili hattında Kalarga Tepesi ve Deliktaş çevresinde tespit edilen buluntular, kuzey İzmir kırsalında tarihsel sürekliliğin erken dönemlere uzandığını işaret etmektedir (Baykal vd., 2011; Ataberk, 2020).

Dikili'nin tarihî peyzaj karakteri, arkeolojik katmanların yanı sıra tarım terasları, zeytinlikler, kıyı sulak alanları ve kümelenmiş kırsal yerleşimlerle birlikte değerlendirilmektedir. 1990'lardan itibaren geleneksel tarım arazilerinin konut ve turizm odaklı kullanımlara dönüşmesine rağmen, zeytin tarımı bölgenin hem ekonomik

geçim kaynağı hem de kültürel peyzaj belirleyicisi olmayı sürdürmektedir. Bu nedenle Dikili'de miras değeri, yalnızca mimari ve arkeolojik unsurlarla değil; zeytin yetiştiriciliği, yerel pazarlar, gündelik üretim pratikleri ve ekolojik hafızayla birlikte okunmalıdır (Nurlu vd., 2019).

Bademli (Dikili), kırsal miras sürekliliğinin belirgin örneklerinden biridir. Eski adı Ancanoz olan yerleşim, Antik Çağ'dan itibaren denizcilik ve tarımsal üretimle ilişkili bir kıyı odağı olarak gelişmiştir. Killik Koyu çevresinde tespit edilen seramik parçaları ve yapı kalıntıları, bu alanın Kane antik kentiyle ilişkisini ortaya koymaktadır (Laufer vd., 2016). Yerleşimin sokak morfolojisi, bahçe duvarları, bitki örtüsü ve mevsimsel peyzaj değişimleri, Bademli'ye güçlü bir kültürel peyzaj niteliği kazandırmaktadır. Yerleşimde 67 adet tescilli yapı bulunması ve 2018 yılında kentsel sit alanı ilan edilmesi, Bademli'nin mimari miras açısından da önemli bir kırsal odak olduğunu belirgin kılmaktadır (Özkaya, 2023; Muti, 2014).

Yahşibey Mahallesi'nde (Dikili) Kale Mevkii ve Kavaklık Tepe çevresinde tespit edilen yapı kalıntıları, yerleşimin Bakırçay Havzası ve kıyı hattıyla kurduğu görsel ve jeostratejik ilişkiyi göstermektedir (Öztürk, 2024; Ludwig vd., 2023). Urla Barbaros

Köyü çevresindeki Tepeüstü Höyüğü ise Neolitik Dönem'e uzanan buluntularıyla Batı Anadolu'nun erken yerleşim dağılımı açısından önemli bir örnektir. Limantepe Kazı Başkanlığı tarafından yapılan incelemelerde tespit edilen keramik ve diğer buluntular, Barbaros çevresinin uzun süreli yerleşim ve kültürel kullanım sürekliliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Erkanal & Günel, 1997; Caymaz, 2002; Sarıbekiroğlu, 2017).

Foça, Kemalpaşa ve Kiraz gibi ilçelerde de arkeolojik bulgular, yerel anlatılar, çok kültürlü topluluk izleri ve üretim mekânları yerel kimliğin oluşumunda etkili olmaktadır. Tarım arazileriyle ilişkili mengere, ahır, harman yeri ve benzeri yapılar yalnızca üretim mekânları değil; mevsimsel ritimleri, üretim sistemlerini ve toplumsal pratikleri taşıyan miras unsurlarıdır. Ancak uyumsuz yeni yapılaşma, modern yazlık konut gelişimi ve planlama kararları, bazı yerleşimlerde görsel sürekliliği ve işlevsel bütünlüğü zayıflatmaktadır. Bu nedenle İzmir kırsalında kültürel miras, arkeolojik ve mimari varlıkların yanı sıra üretim peyzajı, yerel bellek ve gündelik yaşam pratikleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

3.2.3 Arazi Kullanımı, Yapılı Çevre ve Dönüşüm Baskıları

İzmir'in kırsal alanlarında arazi kullanımı ve yapılı çevre, tarımsal üretim, yerleşim dokusu, ulaşım erişimi, turizm gelişimi ve mevsimsel nüfus hareketleriyle birlikte dönüşmektedir. Geleneksel olarak

tarım, hayvancılık ve yerel üretim ekseninde örgütlenen kırsal mekân; kıyı bölgelerinde ikinci konut ve turizm baskısıyla, metropoliten çeperde ise sanayi, lojistik ve yeni konut gelişimiyle farklılaşmaktadır.

Bu dönüşüm, yalnızca fiziksel yapılaşma biçimini değil; kırsal yerleşimlerin sosyo-ekonomik yapısını, mülkiyet ilişkilerini, kamusal alan kullanımını, kıyı erişimini ve mimari mirasın korunma durumunu da etkilemektedir. Özellikle kıyı ve çeper mahallelerinde artan yapılaşma baskısı, tarımsal üretim alanlarını daraltmakta ve kırsal-kentsel ayrımın daha belirsiz hale geldiği melez yerleşim örüntüleri oluşturmaktadır.

Bu başlık altında İzmir kırsalının yapılı çevresi dört düzeyde değerlendirilmektedir. İlk olarak konut stoku, işyeri yapıları ve tescilli yapılar mahalle ölçeğinde incelenmektedir. İkinci olarak ikinci konut, mevsimsel doluluk ve turizm baskısının arazi kullanımı üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Üçüncü olarak kamusal alanlar ve kıyı erişimi, gündelik yaşam ve rekreasyon ilişkisi içinde değerlendirilmektedir. Son olarak kırsal konut üretimi, yapım süreçleri, malzeme kullanımı ve geleneksel mimari elemanlar üzerinden incelenmektedir.

Konut stoku, işyeri yapıları ve tescilli yapılar

İzmir kırsalının yapılı çevresine ilişkin 2025 yılı mahalle düzeyi veriler, konut stoku, ekonomik işlev alanları ve tescilli yapıların il bütününde eşit dağılmadığını göstermektedir (Tablo

Yapı Türü	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
Mesken Yapı Sayısı	937	0	12.696	528,8	160,0
İşyeri Yapı Sayısı	896	0	4.453	63,0	5,0
Tescilli Yapı Sayısı	624	0	144	1,08	0

Tablo 3.8. İzmir Kırsal Yapılı Çevresine İlişkin Betimleyici İstatistikler

3.8). Mesken yapı sayısında mahalle başına ortalama 528,8 iken medyan değer 160,0'dır. Maksimum değer 12.696'ya ulaşması, özellikle Torbalı ve Kemalpaşa gibi metropoliten çeperdeki hızlı büyüyen mahallelerin İzmir kırsalında ayrı bir ağırlık oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

İşyeri yapı sayısında da benzer bir ayrışma görülmektedir. Veri bulunan 896 mahallede ortalama 63,0, medyan ise 5,0'tir. Ticari ve ekonomik işlevler sınırlı sayıda mahallede yoğunlaşırken, kırsal mahallelerin büyük bölümünde işyeri sayısının düşük kalması, yerel hizmet erişimi, ürün değerlendirme olanakları ve ekonomik çeşitlilik açısından yapısal bir sınırlılığa işaret etmektedir.

Tescilli yapı sayısı, yapıli çevre göstergeleri arasında en yüksek mekânsal yoğunlaşmayı sunmaktadır. Veri bulunan 624 mahallede ortalama 1,08'dir. Budurum, tescilli yapıların kırsal mahallelerin geneline yayılmadığını; belirli miras odaklarında toplandığını göstermektedir. Şirince (Selçuk) 144 tescilli yapıyla ilk sırada yer almakta; Bademli (Dikili), Çamyayla (Ödemiş), Kozbeyli (Foça) ve Hacıömerli (Aliağa) bu yoğunlaşmanın diğer önemli örneklerini oluşturmaktadır.

Bu dağılım, İzmir kırsalında yapıli çevrenin iki farklı eğilim taşıdığını belirginleştirmektedir. Bir yanda

nüfus kaybı, yaşlanma ve ekonomik daralma nedeniyle yeni yapı üretiminin sınırlı kaldığı iç kesim mahalleleri bulunmaktadır. Diğer yanda ise metropoliten çeper, kıyı kuşağı ve turizm odaklarında konut stoku, işyeri kullanımı ve yapılaşma baskısı artmaktadır. Bu nedenle yapıli çevre verileri, yalnızca yapı sayısını değil; kırsal mahallelerin dönüşüm hızını, miras yoğunluğunu ve hizmet kapasitesini değerlendirmek için de kullanılmalıdır.

İkinci konut, mevsimsel doluluk ve turizm baskıları

İkinci konut gelişimi, İzmir kırsalında özellikle kıyı bölgelerinde arazi kullanımını dönüştüren başlıca süreçlerden biridir. Çeşme, Foça, Dikili, Urla, Seferihisar ve Güzelbahçe gibi ilçelerde mevsimsel doluluk, turizm yatırımları, kısa süreli kiralama faaliyetleri ve erişilebilirlik artışı, geleneksel kırsal yerleşim dokusunu değiştirmektedir. Bu süreç, tarım alanları üzerindeki baskıyı artırmakta, kıyı kullanımlarını yoğunlaştırmakta ve kent-kır ayrımını zayıflatan yeni bir yerleşim biçimi oluşturmaktadır.

Çeşme, Türkiye'de ikinci konut gelişiminin erken örneklerinden biri olup, bu sürecin 1950'li yıllarda başladığı bilinmektedir (Sarı, 1981). Alaçatı-Çeşme koridorunda iklim,

plajlar, rüzgâr sörfü, kaplıcalar ve turizm altyapısı, kıyı yerleşimlerinde mevsimsel kullanımı artırmıştır. Bu gelişme, tarımsal üretim alanlarının turizm ve konut kullanımlarıyla yer değiştirmesine, geleneksel kırsal dokunun ise daha parçalı bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur (Coşkun Hepcan, 2008).

Dikili kıyıları, ikinci konut yayılımının belirgin biçimde izlendiği alanlardan biridir. Salihler, Bademli, Çandarlı, Yaylayurt ve Denizköy hattında ikinci konut alanları 1980 sonrasında genişlemiş; 2000 sonrasında kıyidan iç kesimlere doğru yayılan bir yapılaşma eğilimi güçlenmiştir. Bu gelişme, kıyı ve yamaç alanlarında tarımsal kullanımları daraltmakta, yerleşim dokusunu mevsimsel nüfus hareketlerine bağlı olarak yeniden biçimlendirmektedir (Ataberk, 2020; Gülersoy, 2008).

Foça'da 1990'lardan itibaren ikinci konut gelişimi, kırsal yerleşmelerin kentsel görünüm kazanmasına ve sosyo-ekonomik yapılarının değişmesine yol açmıştır (Öztoprak, 1995). Yenifoça çevresinde turizmi teşvik eden planlama kararları, 2006-2020 döneminde ikinci konut yapılaşmasını hızlandırmıştır. Bu yapılaşmaların bazı alanlarda III. sınıf tarım arazileri, orman ve makilik alanlarla çakışması, arazi kullanım kararları ile kırsal çevre değerleri arasındaki gerilimi artırmaktadır (Ataberk, 2020).

Urla'da ikinci konutların mevsimlik kullanımdan daimi konuta dönüşmesi, özellikle 2015 sonrasında hız

kazanmıştır (Zoğal, 2016; Kaya, 2019). Gülbahçe, Zeytinalanı, Çamlıçay, Güvendik ve Özbek gibi kıyı mahallelerinde Çeşme Otoyolu'nun sağladığı erişilebilirlik, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nün varlığı, kıyı çekiciliği ve manzara değerleri yerleşim talebini artırmıştır. Bu durum konut fiyatlarının yükselmesine, kıyı alanlarında yapılaşma baskısının artmasına ve bazı ikinci konutların sürekli konuta dönüşmesine yol açmaktadır.

Güzelbahçe'de tarım arazilerinin ikinci konut parsellerine dönüşmesi, arazi değerlerinde artış yaratırken tarımsal faaliyetlerin sürekliliğini zayıflatmaktadır. Yerel halkın bir bölümü bu dönüşümü ek gelir fırsatı olarak görürken, tarımsal üretim alanlarının daralması ve kırsal karakterindeğişmesi uzun vadeli bir risk oluşturmaktadır (Özkasap Çakar, 2007).

Turizm baskısı, yalnızca ikinci konut alanlarıyla sınırlı değildir. Bakırçay Havzası'nda Demirtaş gibi yerleşimler, Bademli ve Dikili ilçe merkezi gibi turizm yoğunluklu alanlara yakınlıkları nedeniyle nüfus ve kullanım baskısıyla karşı karşıyadır (Danacioğlu, 2017). Urla'da Güvendik kıyı hattında otel, pansiyon ve kısa süreli kiralama faaliyetleri yaz aylarında yoğunlaşmakta; Foça'da günübirlik kullanım alanları, butik oteller, Kozbeyli ve Ilıpınar gibi doğal çekim merkezleri kırsal turizm ağını oluşturmaktadır (Kaya, 2019; Ataberk, 2020).

Turizm ve kısa süreli kiralama baskısı, bazı miras alanlarında doku sürekliliğini doğrudan etkilemektedir.

Fotoğraf 3.2. Karadoğın (Ödemiş) Köy Meydanı (Aliye Ahu Gülümser arşivi. 2025)

Erythrai arkeolojik sit alanı üzerinde yer alan İldır'da yapılaşmaya izin verilmemesine rağmen artan turizm baskısı, özgün kırsal dokuya ait izlerin zayıflamasına neden olmaktadır. Bu durum, kıyı kırsalında miras, turizm ve arazi kullanımı kararlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Kul Özdemir & Çil, 2020).

Kamusal alan ve kıyı erişimi

İzmir'in kırsal ve yarı kırsal yerleşimlerinde kamusal alanlar, gündelik yaşamın, sosyalleşmenin, kolektif belleğin ve yerel hizmet erişiminin temel mekânlarıdır. Köy meydanları, kahvehaneler, aşevleri, okul bahçeleri, dini ve idari yapılar, üretimle ilişkili açık alanlar ve kıyı kullanımları, kırsal yerleşimlerin sosyal altyapısını oluşturmaktadır.

Bademli'de kamusal alanlar, yerleşimin dokusuna işlevsel olarak entegre olmuş durumdadır. Köy meydanı, aşevi, okul bahçesi, kahvehaneler, yeme-içme mekânları ve ticari birimler gündelik yaşamda farklı yoğunluklarda kullanılan sosyal odaklardır (Özkaya, 2023). Bu yapı, kırsal yerleşimlerde kamusal alanın yalnızca fiziksel bir açık alan değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve yerel belleğin taşıyıcısı olduğunu göstermektedir.

Kıyı yerleşimlerinde kamusal alan sistemi, denizle kurulan rekreatif ve ekonomik ilişki üzerinden farklılaşmaktadır. Foça, İzmir'e yakınlığı nedeniyle bölgesel bir rekreasyon odağı olarak işlev görmektedir; kıyılardan iç kesimlere uzanan çeşitli kullanım olanakları sunmaktadır (Ataberk, 2020). Urla'da ise kıyı hattı, su kalitesi, iklim koşulları, rekreasyon altyapısı ve çok mevsimli kullanım potansiyeliyle kıyı erişiminin güçlü olduğu alanlardan biridir (Kaya, 2019).

Bununla birlikte ikinci konut, turizm ve kısa süreli kiralama baskıları, bazı kıyı yerleşimlerinde kamusal erişimi ve yerel kullanım dengelerini değiştirmektedir. Kıyı alanlarında özel mülkiyet baskısı, ticari kullanım yoğunluğu ve mevsimsel nüfus artışı, yerel halkın gündelik kıyı erişimini sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle kamusal alanlar ve kıyı erişimi, yalnızca rekreasyon olanakları açısından değil; sosyal adalet, yerel kullanım hakkı ve kırsal kimliğin sürekliliği açısından da değerlendirilmelidir.

Kırsal konut üretimi ve yapım süreçleri

İzmir kırsalında konut üretimi, yerel mülkiyet düzenleri, aile yapısı, üretim pratikleri, malzeme erişimi, topoğrafya

ve ulaşım olanaklarıyla birlikte şekillenmiştir. Geleneksel kırsal konut, yalnızca barınma işlevi taşıyan bir yapı değil; hane halkı ilişkileri, tarımsal üretim, depolama, hayvan bakımı, avlu kullanımı ve gündelik yaşam pratikleriyle bütünleşen bir mekânsal birimdir.

Kırsal konut gelişiminin önemli bir bölümü, kadastro öncesi arazi mülkiyeti düzenlerine dayanmaktadır. 1957'de kadastro sistemlerinin yaygınlaşmasından önce kırsal yerleşim arazileri çoğu zaman miras, aile mülkiyeti veya zilyetlik ilişkileri üzerinden kullanılmaktaydı. Kadastro sonrasında bu alanlar özel mülkiyet olarak kayıt altına alınmış olsa da bazı kırsal yerleşimlerde geleneksel miras ve kullanım pratikleri konut üretimini etkilemeye devam etmiştir. Doğal afetler sonrasında iskân edilen yerleşimler ve göçmen toplulukların devlet desteğiyle yerleştirildiği alanlar ise bu genel yapının dışında kalan örneklerdir.

Konutların yapım tarihleri her zaman kesin olarak bilinmemektedir. Bazı yerleşimlerde yapıyı inşa eden topluluk, usta işaretleri, göç tarihi veya iskân süreci yapının dönemine ilişkin bilgi sağlamaktadır. İldırı (Çeşme) ve Çamlık (Beydağ) gibi yerleşimlerde bazı konutların Rumlar tarafından inşa edildiğinin bilinmesi, yapım tarihine ilişkin dolaylı veri sunmaktadır. Bergama Hamzalı Süleymaniye'de 1893 Bulgaristan göçü, konut tarihlenmesinde önemli bir referans olarak kullanılmaktadır. Bergama Çürükbağ'ın 1969 yılında, Kurfalı

Köyü'nün ise 1954 yılında heyelan nedeniyle bugünkü yerine taşınması, afet kaynaklı iskân süreçlerinin kırsal konut stokunu nasıl biçimlendirdiğini göstermektedir.

İzmir kırsalında yeni konut üretimi, yerleşimlerin ekonomik durumu, göç eğilimleri, ulaşım bağlantıları ve hane yapısıyla yakından ilişkilidir. Bazı yerleşimlerde yeni yapılaşmanın 1970'li yıllardan itibaren başladığı görülmektedir. Bergama Aşağıbey, Akçenger, Ödemiş Bıçakçı ve Tire Peşrefli gibi yerleşimlerde bu dönem konut üretimi açısından belirgin bir eşik oluşturmuştur. Buna karşılık Bayındır Kabaağaç, Beydağ Alakeçili, Bergama Gökçeyurt, Kaleardı ve Kocahaliller gibi yerleşimlerde yeni yapılaşma sınırlıdır; güncel müdahaleler çoğunlukla eski yapıların tadilatı, eki veya yenilenmesi biçiminde gerçekleşmektedir.

Göç ve nüfus azalması, konut üretimi üzerinde belirleyici etkiler yaratmaktadır. Refah düzeyi görece yüksek ve göç vermeyen yerleşimlerde yeni konut üretimi sürerken, nüfusu azalan iç kesim mahallelerinde yeni yapılaşma büyük ölçüde yavaşlamış ya da durmuştur. Ferizler (Bergama), Yukarıkırıklar (Bergama) ve Kabaağaç (Bayındır) gibi yerleşimlerde mevcut yapıların bir bölümünün boş veya bakımsız olması, demografik gerilemenin yapıyı çevre üzerindeki etkisine işaret etmektedir.

Geleneksel kırsal konut üretiminde yerel malzeme kullanımı ve ortak emek pratikleri önemli bir yer tutmaktadır.

Dağ ve yamaç yerleşimlerinde taş duvarcılık ve ahşap karkas sistemler, ova yerleşimlerinde ise kerpiç, tuğla ve kiremit çatılı yapılar yaygındır. Yapı malzemelerinin yerel çevreden temin edilmesi ve imeceye dayalı inşa süreçleri, kırsal yapı kültürünün kolektif niteliğini göstermektedir. Ancak 1960'ların sonlarından itibaren, özellikle 1970'lerde betonarme ve endüstriyel yapı malzemelerinin yaygınlaşmasıyla bu üretim biçimi önemli ölçüde değişmiştir.

Betonarme yapıların yaygınlaşması, kırsal konutların dayanıklılık, konfor ve modernlik beklentileriyle ilişkili olarak dönüşmesini sağlamıştır. Ancak bu dönüşüm, geleneksel yapı bilgisinin, yerel malzeme kullanımının ve ortak inşaat pratiklerinin zayıflamasına da neden olmuştur. Bazı yerleşimlerde betonarme yapılar yerel mimari karakterle uyumsuz biçimde gelişirken, bazı örneklerde geleneksel malzeme ve çağdaş yapı teknikleri bir arada kullanılmaktadır. Bademler (Urla) ve Damlacık (Kemalpaşa) gibi örnekler, geleneksel yapı sistemleri ile betonarme yapıların aynı yerleşim içinde farklı oranlarda bir arada bulunduğu yerleşimlerden bazılarıdır (Özkaya, 2023; Demirel Durmuş, 2024).

Konutların mekânsal düzeni, aile yapısı ve üretim biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Geleneksel konutlarda odalar, sofa, avlu, depo, ahır, samanlık, kiler ve dış mekân kullanımları bütüncül bir plan düzeni oluşturmaktadır. Avlu, özellikle tek katlı geleneksel evlerde konuta geçiş, gündelik üretim, ürün kurutma,

hayvan bakımı ve sosyal etkileşim alanı olarak işlev görmektedir. Çok katlı konutlarda zemin katların ahır, depo veya dükkân olarak kullanılması; üst katların ise yaşam alanı olarak düzenlenmesi, konut ile üretim arasındaki işlevsel ayrıma işaret etmektedir.

Zaman içinde mutfak, banyo ve hela gibi işlevlerin konut içine alınması, kırsal konut planını değiştirmiştir. Yeni konutlarda oda, hol, mutfak, ıslak mekân, depo ve kiler gibi birimler daha standart bir iç mekân düzeni oluşturmaktadır. Buna karşın avlu, bahçe, açık merdiven, dış koridor, balkon ve teras gibi geçiş alanları birçok yerleşimde varlığını sürdürmektedir. Bu durum, geleneksel yaşam biçiminin tümüyle ortadan kalkmadığını; ancak çağdaş konfor beklentileriyle birlikte yeniden biçimlendiğini göstermektedir.

Malzeme kullanımı, İzmir kırsal konutlarının yerel karakterini belirleyen temel unsurlardan biridir. Taş duvar örgüsü, özellikle Karaburun, Seferihisar, Bergama, Urla ve kıyı-yamaç yerleşimlerinde yaygın olarak görülmektedir. Yerel taş, tuğla veya karma duvar örgüsüyle inşa edilen yapılarda kireç ya da toprak harcı kullanılmakta; kalın duvarlar ısıl denge, dayanıklılık ve iklimsel uyum sağlamaktadır.

Kerpiç, İzmir kırsalında özellikle ova yerleşimlerinde taştan sonra yaygın kullanılan geleneksel yapı malzemelerinden biridir. Kil içeriği yüksek toprağın su, kum, kireç ve kırıla karıştırılıp kalıplarda kurutulmasıyla

Fotoğraf 3.3. Yapı duvarı taş örgü detayları (Aliye Ahu Gülümser arşivi. 2025)

elde edilen kerpiç, hem konutlarda hem de hayvan barınaklarında kullanılmıştır. Suya karşı hassas olması nedeniyle sıvanmadığında veya korunmadığında kolayca tahrip olabilmektedir. Buna karşın kerpiç, yerel iklim koşullarına uyumlu, düşük maliyetli ve geleneksel yapı bilgisini taşıyan önemli bir malzemedir.

Geleneksel mimari elemanlar da kırsal konut karakterinin önemli bileşenleridir. Ocak ve bacalar, çoğu zaman dış duvarlarda yer almakta ve taş, tuğla ya da kayrak malzemeyle biçimlenmektedir. Ahşap konstrüksiyon beşik ve kırma çatılar, alaturka ve Marsilya tipi kiremit kaplamalarla birlikte yaygındır. Kınık, Urla ve Çeşme'deki bazı örneklerde düz toprak dam sistemleri de görülmektedir. Kapalı ve yarı açık çıkmalar, sofa uzantıları, dış merdivenler, balkonlar ve ahşap destek elemanları, hem iklimsel uyum hem de gündelik kullanım açısından yerel mimari karakteri güçlendirmektedir.

Genel olarak İzmir kırsalında konut üretimi, geleneksel yapı bilgisi ile çağdaş yapılaşma pratiklerinin bir

arada bulunduğu geçiş niteliğinde bir alan oluşturmaktadır. Yerel malzeme kullanımı, avlu düzeni, üretimle ilişkili mekânlar ve iklimsel uyum geleneksel konut karakterinin temel bileşenleri olarak sürerken; betonarme yapılaşma, yeni konfor beklentileri, göç, nüfus değişimi ve ikinci konut baskısı bu yapıyı dönüştürmektedir. Bu nedenle kırsal konut üretimi, hem mimari mirasın hem de güncel yapı çevre dönüşümünün izlenmesi açısından temel bir analiz alanı olarak değerlendirilmelidir.

3.2.4 Mekânsal Büyüme ve Kentsel-Kırsal Dönüşüm

İzmir kırsalında yerleşimlerin mekânsal büyümesi, metropoliten çeper, sanayi koridorları, kıyı turizmi, ikinci konut gelişimi ve ulaşım bağlantılarıyla ilişkili olarak farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Bazı kırsal yerleşimler yeni konut kümeleri, sanayi alanları, rekreasyon kullanımları ve turizm yatırımlarıyla dışa doğru genişlerken; bazı iç kesim yerleşimlerinde nüfus kaybı ve sınırlı ulaşım olanakları nedeniyle fiziksel gelişme yavaşlamaktadır.

Bu farklılaşma, İzmir kırsalında tek tip bir büyüme eğiliminden çok, konuma ve erişilebilirliğe bağlı çok yönlü bir dönüşüm süreci olduğunu göstermektedir.

Metropoliten alana yakın yerleşimlerde büyüme daha çok konut, hizmet, sanayi ve ulaşım ilişkileri üzerinden şekillenmektedir. Çiğli-Sasalı, Gaziemir-Sarnıç, Güzelbahçe-Yelki ve Buca-Kaynaklar gibi yerleşimler; ulaşım ağlarına, doğal çekim alanlarına, sanayi bölgelerine veya kentsel hizmetlere yakınlıkları nedeniyle hızlı mekânsal dönüşüm yaşamıştır. Bu alanlarda kırsal yerleşim dokusu giderek küçük kasaba ya da banliyö niteliği kazanan karma kullanımlı bir yapıya evrilmiştir. Buna karşılık Karşıyaka-Sancaklı ve Bayraklı-Yamanlar gibi yerleşimlerde sınırlı ulaşım olanakları ve genç nüfusun göçü nedeniyle daha durağan bir gelişme izlenmektedir (Oban, 2001).

Sanayi ve altyapı yatırımları, özellikle Menemen, Aliağa, Foça, Torbalı ve Kemalpaşa çevresinde kırsal arazi kullanımını önemli ölçüde dönüştürmektedir. Menemen’de Gediz Ovası üzerindeki tarımsal alanların sanayi ve konut kullanımlarına açılması; Emiralem ve Maltepe gibi yerleşimlerin kentsel-endüstriyel çepere eklenmesine neden olmuştur. Aliağa’da petrokimya, liman ve lojistik sektörlerinin büyümesi, kırsal yerleşimlerin sanayi, hizmet ve konut işlevleriyle iç içe geçtiği karma kullanımlı alanlar oluşturmuştur. Torbalı ve Kemalpaşa’da ise organize

sanayi bölgeleri, depolama alanları ve ulaşım aksları, geleneksel tarım alanları üzerinde baskı yaratmakta; kırsal yerleşimler giderek sanayi banliyölerine dönüşmektedir.

Bu dönüşümün en belirgin sonuçlarından biri verimli tarım arazilerinin kaybidir. Sanayi alanları, lojistik kullanımlar, yeni konut gelişmeleri ve altyapı yatırımları; özellikle ova yerleşimlerinde üretim alanlarını daraltmakta ve tarımsal sürekliliği zayıflatmaktadır. Endüstriyel atıklar, doğal bitki örtüsünün tahribatı, su temini sorunları ve atık yönetimi eksiklikleri de bu baskıyı artırmaktadır. Bu nedenle sanayi kaynaklı büyüme, yalnızca ekonomik gelişme göstergesi olarak değil; gıda güvenliği, ekolojik sürdürülebilirlik, su kaynakları ve kırsal arazi bütünlüğü açısından da değerlendirilmelidir.

Kıyı ve güneybatı ilçelerinde büyüme daha çok ikinci konut, turizm, rekreasyon ve mevsimsel nüfus hareketleri üzerinden gerçekleşmektedir. Seferihisar, Menderes, Urla ve Foça’da kırsal yerleşimlerin bir bölümü tarıma dayalı geçim yapısından turizm ve konut odaklı bir yapıya geçmektedir. Seferihisar’da Ula, Doğanbey ve Ürkmez; Menderes’te Gümüldür-Özdere kıyı hattı; Urla’da Özbek, Kuşçular ve kıyı mahalleleri; Foça’da ise Gerenköy gibi yerleşimler bu dönüşümün farklı örneklerini oluşturmaktadır. Bu alanlarda ikinci konutlar, butik turizm, ekoturizm, bağ ve gastronomi odaklı kullanımlar yerel gelir olanaklarını

çeşitlendirmekle birlikte, arazi değerlerinin yükselmesine ve tarımsal alanların konut-turizm kullanımlarına dönüşmesine yol açmaktadır.

Kentsel baskının en görünür olduğu alanlardan biri İzmir’in güneybatı metropol koridorudur. Yelki, Payamlı ve Kavacık gibi yerleşimler, Güzelbahçe, Narlıdere ve Balçova’dan yayılan konut, ticaret ve rekreasyon baskısından etkilenmektedir. Yelki’nin küçük ölçekli tarımsal yerleşimden banliyö niteliği güçlenen bir mahalleye dönüşmesi, kırsal-kentsel sınırların nasıl belirsizleştiğini ortaya koymaktadır. Bu alanlarda ulaşım ve hizmet altyapısının gelişmesi erişilebilirliği artırırken; geleneksel mimari dokunun zayıflaması, sosyal uyumun bozulması ve eski kırsal konutlarla yeni villa tipi yapılaşmaların yan yana gelmesi görsel ve toplumsal uyumsuzluklar yaratmaktadır.

Genel olarak İzmir kırsalında mekânsal büyüme, dört ana eğilim üzerinden okunmaktadır: metropoliten çeperde konut ve hizmet odaklı yayılma; kuzey ve doğu koridorlarında sanayi ve lojistik kaynaklı dönüşüm; kıyı ve yarımada alanlarında ikinci konut ve turizm baskısı; iç kesimlerde ise nüfus kaybı ve sınırlı fiziksel gelişme. Bu eğilimler, kırsal yerleşimlerin yalnızca büyüklüğünü değil; arazi kullanımı, üretim yapısı, miras dokusu, sosyal yapı ve kırsal kimlik sürekliliğini de etkilemektedir. Bu nedenle mekânsal büyüme ve kırsal-kentsel dönüşüm, Cilt 01 kapsamında yerleşim ve kültürel miras analizinin tamamlayıcı bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir.

3.2.5 İşlevsel Çeşitlenme, Makroform ve Gelişme Eşikleri

İzmir kırsalında yerleşimlerin dönüşümü yalnızca fiziksel büyüme üzerinden değil, işlevsel çeşitlenme, makroform değişimi ve gelişmeyi sınırlayan eşikler üzerinden de izlenmektedir. Metropoliten çeperde yer alan bazı kırsal yerleşimler sanayi, lojistik, konut ve hizmet kullanımlarıyla bütünleşirken; bazı iç kesim yerleşimleri tarımsal işlevlerini korumakta, ancak nüfus kaybı, yaşlanma ve sınırlı hizmet erişimi nedeniyle daha durağan bir gelişme göstermektedir. Kıyı ve yarımada alanlarında ise turizm, ikinci konut ve rekreasyon kullanımları kırsal makroformu belirgin biçimde dönüştürmektedir.

İşlevsel çeşitlenme ve banliyö yerleşimleri

Buca ve Gaziemir çevresindeki kırsal yerleşimler, İzmir’de işlevsel dönüşümün en belirgin örnekleri arasındadır. Başlangıçta küçük ölçekli tarım ve yerel geçim faaliyetleriyle tanımlanan Sarnıç çevresi, İzmir Adnan Menderes Havalimanı, lojistik kullanımlar ve kentsel-endüstriyel gelişme baskısıyla büyük ölçüde dönüşmüştür. Buca’nın Kaynaklar ve Kırıklar gibi çevre yerleşimlerinde ise metropoliten konut piyasasının genişlemesi, hızlı banliyöleşme eğilimini güçlendirmiştir. Bu alanlar altyapı ve hizmet erişimi bakımından avantaj kazanmakla birlikte, plansız büyüme yerel su, atık ve

Son yıllarda birçok kırsal yerleşim, tarihsel çekirdeğinin dışına taşarak tarım alanlarına, orman kenarlarına ve çevresel açıdan hassas sahalara doğru genişlemiştir.

ulaşım sistemleri üzerinde ek yük oluşturmaktadır.

Bu dönüşüm, geleneksel ekonomik yapıyı da değiştirmektedir. Bağcılık, zeytincilik, hayvancılık ve küçük ölçekli tarımsal faaliyetler bazı çeper yerleşimlerinde gerilemekte; bunların yerini kentsel hizmetler, lojistik, sanayi istihdamı ve günlük işe gidip gelme ilişkileri almaktadır. Böylece kırsal yerleşimler, üretim odaklı yerleşmelerden konut ve hizmet ağırlıklı banliyö alanlarına doğru evrilmektedir.

İzmir'in kuzey ve kuzeydoğu çeperinde de benzer ancak eşitsiz bir dönüşüm izlenmektedir. Bornova'daki Yaka, Beşyol ve Karaçam gibi yerleşimlerde metropoliten merkeze yakınlık ve ulaşım bağlantılarının güçlenmesi banliyöleşmeyi desteklemiştir. Buna karşılık Karşıyaka'daki Yamanlar ve Sancaklı gibi dağlık ve erişilebilirliği sınırlı yerleşimlerde geleneksel karakter daha uzun süre korunmuş; ancak dış göç, yaşlanan nüfus ve sınırlı hizmet altyapısı sosyo-ekonomik gelişmeyi yavaşlatmıştır. Bu durum, metropoliten etkiye yakınlığın tek başına dönüşüm yaratmadığını; topoğrafya, ulaşım ve hizmet

erişiminin de belirleyici olduğunu sergilemektedir.

Doğu iç ilçelerde ise farklı bir eğilim görülmektedir. Tire, Ödemiş ve Beydağ gibi ilçelerdeki kırsal yerleşimler, artan metropol etkisine rağmen güçlü bir tarımsal temel taşımayı sürdürmektedir. Küçük Menderes Havzası'nın verimli toprakları ve sulama potansiyeli, süt hayvancılığı, meyve üretimi ve bahçeciliği desteklemeye devam etmektedir. Bununla birlikte mekanize tarım, tarımsal-endüstriyel işleme ve lojistik ağlarla bütünleşme, bu alanlarda da işlevsel çeşitlenmenin başladığını göstermektedir. Bu süreç, kırsal ekonominin pazara entegrasyonunu artırırken, arazi parçalanması ve kaynak kullanımı üzerindeki baskıları da beraberinde getirebilmektedir.

Makroform gelişimi ve kırsal saçaklanma

İzmir kırsal yerleşimlerinin makroform gelişimi, turizm, ikinci konut gelişimi, altyapı yatırımları, ulaşım erişimi ve planlama kararlarıyla ilişkili olarak farklılaşmaktadır. Son yıllarda birçok kırsal yerleşim, tarihsel çekirdeğinin dışına taşarak tarım alanlarına,

orman kenarlarına ve çevresel açıdan hassas sahalara doğru genişlemiştir. Bu büyüme her yerde aynı biçimde gerçekleşmemekte; yerleşimin konumu, ekonomik işlevi, erişilebilirliği ve idari koşullarına göre farklı örüntüler oluşturmaktadır.

Bademli (Dikili), kırsal makroformun zaman içindeki dönüşümünü gösteren belirgin örneklerden biridir. 1950'li yıllarda zeytinlikler ve tarım arazileriyle çevrili kompakt bir kırsal dokuya sahip olan yerleşimde, 1970'lerden itibaren sınırlı çeper gelişmeleri görülmüş; 1990'lardan sonra ise özellikle güney yönünde ızgara düzende konut alanları gelişmeye başlamıştır. Dikili-Bademli yolu boyunca ve kıyı kesimlerinde turizmle ilişkili yapılaşmalar artmış; köy çekirdeği ile sahil arasındaki alanda dağınık yapılaşma lekeleri oluşmuştur. Bu süreç, kıyı turizmi ile konut yayılımının birlikte çalıştığı bir makroform dönüşümünü ortaya koymaktadır (Özkaya, 2023).

Kemalpaşa Damlacık yerleşiminde ise büyüme daha çok parçalı ve süreksiz bir saçaklanma biçiminde gelişmektedir. 2002-2024 yıllarına ait uydu görüntüleri, yerleşik sınırdışı, çevre düzeni planlarında tarım alanı olarak belirlenmiş bölgelerde izole

yapı kümelerinin ortaya çıktığını teyit etmektedir. Bu büyüme yerleşim çekirdeğiyle mekânsal süreklilik kurmamakta; altyapı, kamusal hizmetler ve ulaşım açısından kırılgan alanlar üretmektedir. Hisseli satışlar, kamu arazilerinin el değiştirmesi ve denetim eksiklikleri, kırsal saçaklanmayı hızlandıran başlıca etkenler arasında yer almaktadır (Demirel Durmuş, 2024).

Kıyı ve kıyı ardı alanlarda makroform değişimi büyük ölçüde turizme dayalı saçaklanma üzerinden gelişmektedir. Çeşme çevresinde bahçeli müstakil konutlar, siteler ve ikinci konut alanları, ormanlık ve ekolojik olarak hassas alanlara doğru yayılmaktadır. Bu gelişmelerin bir bölümü alt ölçekli veya mevzi plan kararlarıyla gerçekleşirken, bazı alanlarda yasal belirsizlikler yapılaşma baskısını artırmaktadır (Coşkun Hepcan, 2008). Foça'da da 1978, 2000 ve 2020 haritaları karşılaştırıldığında, kent merkezi, Yenifoça ve Gencelli kıyılarında ikinci konut kaynaklı büyüme açık biçimde görülmektedir. İç kesimlerdeki Bağarası gibi yerleşimlerde ise büyüme daha çok kırsalda konut edinme eğilimiyle ilişkilidir (Ataberk, 2020; Gayretli, 2023).

Bölgesel ölçekte bakıldığında, Bakırçay Havzası'nda 1985-2013 yılları arasında yapılaşmış alanların önemli ölçüde arttığı ve bu genişlemenin büyük ölçüde tarım ve mera alanları üzerinde gerçekleştiği belirtilmektedir (Danacıoğlu, 2017). Urla'da ise 1970'lerden bu yana farklı dönemlerde kuzey kıyı mahalleleri, otoyol koridorları, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü çevresi ve son yıllarda güney mahalleleri üzerinde yerleşim baskısı artmıştır. Söz konusu durum, kentsel ve yarı kentsel etkilerin giderek daha geniş bir kırsal alana yayıldığını ortaya koymaktadır.

Bahis konusu örnekler, İzmir kırsalında makroform gelişiminin çoğu zaman planlı ve bütüncül bir büyüme modeli yerine, parçalı konut gelişmeleri, turizm baskısı, ulaşım yatırımları ve fiili kullanım kararlarıyla şekillendiğini göstermektedir. Ortaya çıkan yapı; üretken ve ekolojik alanların yapılaşmaya açıldığı, mekânsal sürekliliği zayıflayan ve altyapı açısından daha maliyetli hale gelen bir kırsal peyzaj üretmektedir.

Yerleşim genişlemesini sınırlandıran ekolojik ve planlama eşikleri

İzmir kırsalında yerleşim büyümesi, yalnızca ekonomik talep ve ulaşım erişimiyle değil, doğal ve planlama kaynaklı eşiklerle de sınırlanmaktadır. Deprem kuşakları, aktif fay hatları, orman alanları, dik eğimler, dere yatakları, su varlıkları, tarım alanları, doğal sitler, arkeolojik sitler, askeri alanlar ve koruma statüleri, kırsal yerleşimlerin büyüme yönünü ve

kapasitesini belirleyen başlıca eşiklerdir.

Sismik risk, bu eşiklerden biridir. İzmir kırsalının önemli bölümü aktif tektonik sistemlerin etkisi altındadır. Bademli, Bakırçay graben sistemi üzerinde yer alan ve çevresindeki fay kırıkları nedeniyle sismik duyarlılığı yüksek bir yerleşimdir. Benzer biçimde Selçuk ve Gediz graben fay hattının devamı üzerinde yer alan Kemalpaşa çevresi de jeolojik açıdan dikkatle değerlendirilmesi gereken alanlar arasındadır (Özkaya, 2023; Muslu, 2005; Demirel Durmuş, 2024). Bu nedenle kırsal yerleşimlerde büyüme kararları, zemin koşulları ve deprem duyarlılığıyla birlikte ele alınmalıdır.

Doğal eşikler, yerleşim genişlemesini sınırlandıran ikinci önemli katmandır. Kemalpaşa Damlacık Mahallesi'nde yoğun orman örtüsü ve yerleşim alanının batısından geçen aktif dere, büyümeyi yönlendiren temel doğal sınırlardır. Foça'da ise eğim koşulları, orman alanları, arkeolojik sit kararları ve askeri alanlar yerleşim gelişimini sınırlandırmakta; buna karşılık yapılaşma baskısı daha kırılabilir kıyı kesimlerine yönelmektedir. Bu durum, koruma kararlarının büyümeyi durdurmadan çok, gelişme baskısının hangi alana yöneldiğini de etkilediğini göstermektedir.

Koruma statüleri, kırsal gelişimin biçimini belirleyen temel planlama araçlarıdır. Urla'da birinci derece doğal sit ve arkeolojik sit alanlarının geniş yüzölçümü, yapılaşmayı sınırlandırmakta ve yerleşim gelişimini daha denetimli biçimde

yönlendirmektedir. Bu eşikler, özellikle güney ve iç kesimlerde nüfus artışı ve yeni yapılaşma hızını sınırlandıran bir rol üstlenmektedir.

Kemalpaşa'da verimli tarım toprakları ve orman alanları tarihsel olarak sanayi ve yerleşim yayılımını sınırlandıran doğal sınırlar oluşturmuştur. Ancak sanayi bölgelerinin gelişmesi, zamanla yerleşim ve tarım dışı kullanım baskısını bu kırsal periferi alanlarına yöneltmiştir. 2017 yılında Kemalpaşa Ovası'nın "Büyük Ova" ilan edilmesi, tarım arazilerinin korunmasına yönelik daha güçlü bir düzenleyici çerçeve sağlamıştır.

Sunulan değerlendirmeler, İzmir kırsalında yerleşim gelişiminin yalnızca büyüme eğilimleriyle değil, gelişmeyi sınırlandıran doğal, kültürel ve yasal eşiklerle birlikte okunmasını gerekli kılmaktadır. Ekolojik ve planlama eşikleri, kırsal yerleşimlerin makroformunu, arazi kullanım kararlarını ve büyüme yönlerini belirleyen temel karar katmanlarıdır. Bu nedenle, 2.2 Yerleşim ve Kültürel Miras bölümü kapsamında bu eşikler, afet riski başlığından farklı olarak, yerleşim gelişiminin sınır koşulları ve kırsal morfolojinin korunması açısından ele alınmalıdır.

3.3 Nüfus, Ekonomi ve İstihdam

İzmir kırsalındaki dönüşüm, demografik değişimler, ekonomik yeniden yapılanma ve istihdam örüntülerindeki farklılaşmalarla birlikte biçimlenmektedir. Kırsal mahallelerin nüfus yapısı; göç

hareketleri, yaşlanma, genç nüfusun yer değiştirmesi, istihdam olanakları, hizmet erişimi ve metropoliten sistemle kurulan ilişkiler üzerinden değişmektedir. Bununla birlikte İzmir kırsalı, yalnızca tarımsal üretim alanlarından oluşan durağan bir yerleşim sistemi olarak değil; sanayi, turizm, lojistik, hizmet sektörü, mevsimsel nüfus hareketleri ve tarımsal üretimin birlikte etkilediği çeşitlenmiş bir kırsal yapı olarak değerlendirilmelidir.

İzmir kırsalında nüfus ve ekonomi ilişkisi il bütününde homojen değildir. Metropoliten çeperde, sanayi ve lojistik koridorlarında ve kıyı kuşağında yer alan bazı mahalleler nüfus artışı, konut talebi ve işlevsel çeşitlenme yaşarken; iç kesimlerdeki dağ, orman ve tarımsal havza yerleşimlerinde nüfus kaybı, yaşlanma ve genç nüfusun azalması daha belirgin hale gelmektedir. Bu farklılaşma, kırsal mahallelerin üretim kapasitesi, yerel istihdam olanakları ve hizmet ihtiyaçları açısından farklı analiz edilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu bölümde İzmir kırsalının nüfus, ekonomi ve istihdam yapısı üç düzeyde ele alınmaktadır. İlk olarak nüfus değişimi, yaş yapısı, bağımlılık, göç ve tarihsel demografik katmanlar değerlendirilmektedir. İkinci olarak kırsal ekonominin tarım, hayvancılık, sanayi, turizm ve hizmet sektörüyle kurduğu ilişkiler incelenmektedir. Üçüncü olarak ise istihdam örüntüleri, çalışma çağındaki nüfusun mekânsal dağılımı, günlük hareketlilik ve yerel üretim ağları üzerinden kırsal geçim yapısının güncel durumu tartışılmaktadır.

3.3.1 Nüfus Dinamikleri

İzmir kırsalında nüfus yapısı, ilçe ve mahalle ölçeğinde önemli farklılıklar göstermektedir. Bazı kırsal mahalleler üretim kapasitesi, ulaşım bağlantıları, hizmet erişimi ve merkezilik işlevleri sayesinde nüfusunu koruyabilmekte veya artırmaktadır. Buna karşılık bazı mahallelerde uzun dönemli nüfus kaybı, yaşlanma, genç nüfusun azalması ve bağımlı nüfus oranının yükselmesi kırsal yaşamın sürekliliği açısından önemli sorun alanları oluşturmaktadır.

Nüfus değişimi ve mekânsal dağılım

2023-2025 dönemi kent-kır nüfus verileri, İzmir’de toplam nüfusun artış eğilimini sürdürdüğünü, buna karşılık kırsal nüfusun azalmaya devam ettiğini belirgin bir şekilde sunmaktadır (Tablo 3.9). İzmir’in toplam nüfusu 2023 yılında 4.479.525 iken 2025 yılında 4.504.185’e yükselmiş; aynı dönemde kırsal nüfus 411.339’dan 399.318’e gerilemiştir. Buna göre İzmir toplam nüfusu iki yılda 24.660 kişi artarken, kırsal nüfus 12.021 kişi azalmıştır.

Veriler, İzmir’de nüfus artışının kırsal alanlardan çok orta yoğunluklu kentsel alanlarda toplandığını açık bir şekilde sunmaktadır. Aynı dönemde orta yoğun kent nüfusu 616.225’ten 655.727’ye yükselmiş; yoğun kent nüfusu ise 3.451.961’den 3.449.140’a gerileyerek görece bir durağanlık göstermiştir. Bu tablo, İzmir’de nüfus hareketinin yalnızca merkez ilçelerde yoğunlaşmadığını; metropoliten çeper, orta yoğunluklu

yerleşmeler ve kırsal-kentsel geçiş alanları üzerinden yeniden dağıldığını düşündürmektedir.

Türkiye genelindeki eğilimle karşılaştırıldığında İzmir kırsalındaki azalma daha sınırlıdır. Türkiye’de kırsal nüfus 2023-2025 döneminde yaklaşık 948.759 kişi azalmış ve %6,17 oranındagerilemiştir. İzmir’de ise kırsal nüfus aynı dönemde %2,92 oranında azalmıştır. Bu nedenle İzmir kırsalı mutlak olarak nüfus kaybetmekle birlikte, Türkiye kırsalına kıyasla daha yavaş bir çözülme göstermektedir. İzmir’in Türkiye kırsal nüfusu içindeki payının 2023’te %2,68 iken 2025’te %2,77’ye yükselmesi de bu görece farklılaşmayı desteklemektedir.

İzmir’in kendi toplam nüfusu içinde kırsal nüfusun payı ise gerilemektedir. Kırsal nüfusun İzmir toplam nüfusu içindeki oranı 2023’te yaklaşık %9,18 iken 2025’te yaklaşık %8,87’ye düşmüştür. Bu eğilim, kırsal nüfusun hem mutlak olarak azaldığını hem de il nüfusu içindeki ağırlığının zayıfladığını yansıtmaktadır.

Mahalle ölçeğinde bakıldığında daha karmaşık bir tablo ortaya çıkmaktadır. 2013-2024 döneminde çalışma kapsamındaki kırsal mahallelerin toplam nüfusu yaklaşık 1,21 milyondan 1,58 milyona yükselmiş; ancak bu artış kırsal alanların tamamında aynı yönde ve aynı şiddette gerçekleşmemiştir. Artışın önemli bölümü metropoliten çeper, kıyı kuşağı ve ulaşım akslarıyla ilişkili yerleşimlerde yoğunlaşırken; iç ve dağlık kırsal alanlarda daha durağan ya da gerileyen nüfus yapısı gözlenmektedir.

Tablo 3.9. 2023-2025 Döneminde Kent-Kır Nüfus Değişimi

İl / Ülke	Toplam Nüfus Değişimi	Toplam Nüfus Değişim Oranı	Kır Nüfusu Değişimi	Kır Nüfusu Değişim Oranı	Orta Yoğun Kent Nüfusu Değişimi	Yoğun Kent Nüfusu Değişimi
Türkiye	719.791	%0,84	-948.759	-%6,17	317.111	1.183.670
İzmir	24.660	%0,55	-12.021	-%2,92	39.502	-2.821
İstanbul	98.129	%0,63	544	%0,38	33.688	63.897
Ankara	106.838	%1,84	-45.192	-%15,31	32.174	119.856
Bursa	48.440	%1,51	-11.583	-%4,81	18.252	41.771

Tablo 3.10. Demografiye Yönelik Betimleyici İstatistikler

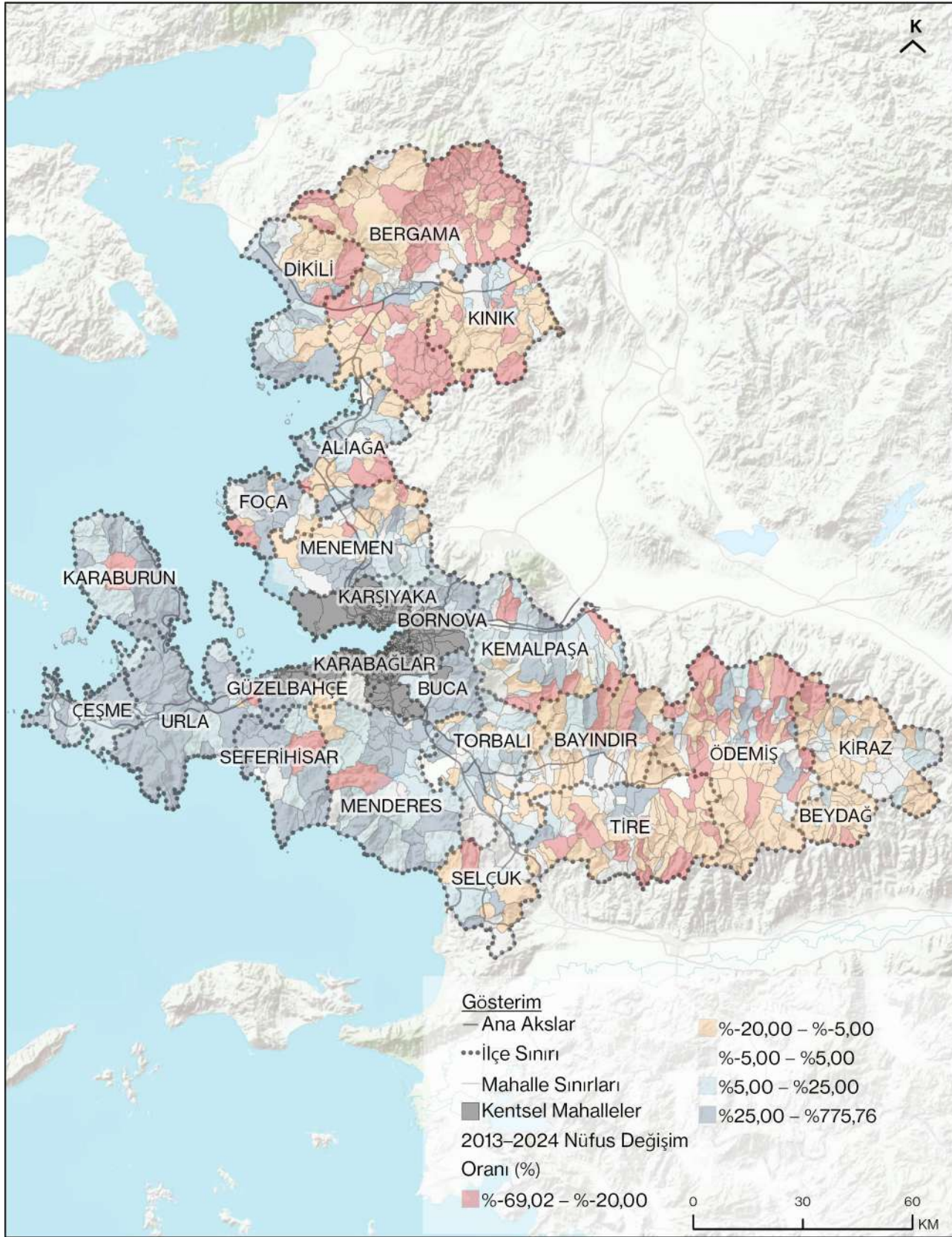
Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
TÜİK 2024 Yılı Nüfusu (kişi)	937	18	23.077	1.695,6	508,0
Nüfus Değişim Oranı 2013-2024 (%)	923	-69	+18,52	+31,6	-2,8

İlçe düzeyinde nüfus büyüklüğü Torbalı, Menemen, Ödemiş, Kemalpaşa, Menderes, Bergama ve Alağa gibi ilçelerde yoğunlaşmaktadır. Torbalı ve Menemen’in kırsal mahalle nüfuslarının 200 bin bandına aşması, bu ilçelerde kırsal statünün metropoliten büyüme, sanayi-istihdam ilişkileri, ulaşım erişimi ve konut baskısıyla birlikte yeniden biçimlenmesi; Ödemiş, Tire, Bayındır, Kiraz ve Beydağ hattı ise tarımsal üretim ve hayvancılıkla ilişkili nüfus sürekliliğinin daha belirgin olduğu Küçük Menderes karakterini taşımaktadır.

Mahalle düzeyindeki nüfus verileri, İzmir kırsalının kendi içinde güçlü biçimde farklılaşmış bir yerleşim sisteminden oluştuğuna işaret etmektedir (Tablo 3.10). 937 kırsal mahallede 2024 yılı nüfusunun mahalle başına ortalaması 1.695,6 iken medyan değer 508,0 kişidir. En kalabalık kırsal mahallelerin Torbalı ve Kemalpaşa’da yoğunlaşması, bu alanların kırsal statüsünü korumakla birlikte fiilen kentsel yoğunluklara yaklaştığını ortaya koymaktadır.

2013-2024 döneminde kırsal mahallelerin nüfus değişim ortalaması %31,6 olmakla birlikte medyan değer -%2,8’dir. Söz konusu ilişki, İzmir kırsalındaki nüfus hareketinin tek yönlü bir büyüme ya da gerileme süreci olmadığını; hızlı büyüyen çeper ve kıyı mahalleleri ile nüfus kaybeden iç kesim mahallelerinin aynı anda var olduğunu göstermektedir.

2013-2024 değişim oranları, kırsal nüfus artışını özellikle Güzelbahçe, Çeşme, Buca, Urla, Seferihisar, Foça, Karaburun, Menderes ve Menemen gibi ilçelerde belirginleştirmektedir (Harita 3.7). Bu dağılım, nüfus artışının yalnızca doğal nüfus artışından kaynaklanmadığını; kıyı yaşamı, ikinci konut, turizm, ulaşım bağlantıları, sanayi istihdamı ve metropoliten çeper konut talebiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık Bergama, Tire, Beydağ, Kınık, Bayındır ve Kiraz gibi iç kesimlerde nüfus artışı sınırlı kalmakta; bazı mahallelerde yaşlanma ve genç nüfus kaybı kırsal hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından temel sorun haline gelmektedir.

Bu nedenle İzmir kırsalında nüfus dinamikleri tek bir büyüme ya da gerileme anlatısıyla açıklanamaz. Hızlı nüfus artışı gösteren kıyı ve çeper mahallelerde arsa baskısı, altyapı kapasitesi, tarım alanı kaybı ve mevsimsel nüfus yönetimi öne çıkarken; nüfusu durağanlaşan veya azalan dağ ve iç havza yerleşimlerinde üretici nüfusun korunması, gençlerin kırsalda kalabilmesi, temel hizmetlere erişim ve yerel ekonomik çeşitlenme belirleyici analiz başlıklarıdır.

Yaş yapısı ve bağımlılık

Yaş yapısı, İzmir kırsalında mahallelerin demografik dayanıklılığını belirleyen temel göstergelerden biridir. Çalışma çağındaki nüfusun varlığı, üretim sürekliliği, yerel hizmetlerin

kullanımı, eğitim ve bakım ihtiyacı ile doğrudan ilişkilidir. Buna karşılık yaşlı nüfus oranının artması ve bağımlı nüfus yükünün yükselmesi, kırsal yerleşimlerde sağlık, bakım, ulaşım ve gündelik yaşam desteklerine olan ihtiyacı artırmaktadır.

İzmir kırsalında 20-45 yaş arası genç yetişkin nüfusun mahalle başına ortalaması 804,1, medyanı ise 247,0 kişidir (Tablo 3.11)³. Genç yetişkin oranının en yüksek olduğu mahalleler Bahçedere (Aliağa), Hatundere (Menemen) ve Gazi Mustafa Kemal (Menemen) gibi sanayi, lojistik ve metropoliten çeper ilişkisi güçlü alanlardayouğunlaşmaktadır. Bu durum, söz konusu yerleşimlerin çalışma çağındaki nüfusa barınma ve erişim olanağı sunması ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 3.11. Yaş Yapısının Betimleyici İstatistikleri (TÜİK, 2026)

³ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2024 yılı veri setinde, yaş gruplarına yönelik verisi bulunmayan mahalleler yer almaktadır. Bu nedenle örneklem büyüklüğü değişiklik göstermektedir.

Harita 3.7. İzmir İl Bütünü 2013-2024 Yılları Arası Nüfus Değişim Oranı

Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
0-14 Yaş Bağımlı Nüfusu (kişi)	685	18	5.373	416,3	129,0
65+ Yaş Bağımlı Nüfusu (kişi)	685	19	2.486	305,5	174,0
20-45 Yaş Genç Nüfus (kişi)	686	31	9.321	804,1	247,0
0-14 Yaş Oranı (toplam nüfusa, %)	541	4,1	34,5	16,6	16,6
65+ Yaş Oranı (toplam nüfusa, %)	686	0,0	46,9	19,4	18,4
Bağımlı Nüfus Oranı [0-14 + 65+] (%)	685	5,7	117,3	54,3	52,7
20-45 Yaş Genç Nüfus Oranı (%)	686	11,4	71,9	30,4	30,1

20-45 yaş grubunun yoğunlaştığı mahalleler çoğu zaman sanayi, lojistik, hizmet ve tarımsal istihdam olanaklarıyla daha güçlü ilişki kurmaktadır. Menemen, Torbalı, Menderes, Kemalpaşa ve Aliağa çevresinde genç ve çalışma çağındaki nüfusun görece yüksek seyretmesi, bu alanlarda kırsal ekonominin yalnızca

tarımla sınırlı olmadığını; gündelik işe gidiş-geliş, sanayi bağlantıları, hizmet sektörü ve çeper yerleşim dinamikleriyle birlikte çeşitlendiğini göstermektedir.

Genç yetişkin oranının düşük olduğu mahalleler ise daha çok yarımada, dağ ve iç kesim yerleşimlerinde görülmektedir. İnecek (Karaburun)

ve Örenli (Bergama) gibi örneklerde genç yetişkin oranının düşük olması, aynı zamanda yaşlı nüfus oranının yüksekliğiyle birlikte değerlendirildiğinde, demografik çözülmenin ileri evrelerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Bu mahallelerde üretici nüfusun azalması, tarımsal faaliyetlerin devamlılığı, yerel hizmetlerin sürdürülebilirliği ve miras aktarımı açısından önemli bir zayıflık oluşturmaktadır.

65 yaş ve üzeri nüfusun mahalle başına ortalaması 305,5 kişidir; medyan değer ise 174,0'tır. Yaşlı nüfusun mutlak değer olarak yüksek olduğu mahalleler arasında Çandarlı (Dikili), Alaçatı (Çeşme) ve Camikebir (Seferihisar) öne çıkmaktadır. Bu yerleşimlerde yaşlı nüfusun yüksekliği, yalnızca yaşlanma eğilimiyle değil, toplam nüfus büyüklüğü ve kıyı yerleşimlerinin yerleşik ya da mevsimsel nüfus çekme kapasitesiyle de ilişkilidir.

Oran bazında bakıldığında yaşlanma eğilimi daha açık biçimde görülmektedir. 65 yaş ve üzeri nüfus oranı İncelik (Karaburun) ve Doyranlı (Tire) gibi mahallelerde çok yüksek düzeylere ulaşmaktadır. Bu mahallelerde çalışma çağındaki nüfusun azalması, yaşlı nüfusun bakım, sağlık, ulaşım ve gündelik yaşam desteklerine olan ihtiyacını daha görünür hale getirmektedir. Bağımlı nüfus oranı açısından Doyranlı (Tire), Saipirli (Torbalı), Eskioba (Tire) ve Ayaklıkıra (Tire) gibi mahalleler öne çıkmaktadır. Bu değerler, üretim sürekliliği ve hizmet sunumu açısından dikkatle izlenmesi

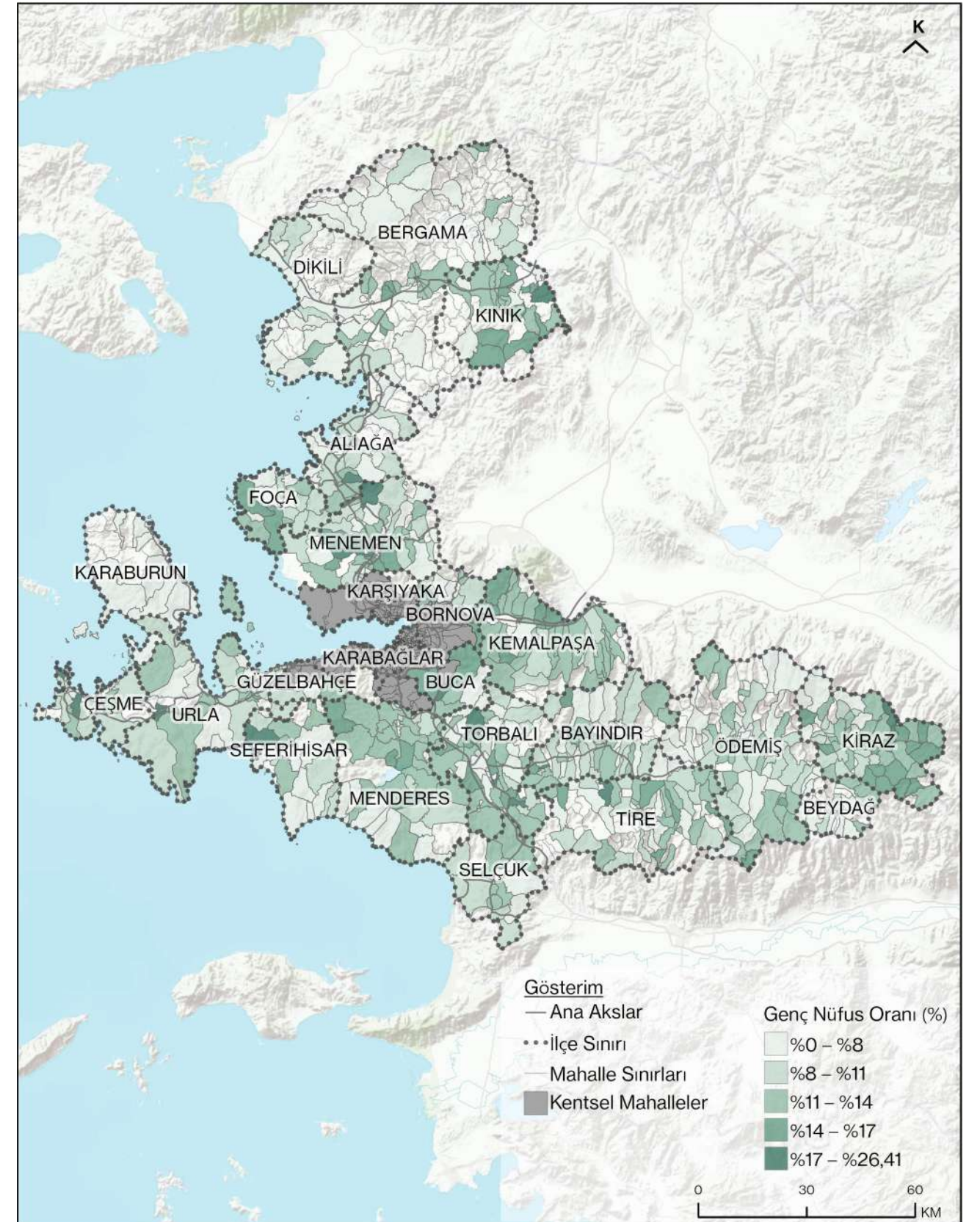
gereken demografik yapılara işaret etmektedir.

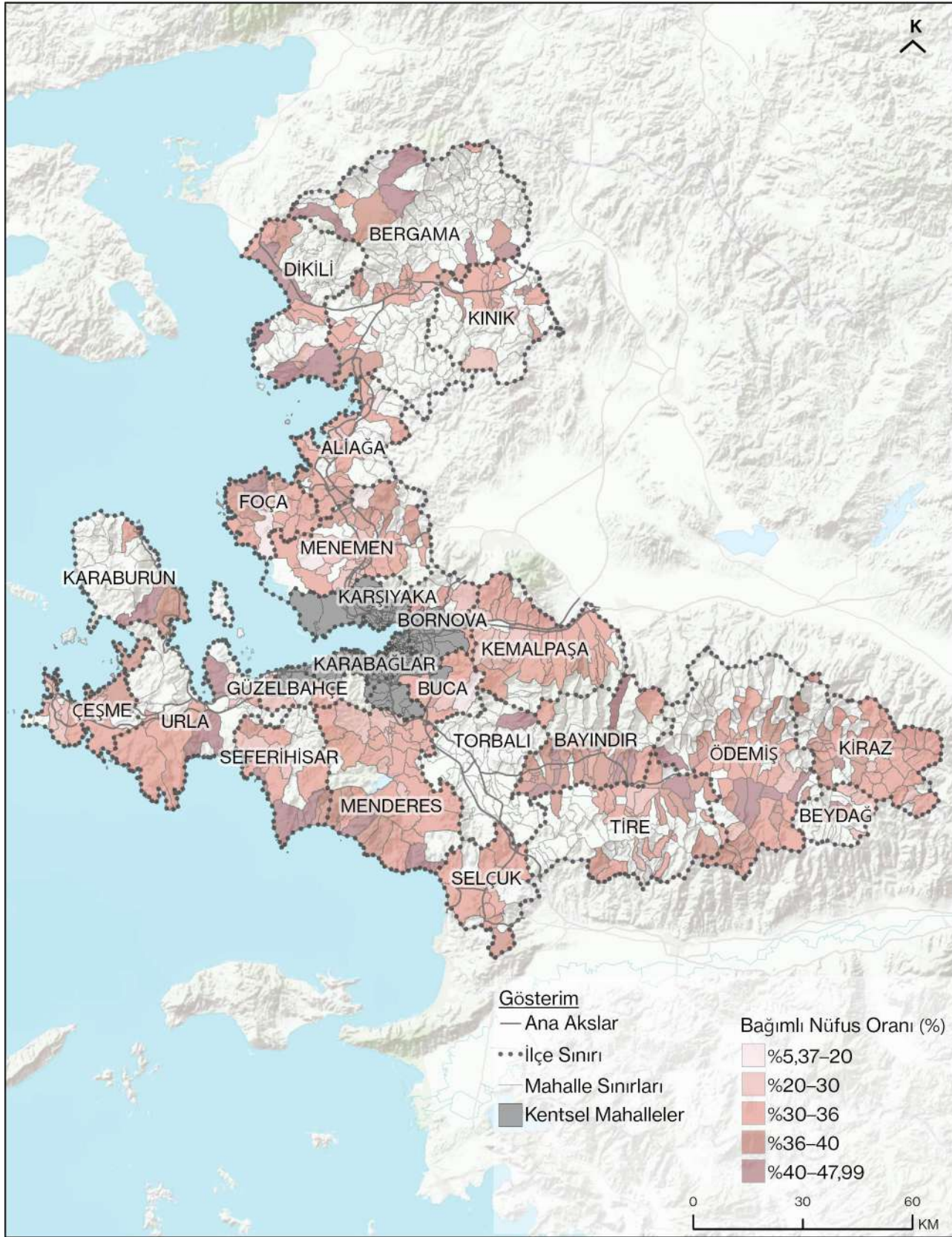
0-14 yaş bağımlı nüfusun mahalle başına ortalaması 416,3, ortancası ise 129,0 kişidir. Mutlak değer olarak en yüksek çocuk nüfusu Muratbey (Torbalı), Torbalı merkez mahalleleri ve Mehmet Akif Ersoy (Kemalpaşa) gibi büyük çeper yerleşimlerinde görülmektedir. Bu durum, çocuk nüfusunun mutlak büyüklüğünün çoğu zaman yerleşimin toplam nüfus büyüklüğüyle ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir.

Oran bazında ise farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çaltı (Kınık), Yıldızlar (Buca) ve Taştepe (Kınık) gibi mahallelerde çocuk nüfus oranı yüksektir. Bu durum, genç hane kuruluşlarının, göç alan hane yapılarının veya belirli topluluk özelliklerinin bazı mahallelerde çocuk nüfus oranını artırdığını düşündürmektedir. Bu mahallelerde okul erişimi, servis güzergâhları, çocuk ve gençlere yönelik sosyal donatı ihtiyacı ile kırsal eğitim altyapısı birlikte değerlendirilmelidir.

2024 yılı mahalle göstergeleri, genç nüfusun metropoliten çeper ve istihdam olanaklarının güçlü olduğu akslarda daha yüksek oranlara ulaştığını; yaşlı nüfusun ise özellikle yarımada, kıyı ve iç kırsal yerleşimlerde belirginleştiğini göstermektedir (Harita 3.8, Harita 3.9, Harita 3.10). Bu durum, kırsal alanlarda hizmet planlamasının yalnızca toplam nüfusa göre değil, yaş gruplarının mekânsal dağılımına göre de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

➤ Harita 3.8. Genç Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı

Harita 3.9. Bağımlı Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı

Yaş grubu değişkenleri birlikte değerlendirildiğinde İzmir kırsalında iki temel demografik örüntü ortaya çıkmaktadır. İlk örüntü, yaşlı nüfus ağırlığının ve bağımlılık oranının yükseldiği, genç yetişkin nüfusun azaldığı Karaburun yarımadası, Tire iç kesimleri ve Bergama dağ mahalleleri gibi alanlarda görülmektedir. İkinci örüntü ise sanayi koridorları ve çeper büyümenin etkili olduğu Menemen, Torbalı ve Kemalpaşa çevresindeki mahallelerde belirginleşmektedir. Bu iki örüntünün aynı çalışma alanı içinde birlikte bulunması, özellikle İzmir kırsalında yaş yapısının mahalle tiplerine göre farklılaşan bir analiz başlığı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Göç ve hareketlilik

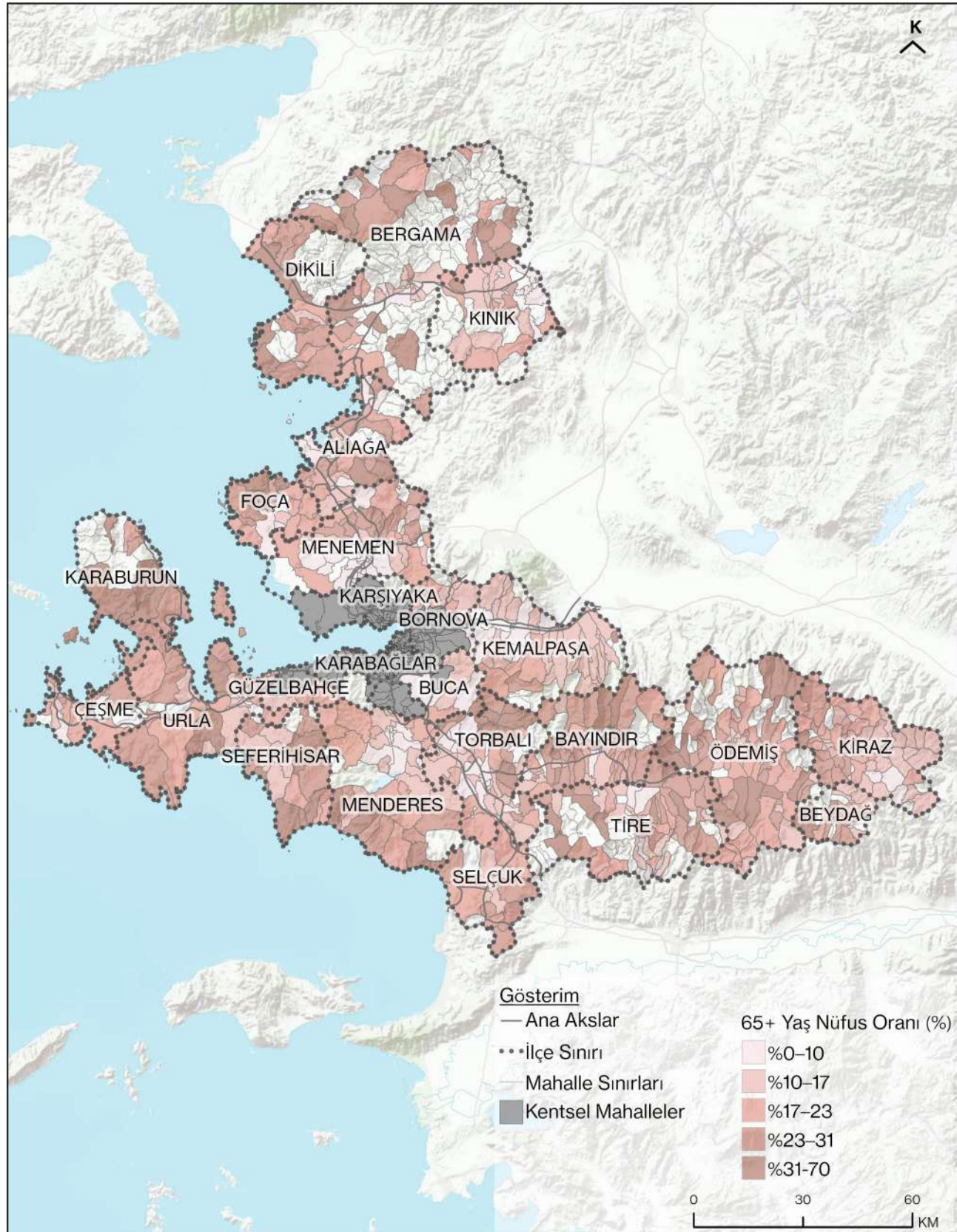
İzmir kırsalında göç ve hareketlilik örüntüleri, nüfus yapısını, yerleşim dokusunu ve arazi kullanımını doğrudan etkilemektedir. Kırsal alanlar bir yandan genç nüfusun eğitim, istihdam ve hizmet erişimi nedeniyle kent merkezlerine ya da sanayi bölgelerine yöneldiği dışa göç süreçlerini yaşarken; diğer yandan kıyı yaşamı, emeklilik, ikinci konut, mevsimsel kullanım ve daha yüksek yaşam kalitesi beklentisiyle içe göç almaktadır. Bu çift yönlü hareketlilik, İzmir kırsalında nüfusun yaş, gelir, kullanım süresi ve yerleşim motivasyonu bakımından çeşitlenmesine neden olmaktadır.

İlçeler arası net göç verileri, nüfus hareketliliğinin büyük ölçüde merkez ilçelerden metropoliten çepere

yöneldiğini göstermektedir (Harita 3.11). Menemen, Torbalı, Seferihisar, Kemalpaşa ve Menderes net göç alan ilçeler olarak öne çıkarken; Karabağlar, Bayraklı, Konak, Buca ve Balçova gibi merkez ilçelerde net göç kaybı dikkat çekmektedir. Bu dağılım, nüfus hareketliliğinin kıyı kuşağı, sanayi koridorları ve metropoliten çeperde yoğunlaştığını; iç kesimlerde ise daha sınırlı ve seçici bir hareketlilik yaşandığını ortaya koymaktadır.

Kırsal yerleşmelerin göç eğilimleri, ilçe merkezine yakınlık, tarımsal üretim kapasitesi, mülkiyet yapısı, gelir olanakları ve ulaşım erişimiyle birlikte farklılaşmaktadır. Bıçakçı ve Pirinççi (Ödemiş) ile Aşağıbey (Bergama) gibi yerleşimlerde tarımsal istihdam kapasitesi, genç nüfus kaybını belirli ölçüde sınırlayabilmektedir. Kocaömer (Kınık) ve Karaburç (Kiraz) gibi ilçe merkezlerine yakın yerleşimlerde ise genç nüfus, kırsalda yaşamayı sürdürürken ilçe merkezindeki iş olanaklarına günübirlik erişim sağlayabilmektedir.

Buna karşılık birçok dağ ve iç kesim yerleşiminde nüfusun daha çok orta yaş ve yaşlı gruplardan oluştuğu görülmektedir. Peşrefli ve Aşağışakran gibi bazı yerleşimlerde, geçmişte çalışmak üzere kentlere göç eden erkeklerin emeklilik sonrasında eşleriyle birlikte köye dönmesi, dönüş göçünün tipik örneklerinden biridir. Bu hanelerin çocuklarının çoğu kentte yaşamayı sürdürdüğü için dönüş göçü, her zaman gençleşme ya da üretici nüfus artışı yaratmamaktadır.

Mevsimlik işçi hareketliliği, İzmir kırsalında göçün önemli biçimlerinden biridir. Dağ yerleşimlerinde incir, ceviz, kestane, vişne ve elma gibi ürünlerin hasat dönemlerinde çevre ilçelerden ve komşu illerden işçi hareketliliği yaşanmaktadır. Bıçakçı (Ödemiş) ve Başköy (Tire) gibi yerleşimlere Kiraz, Bayındır, Birgi, Salihli, Manisa ve Aydın kırsalından mevsimlik işçiler gelebilmektedir. Kiraz'ın dağ yerleşimlerinden ise Gümölcük'e mandalina, Kemalpaşa'ya kiraz, Aydın'a zeytin, Antalya ve İzmir'e üzüm hasadı için dönemsel işçi hareketliliği görülmektedir. Bu hareketlilik, kırsal ekonominin mevsimsel emek ihtiyacıyla kurduğu bölgesel ilişkileri göstermektedir.

Sanayi bölgeleri, göç ve günlük hareketliliğin yönünü belirleyen bir diğer etkidir. Aliğa'da güçlü sanayi tabanının gelişmesi, İzmir ve Manisa'dan günlük işe geliştirdiği hareketlerini artırmış; gündüz ve gece nüfusu arasında belirgin farklar yaratmıştır (Ersoy, 2008). Yenışakran çevresinde ise Aliğa sanayi hinterlandı ve Çandarlı Limanı'nın yarattığı beklenti, nüfus baskısını artırmaktadır (Danacioğlu, 2017). Kemalpaşa'da sanayileşme, sanayi alanları çevresinde nüfus artışı, göç ve çeper yerleşme büyümesini desteklemektedir (Demirel Durmuş, 2024).

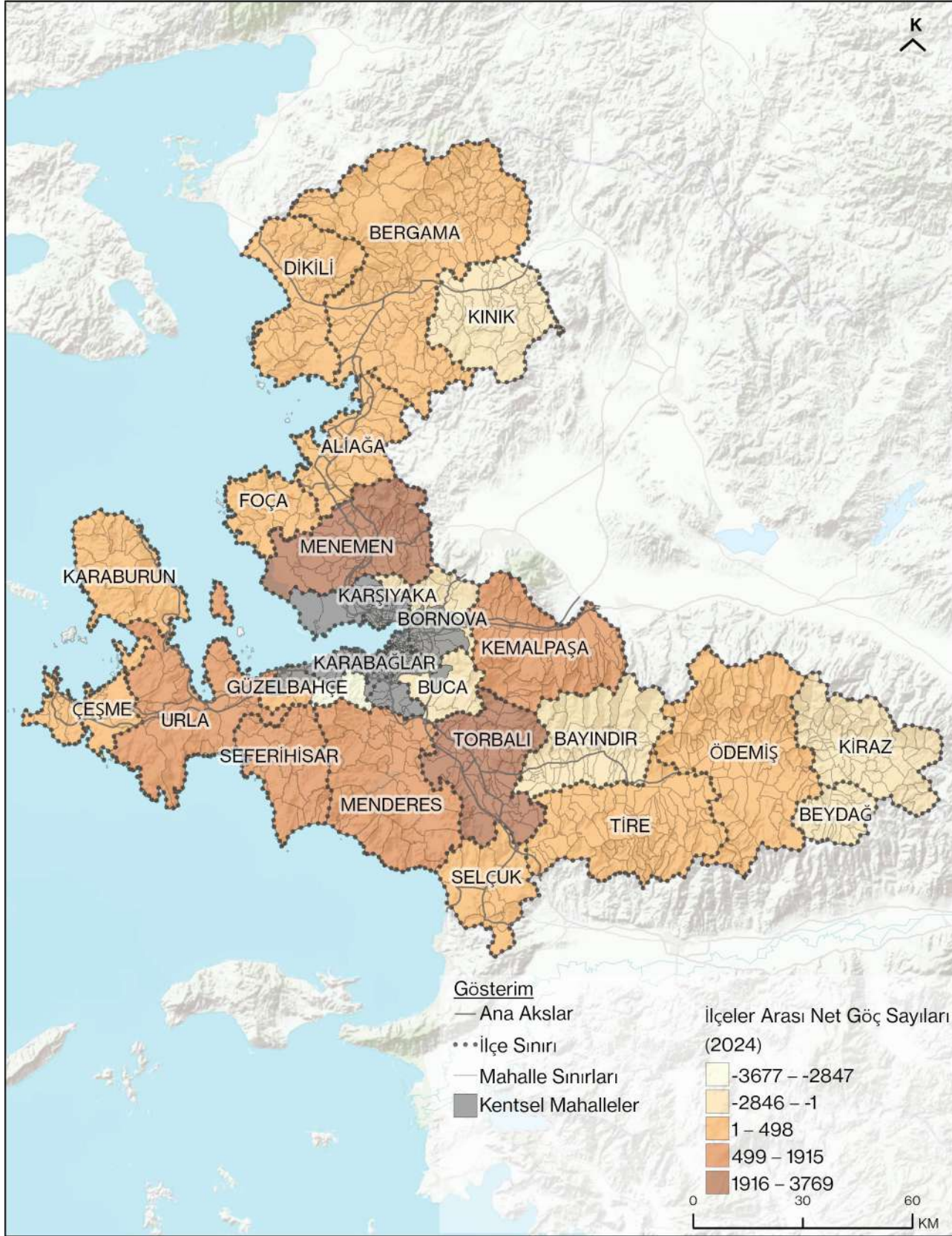
Bazı göç süreçleri çevresel faktörler ve kamu yatırımlarıyla ilişkilidir. Beydağ Barajı'nın inşası, sular altında kalma riski taşıyan ova yerleşimlerinde göçü hızlandırmış ve yerleşim

düzenini yeniden biçimlendirmiştir. Küçük Menderes Havzası'nda ise 1950'lerden bu yana tarımda makineleşme, arazilerin miras yoluyla parçalanması ve ulaşım olanaklarının artması, kente yönelen uzun dönemli göç süreçlerini beslemiştir.

Kıyı ilçelerinde göç ve hareketlilik daha çok turizm, ikinci konut ve mevsimsel kullanım üzerinden biçimlenmektedir. Çeşme’de turizm dönemlerinde nüfusun belirgin biçimde artması, mevsimsel nüfus yönetimini önemli hale getirmektedir. İzmir-Çeşme otoyolunun erişimi kolaylaştırması, ikinci konut sahipliğini artırmış ve bazı mevsimlik kullanıcıların daimi ikamete geçişini desteklemiştir (Paytar, 2019). Benzer biçimde Urla, Foça ve Seferihisar çevresinde de kıyı yaşamı, emeklilik ve mevsimsel kullanım, kırsal nüfus yapısını dönüştüren temel hareketlilik biçimleridir.

Torbalı örneği, tarihsel göç dalgalarının güncel nüfus yapısı üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. 1930-1950 döneminde Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen göçmen toplulukların yerleşimi; sonraki dönemlerde özellikle Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Muratbey ve Torbalı çevresine yerleşmesi, ilçenin demografik çeşitliliğini artırmıştır (Muslu, 2005).

Genel olarak İzmir kırsalında göç ve hareketlilik, dışa göç, dönüş göçü, mevsimlik emek hareketliliği, sanayiye bağlı günlük ulaşım, ikinci konut kullanımı ve kıyı yerleşimlerine yönelen iç göç süreçlerinin birlikte

Harita 3.11. İzmir İl Bütünü İlçeler Arası Net Göç

işlediği karma bir yapı göstermektedir. Bu nedenle göç, yalnızca nüfus artışı ya da kaybı üzerinden değil; yerleşimlerin kullanım süresi, çalışma ilişkileri, hizmet ihtiyaçları ve arazi kullanım baskılarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Tarihsel demografik katmanlar ve etnik çeşitlilik

İzmir kırsalının demografik yapısı, tarihsel göç dalgaları, nüfus mübadeleleri, ticaret ilişkileri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çok etnisiteli toplumsal yapısının izleriyle biçimlenmiştir. Günümüzde birçok kırsal yerleşim etnik açıdan daha homojen görünse de tarihsel kayıtlar, mimari kalıntılar, dini yapılar, yer adları ve kültürel peyzaj öğeleri, İzmir kırsalında çok katmanlı bir demografik geçmişe işaret etmektedir.

Bayındır, bu tarihsel çeşitliliğin önemli örneklerinden biridir. Mimari ve demografik kaynaklara göre ilçe, geçmişte Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukların birlikte yaşadığı çok etnisiteli bir sosyal yapıya sahiptir. Bu çeşitlilik, yerleşim dokusunda farklı yapı malzemeleri, mimari tipolojiler ve mekânsal örgütlenme biçimleri üzerinden izlenebilmektedir (Cansız, 2012).

Çeşme bölgesi ve özellikle Ildır kırsal yerleşimi de tarihsel demografik katmanların belirgin olduğu alanlardan biridir. 19. yüzyılda Rum nüfusun yoğunlaştığı Ildır, zamanla yarı kentsel nitelikler taşıyan bir kırsal merkez haline gelmiştir. Sakız, Çeşme ve

İzmir'le kurduğu deniz ticareti ilişkileri; dükkân ağı, zeytinyağı değirmenleri ve manifatura atölyeleriyle yerleşimin çevresindeki kırsal ölçeği aşan bir ticaret odağına dönüşmesini sağlamıştır (Kul Özdemir & Çil, 2020).

Ildır'ın çok etnisiteli geçmişinin en görünür izleri dini mimari miras yapılarında izlenmektedir. 19. yüzyılda inşa edilen Rum Ortodoks kiliseleri ve şapeller, bölgenin kültürel peyzajında varlığını sürdürmektedir. Ayios Georgios Kilisesi, nüfus mübadelesine kadar yerleşimin dini ve toplumsal merkezi işlevini taşımıştır. Panagia Şapeli ve Ayios Nikolaos Şapeli ise tarımsal ritüeller, mevsimlik etkinlikler ve deniz ticareti bağlantılarıyla ilişkili yapılar olarak etnik, ekonomik ve mekânsal kimliklerin nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır (Kul Özdemir & Çil, 2020).

Sunulan örnekler, İzmir kırsalında demografik evrimin yalnızca nüfus büyüklüğüyle değil, tarihsel yer değiştirmeler, ticaret bağlantıları, kültürel pratikler ve mimari miras üzerinden de okunması gerektiğini göstermektedir. Erken Cumhuriyet dönemindeki nüfus mübadelesi ve sonrakı göç süreçleri birçok yerleşimin demografik yapısını değiştirmiş olsa da çok etnisiteli geçmişin izleri yerleşim belleğinde, dini ve sivil mimari yapılarda, kültürel anlatılarda ve kırsal peyzajda yaşamaya devam etmektedir. Bu nedenle tarihsel demografik katmanlar, İzmir kırsalında nüfus analizinin kültürel mirasla kesişen önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir.

3.3.2 Ekonomik Değer Zincirleri ve Üretim Yapısı

İzmir kırsalının ekonomik yapısı, yalnızca geleneksel tarımsal üretim üzerinden açıklanamayacak kadar çeşitlenmiş bir yapı sunmaktadır. Tarım, hayvancılık, arıcılık, su ürünleri, kooperatifleşme, gıda işleme, lojistik, kırsal turizm, gastronomi, el sanatları ve kültürel miras ekonomileri birbirine bağlı bir değer zinciri oluşturmaktadır. Bu zincirde bazı ilçeler birincil üretimle, bazıları işleme ve depolama kapasitesiyle, bazıları ise turizm, gastronomi ve pazarlama ilişkileriyle öne çıkmaktadır.

Kırsal ekonomi bu nedenle yalnızca ürünün yetiştirildiği tarla, bahçe veya ahırla sınırlı değildir. Üretim alanı, üretici örgütlenmesi, su kullanımı, yem üretimi, işleme ve depolama altyapısı, soğuk zincir, pazar erişimi, marka değeri, yerel ürün kimliği ve tüketiciyle kurulan ilişki birlikte değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, İzmir kırsalındaki ekonomik yapının hem üretim kapasitesini hem de kırılğanlıklarını daha açık biçimde ortaya koymaktadır.

Küçük Menderes Havzası; süt hayvancılığı, yem bitkileri, sebze-meyve üretimi, fidancılık, süs bitkileri ve kooperatif ağlarıyla İzmir kırsal ekonomisinin en güçlü üretim alanlarından biridir. Ödemiş, Tire, Bayındır, Kiraz ve Beydağ hattında bitkisel üretim ile hayvancılık birbirini destekleyen bir yapı oluşturmaktadır. Bu bütünlük, özellikle yem bitkileri üretimi, süt toplama, soğuk zincir,

kooperatifleşme ve yerel pazarlara ürün akışı bakımından belirleyicidir.

Bakırçay Havzası ve kuzey aksı, geniş tarımsal alanları, zeytinlikleri, küçükbaş hayvancılık potansiyeli, arıcılık, orman köyleri, Kozak Platosu ve kültürel miras değerleriyle farklı bir kırsal ekonomi profili sunmaktadır. Bergama ve Kınık çevresinde tarım, hayvancılık, arıcılık ve kültür turizmi birlikte değerlendirilmelidir. Dikili ve Foça gibi kıyı bağlantılı ilçelerde ise tarımsal üretim, balıkçılık, kıyı turizmi ve mevsimsel nüfus hareketleri aynı yerel ekonomi içinde kesişmektedir.

Yarımada kuşağında Karaburun, Çeşme, Urla ve Seferihisar; zeytin, bağcılık, enginar, narenciye, aromatik bitkiler, gastronomi ve kırsal turizmle ilişkili özel ürünler üzerinden ayrıışmaktadır. Bu alanlarda değer zinciri yalnızca üretim miktarıyla değil, ürünün mekânsal kimliği, markadeğeri, festival ve rota ilişkisi, gastronomi deneyimi ve kırsal turizmle kurduğu bağ üzerinden okunmalıdır. Kıyı ve yarımada yerleşimleri aynı zamanda ikinci konut, turizm ve arazi baskısını da taşıdığı için, üretim alanlarının korunması kırsal kimlik ve peyzaj sürekliliği açısından önemlidir.

Metropol çeperinde Menemen, Kemalpaşa, Torbalı ve Menderes gibi ilçeler hem tarımsal üretim hem de sanayi, lojistik ve konut gelişimiyle şekillenmektedir. Bu alanlarda tarımsal değer zincirleri, ana ulaşım koridorları, depolama ve işleme tesisleri, organize sanayi bölgeleri ve kentsel yayılma baskısıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Bu durum, metropol çeperindeki kırsal mahallelerde üretim altyapısı ile arazi dönüşüm baskısının aynı anda izlenmesini gerekli kılmaktadır.

Kırsal mahalleler için belirlenen sektörel odaklar, İzmir kırsalının üretim kapasitesini ve ilçeler arasındaki işlevsel farklılaşmayı görünür kılmaktadır. Harita 3.12, kırsal mahallelerin mevcut sektörel yapısını ortaya koymakta ve üretim, turizm, hizmet, sanayi ve yerel ekonomi ilişkilerinin mekânsal dağılımını değerlendirmek için temel veri katmanlarından biri olarak kullanılmaktadır.

Bitkisel ve hayvansal tarımsal üretim

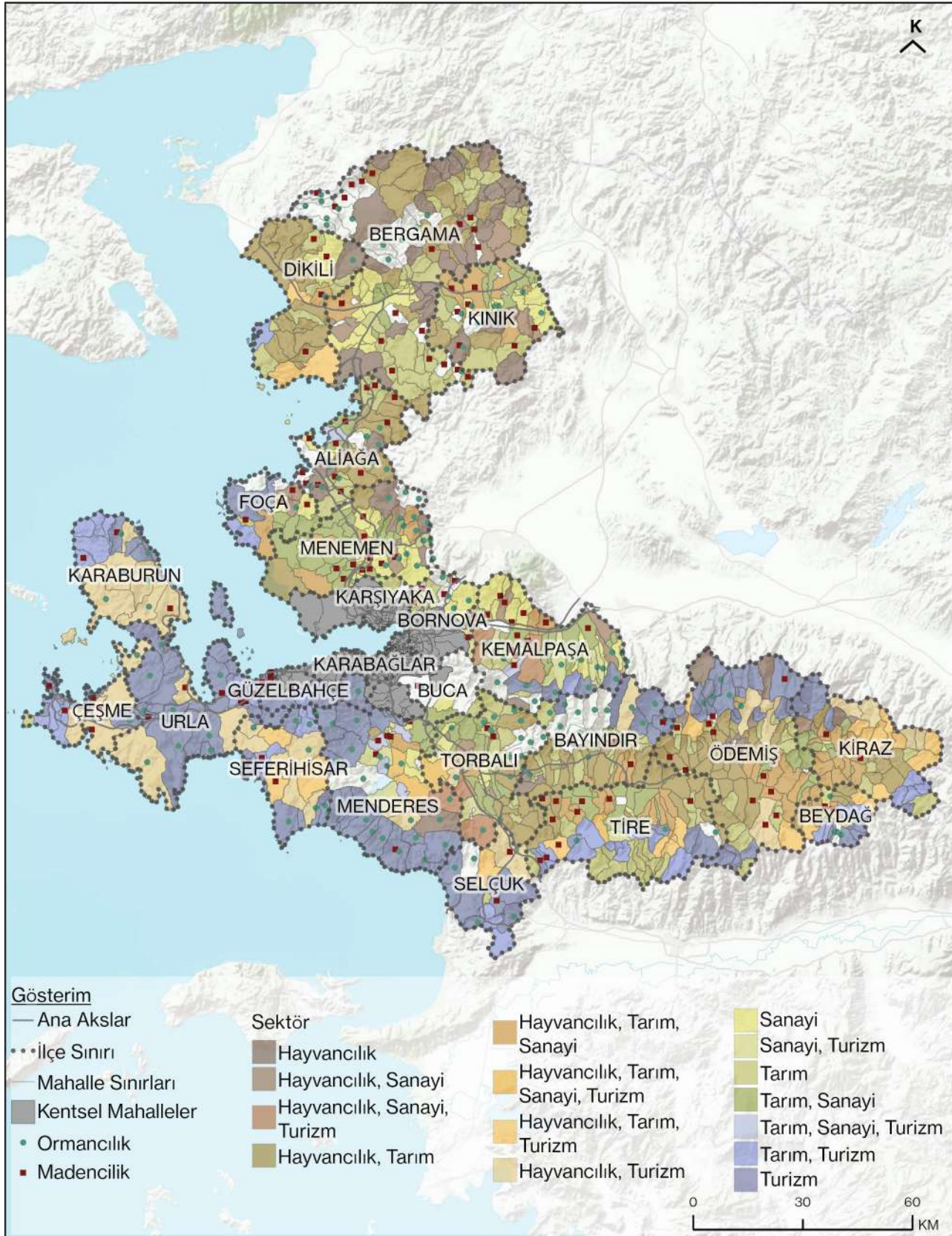
İzmir kırsalında tarımsal üretim, bitkisel üretim, hayvancılık, arıcılık, su ürünleri, kooperatifleşme, işleme ve pazarlama olanaklarıyla birlikte çok parçalı ancak güçlü bir üretim sistemi oluşturmaktadır. İl genelinde üretim deseni havza, topoğrafya, su kaynakları, pazar erişimi ve ulaşım bağlantılarına göre farklılaşmaktadır. Bu nedenle tarımsal üretim kapasitesi, yalnızca toplam üretim miktarıyla değil; üretim alanlarının dağılımı, ürün uzmanlaşması, üretici örgütlenmesi, atıl alan oranı ve hayvancılıkla kurduğu ilişki üzerinden değerlendirilmelidir.

Küçük Menderes Havzası, İzmir'in bitkisel üretim ve hayvancılık ilişkisini en güçlü biçimde gösteren alanlardan biridir. Ödemiş, Tire, Bayındır, Kiraz ve Beydağ hattında yem bitkileri, sebze-meyve üretimi, süt hayvancılığı ve kooperatif ağları birbirini desteklemektedir. Bakırçay Havzası'nda ise Bergama, Kınık, Dikili, Foça ve Aliğa çevresinde tahıl, sebze, zeytin, küçükbaş hayvancılık, arıcılık, orman köyleri ve kültürel miras değerleri birlikte varlık göstermektedir. Yarımada kuşağında zeytin, bağcılık, enginar, narenciye ve aromatik bitkiler; metropol çeperinde ise tarım, sanayi, lojistik ve yapılaşma baskısının kesişimi öne çıkmaktadır.

Çiftçi Kayıt Sistemi 2024 yılı verileri, İzmir kırsalında tarımsal üretim kapasitesinin mahalle düzeyinde eşitsiz dağıldığına işaret etmektedir (Tablo 3.12). Veri bulunan 837 mahallede kayıtlı üretici sayısının ortalaması 100,4, ortancası ise 75,0 kişidir. Bu değerler, kayıtlı üretici sayısında görece dengeli bir dağılıma işaret etmekle birlikte, kayıtlı parsel alanında farklılaşma daha belirgindir. Kayıtlı parsel alanı ortalama 4.077,4 dekar; ortanca ise 2.036,8 dekardır. Ortalama ile medyan arasındaki fark, büyük ölçekli üretim birimlerinin ortalamayı yukarı çektiğini ve küçük

Tablo 3.12. Çiftçi Kayıt Sistemi Betimleyici İstatistikleri

Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
ÇKS Kayıtlı Üretici Sayısı	837	1	622	100,4	75,0
Kayıtlı Parsel Alanı (da)	837	0,4	97.184	4.077,4	2.036,8
Kayıtlı Ekili Alan (da)	837	0,4	28.823	2.641,1	1.417,8
Kullanılmayan Alan Oranı	843	0	0,9	0,25	0,23

üretici yapısının hâlâ baskın olduğunu sergilemektedir.

ÇKS verilerine göre kayıtlı tarım arazisinin ortalama %25,2'si kullanılmayan alan niteliğindedir. Bu oran; nüfus kaybı, işgücü eksikliği, miras kaynaklı parçalanma, düşük tarımsal gelir ve üreticinin yaşlanması gibi yapısal nedenlerle ilişkilidir. Hasaıçavuşlar (Tire) ve Fatih (Tire) gibi bazı mahallelerde kullanılmayan alan oranının %90'ı aşması, atıl tarım arazisinin belirli iç kesimlerde daha görünür bir sorun alanına dönüşebildiğini göstermektedir. Bu bulgu, tarımsal üretim kapasitesinin

yalnızca kayıtlı alan büyüklüğüyle değil, fiilen kullanılan alan oranıyla birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

AKUP tarımsal arazi kullanım 2024 yılı verileri ise İzmir kırsalındaki üretim alanlarının sınıfsal yapısını ve mekânsal dağılımını mahalle ölçeğinde göstermektedir (Tablo 3.13). Dikili tarım, mutlak tarım, marjinal tarım, özel ürün alanı ve örtü altı yetiştiriciliği yapılan alanlar hem istatistiksel dağılımları hem de coğrafi yoğunlaşmaları bakımından farklılıklar sergilemektedir.

Dikili tarım alanları, başta zeytin, meyve ve bağ olmak üzere çok yıllık

Tablo 3.13. Tarım Alanlarına Yönelik Betimleyici İstatistikler

Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
AKUP Verileri Dikili Tarım Alanı (ha)	937	0,0	1.839,40	150,43	77,26
AKUP Verileri Marjinal Tarım Alanı (ha)	937	0,0	1.001,50	88,62	36,01
AKUP Verileri Mutlak Tarım Alanı (ha)	937	0,0	2.833,10	134,23	13,33
AKUP Verileri Özel Ürün Alanı (ha)	937	0,0	2.480,79	65,40	23,63
AKUP Verileri Örtü Altı Yetiştiriciliği Yapılan Alan (ha)	937	0,0	213,98	1,49	0,00

bitkilerin kapladığı alanları ifade etmektedir. Mahalle başına ortalama 150,4 ha olan bu değişkende medyan 77,3 ha'dır. Bergama ilçesinde Zeytindağ ve Karaveliler; Selçuk'ta Belevi ve Kemalpaşa'da Ören 75. Yıl Cumhuriyet mahalleleri yüksek dikili tarım alanlarıyla öne çıkmaktadır. Bu dağılım ile zeytin ve meyve üretim coğrafyası Bergama, Selçuk ve Kemalpaşa eksenlerinde güçlü bir süreklilik oluşturmaktadır.

Mutlak tarım alanları, tahıl ve yıllık bitki tarımına ayrılan birinci sınıf tarım arazilerini kapsamaktadır. Bu sınıfta maksimum değer yüksek, medyanın ise düşük olması, mutlak tarım alanlarının belirli ova mahallelerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Pancar (Torbali), Poyracık (Kınık), Fatih (Bayındır) ve Çileme (Menderes), mutlak tarım alanı bakımından öne çıkan mahallelerdir. Tablo 3.13, İzmir'de tahıl ve yıllık bitki üretiminin

Harita 3.12. İzmir Kırsal Mahalleler Sektörel Yapı

özellikle Gediz, Bakırçay ve Küçük Menderes ovalarıyla ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Marjinal tarım alanları, daha düşük verimlilik koşullarına sahip, genellikle eğimli veya kıraç arazileri kapsamaktadır. Seferihisar, Menemen ve Kiraz çevresindeki bazı mahallelerde bu alanların yüksekliği, topoğrafya ve toprak niteliğinin üretim kapasitesi üzerindeki etkisini göstermektedir. Kiraz ilçesinin bu sınıfta birden fazla mahalleyle öne çıkması, yüksek rakımlı ve kıraç alanların ilçenin tarımsal üretim yapısında önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır.

Özel ürün alanları, pamuk, ayçiçeği, patates ve benzeri endüstriyel veya ihtisaslaşmış ürünlerin yetiştirildiği alanları kapsamaktadır. Bu alanlar özellikle Gediz Deltası, Menemen Ovası ve bazı kıyı-ova kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Orhanlı (Seferihisar), Tuzçullu (Menemen), 75. Yıl Cumhuriyet (Menemen), Kesik (Menemen) ve Musabey (Menemen) özel ürün alanı bakımından öne çıkan mahallelerdir. Bu yoğunlaşma, sulama altyapısı, pazar erişimi ve ürün ihtisaslaşmasının birlikte çalıştığı alanlara işaret etmektedir.

Örtü altı yetiştiriciliği ise İzmir kırsalında çok daha dar bir mekânsal yoğunlaşmaya sahiptir. Ortalama alanın düşük, medyanın sıfır olması, bu üretim biçiminin mahallelerin büyük bölümünde bulunmadığını göstermektedir. En yüksek örtü altı üretim alanlarının Çamönü, Altıntepe,

Develi, Değirmendere ve Çileme gibi Menderes ilçesi mahallelerinde toplanması, Menderes'in örtü altı sebze üretiminde belirgin bir uzmanlaşma alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarımsal alan sınıfları birlikte değerlendirildiğinde, İzmir kırsalında güçlü bir mekânsal uzmanlaşma yapısı görülmektedir. Dikili tarım Bergama, Selçuk ve Kemalpaşa eksenlerinde; mutlak tarım Torbalı, Kınık ve Bayındır ovalarında; özel ürün ve örtü altı üretimi ise Menemen ve Menderes çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu uzmanlaşma, üretim kapasitesi açısından önemli bir avantaj sağlamakla birlikte, belirli ürün ve alanların kuraklık, pazar dalgalanması, arazi dönüşümü ve iklimsel riskler karşısında daha hassas hale gelmesine de neden olmaktadır.

TÜİK 2024 yılı tarım alanı dağılımı, İzmir'de tarımsal peyzajın iki ana omurga üzerinde şekillendiğini göstermektedir: tahıllar ve diğer bitkisel ürünler ile meyve, içecek ve baharat bitkileri (Tablo 3.14). Toplam tarım alanı içinde tahıllar ve diğer bitkisel ürünler yaklaşık %45,5; meyve, içecek ve baharat bitkileri yaklaşık %43,1 pay almaktadır. Sebze alanları %10,2 düzeyinde kalırken, süs bitkileri alanı daha sınırlı yüzölçümüne rağmen Bayındır, Ödemiş ve Menderes gibi ilçelerde ekonomik değeri yüksek bir uzmanlaşma alanı oluşturmaktadır.

Bu dağılım, İzmir tarımında ürün gruplarının mekânsal yerleşiminin üretim kapasitesi kadar önemli olduğunu göstermektedir. Tahıllar ve

Tablo 3.14. Tarımsal Alanların Dağılımı

Tarımsal alan türü	2024 alanı (dekar)	Toplam içindeki payı	Öne çıkan ilçeler
Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler alanı	1.576.235	%45,5	Ödemiş, Bergama, Torbalı, Kiraz, Tire
Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı	1.495.671	%43,1	Kemalpaşa, Bayındır, Tire, Selçuk, Ödemiş
Sebze alanı	353.914	%10,2	Torbalı, Ödemiş, Tire, Bergama, Kiraz
Süs bitkileri alanı	17.180	%0,5	Bayındır, Ödemiş, Menderes, Urla, Tire
Nadas alanı	24.621	%0,7	Selçuk, Bergama, Urla, Kemalpaşa, Dikili

Tablo 3.15. Bitkisel Üretim Deseni Dağılımı

Üretim grubu	2024 toplam üretim	İlk beş ilçe	İlk beş ilçenin toplam payı
Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler	6.295.230 ton	Ödemiş, Tire, Bayındır, Kiraz, Torbalı	%78,4
Sebze üretimi	1.885.351 ton	Torbalı, Bergama, Menderes, Kınık, Bayındır	%70,0
Meyve, içecek ve baharat bitkileri	1.141.320 ton	Kemalpaşa, Selçuk, Ödemiş, Tire, Menderes	%49,8
Yağlık zeytin	454.941 ton	Bayındır, Torbalı, Bergama, Ödemiş, Tire	%58,5
Sofralık zeytin	56.557 ton	Menemen, Torbalı, Dikili, Ödemiş, Bergama	%69,4

yem bitkileri hayvancılık bölgeleriyle güçlü bir ilişki kurarken; meyve, zeytin, bağcılık, sebze ve süs bitkileri daha çok ürün kimliği, pazar değeri, kırsal turizm ve yerel marka potansiyeliyle öne çıkmaktadır.

TÜİK 2024 yılı bitkisel üretim verileri, üretimin belirli ilçelerde yoğunlaştığını göstermektedir (Tablo 3.15). Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde Ödemiş açık biçimde öne çıkmakta; Tire, Bayındır, Kiraz ve Torbalı ile birlikte ilk beş ilçe toplam üretimin büyük bölümünü oluşturmaktadır. Bu durum, Küçük Menderes Havzası'nın tarla bitkileri ve yem üretimi bakımından güçlü bir üretim odağı olduğunu göstermektedir.

Sebze üretiminde Torbalı, Bergama, Menderes, Kınık ve Bayındır yüksek üretim değerleriyle öne çıkmaktadır. Bu yoğunlaşma, sebze üretiminin sulama, ova tarımı, pazara erişim ve lojistik bağlantıları güçlü ilçelerde kümelendiğini göstermektedir. Meyve, içecek ve baharat bitkilerinde ise Kemalpaşa, Selçuk, Ödemiş, Tire ve Menderes ilk sıralarda yer almakta; dağılım tahıl ve sebzeye kıyasla daha çok merkezli bir yapı göstermektedir.

Ürün deseni açısından bakıldığında, ÇKS kayıtlı mahallelerde birinci ürün olarak zeytin baskın konumdadır (Tablo 3.16). Zeytin yaklaşık %38,1'lik oranla ilk sırada yer almakta; onu mısır, buğday ve pamuk izlemektedir.

Birinci Ürün	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Zeytin (tüm türler)	324	%38,1	%38,1
Mısır (tüm türler)	159	%18,7	%56,8
Buğday (tüm türler)	68	%8,0	%64,8
Pamuk (tüm türler)	69	%8,1	%72,9
Kiraz (muhtelif)	33	%3,9	%76,8
İncir (muhtelif)	35	%4,1	%80,9
Çam Fıstığı	17	%2,0	%82,9
Kestane (muhtelif)	13	%1,5	%84,4
Mandalina	19	%2,2	%86,6
Diğer (< %2 her biri)	113	%13,3	%100,0
Veri Yok / Eksik	87	%9,3	-
Toplam	937	%100,0	-

Bu dağılım, İzmir kırsalında Akdeniz üretim kimliğinin hâlâ güçlü olduğunu; ancak aynı zamanda zeytinciliğin uzun üretim döngüsü, iklimsel dalgalanmalar, üretici yaşlanması ve arazi baskısı nedeniyle dikkatle izlenmesi gereken bir üretim alanı olduğunu göstermektedir.

Zeytin üretimi, İzmir kırsalının en yaygın ve kimlik kurucu üretim alanlarından biridir. 2024 yılı verilerine göre kırsal karakteri güçlü ilçelerde yağlık zeytin üretimi 454.941 ton, sofralık zeytin üretimi ise 56.557 ton düzeyindedir. Yağlık zeytin üretiminde Bayındır, Torbalı, Bergama, Ödemiş ve Tire; sofralık zeytinde ise Menemen, Torbalı, Dikili, Ödemiş ve Bergama öne çıkmaktadır.

Zeytin üretimi iki farklı yoğunlaşma biçimiyle değerlendirilebilir. Birincisi, toplam zeytin dikili alanı içinde yüksek paya sahip ilçelerdir. Bu açıdan Bayındır, Bergama, Selçuk, Torbalı ve Ödemiş üretim hacmi bakımından öne çıkmaktadır. İkincisi ise zeytinin

ilçe içindeki dikili alanlar içinde ne kadar baskın olduğudur. Bu açıdan Karaburun, Aliağa, Seferihisar, Urla ve Bayındır gibi ilçeler zeytinde ihtisaslaşma düzeyi yüksek alanlar olarak ayrıışmaktadır. Bu ikili okuma, zeytinciliğin yalnızca üretim miktarıyla değil, ilçe kimliği ve arazi kullanım yapısı içindeki ağırlığıyla da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Zeytinlikler İzmir kırsalında yalnızca tarımsal üretim alanı değildir. Aynı zamanda peyzaj sürekliliği, kırsal kimlik, gastronomi, zeytinyağı rotaları, coğrafi işaretli ürünler, yerel marka değeri ve kırsal turizm açısından da önem taşımaktadır. Kıyı ve yarımada kuşağındaki arsa baskısı, bakım maliyetlerinin artması, üretici yaşlanması, kuraklık ve su stresi zeytinciliğin temel kırılganlıkları arasında yer almaktadır. Bu nedenle zeytinlikler, üretim kapasitesi kadar kırsal peyzaj ve yerel kimlik sürekliliği açısından da izlenmesi gereken alanlardır.

Tablo 3.16. Bitkisel Ürün Deseni Dağılımı

Tablo 3.17. Hayvansal Üretime Yönelik Betimleyici İstatistikler

Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
Küçükbaş Hayvan Sayısı (baş)	755	0,0	14.889	921,2	552,0
Büyükbaş Hayvan Sayısı (baş)	753	0,0	14.675	1.123,5	317,0

İzmir kırsalında meyvecilik ve sebzecilik de ilçe ölçeğinde belirgin uzmanlaşmalar oluşturmaktadır. Kemalpaşa kiraz ve meyvecilikte; Selçuk, Menderes, Tire ve Ödemiş farklı meyve türlerinde; Torbalı, Bergama, Menderes, Kınık ve Bayındır ise sebze üretiminde öne çıkmaktadır. Kiraz, şeftali, üzüm, kestane, nar, ceviz, çilek, incir ve mandalina İzmir'in meyvecilik deseninde önemli yer tutarken; domates, hıyar, biber, brokoli, karnabahar, ıspanak, karpuz, fasulye, pırasa, kavun, patlıcan ve enginar sebze üretiminin başlıca ürünleri arasında yer almaktadır.

Bu ürünlerin bir bölümü doğrudan yerel pazar ve gıda tedarikiyle, bir bölümü ise coğrafi işaret, gastronomi, festival ve kırsal turizm potansiyeliyle ilişkilidir. Urla ve Seferihisar çevresindeki enginar, bağcılık ve mandalina üretimi; Kemalpaşa'da kiraz; Ödemiş ve Tire çevresinde patates, süt ürünleri, yerel yemekler ve sebze-meyve üretimi; Bergama ve Kozak çevresinde çam fıstığı, zeytin ve hayvancılık birlikte ele alınması gereken yerel üretim kümeleridir. Bu nedenle özel ürünler yalnızca üretim miktarı açısından değil, yerel ekonomi ve kırsal marka değeri açısından da önem taşımaktadır.

Hayvancılık, İzmir kırsalında özellikle Küçük Menderes ve Bakırçay

havzalarında güçlü bir üretim sistemi oluşturmaktadır. Güncel ilçe verilerine göre büyükbaş hayvan varlığı 877.638 baş, küçükbaş hayvan varlığı ise 762.498 baş düzeyindedir. Bu büyüklükler, hayvancılığın yalnızca tamamlayıcı bir kırsal faaliyet olmadığını; yem üretimi, süt toplama, kooperatifleşme, soğuk zincir, hayvansal atık yönetimi, biyogaz potansiyeli ve kırsal istihdamla birlikte değerlendirilmesi gereken temel bir ekonomik alan olduğunu göstermektedir.

Küçükbaş hayvan sayısında ÇKS ait 2024 yılı verilerinde, veri bulunan 755 mahallede ortalama 921,2 baş, medyan 552,0 baştır (Tablo 3.17). Bu değerler, küçükbaş hayvancılığın görece geniş bir coğrafyaya yayıldığını; ancak belirli mahallelerde yüksek yoğunlaşmalar oluştuğunu göstermektedir. Yeniköy (Foça), Uzunhasanlar (Aliağa), Beyler (Seferihisar), Çamavlu ve Güneşli (Bergama) küçükbaş hayvan varlığı bakımından öne çıkan mahallelerdir. Bu dağılım, küçükbaş hayvancılığın yalnızca iç kesimlerle sınırlı olmadığını; kıyı ve yarımada kırsalında da mera varlığı, geleneksel çobanlık ekonomisi ve kırsal kimlikle ilişkili olarak sürdüğünü göstermektedir.

Büyükbaş hayvancılıkta dağılım daha belirgin bir mekânsal yoğunlaşma göstermektedir. Veri bulunan 753

mahallede ortalama 1.123,5 baş, medyan ise 317,0 baştır. Medyanın ortalamanın oldukça gerisinde kalması, büyükbaş hayvancılığın birkaç büyük üretim odağında yoğunlaştığını göstermektedir. Ödemiş ilçesi bu alanda açık biçimde öne çıkmaktadır. Ovacık, Ovakent, Yolüstü, Umurbey ve Konaklı gibi Ödemiş mahalleleri büyükbaş hayvan varlığı bakımından İzmir kırsalının en güçlü üretim odakları arasındadır. Foça Kozbeyli ve Yeniköy ile Kiraz Karaburç da yüksek değerleriyle dikkat çekmektedir.

Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık birlikte değerlendirildiğinde iki farklı üretim yapısı ortaya çıkmaktadır. Küçükbaş hayvancılık daha geniş bir coğrafyaya yayılmış, mera, orman çevresi ve dağ-yamaç yerleşimleriyle

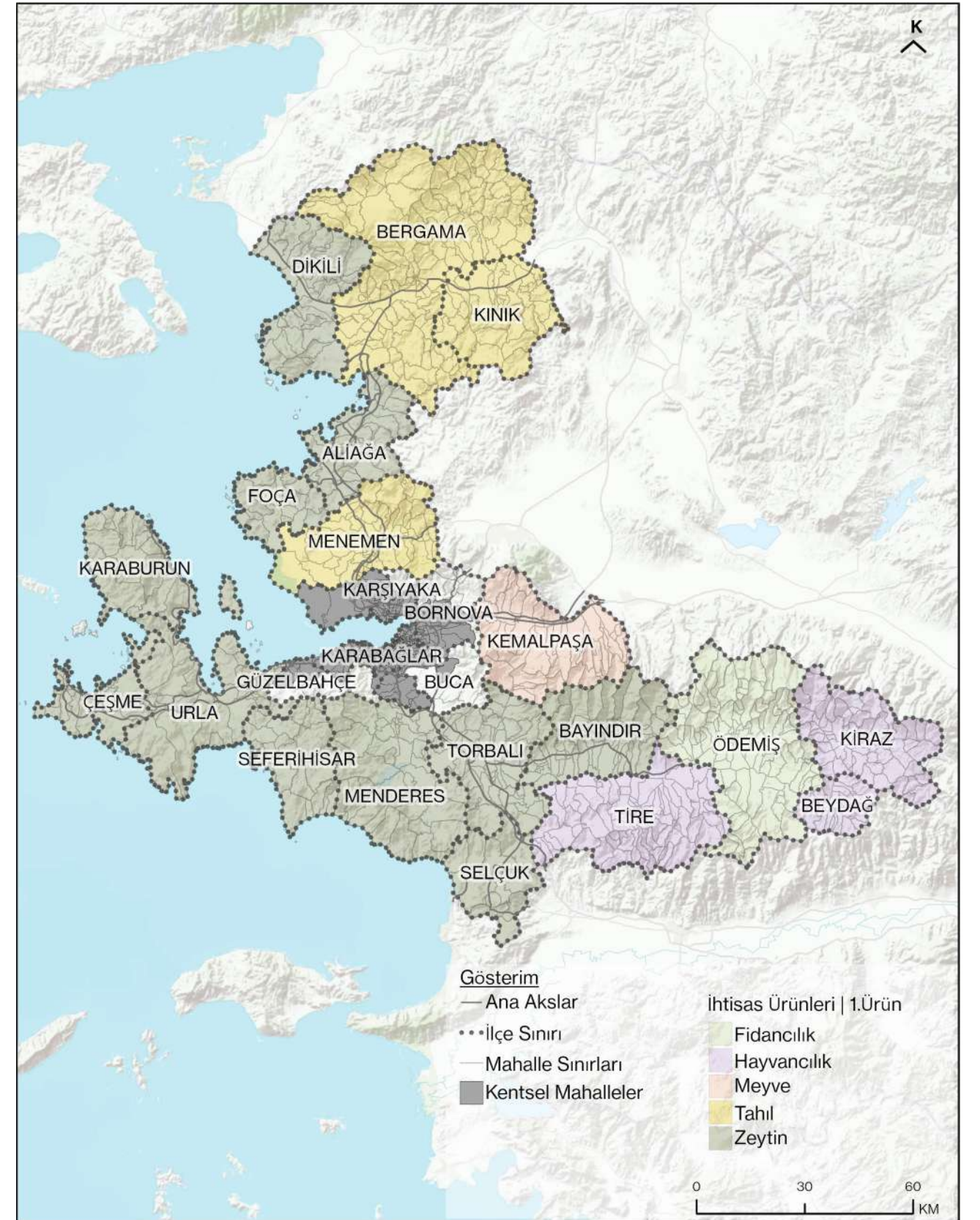
ilişkili geleneksel bir üretim biçimi olarak varlığını sürdürmektedir. Büyükbaş hayvancılık ise özellikle Ödemiş başta olmak üzere Küçük Menderes Havzası'nda daha yoğun, ölçekli ve uzmanlaşmış bir yapıya sahiptir. Bu ayrışma, hayvancılığın tek bir kategori olarak değil, üretim türüne ve havza özelliklerine göre farklılaşan bir ekonomik yapı olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

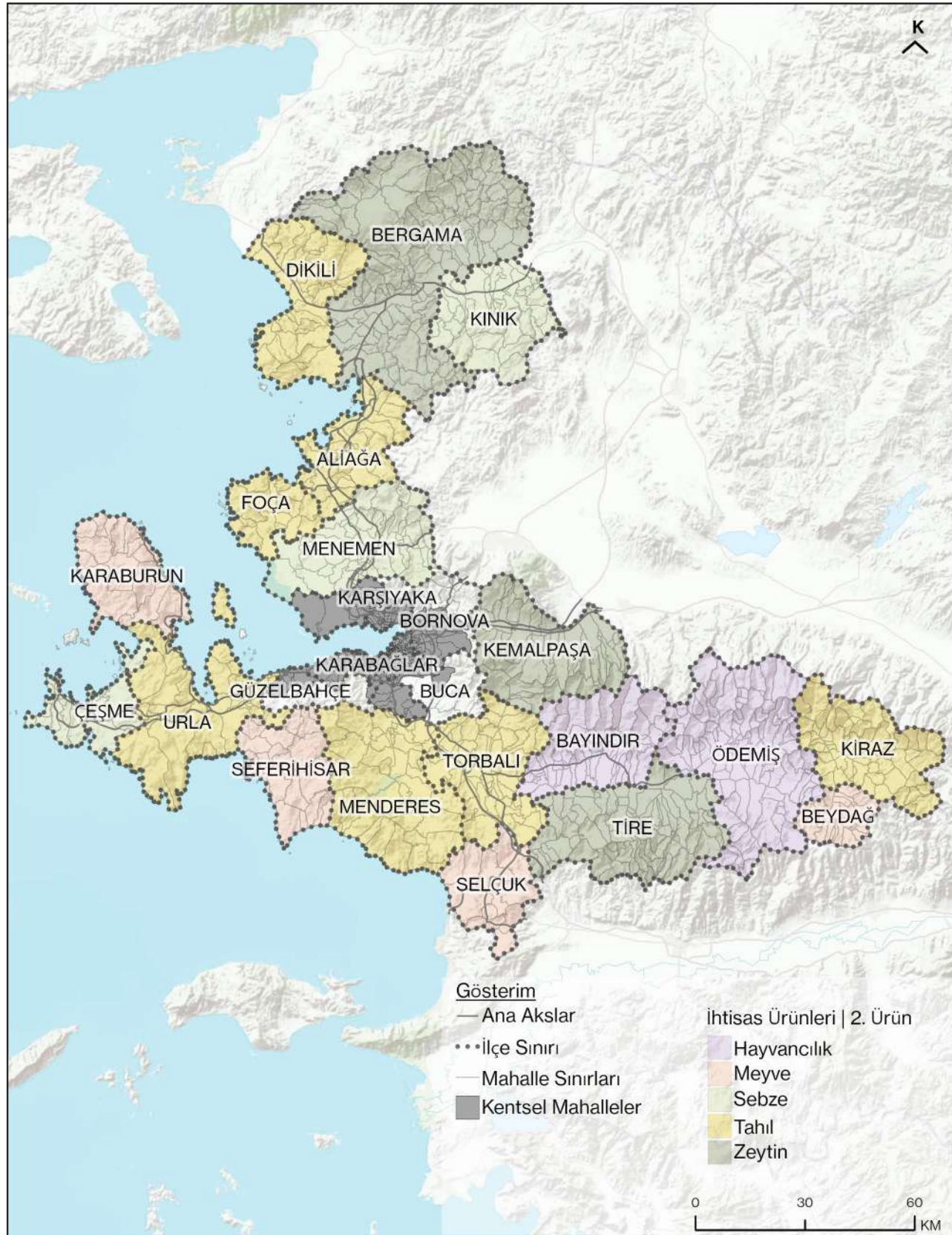
İlçe düzeyinde büyükbaş hayvancılıkta Ödemiş ilk sırada yer almakta; onu Kiraz, Tire, Bayındır ve Bergama izlemektedir (Tablo 3.18). İlk beş ilçe, büyükbaş hayvan varlığının yaklaşık %75,6'sını oluşturmaktadır. Bu dağılım, büyükbaş hayvancılığın özellikle Küçük Menderes Havzası'nda yoğunlaştığını ve yem bitkileri

Hayvancılık göstergesi	Güncel değer	Öne çıkan ilçeler	Değerlendirme
Büyükbaş hayvan varlığı	877.638 baş	Ödemiş, Kiraz, Tire, Bayındır, Bergama	İlk beş ilçe toplam büyükbaş varlığının yaklaşık %75,6'sını oluşturmaktadır. Büyükbaş hayvancılık Küçük Menderes Havzası'nda güçlü biçimde yoğunlaşmaktadır.
Küçükbaş hayvan varlığı	762.498 baş	Bergama, Dikili, Ödemiş, Kınık, Tire	İlk beş ilçe toplam küçükbaş varlığının yaklaşık %46,9'unu oluşturmaktadır. Küçükbaş hayvancılık kuzey aksı, mera ve orman çevresi kırsalıyla güçlü ilişki kurmaktadır.
Arı kovanı sayısı	237.449 kovan	Bergama, Kemalpaşa, Ödemiş, Torbalı, Menderes	Arıcılık, orman, mera, meyvecilik ve ekosistem hizmetleriyle birlikte ele alınması gereken bir üretim alanıdır.
Et tavuğu sayısı	10.811.931 adet	Torbalı, Kemalpaşa, Kınık, Tire, Aliğa	Kanatlı üretimi belirli ilçelerde yoğunlaşmakta; yem, lojistik, çevresel etki ve atık yönetimiyle birlikte değerlendirilmelidir.
Yumurta tavuğu sayısı	5.295.604 adet	Kemalpaşa, Foça, Menemen, Aliğa, Torbalı	Yumurta tavukçuluğu özellikle Kemalpaşa ve Foça'da güçlü yoğunlaşma göstermektedir.
Kırkılan hayvan sayısı	779.574 baş	Bergama, Tire, Dikili, Menemen, Ödemiş	Kırkım verisi, küçükbaş hayvancılık ve kırsal yan ürün ekonomisi açısından önem taşımaktadır.

< **Tablo 3.18.** İlçe Düzeyinde Hayvancılık Değerleri

> **Harita 3.13.** Üretimde Birincil Ürün İhtisaslaşması

üretimiyle güçlü bir mekânsal eşleşme kurduğunu göstermektedir.

Küçükbaş hayvancılıkta Bergama ilk sırada yer almakta; Dikili, Ödemiş, Kınık ve Tire onu izlemektedir. İlk beş ilçenin toplam payının yaklaşık %46,9 olması, küçükbaş hayvancılığın büyükbaşa göre daha yaygın bir mekânsal dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu üretim türü özellikle kuzey aksı, mera alanları, orman çevresi kırsalı ve dağ-yamaç yerleşimleriyle daha güçlü ilişki kurmaktadır.

Arıcılıkta Bergama, Kemalpaşa ve Ödemiş'in öne çıkması, İzmir kırsalında tarımsal üretim ile ekosistem hizmetleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Arıcılık yalnızca bal üretimi açısından değil; polinasyon, meyvecilik, orman ekosistemleri, mera varlığı ve kırsal gelir çeşitliliği açısından da önemlidir. Kanatlı üretimi ise daha çok metropol çeperi, ulaşım bağlantıları ve lojistik olanaklarla ilişkili ilçelerde yoğunlaşmaktadır. Et tavuğu üretiminde Torbalı, Kemalpaşa, Kınık, Tire ve Aliğa; yumurta tavuğu üretiminde Kemalpaşa, Foça, Menemen, Aliğa ve Torbalı öne çıkmaktadır.

Bitkisel üretim ve hayvancılık, İzmir kırsalında aynı üretim sisteminin tamamlayıcı parçalarıdır. Büyükbaş hayvancılığın yoğunlaştığı Ödemiş, Tire, Kiraz ve Bayındır hattında yem bitkileri üretiminin güçlü olması, tarımsal üretim ile hayvancılık arasında doğrudan bir mekânsal ilişki kurmaktadır. Bergama çevresinde tahıl, sebze, zeytin, küçükbaş

hayvancılık ve arıcılığın birlikte varlığı ise kuzey aksında daha karma ve çok yönlü bir kırsal ekonomi yapısına işaret etmektedir.

Tarım ve hayvancılık ilişkisi, mevcut durum açısından üç temel bulgu ortaya koymaktadır. Birincisi, tarım alanlarının korunması yalnızca bitkisel üretim için değil, hayvancılığın yem ihtiyacı ve kırsal ekonomik sürekliliği için de önemlidir. İkincisi, hayvancılığın yoğunlaştığı alanlarda su tüketimi, yem üretimi, hayvansal atık yönetimi, koku, biyogaz potansiyeli ve yerleşim sağlığı birlikte izlenmelidir. Üçüncüsü, üretimin yoğunlaştığı ilçelerde işleme, depolama, soğuk zincir, kooperatifleşme ve yerel pazar bağlantıları, kırsal değer zincirinin temel halkalarıdır.

Tarım Master Planı'nda İzmir'de faal tarımsal örgütlenme 289 aktif kooperatif ve 35.686 ortak üzerinden tanımlanmaktadır. Bu yapının 163'ü tarımsal kalkınma, 83'ü sulama ve 45'i su ürünleri kooperatifidir. Bu veri, İzmir kırsalında üretici örgütlenmesinin güçlü bir tarihsel ve kurumsal altyapıya sahip olduğunu göstermektedir. Kooperatifler, küçük üreticinin pazarlık gücünü artırması, ürünün işlenmesi ve pazarlanması, yerel kaynakların yerinde değerlendirilmesi ve kırsal ekonomik canlılığın korunması açısından temel kurumsal yapılardır.

Genel olarak İzmir kırsalı, üretim kapasitesi yüksek ancak baskı ve kırılabilirlikleri artan çok merkezli bir üretim sistemi olarak değerlendirilebilir. Küçük Menderes

Havzası büyükbaş hayvancılık, yem bitkileri, süt üretimi ve sebze-meyve üretimiyle; Bakırçay Havzası tahıl, sebze, zeytin, küçükbaş hayvancılık ve arıcılıkla; Yarımada kuşağı zeytin, bağcılık, özel ürünler, gastronomi ve turizmle; metropol çeperi ise tarım, sanayi, lojistik ve yapılaşma baskısının kesiştiği alanlarla öne çıkmaktadır. Bu farklılaşma, İzmir kırsalında üretim yapısının havza ve ilçe ölçeğinde ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Turizm, gastronomi ve kültürel ekonomi

İzmir kırsalında turizm, gastronomi ve kültürel ekonomi; tarımsal üretim, yerel ürünler, arkeolojik ve doğal miras, kıyı kullanımları, rotalar, festivaller ve el sanatlarıyla birlikte gelişmektedir. Bu alanlar, kırsal ekonomiyi yalnızca üretim miktarı üzerinden değil, yerel deneyim, kültürel peyzaj, ziyaretçi hareketliliği ve ürün kimliği üzerinden de çeşitlendirmektedir.

İzmir'in gastronomi ve yerel ürün temelli görünürlüğü son yıllarda güçlenmiştir. Zeytinyağı, enginar, otlar, bağ ürünleri, mandalina, çam fıstığı, peynir, yerel yemekler

ve geleneksel zanaat ürünleri; kırsal turizm, gastronomi rotaları ve festival ekonomisiyle birlikte değerlendirilmektedir. Urla Enginar Festivali, Alaçatı Ot Festivali, Urla Zeytin Hasat Şenliği, Urla Bağbozumu Şenliği, Bayındır Çiçek Festivali ve benzeri etkinlikler, yerel üretim ile ziyaretçi ekonomisi arasındaki ilişkiyi güçlendiren başlıca örneklerdir.

İzmir kırsalındaki sit alanı dağılımı, turizm ve kültürel ekonomi açısından önemli bir veri katmanı oluşturmaktadır (Tablo 3.19). Arkeolojik sit alanları, 937 kırsal mahallenin 445'inde yer almakta ve İzmir kırsalında neredeyse her iki mahalleden birinin arkeolojik koruma alanlarıyla kesiştiğini göstermektedir. Kültürel mirasın kırsal turizm açısından güçlü bir potansiyel oluşturduğuna işaret eden bu durum aynı zamanda tarımsal üretim, yapılaşma ve altyapı gelişimi üzerinde önemli kısıtları da beraberinde getirmektedir.

Arkeolojik sit alanlarının en belirgin yoğunlaşmaları Efes, Erythrai, Bergama çevresi, Zeytindağ, Çaltılıdere ve Sığacık gibi tarihsel odaklardadır. Bu alanlarda turizm potansiyeli, yalnızca ziyaretçi çekme kapasitesiyle değil, koruma

Sit Türü	Mahalle Sayısı	Toplam Alan (ha)	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
Arkeolojik Sit Alanı	445	19.831,2	0,0	1.866,0	44,6	7,4
Doğal Sit Alanı	47	17.762,3	0,15	2.465,7	377,9	162,1
Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı	93	52.631,5	0,05	6.381,6	565,5	192,8
Kentsel Sit Alanı	63	435,4	0,00	60,1	6,9	4,0
Karma Sit Alanı	10	433,0	7,5	150,6	43,3	28,7
Tarihi Sit Alanı	2	4,2	1,71	2,48	2,09	2,09

◀ **Tablo 3.19.** Sit Alanlarının Betimleyici İstatistikleri

▶ **Şekil 3.4.** İzmir İli Kırsal Yerleşimlerinde Turizm Altyapısı Katmanları

Müzeler
Müzeler ağırlıklı olarak İzmir kent merkezi, Bergama-Dikili-Foça kuzey aksı ve Selçuk çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu dağılım, arkeolojik ve kültürel miras alanlarıyla çakışan bir mekânsal örüntü sergilemekte olup müzeler özellikle kültürel turizm odaklarını destekleyen temel çekim noktaları olarak öne çıkmaktadır.

Zeytin ve Bağ Rotaları
Zeytin ve bağ rotaları özellikle Karaburun, Urla, Çeşme ve Seferihisar hattında yoğunlaşmaktadır. Urla-Kuşçular-Yağcılar, Karaburun-Eğlenhoca-Kösedere-Aşağı Ovacık ve Selçuk-Çamlık-Gökçealan gibi güzergâhlar, üretim peyzajını turizm rotalarıyla ilişkilendiren tematik ağlar oluşturmaktadır.

Sit Alanları (Arkeolojik – Doğal – Karma)
Arkeolojik, doğal ve karma sit alanları; Bergama-Dikili-Foça kuzey aksı, Selçuk çevresi ve Yarımada bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Bu alanlar, turizm rotaları ve üretim bölgeleriyle çakışan kesimlerde koruma-kullanma dengesini belirleyen temel mekânsal eşikler olarak öne çıkmaktadır.

Efes-Mimas Yolu, Efeler Yolu, EuroVelo ve Yürüyüş-Bisiklet Rotaları
Efes-Mimas Yolu, Efeler Yolu ve yürüyüş-bisiklet rotaları; Karaburun-Urla-Seferihisar Yarımadası, Ödemiş-Tire-Bayındır havzası ve Selçuk çevresinde yoğunlaşarak kıyı-iç kesim bağlantılarını kurmaktadır. Yaklaşık 500 km uzunluğundaki EuroVelo güzergâhı, antik kentler, doğal alanlar ve yerleşimleri birbirine bağlayan bütüncül bir yavaş turizm omurgası oluşturmaktadır.

Kadim Üretim Süreçlerini Koruma ve Geliştirme Bölgeleri
Kadim üretim süreçlerini koruma ve geliştirme bölgeleri Gödence, Orhanlı, Beyler, Bozdağ ve Gölçük gibi kırsal yerleşimler etrafında tanımlanmıştır. Bu bölgeler, geleneksel tarımsal üretim, yerel pazarlar ve kırsal turizm faaliyetleriyle desteklenen özgün üretim alanlarını temsil etmektedir.

Temel Altlık
Temel altlık haritası; ana ulaşım bağlantılarını, kentsel ve kırsal yerleşim alanlarını, tarım ve orman alanlarını ile su yüzeylerini birlikte göstermektedir. Bu altlık, yerleşim yapısı ile doğal alanlar arasındaki mekânsal ilişkilerin okunmasını sağlayarak diğer tematik katmanların değerlendirilmesi için temel bir referans oluşturmaktadır.

statüleri, tarımsal kullanım, yerleşim baskısı ve altyapı gereksinimleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Arkeolojik sit yoğunluğu, bazı mahallelerde yerel ekonomiye kültürel turizm olanakları sağlarken, aynı zamanda yapılaşma ve kullanım kararlarını sınırlandıran bir mekânsal eşik oluşturmaktadır.

Doğal sit alanları daha az sayıda mahallede yer almakla birlikte geniş yüzölçümleriyle dikkat çekmektedir. Karaburun, Çeşme, Foça, Menemen ve kıyı ekosistemleriyle ilişkili alanlarda doğal sit statüsü, doğa temelli turizm, kıyı kullanımı, ekolojik koruma ve rekreasyon ilişkilerini belirlemektedir. Gediz Deltası, Karaburun kıyıları ve Foça çevresi gibi alanlarda doğal miras, kırsal turizm ve ekosistem hizmetleri aynı mekânsal zeminde kesişmektedir.

Kentsel sit alanları ise Birgi, Alaçatı, Şirince ve Çandarlı gibi tarihsel yerleşimlerde kırsal mimari doku, turizm yatırımı, yapı yenileme ve kamusal alan kullanımı açısından belirleyici bir çerçeve sunmaktadır. Bu yerleşimlerde turizm ekonomisi, tarihsel doku ve yerel yaşam arasındaki denge üzerinden şekillenmektedir. Bu nedenle kentsel sit alanları, yalnızca koruma statüsü olarak değil, kırsal kültür ekonomisinin mekânsal yoğunlaşma alanları olarak da okunmalıdır.

İzmir kırsalında turizm altyapısı, kıyı ve yarımada kuşağı, kuzey kültürel miras aksı ve Küçük Menderes havzası olmak üzere farklı coğrafi odaklar üzerinden gelişmektedir. Karaburun,

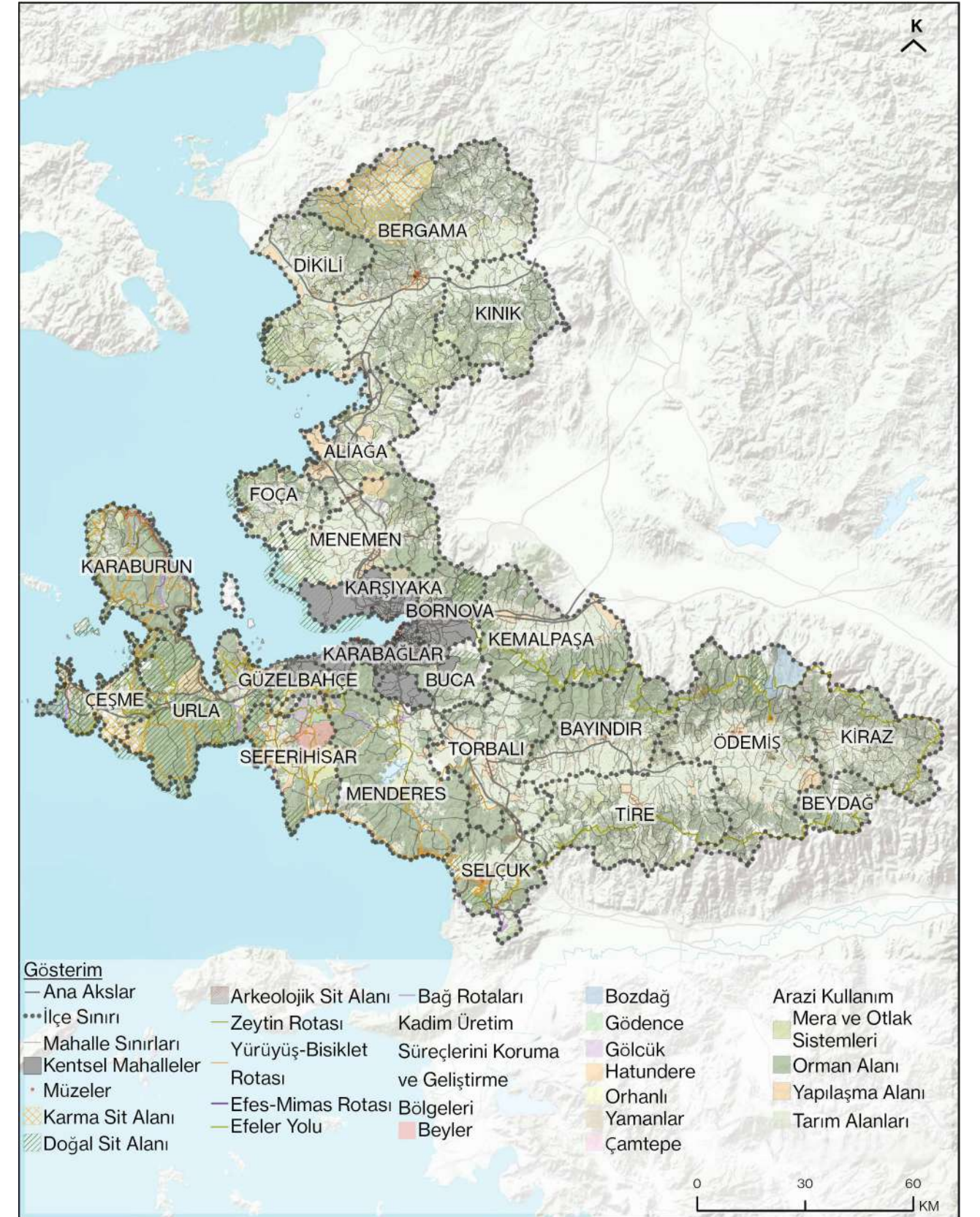
Çeşme, Urla ve Seferihisar hattında Efes-Mimas rotası, zeytin rotaları, bağ rotaları, kıyı rekreasyonu ve gastronomi odaklı etkinlikler öne çıkmaktadır. Bu kuşakta Gödence, Orhanlı ve Beyler gibi yerleşimler, kadim üretim süreçleri ve yerel ürün ekonomileriyle turizm ağlarına eklemlenmektedir.

Kuzey aksında Bergama, Dikili ve Foça; arkeolojik miras, doğal sit alanları, kıyı turizmi, Kozak Platosu, zeytinlikler, çam fıstığı üretimi ve yerel pazarlar üzerinden güçlü bir kültürel miras ve doğa turizmi potansiyeli sunmaktadır. Dikili kırsalındaki Bademli, zeytinlikleri, çam ormanları, kaplıcalar, şelaleler, mağaralar ve eski değirmen kalıntılarıyla doğa, kültürel miras ve kırsal yaşam deneyimini bir araya getiren bir örnek oluşturmaktadır.

Güney ve doğu aksında Selçuk, Efes-Mimas rotasının başlangıç noktası, arkeolojik sit alanları ve bağ rotalarıyla uluslararası ölçekte tanınan bir çekim merkezi niteliği taşımaktadır. Ödemiş, Tire ve Bayındır hattında ise Bozdağ, Gölcük, Efeler Yolu, yerel pazarlar, geleneksel üretim alanları ve kırsal gastronomi değerleri turizm altyapısının temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Kırsal turizm ve gastronomi ilişkisi, bazı yerleşimlerde ekonomik yapının belirgin biçimde dönüşmesine neden olmuştur. Şirince’de yerel ekonomi, tarımsal üretim ağırlıklı bir yapıdan turizm, konaklama, yeme-içme, şarap üretimi ve el yapımı ürün satışlarıyla desteklenen bir yapıya evrilmiştir.

➤ Harita 3.15. İzmir İli Kırsal Yerleşimlerinde Turizm Altyapısı Mekânsal Dağılımı

Bu dönüşüm, yerel gelir olanaklarını artırmakla birlikte, tarihsel doku üzerindeki müdahaleler, kullanım yoğunluğu ve özgün kırsal yaşamın turistikleşmesi gibi baskıları da beraberinde getirmektedir.

Kozak Yaylası gibi yüksek kesimlerde kırsal turizm ve agro-turizm olanakları daha çok doğa, üretim ve konaklama ilişkisi üzerinden gelişmektedir. Göbeller ve Demircidere gibi yerleşimlerde küçük ölçekli çiftlik turizmi ve konaklama faaliyetleri görülmektedir. Bu alanlarda turizm, kıyı odaklı mevsimsel kullanımdan farklı olarak, üretim peyzajı, orman varlığı, yerel ürünler ve yayla karakteriyle ilişkilidir.

El sanatları, İzmir kırsalında kültürel ekonominin önemli bileşenlerinden biridir. Bakırçay Havzası yamaçlarında ve Kozak Yaylası çevresindeki Yörük yerleşimlerinde dokuma, halı ve kilim üretimi yerel kimliğin ve hane ekonomisinin parçası olmayı sürdürmektedir. Yağcıbedir halıcılık geleneği gibi üretimler, kırsal turizm ve kültürel miras ekonomisiyle ilişkilendirilebilecek değerler arasında yer almaktadır. Bayındır Çiçek Festivali ve Belenbaşı Yörük Kültür ve Kiraz Festivali gibi etkinlikler de tarımsal üretim, zanaat ve kültürel tanıtımı bir araya getiren örneklerdir.

Genel olarak İzmir kırsalında turizm, gastronomi ve kültürel ekonomi iki farklı eğilim göstermektedir. Kıyıya, miras odaklarına ve ana ulaşım koridorlarına yakın yerleşimlerde turizm odaklı büyüme daha belirgin

hale gelirken; yüksek kesimlerdeki ve daha uzak kırsal yerleşimlerde miras, tarım, zanaat ve doğa temelli daha düşük yoğunluklu kullanım biçimleri öne çıkmaktadır. Bu farklılaşma, turizm ve kültürel ekonominin İzmir kırsalında tek tip bir sektör olarak değil, yerleşimlerin konumu, üretim yapısı, miras değeri ve erişilebilirliğiyle birlikte değişen bir değer zinciri olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Coğrafi işaretli ürünler ve yerel marka değeri

İzmir’de coğrafi işaretli ürünler, kırsal üretimin yerel kimlik, kültürel bellek ve pazarlama değeriyle birleştiği başlıca alanlardan biridir. İzmir geneline ilişkin listede toplam 45 coğrafi işaretli ürün yer almakta; bu ürünler tarımsal üretim, gastronomi, geleneksel zanaat, yerel sanayi hammaddesi ve kırsal kültürle ilişkili farklı kategorilere yayılmaktadır (Tablo 3.20). Bu çeşitlilik, coğrafi işaretlerin yalnızca ürün tescili olarak değil; kırsal değer zincirlerini, yerel marka oluşumunu, gastronomi turizmini ve üretici örgütlenmesini görünür kılan bir gösterge olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Ürünlerin mekânsal dağılımı incelendiğinde, İzmir geneli veya Ege ölçeğinde tanımlanan 11 ürün öne çıkmaktadır. İzmir Boyozu, İzmir Gevreği, İzmir Kumrusu, İzmir Lokması, İzmir Tulum Peyniri ve İzmir Şambalisi gibi ürünler kent kimliği ve gastronomi belleğiyle ilişkilidir. Kuzey Ege Zeytinyağları, Güney Ege

Gösterge	Değer / Dağılım	Değerlendirme
Toplam coğrafi işaretli ürün sayısı	45 ürün	İzmir’de coğrafi işaretli ürünler tarım, gastronomi, zanaat ve yerel kültür alanlarına yayılmaktadır.
İzmir geneli / Ege ölçeğinde tanımlanan ürünler	11 ürün	Kent kimliği, bölgesel tarım ekonomisi ve gastronomi belleği açısından güçlü bir grup oluşturmaktadır.
En fazla ürüne sahip ilçe	Ödemiş, 8 ürün	Tarım, zeytinyağı, patates, yerel yemekler, ipek ve kestane şekeri gibi farklı değer alanlarıyla öne çıkmaktadır.
İkinci yoğunlaşma alanı	Bergama, 6 ürün	Kozak çam fıstığı, tulum peyniri, köfte, parşömen ve granit gibi tarım, zanaat ve kültürel miras bileşenlerini birlikte taşımaktadır.
İkişer ürüne sahip ilçeler	Bornova, Menderes, Seferihisar, Tire, Torbalı, Çeşme	Bu ilçeler tarımsal ürünler, zanaat, yerel gastronomi ve kıyı/yarımada ekonomisiyle ilişkili değerler üretmektedir.
Birer ürüne sahip ilçeler	Dikili, Beydağ, Selçuk, Karabağlar, Kemalpaşa, Kınık, Menemen, Urla	Daha sınırlı sayıda ürünle temsil edilseler de yerel marka ve rota geliştirme açısından potansiyel taşımaktadır.
Öne çıkan ürün grupları	Zeytinyağı, incir, üzüm, mandalina, kavun, bamya, kiraz, enginar, kuru domates, patates, çam fıstığı, peynir, yerel yemekler, dokuma, halı, nazar boncuğu	Ürün çeşitliliği, İzmir kırsalının yalnızca tarımsal üretimle değil, kültürel miras ve zanaat ekonomisiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 3.20. Coğrafi İşaretli Ürünlerin Dağılımı

Zeytinyağları, Ege İnciri, Ege Sultani Üzümü ve Ege Pamuğu ise İzmir’in bölgesel tarım ekonomisi ve üretim havzalarıyla kurduğu bağın işaretidir.

İlçe bazında Ödemiş 8 ürünle en fazla coğrafi işaretli ürüne sahip ilçe olarak öne çıkmaktadır. Ödemiş’i 6 ürünle Bergama izlemektedir. Bornova, Menderes, Seferihisar, Tire, Torbalı ve Çeşme ikişer ürünle; Dikili, Beydağ, Selçuk, Karabağlar, Kemalpaşa, Kınık, Menemen ve Urla ise birer ürünle listede yer almaktadır. Bu dağılım, coğrafi işaretli ürünlerin İzmir kırsalında tek bir ürün grubunda ya da tek bir coğrafyada yoğunlaşmadığını; kuzeyde Bergama-Kozak çevresi, doğuda Küçük Menderes Havzası,

yarımada kuşağı ve metropol çeperindeki üretim alanları arasında farklılaşan bir yerel değer ağı oluşturduğunun göstergesidir.

Ödemiş’te Çavuşdağı Kuru Fasulyesi, Ödemiş Köftesi, Ödemiş Nohut Mayalı Ekmeği, Ödemiş Patatesi, Ödemiş Çekişte Zeytinyağı, Ödemiş İpeği ve Bozdağ Kestane Şekeri gibi ürünler; tarım, hayvancılık, zanaat ve gastronomi pratiklerinin aynı yerel ekonomi içinde bir araya geldiğini göstermektedir. Bergama’da ise Bergama Graniti, Bergama Kozak Çam Fıstığı, Bergama Köftesi, Bergama Parşömeni/Bergama Kağıdı, Bergama Tulum Peyniri ve Bergama Çığırması; tarımsal üretim, taş işçiliği, geleneksel

bilgi ve tarihsel mirasla ilişkili güçlü bir yerel kimlik alanı oluşturmaktadır.

Yarımada ve kıyı kuşağındaki ürünler, coğrafi işaretlerin turizm ve yerel ekonomiyle ilişkisini daha görünür hale getirmektedir. Urla Sakız Enginarı, Çeşme Damla Sakızı, Çeşme Kavunu, Seferihisar Mandalinası, Seferihisar Topan Karakılçık Buğdayı, Gümüldür Mandalinası ve Görece Nazar Boncuğu gibi ürünler; tarımsal üretim, yerel gastronomi, zanaat ve turizm rotalarının birlikte ele alınabileceği bir kırsal değer alanı oluşturmaktadır. Bu ürünlerin bir bölümü kıyı turizmi ve gastronomi ekonomisiyle doğrudan ilişki kurarken, bir bölümü geleneksel üretim bilgisinin ve kültürel belleğin korunması açısından önem taşımaktadır.

Coğrafi işaretli ürünlerin değeri, yalnızca tescilli olmalarından kaynaklanmamaktadır. Bu ürünlerin üretim alanları, üretici yapısı, işleme teknikleri, pazarlama kanalları, festival verotailişikleri, denetim mekanizmaları ve yerel tüketim ağları birlikte ele alındığında gerçek ekonomik karşılıkları ortaya çıkmaktadır. Aksi durumda coğrafi işaret, yerel kalkınma etkisi üretmekten çok tanıtım düzeyinde kalan sembolik bir unsur haline gelebilmektedir.

İzmir kırsalında kültürel miras, yalnızca anıtsal yapılar, tescilli varlıklar veya tarihsel yerleşim dokusu üzerinden değil; üretim biçimleri, yerel ürünler, işleme teknikleri, hayvancılık pratikleri, kıyı balıkçılığı ve gündelik yaşam ritimleri üzerinden de okunmaktadır. Bu nedenle coğrafi işaretli ürünler,

somut ve somut olmayan mirasın üretim ekonomisiyle birleştiği önemli bir arayüz oluşturmaktadır.

Kadim üretim havzaları bu açıdan özel bir önem taşımaktadır. Kavacık, Orhanlı, Beyler, Hatundere, Yamanlar ve Gediz Kıyıları gibi alanlarda kırsal miras üretimle birlikte sürmektedir. Zeytinlikler, bağ alanları, keçi ve koyun sürüleri, kıyı balıkçılığı, yerel ürün işleme biçimleri, üretici bilgisi ve pazar ilişkileri kırsal kültürel peyzajın parçasıdır. Bu alanlarda kırsal peyzajın değeri yalnızca doğal ya da mimari özelliklerden değil, üreticinin alanda kalması, yerel ürünün değer kazanması ve geleneksel üretim bilgisinin aktarılmasıyla oluşmaktadır.

Bu çerçevede coğrafi işaretli ürünler, İzmir kırsalının ekonomik değer zincirleri içinde yerel marka, kültürel süreklilik ve üretim kimliği açısından temel göstergelerden biridir. Ödemiş ve Bergama gibi yoğunlaşma odakları, ürün çeşitliliği ve kültürel ekonomi açısından güçlü merkezler oluştururken; yarımada ve kıyı kuşağı ürünleri gastronomi, turizm ve yerel pazar ilişkileriyle öne çıkmaktadır. Bu dağılım, İzmir kırsalında üretim ekonomisinin kültürel miras ve yerel kimlikten bağımsız düşünülmemeyeceğini göstermektedir.

Kooperatifler ve üretici örgütlenmesi

İzmir kırsalında kooperatifler ve üretici örgütlenmeleri, tarımsal değer zincirlerinin işleyişinde temel kurumsal yapılardan biridir. Tarımsal kalkınma,

sulama ve su ürünleri kooperatifleri; üreticinin girdi maliyetleri, pazara erişim, ürün toplama, işleme, soğuk zincir, alım garantisi ve yerel yönetimle ilişki kurma kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle kooperatifler, yalnızca ekonomik aktörler değil, kırsal yönetişimin ve yerel kalkınmanın taşıyıcı kurumlarıdır.

İzmir kırsalında üretici örgütlenmesi yalnızca ürün pazarlama amacıyla değil; üretim altyapısı, kaynak yönetimi, sulama organizasyonu ve kıyı ekonomisi açısından da önemli bir kurumsal zemin oluşturmaktadır

Kooperatiflerin ilçelere göre dağılımı incelendiğinde, kırsal alanlarda kooperatif sayısının görece daha

az; buna karşılık kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kent merkezinde ise kooperatif sayısı daha fazla olmakla birlikte, ortak sayıları çoğu zaman daha sınırlı kalmaktadır. Bu farklılık, kırsal kooperatiflerin üretici örgütlenmesi ve geçim ekonomisi açısından daha doğrudan bir işleve sahip olduğunu; kentsel kooperatiflerin ise daha çeşitli fakat daha parçalı bir yapı sergilediğini düşündürmektedir.

Mahalle düzeyi kooperatif verisi, örgütlü üretim kapasitesinin henüz yaygın olmadığını ancak belirli odaklarda güçlendiğini sayısal olarak göstermektedir (Tablo 3.21).

Tablo 3.21. Kooperatiflere Yönelik Betimleyici İstatistikler

Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
Toplam Kooperatif Sayısı	937	0,0	7	0,45	0,0
Kooperatif Üye Sayısı	173	7	2.660	185,1	87,0
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi (mahalle)	937	0,0	3	-	0,0
Sulama Kooperatifi (mahalle)	937	0,0	2	-	0,0
Su Ürünleri Koop. (mahalle)	937	0,0	1	-	0,0

937 mahallede toplam kooperatif sayısının ortalaması 0,45, medyanı ise 0'dır. Bu durum, kooperatif örgütlenmesinin mahalleler arasında eşitsiz dağıldığını ve birçok mahallede kooperatif varlığının bulunmadığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık veri bulunan 173 mahallede kooperatif üye sayısının ortalaması 185,1 kişi, medyanı 87,0 kişidir. Bu değerler, kooperatifin bulunduğu mahallelerde örgütlenmenin belirli bir üretici tabanına ulaştığının işaretidir.

Mahalle ölçeğinde tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri ve su ürünleri kooperatiflerinin dağılımı incelendiğinde Küçük Menderes Havzası'nın belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Ödemiş, Tire, Bayındır, Kiraz ve Beydağ çevresinde hayvancılık ve bitkisel üretimle ilişkili kooperatif ağı daha güçlüdür. Kuzeyde Bergama, Dikili ve Kınık; batıda ise Karaburun, Urla, Seferihisar ve Çeşme gibi ilçelerde kooperatifler daha farklı işlevler üstlenmekte;

zeytincilik, su ürünleri, yerel ürün, turizm ve gastronomi ilişkileri içinde değerlendirilmektedir.

Kooperatiflerin işlevi yalnızca ekonomik değildir. Üretici örgütlenmeleri, kırsal mahallelerde sosyal dayanışma, bilgi paylaşımı, genç üreticilerin sisteme katılımı, kadın emeğinin görünürlüğü ve yerel karar süreçlerine katılım açısından da önem taşımaktadır. Özellikle nüfusu azalan, yaşlanan veya üretici tabanı daralan mahallelerde kooperatif varlığı, üretim sürekliliğini ve yerel toplumsal yapının dayanıklılığını destekleyen temel unsurlardan biridir.

Bununla birlikte İzmir kırsalında kooperatif yapılarının etki düzeyi ilçe, ürün grubu ve mahalle ölçeğine göre farklılaşmaktadır. Bazı alanlarda kooperatifler güçlü pazarlama, işleme ve dağıtım kapasitesi oluştururken; bazı mahallelerde örgütlenme sınırlı kalmakta ve üreticiler pazara erişimde bireysel kanallara bağımlı hale gelmektedir. Bu farklılaşma, üretici gelirleri, ürünün katma değeri ve kırsal ekonomik canlılık üzerinde belirleyici sonuçlar doğurmaktadır.

Bu nedenle kooperatifler ve üretici örgütlenmeleri, İzmir kırsalında değer zincirlerinin kurumsal kapasitesini gösteren temel analiz alanlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Üretim alanı, ürün deseni, hayvancılık yoğunluğu, yerel ürün kimliği, coğrafi işaretli ürünler ve turizm-gastronomi ağlarıyla birlikte okunduğunda kooperatif yapısı, kırsal ekonominin yalnızca mevcut kapasitesini değil, kurumsal örgütlenme düzeyini de ortaya koymaktadır.

3.3.3 Ekonomik Ağlar

İzmir kırsalında ekonomik ağlar, üretimin yerel ölçekte nasıl örgütlendiğini ve ürünlerin bölgesel, ulusal ve uluslararası pazarlara nasıl ulaştığını göstermektedir. Tarımsal üretim, hayvancılık, ormancılık, su ürünleri, gıda işleme, lojistik, depolama, kooperatifleşme ve pazarlama kanalları bu ağların temel bileşenleridir. Bu nedenle kırsal ekonominin mevcut durumu yalnızca üretim miktarları üzerinden değil; ürünün işlenmesi, depolanması, taşınması, pazarlanması ve tüketiciye erişimi üzerinden de değerlendirilmelidir.

Ulaşım ve lojistik altyapısı, kırsal üretimin sürdürülebilirliği ve rekabet gücü açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Ana ulaşım koridorlarına, limanlara, demiryolu bağlantılarına, organize sanayi bölgelerine ve depolama altyapılarına yakın yerleşimler, ürünlerini kentsel pazarlara, sanayi işletmelerine ve ihracat ağlarına daha kolay yönlendirebilmektedir. Buna karşılık dağlık, iç kesimde kalan veya ulaşım erişimi sınırlı olan kırsal yerleşimler, ürünlerini alıcılara ulaştırmakta daha fazla maliyet ve zaman baskısıyla karşılaşmaktadır.

Bu fiziksel ağlar, kooperatifler, üretici birlikleri, sözleşmeli üretim ilişkileri, araçlar, yerel pazarlar ve e-ticaret kanalları gibi örgütsel ve ticari yapılarla tamamlanmaktadır. Küçük üreticiler açısından pazara erişim, yalnızca yol ve mesafe meselesi değildir; ürünün toplanması, sınıflandırılması,

depolanması, fiyatlandırılması ve pazarlık gücü de bu sürecin parçasıdır. Bu nedenle ekonomik ağlar, İzmir kırsalında üretim kapasitesi ile gelir yaratma kapasitesi arasındaki ilişkiyi anlamak için temel bir analiz alanıdır.

İşleme, depolama ve soğuk zincir düğümleri

İzmir kırsalında işleme, depolama ve soğuk zincir altyapısı, tarımsal üretimin pazara erişimini ve ürünün katma değer kazanma kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Özellikle süt, sebze-meyve, zeytin, zeytinyağı, et ürünleri, su ürünleri ve çiçekçilik gibi alanlarda ürünün yalnızca üretilmesi yeterli değildir; uygun koşullarda toplanması, işlenmesi, depolanması ve dağıtılması gerekmektedir. Bu nedenle depolama ve soğuk zincir düğümleri, kırsal değer zincirinin üretim sonrası aşamalarında belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Kemalpaşa ilçesi, depolama ve lojistik altyapısının kırsal ekonomiyle kesiştiği önemli örneklerden biridir. Öztekin'e (2019) göre İzmir Gümrük ve Muhafaza Başmüdürlüğü denetiminde faaliyet gösteren antrepolar ile başlıca lojistik firmalarına ait depoların yaklaşık %28'i Kemalpaşa'da konumlanmaktadır. Bu yoğunlaşma, ilçenin yalnızca sanayi ve lojistik işlevleriyle değil, tarımsal üretim alanları üzerindeki mekânsal etkileriyle de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kınık Yayakent Mahallesi'nde salça fabrikası, pamuk çırçır fabrikası ve un fabrikası gibi tesislerin varlığı, kırsal üretimin birincil tarımsal faaliyetin

ötesine geçerek yerel işleme kapasitesi oluşturabildiğinin kanıtıdır (Gülersoy, 2008). Bu tür tesisler, hasat sonrası ürün kaybını azaltma, ürünün raf ömrünü uzatma, yerel istihdam yaratma ve üreticinin pazarlama seçeneklerini artırma açısından önemlidir. Ancak bu altyapının hangi mahallelerde yoğunlaştığı, hangi üreticilere erişilebilir olduğu ve küçük üreticiyi ne ölçüde desteklediği ayrıca değerlendirilmelidir.

İşleme ve depolama altyapısının artışı, arazi kullanımı üzerinde de doğrudan etki yaratmaktadır. Kemalpaşa'da lojistik köyün ilk etabının inşası sırasında yaklaşık 120 hektarlık tarım arazisinin zarar görmesi, tarım alanlarının korunması ile lojistik ve sanayi genişlemesi arasındaki gerilimi açık biçimde yansıtmaktadır. Antrepo, soğuk zincir ve lojistik merkezlerinin yoğunlaşması; kırsal yerleşim morfolojisini, altyapı taleplerini, trafik yükünü ve arazi değerlerini dönüştüren mekânsal bir unsur haline gelmektedir.

Bu nedenle işleme, depolama ve soğuk zincir düğümleri iki yönlü bir mevcut durum göstergesi olarak okunmalıdır. Bir yandan üreticiye pazara erişim, ürün kalitesi ve katma değer açısından olanak sunmaktadır. Diğer yandan tarım alanı kaybı, trafik yoğunluğu, enerji ve su talebi, atık yönetimi, emisyon ve plansız saçaklanma gibi baskıları artırabilmektedir. Bu ikili yapı, İzmir kırsalında üretim sonrası altyapıların yer seçimlerinin tarımsal arazi bütünlüğüyle birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Üretim iş akışları ve tarım-sanayi bağlantıları

İzmir kırsalındaki ekonomik iş akışları, birincil tarımsal üretimden işleme, imalat, lojistik ve hizmet faaliyetlerine uzanan çeşitlenmiş bir yapı göstermektedir. Bu dönüşüm özellikle tarımsal üretim kapasitesi yüksek, ulaşım bağlantıları güçlü ve kentsel pazarlara yakın ilçelerde daha belirgindir. Kırsal yerleşimlerin bir bölümü üretici mahalle niteliğini korurken; bir bölümü tarım-sanayi bağlantıları, depolama, küçük imalat ve günlük işgücü hareketliliğiyle daha karma bir ekonomik yapıya geçmektedir.

Ödemiş ilçesinde sanayi faaliyetleri büyük ölçüde tarımsal hammaddelere dayalı olarak gelişmiştir. Süt ürünleri işleme, zeytinyağı üretimi, dalgıç pompa imalatı, tekstil ve ipek dokuma gibi küçük ölçekli imalat alanları, ilçenin tarımsal üretim tabanıyla ilişkili bir sanayi yapısı oluşturmuştur. Ödemiş'in İzmir metropoliten bölgesine yakınlığı, ürünlerin pazarlanmasını ve dağıtımını kolaylaştırmakta; ilçeyi Küçük Menderes Havzası içinde önemli bir üretim ve işleme merkezi haline getirmektedir (Muslu, 2005).

Bununla birlikte Ödemiş ve benzeri kırsal ilçelerde sanayileşme, metropoliten çeper ilçelerine kıyasla daha sınırlı ölçeklerde ilerlemektedir. İmalat sektöründe küçük ve orta ölçekli işletmeler ağırlık taşımakta; süt ürünleri, gıda-içecek, tarım makineleri, inşaat taşeronluğu ve tekstil gibi alanlarda faaliyet görülmektedir.

Ödemiş-Kiraz karayolu üzerinde planlanan Organize Sanayi Bölgesi gibi yatırımlar, bu üretim yapısının daha kurumsal sanayi altyapılarıyla ilişkilendirilmesi bakımından önem taşımaktadır (Muslu, 2005).

Torbalı'da üretim iş akışları hem kaynak varlığına hem de pazar erişimine bağlı olarak şekillenmektedir. Tarımsal üretim, kil ve tekstil hammaddeleri; yağ işleme, gıda, tekstil, tuğla-kiremit ve benzeri sanayi dallarının gelişmesini desteklemiştir. İlçede otomotiv parçaları, beyaz eşya, deri ve mermer işleme gibi sektörlerin de gelişmesi, ekonomik yapının yalnızca tarımsal girdilere değil, ulaşım koridorları, lojistik bağlantılar ve kentsel pazarlarla kurulan ilişkiye dayandığını göstermektedir (Muslu, 2005).

Paylaşılan örnekler, İzmir kırsalında tarım-sanayi bağlantılarının tek tip olmadığını da temsiliyetidir. Küçük Menderes Havzası'nda tarımsal hammaddelerin işlenmesine dayalı üretim akışları öne çıkarken; Torbalı ve Kemalpaşa gibi metropoliten çeper ilçelerinde lojistik, sanayi, depolama ve kentsel pazar ilişkileri daha belirleyici hale gelmektedir. Bu durum, kırsal mahallelerin ekonomik konumunu yalnızca tarım alanı büyüklüğüyle değil, üretimin hangi aşamasında yer aldığıyla da açıklamayı gerektirmektedir.

Kırsal iş akışlarındaki dönüşüm, istihdam yapısını ve arazi kullanımını da etkilemektedir. Tarım dışı istihdamın artması, kırsal nüfusun günlük hareketliliğini artırmakta; üretim ve

depolama alanlarının yerleşimlere yakınlaşması ise yerel altyapı, trafik, çevresel etki ve arazi değeri üzerinde yeni baskılar yaratmaktadır. Bu nedenle üretim iş akışları, İzmir kırsalında ekonomik çeşitlenmenin yanı sıra mekânsal dönüşümün de önemli bir göstergesidir.

Pazar erişimi ve aracı ağları

İzmir kırsalında üreticilerin pazara erişim kapasitesi, ürün türüne, coğrafi konuma, ulaşım bağlantılarına, kooperatif varlığına, işleme altyapısına ve alıcı ağlarının yapısına göre değişmektedir. Ana yollara, limanlara, sanayi tesislerine ve kentsel tüketim pazarlarına yakın yerleşimler ürünlerini daha kısa sürede ve daha düşük maliyetle pazara ulaştırabilirken; iç kesim ve dağlık yerleşimlerde üreticiler çoğu zaman aracılara, dönemsel alıcılara veya ilçe pazarlarına daha bağımlı hale gelmektedir.

Üzüm, incir, zeytin ve pamuk gibi ürünlerde geçmişte önemli rol oynayan geleneksel pazarlama kanallarının zayıflaması, üreticilerin aracı ağlarına bağımlılığını artırmıştır. Günümüzde birçok üretici, özellikle incir ve zeytinyağı gibi ürünleri doğrudan tarladan, yerel bağlantılarla veya gayriresmî kanallar üzerinden satmaktadır. Adaküre ve Bıçakçı'daki kestane üreticilerinin ürünlerini Bursa'daki kestane şekeri üreticilerine aracılar yoluyla ulaştırması, yerel üretim ile bölgesel işleme sanayileri arasındaki aracı bağımlılığını göstermektedir (Şahin, 2021).

Bazı ürünlerde sözleşmeli üretim ilişkileri öne çıkmaktadır. Domates ve biber gibi ürünler çoğu zaman salça fabrikalarıyla yapılan sözleşmeler kapsamında yetiştirilmektedir. Bu sistem üreticiye alıcı garantisi sağlayabilmekle birlikte, tohum ve zirai ilaç gibi girdilerin krediyle temin edilmesi ve hasat sonrası ödemelerde bu maliyetlerin mahsup edilmesi nedeniyle üreticiyi borç döngüsüne sokabilmektedir. Bu nedenle sözleşmeli üretim, pazara erişim açısından olanak sağlarken, üretici bağımsızlığı ve gelir istikrarı açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir ilişki biçimidir.

Yerel pazarlar, küçük üreticiler için hâlâ önemli bir doğrudan satış kanalıdır. Tire'nin dağ yerleşimlerinde kadın üreticilerin haftalık ilçe pazarlarında sebze satması, üretici ile tüketici arasında daha doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Bu tür pazarlar, özellikle küçük ölçekli ve çeşitlendirilmiş üretim yapan haneler için gelir yaratma ve üretici özerkliğini koruma açısından önemlidir. Bununla birlikte küçük üreticiler bile temel ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü artık kendi ürettikleri ürünlerle değil, piyasada meta olarak satılan ürünleri satın alarak karşılamaktadır; bu durum kırsal hanelerin piyasa ilişkilerine daha güçlü biçimde eklemlendiğinin işaretidir (Şahin, 2021).

Kemalpaşa, İzmir'e yakınlığı, yüksek tarımsal verimliliği ve ulaşım ağlarıyla güçlü pazar erişimine sahip ilçelerden biridir. Verimli toprakları, çeşitlenmiş ürün deseni ve kentsel

pazarlara yakınlığı, hem tarımsal hem de endüstriyel yatırımları desteklemektedir. Karayolu bağlantıları ve İzmir merkezine erişim olanakları, tarımsal işleme sanayilerinin gelişmesini ve üreticilerin ürünlerini bölgesel pazarlara sunmasını kolaylaştırmaktadır (Demirel Durmuş, 2024).

Torbalı ise pazar erişimi bakımından İzmir kırsalının en güçlü örneklerinden biridir. İzmir-Aydın karayolu, demiryolu bağlantıları ve çevre yolları; ilçeyi İzmir Limanı'na, Adnan Menderes Havalimanı'na ve metropoliten pazarlara yakın bir üretim ve dağıtım odağı haline getirmiştir. Bu konum, tarımsal üretimin yanı sıra sanayi ve lojistik yatırımlarını da çekmiş; ilçenin geleneksel ziraat kasabası kimliğinden daha bütünlüşmüş bir üretim-pazarlama merkezine dönüşmesini desteklemiştir (Muslu, 2005).

Örneklerin de gösterdiği üzere, İzmir kırsalında pazar erişimi, yalnızca ürün bolluğuyla açıklanamaz. Ulaşım bağlantıları, kooperatif yapıları, alıcı ağları, sözleşmeli üretim, yerel pazarlar, işleme tesisleri ve lojistik olanaklar, üreticinin gelir elde etme kapasitesini doğrudan belirlemektedir. Bu nedenle

pazar erişimi, ekonomik ağların hem mekânsal hem de kurumsal boyutunu birlikte değerlendiren temel bir analiz başlığıdır.

Lojistik koridorları, mikro merkezler ve e-ticaret

İzmir'in coğrafi konumu, limanları, sanayi altyapısı, karayolu ve demiryolu bağlantıları, ili Ege Bölgesi'nin başlıca lojistik merkezlerinden biri haline getirmektedir. Bu yapı, kırsal üretim alanlarının pazarlarla bağlantısını güçlendirirken, aynı zamanda bazı kırsal mahallelerde lojistik, depolama, aktarma ve dağıtım işlevlerinin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle lojistik koridorları, İzmir kırsalında yalnızca ulaşım altyapısı olarak değil, ekonomik ağların mekânsal omurgası olarak değerlendirilmelidir.

İzmir'de lojistik yapının güçlenmesinde limanlar, sanayi koridorları ve planlanan lojistik merkezler belirleyici rol oynamaktadır. İzmir'de bir lojistik köyün kurulması, Çandarlı Limanı'nın faaliyete geçirilmesi ve Alsancak Limanı'nın modernizasyonu, tarımsal ve endüstriyel hinterlandları ulusal ve uluslararası pazarlara

Sanayi faaliyetleri üç ana koridor boyunca örgütlenmektedir. Doğu-batı aksında Pınarbaşı, Işıkkent ve Kemalpaşa; kuzey aksında Çiğli ve Menemen; güney aksında ise Karabağlar, Torbalı ve Menderes öne çıkmaktadır.

bağlayan temel unsurlar arasında değerlendirilmektedir (Öztekin, 2019). Bu gelişmeler, kırsal üretim alanlarını yalnızca yerel pazarlarla değil, daha geniş ihracat ve dağıtım ağlarıyla da ilişkilendirmektedir.

Sanayi faaliyetleri üç ana koridor boyunca örgütlenmektedir: doğu-batı aksı, kuzey aksı ve güney aksı. Doğu-batı aksında Pınarbaşı, Işıkkent ve Kemalpaşa; kuzey aksında Çiğli ve Menemen; güney aksında ise Karabağlar, Torbalı ve Menderes öne çıkmaktadır (Öztekin, 2019). Bu koridorlar yalnızca sanayi üretimini değil, yük taşımacılığı, depolama, dağıtım, soğuk zincir ve lojistik hizmetleri de barındırmaktadır.

Aliağa, ağır sanayi tesisleri, liman bağlantıları ve enerji altyapısıyla İzmir'in en önemli yük aktarma merkezlerinden biridir. TÜPRAŞ ve Petkim gibi tesislerin varlığı, ilçenin sanayi ve lojistik işlevini güçlendirmekte; kırsal çevresinde hizmet, konut, günlük ulaşım ve arazi kullanım baskılarını artırmaktadır (Güney, 2012). Bakırçay Havzası'nda Dikili Limanı'nın faaliyette olması ve Çandarlı Limanı'yla ilişkili beklentiler, kuzey kırsalının lojistik bağlantılarını

güçlendiren diğer unsurlar arasındadır (Danacıoğlu, 2017).

Kemalpaşa Lojistik Merkezi, İzmir kırsal ekonomik ağları içinde özel bir konuma sahiptir. Ansızca ve Yenmiş mahalleleri sınırları içinde yaklaşık 3 milyon m²'lik bir alan üzerinde planlanan merkez, karayolu, demiryolu ve liman bağlantılarını bütünleştirecek biçimde konumlandırılmıştır. Yıldız ve Yerlikaya'nın (2021) çalışması, Kemalpaşa Lojistik Merkezi'nin etki alanının İzmir, Manisa ve Aydın illerini kapsadığını ve hinterlandının Marmara Bölgesi'ne kadar uzandığını göstermektedir. Bu ölçek, lojistik merkezlerin yalnızca ilçe düzeyinde değil, bölgesel ekonomik ağlar içinde okunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Lojistik koridorlara yakın kırsal mahalleler, pazara erişim, ürün işleme, depolama ve dağıtım olanakları bakımından avantajlı konuma geçmektedir. Buna karşılık bu koridorların dışında kalan yerleşimler, lojistik ve e-ticaret entegrasyonu açısından daha sınırlı olanaklara sahiptir. Bu farklılık, üretici gelirleri, ürün kaybı, nakliye maliyetleri ve pazara erişim süreleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.

Mikro merkezler, bu ekonomik ağ içinde üretim bölgeleri ile tüketim piyasaları arasında ara bağlantı noktaları olarak işlev görebilir. Depolama, aktarma, ürün toplama, soğuk zincir, paketleme, e-ticaret sipariş karşılama ve yerel dağıtım gibi işlevler, özellikle üretim yoğunluğu yüksek ancak metropoliten pazara uzak kırsal alanlar için önem taşımaktadır. Bu tür merkezlerin varlığı, küçük üreticinin pazara erişimini kolaylaştırabilir; ancak yer seçimi tarım arazisi kaybı, trafik, enerji kullanımı ve altyapı kapasitesiyle birlikte değerlendirilmelidir.

E-ticaret ve hızlı teslimat hizmetlerinin gelişmesi, kırsal ekonomideki ağlarda yeni bir bağlantı biçimi oluşturmaktadır. Kırsal İzmir üzerine mevcut çalışmalar daha çok geleneksel mal taşımacılığına odaklansa da yeni araştırmalar, lojistik köylerin pazarlama ve dağıtım avantajları sağladığını, bölgesel girişimcilikte iş birliği ve sinerji yaratabildiğini ortaya koymaktadır (İZKA, 2023). E-ticaretin kırsal üretici için gerçek bir fırsata dönüşebilmesi ise ürün standardizasyonu, paketleme, dijital görünürlük, ödeme sistemleri, kooperatif destekleri ve son kilometre lojistiğiyle birlikte ele alınmalıdır.

Genel olarak İzmir kırsalında lojistik koridorları, mikro merkezler ve e-ticaret olanakları ekonomik ağların mekânsal farklılaşmasını artırmaktadır. Koridorlara yakın yerleşimler üretim sonrası değer zincirlerine daha kolay eklenirken, uzak ve erişimi sınırlı mahalleler daha

çok birincil üretim ve yerel pazar ilişkilerine bağımlı kalmaktadır. Bu nedenle lojistik bağlantısallık, İzmir kırsalında üretim kapasitesi ile pazar erişimi arasındaki farkı açıklayan temel göstergelerden biridir.

3.4 Ulaşım ve Bağlantısallık

Ulaşım ve bağlantısallık, İzmir kırsalında yerleşimlerin hizmetlere, pazarlara, üretim alanlarına ve metropoliten sisteme erişimini belirleyen temel analiz başlıklarından biridir. İzmir; kara, deniz, demir ve hava ulaşım sistemleriyle ulusal ve uluslararası ağlara bağlanmakta; bu çok modlu yapı, kırsal yerleşimlerin merkez ilçelerle, limanlarla, sanayi alanlarıyla ve bölgesel pazarlarla kurduğu ilişkileri doğrudan etkilemektedir.

İl bütününde Adnan Menderes Havalimanı, İzmir'in temel hava ulaşım odağını oluşturmaktadır. Demiryolu sistemi kuzeyde Karşıyaka-Menemen-Manisa aksı, güneyde ise Gaziemir'den Aydın'a ve Ödemiş'e uzanan hatlarla kırsal ve yarı kırsal yerleşimlerle ilişki kurmaktadır. Denizyolu ulaşımında Alsancak, Aliağa-Nemrut, Dikili ve Çeşme limanları; karayolu ulaşımında ise İzmir-Çanakkale, İzmir-Muğla ve İzmir-Ankara devlet yolları bölgesel bağlantısallığın ana omurgasını oluşturmaktadır.

Kırsal yerleşimlere erişim çoğunlukla bu ana ulaşım akslarından ayrılan asfalt köy yolları aracılığıyla sağlanmaktadır. Bununla birlikte uzak, dağlık veya topoğrafik olarak zorlayıcı alanlarda yer alan bazı yerleşimlerde

ikincil yolların stabilize ya da ham zeminli olduğu görülmektedir. Kış aylarında kar, buzlanma, heyelan ve toprak kayması gibi koşullar, bu yerleşimlerde dönemsel erişim sorunları yaratabilmektedir.

Yerleşim içi yol niteliği de mahallelere göre farklılaşmaktadır. Birçok kırsal yerleşimde köy meydanı ve ana bağlantı yolları beton parke, granit taş veya asfalt kaplama niteliği taşıırken; çeper sokaklarda moloz taş, stabilize veya toprak zeminler devam etmektedir. Kaba ağaç (Bayındır), Yukarıkırıklar (Bergama), Ferizler (Bergama) ve Karaburç (Kiraz) gibi eski yerleşimlerde bu ayırım daha belirgindir. Bu yerleşimlerde dış erişim yolu çoğu zaman iyileştirilmiş olsa da yerleşim içi dolaşım ağı daha dar, eğime uyumlu ve düşük taşıt kapasitesine sahip bir yapı göstermektedir.

Ulaşım altyapısındaki iyileşmeler, İzmir'de kırsal-kentsel etkileşimi güçlendirmiştir. Yolağlarının gelişmesi, toplu taşıma bağlantılarının artması ve aktarmalı sistemlerin yaygınlaşması, daha önce görece izole konumdaki kırsal yerleşimlerin metropoliten alanla ilişkisini artırmaktadır. Bu durum sosyal hareketliliği, ekonomik alışverişi, günlük işe gidiş-gelişleri ve kırsal mekânın kullanım biçimlerini dönüştürmektedir. Ancak bağlantısallığın artması, her yerleşimde aynı sonucu üretmemektedir; bazı mahallelerde hizmet erişimini ve pazar bağlantılarını güçlendirirken, bazı alanlarda arazi baskısı, mevsimsel yoğunluk ve kırsal dokuda dönüşüm yaratmaktadır.

3.4.1 Bölgesel Ulaşım Ağları ve Yerel Erişilebilirlik

Ulaşım bağlantıları, kırsal yerleşimlerin bölgesel sistemlerle bütünleşme düzeyini belirleyen temel mekânsal bileşenlerden biridir. Karayolu, demiryolu, denizyolu ve aktarmalı toplu taşıma ağları; yalnızca fiziksel erişilebilirliği değil, ekonomik canlılığı, hizmetlere erişimi, pazar bağlantılarını ve metropoliten çekirdekle kurulan gündelik ilişkileri de biçimlendirmektedir. Bu nedenle kırsal yerleşimlerde ulaşım altyapısının niteliği, hem bölgesel kalkınma olanaklarını hem de yerleşim içi mekânsal örgütlenmeyi etkilemektedir.

Bölgesel ölçekte Bakırçay Havzası'nın İzmir-Çanakkale-İstanbul karayolu koridoru üzerinde yer alması ve Bandırma-Manisa demiryolu hattıyla ilişki kurması, havzanın erişilebilirliğini güçlendiren başlıca unsurlardır. Bu konum, bölgenin ekonomik ve mekânsal çekiciliğini artırmakta; tarım, sanayi, turizm ve lojistik ilişkilerini destekleyen bir bağlantı zemini oluşturmaktadır (Danacıoğlu, 2017). İzmir Bölge Planı'nda tanımlanan ulaşım koridorları ve çok modlu bağlantı ağları da kırsal-kentsel ilişkilerin bölgesel çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu bölgesel ağlar, kırsal yerleşimlerin metropoliten sistemle kurduğu günlük ve işlevsel ilişkiler açısından belirleyicidir. İZBAN banliyö hattının kuzeyde Aliağa'ya kadar uzanması, ana hat üzerinden ESHOT ve diğer toplu taşıma bağlantılarıyla daha çevresel kırsal yerleşimlere erişim

sağlamaktadır. Bu yapı, bazı kırsal yerleşimlerin doğrudan ana ulaşım omurgasına değil, aktarmalı ve çok kademeli bir erişim sistemi üzerinden bağlandığını göstermektedir.

Menderes ilçesinde yakın ve uzak çevreyle bağlantı, karayolu ulaşımı ve raylı sistemle birlikte sağlanmaktadır. İlçenin kırsal yerleşimleriyle bağlantı günlük dolmuş seferleri ve özel araç kullanımıyla sürerken; ESHOT otobüsleri ve İZBAN hattı Menderes'in İzmir merkeziyle ilişkisini güçlendirmektedir (Demir, 2024). Söz

konusu durum, metropoliten sisteme yakın kırsal ilçelerde karayolu ve raylı sistem entegrasyonunu bağlantısallık açısından belirleyici kılmaktadır.

Mahalle düzeyindeki erişilebilirlik verilerinde, İzmir kırsalının il merkezine uzaklığı 13,1 km ile 183,0 km arasında değişmektedir (Tablo 3.22). Ortalama uzaklık 85,4 km, medyan ise 85,7 km'dir. Ortalama ve medyanın birbirine yakın olması, il merkezine uzaklık dağılımının görece dengeli olduğuna işaret oluşturmaktadır. Bununla birlikte il merkezine 100 km'den daha uzak

Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
İl Merkezine Uzaklık (km)	937	13,1	183,0	85,4	85,7
İlçe Merkezine Uzaklık (km)	937	0,0	44,1	13,5	12,4
Toplam Yol Uzunluğu (m)	937	935	386.141	23.823	16.672

Tablo 3.22. Erişilebilirliğe Yönelik Betimleyici İstatistikler

306 mahallenin bulunması, kırsal mahallelerin yaklaşık üçte birinin hizmet erişimi, pazar bağlantısı ve acil müdahale kapasitesi açısından mesafe dezavantajı taşıdığını ortaya koymaktadır. En uzak mahallelerin özellikle Kiraz ilçesinde yoğunlaşması, iç kesimlerde bağlantısallık sorununun daha belirgin olduğunu göstermektedir.

İlçe merkezine uzaklıkta ise daha dengeli bir tablo görülmektedir. Ortalama uzaklık 13,5 km, medyan 12,4 km'dir. Bu değerler, kırsal mahallelerin ilçe merkezine erişimde görece benzer mesafe koşullarına sahip olduğunu yansıtmaktadır. Buna karşın erişilebilirlik yalnızca mesafeyle açıklanamaz. Yol niteliği, toplu taşıma sıklığı, topoğrafya, mevsimsel yol koşulları ve ilçe merkezindeki hizmet

kapasitesi, kırsal mahallelerin fiili erişilebilirliğini belirleyen diğer unsurlardır.

Yerel ölçekte kırsal yerleşimlerin ana ulaşım akslarıyla kurduğu ilişki, yerleşimin konumu, morfolojisi ve topoğrafik koşullarıyla birlikte farklılaşmaktadır. Selçuk ilçesine bağlı Belevi, İzmir-Aydın Otoyolu üzerindeki Belevi çıkışı, Selçuk-Tire karayolu ve demiryolu hattı üzerinde yer alması nedeniyle güçlü ulaşım olanaklarına sahiptir (Kahveci, 2019). Bu tür yerleşimler, ana ulaşım omurgalarıyla doğrudan ilişki kurdukları için pazar erişimi, hizmet kullanımı ve günlük hareketlilik açısından avantajlıdır.

Kıyı kırsal yerleşimleri farklı bir erişim tipolojisine sahiptir. Bademli'ye erişim, Dikili ilçe merkeziyle bağlantı

kuran Bademli Yolu, Denizköy ve Çandarlı yönüne uzanan kıyı hattı bağlantıları ile dağlık arka bölgelere yönelen Merdivenli Yolu üzerinden sağlanmaktadır (Özkaya, 2023). Bu çoklu erişim yapısı, kıyı yerleşimlerinin hem lineer kıyı ilişkilerini hem de iç hinterland bağlantılarını aynı anda taşıdığını gösterir niteliktedir. Turizm, rekreasyon, mevsimsel nüfus ve yerel hizmet hareketliliği bu bağlantı yapısını daha önemli hale getirmektedir.

İç kesimlerde ve engebeli topoğrafyaya sahip yerleşimlerde ise dış bağlantıların varlığı, yerleşim içi erişilebilirliğin güçlü olduğu anlamına gelmemektedir. Bazı yerleşimlerde asfalt yollar yalnızca köy meydanına kadar ulaşmakta; iç sokaklar stabilize, moloz taş veya toprak zeminli olarak kalmaktadır. Bu durum, dış bağlantısallık ile yerleşim içi hareketlilik arasında farkı ortaya koymaktadır.

Kemalpaşa Damlacık Mahallesi bu açıdan açıklayıcı bir örnektir. Mahalleye erişim Ulucak Mahallesi'nden gelen karayolu ve Spil Dağ Yolu üzerinden sağlanmaktadır. Yerleşim içinde Sıtkı Aydın el Caddesi ve Mustafa İsmet İnönü Caddesi ana taşıt yollarını oluştururken; tarım arazilerine yönelen tali yollar da ulaşım ağının parçasıdır (Demirel Durmuş, 2024). Bu yapı, ulaşım bağlantılarının yalnızca yerleşim merkezine erişimle değil, üretim alanlarına ve gündelik kullanım rotalarına erişimle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Toplu taşıma kapsamı ve hizmet sıklığı

İzmir kırsalında toplu taşıma hizmetleri, kapsam, sefer sıklığı, aktarma olanakları ve üretim alanlarıyla ilişkisi bakımından önemli farklılıklar taşımaktadır. Metropoliten merkeze yakın, raylı sistem veya ana otobüs hatlarıyla ilişkili yerleşimlerde toplu taşıma bağlantısı daha güçlüdür. Buna karşılık küçük, dağlık veya ilçe merkezinden uzak kırsal mahallelerde seferler sınırlı saatlerde gerçekleşmekte ve günlük yaşam çoğu zaman özel araç, dolmuş veya komşuluk temelli ulaşım pratiklerine dayanmaktadır.

Kemalpaşa Damlacık Mahallesi, sınırlı seferli kırsal toplu taşıma örneklerinden biridir. Mahalle ilçe merkezine yaklaşık 3 km, Ulucak Mahallesi'ne 1,2 km ve Yakaköy'e 4,5 km uzaklıktadır. Buna karşın toplu taşıma hizmeti günde iki sabah ve iki akşam seferiyle sınırlıdır (Demirel Durmuş, 2024). Bu durum, mesafe olarak yakın olan bazı mahallelerde dahi sefer sıklığının düşük olabileceğini ve fiili erişilebilirliğin yalnızca kilometreyle ölçülemeyeceğini kanıtlamaktadır.

Dikili ilçesine bağlı kırsal yerleşimlerde ilçe içi ulaşım olanaklarının görece daha güçlü olduğu belirtilmektedir. İlçe merkezinde sahil konut alanlarına ve devlet hastanesine hizmet veren midibüs hatları bulunmakta; komşu ilçelere gün boyu düzenli minibüs seferleri yapılmaktadır. İlçede havaalanı ve demiryolu hattı bulunmamakla birlikte, karayolu

bağlantılarının sürekliliği yıl boyunca erişilebilirliği desteklemektedir (Ataberk, 2020; Kaplan, 2008).

Foça'da toplu taşıma bağlantıları, ilçe merkezi ve İZBAN aktarmaları üzerinden güçlenmektedir. Otobüs terminalinin ilçe merkezinde yer alması ve Aliağa İZBAN istasyonundan sağlanan aktarma otobüsleri, kırsal çevre yerleşimlerinin metropoliten sistemle bağlantısını artırmaktadır (Ataberk, 2020). Ayrıca Foça-Karaburun-Mordoğan ve Karşıyaka-Konak-Foça denizyolu hatları, karayoluna alternatif mevsimsel ve bölgesel ulaşım olanakları sunmaktadır.

Kemalpaşa ilçesinde toplu taşıma, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin bölgesel ağı kapsamında işletilen otobüs ve minibüs hatlarıyla sağlanmaktadır. İlçede Kemalpaşa Organize Sanayi Bölgesi'nde sonlanan demiryolu bağlantısı bulunmakta; uzun vadede ilçeye uzanacak hafif raylı sistem hattı planlanmaktadır (Demirel Durmuş, 2024). Bahse konu durum, sanayi ve istihdam odaklı çeper ilçelerde toplu taşıma planlamasını yalnızca yerleşim erişimiyle değil, işgücü hareketliliğiyle de ilişkili kılmaktadır.

Bu örnekler, İzmir kırsalında toplu taşımanın üç farklı erişim tipi oluşturduğunu göstermektedir. İlk tip, Damlacık gibi sınırlı seferli ve düşük yoğunluklu kırsal hatlardır. İkinci tip, Dikili ve Foça gibi karayolu, minibüs, otobüs ve bazı durumlarda denizyolu bağlantılarıyla desteklenen ilçelerdir. Üçüncü tip ise Menderes

ve Kemalpaşa gibi raylı sistem, otobüs ve sanayi bağlantılarıyla metropoliten ulaşım ağına daha güçlü biçimde eklenen yerleşimlerdir. Bu farklılaşma, kırsal toplu taşıma değerlendirmesinde yalnızca hat varlığının değil, sefer sıklığı, aktarma kolaylığı, üretim alanlarına erişim ve hizmet merkezleriyle bağlantının birlikte ele alınması gerektiğini ön plana çıkarmaktadır.

Mevsimsel hareketlilik, feribot ve kıyı bağlantıları

Denizyolu taşımacılığı, İzmir'in kıyı ve kıyı ardı kırsal yerleşimlerinin mevsimsel hareketliliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle turizm sezonunda feribot, kruvaziyer, yolcu taşımacılığı ve kıyı hatları; yerel nüfus, ziyaretçiler, ikinci konut kullanıcıları ve turizm işletmeleri arasındaki hareketliliği artırmaktadır. Bu bağlantılar, kıyı yerleşimlerinin yalnızca karayolu ağıyla değil, denizyolu ve bölgesel turizm rotalarıyla da ilişki kurduğunu göstermektedir.

Çeşme Limanı, ilçeyi Yunanistan'ın Sakız Adası ile bağlayan feribot seferleri aracılığıyla uluslararası mevsimsel hareketliliğin temel odaklarından biridir. 1991 yılında tamamlanan liman, feribot tipi gemiler ve turizm amaçlı yolcu gemileri için hizmet vermekte; Çeşme'nin kıyısız geçiş noktası niteliğini güçlendirmektedir (Paytar, 2019). Bu bağlantı, kırsal ve yarı kırsal kıyı alanlarında turizm, konaklama, yeme-içme, ulaşım ve hizmet talebini dönemsel olarak artırmaktadır.

Dikili Limanı da ulusal ve uluslararası denizyolu faaliyetleri açısından önemli bir merkezdir. Midilli'den gelen yolcu feribotları ve kruvaziyer gemileri limanı kullanmakta; kapasite yoğunluğu yaşandığında gemiler açıkta demirleyerek yolcular küçük teknelerle kıyıya taşınmaktadır. Limanın yolcu ve turizm hareketliliği, Dikili kıyı kırsalında mevsimsel kullanım, gününbirlik ziyaretler ve yerel hizmet ekonomisi üzerinde etkili olmaktadır (Ataberk, 2020; Kaplan, 2008).

İzmir'in denizyolu bağlantıları yalnızca yolcu hareketliliğiyle sınırlı değildir. Alsancak Limanı, Aliağa-Nemrut Limanı, Dikili ve Çeşme limanları; yük taşımacılığı, ticaret, yolcu ulaşımı ve turizm hareketliliğini birlikte taşıyan ana düğümler olarak işlev görmektedir (Öztekin, 2019). Bu limanlar, kırsal ve kıyısız yerleşimlerin ekonomik ağlara eklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Mevsimsel hareketlilik, kıyı bağlantılarının yerel ölçekteki etkisini artırmaktadır. Turizm sezonunda Çeşme, Dikili, Foça, Urla ve kıyı yerleşimlerinde nüfus, trafik, otopark, su tüketimi, atık üretimi ve toplu taşıma talebi artmaktadır. Dolayısıyla kıyı kırsalında ulaşım ve bağlantısallığın yalnızca fiziksel erişim açısından değil, dönemsel kapasite yönetimi açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Genel olarak İzmir kırsalında kıyı bağlantıları, limanlar ve denizyolu taşımacılığı, kırsal ulaşım sisteminin tamamlayıcı bileşenleridir. Karayolu ve raylı sistem bağlantıları il içi erişimi

sağlarken; denizyolu bağlantıları özellikle kıyı yerleşimlerinde turizm, ticaret, mevsimsel nüfus ve bölgesel hareketlilik ilişkilerini güçlendirmektedir. Bu nedenle ulaşım ve bağlantısallık değerlendirmesinde kıyı yerleşimleri, yalnızca karayolu mesafesiyle değil, denizyolu erişimi ve mevsimsel hareketlilik kapasitesiyle birlikte ele alınmalıdır.

3.5 Hizmet Erişimi ve Altyapı

Hizmet erişimi ve altyapı, İzmir kırsalında yaşam kalitesi, yerleşim sürekliliği ve mekânsal eşitlik açısından temel analiz başlıklarından biridir. Eğitim, sağlık, kültür, pazar, su, atık su, enerji, telekomünikasyon ve dijital bağlantı olanaklarına erişim; kırsal mahallelerin nüfus yapısı, ekonomik işlevi, topoğrafik konumu ve metropoliten sisteme uzaklığına göre farklılaşmaktadır.

İzmir kırsalında metropoliten merkeze, ilçe merkezlerine, ana ulaşım akslarına ve turizm-sanayi odaklarına yakın yerleşimler hizmetlere daha güçlü erişim gösterebilirken; dağlık, iç kesimde kalan, nüfusu azalan veya dağınık yerleşim örüntüsüne sahip mahallelerde hizmet erişimi daha sınırlı kalmaktadır. Bu farklılaşma, yalnızca fiziksel mesafeden değil, toplu taşıma sıklığı, yol niteliği, nüfus büyüklüğü, yaş yapısı, altyapı kapasitesi ve kurumların hizmet sunum modeliyle de ilişkilidir.

Altyapı ağlarının genişlemesi, bazı kırsal mahallelerde yaşam koşullarını ve ekonomik olanakları iyileştirmekte; bazı alanlarda ise arazi

kullanım baskısını, kırsal dokudaki parçalanmayı ve altyapı maliyetlerini artırmaktadır. Bu çerçevede hizmet erişimi ve altyapı, Cilt 01 Mevcut Durum ve Sınıflandırma kapsamında kırsal mahallelerin mevcut kapasitesini, hizmet bağımlılıklarını ve altyapı eksikliklerini anlamaya yönelik bir analiz alanı olarak ele alınmaktadır.

3.5.1 Donatılar ve Hizmet İlişkileri

Kırsal yerleşimler, hizmet sunumu ve erişim ilişkileri bakımından birbirlerinden bağımsız değildir. Okullar, sağlık birimleri, kültür merkezleri, kütüphaneler, pazaryerleri, sosyal tesisler ve ticari kullanımlar; bazı kırsal mahalleleri hizmet sağlayıcı odaklara dönüştürürken, daha küçük ve donatı kapasitesi sınırlı mahalleleri çevre merkezlere bağımlı hale getirmektedir.

Birden fazla okul, sağlık birimi, ticari kullanım ve sosyal donatıya sahip kırsal mahalleler, çevre yerleşimler için hizmet merkezi işlevi görebilmektedir. Buna karşılık eğitim, sağlık veya kültür donatısı bulunmayan yerleşimler, gündelik hizmet ihtiyaçlarını ilçe merkezi, yakın mahalle veya metropoliten merkez üzerinden karşılamaktadır. Bu açıdan, İzmir kırsalında hizmet hiyerarşisi yalnızca idari statüye göre değil, donatı varlığı, erişilebilirlik ve nüfus büyüklüğü üzerinden de şekillenmektedir.

2024 yılı nüfus verileri, kırsal nüfus yoğunluğunun Bergama, Tire ve

Ödemiş gibi ilçe odakları çevresinde belirginleştiğini; buna karşılık tiyatro, sinema, kütüphane ve kültür merkezi gibi sosyal donatıların büyük ölçüde kent merkezlerinde ve belirli ilçe merkezlerinde kümелendiğini göstermektedir. Bu durum, kırsal mahallelerde sosyal ve kültürel hizmetlere erişimin çoğu zaman merkezi yerleşimlere bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Erişilebilirlik, donatı kullanımında belirleyici bir unsurdur. İlçe merkezine düzenli toplu taşıma bağlantısı olan yerleşimler günlük hizmet ilişkilerini sürdürebilirken; yol erişimi zayıf, dağlık veya kıyı ardında kalan yerleşimlerde hizmetlere erişim daha sınırlı olmaktadır. Bu nedenle donatı kapasitesi, yalnızca mahalledeki yapı sayısı üzerinden değil, hizmetin hangi nüfusa, hangi sıklıkta ve hangi ulaşım koşullarıyla erişilebilir olduğu üzerinden değerlendirilmelidir.

Eğitim ve sağlık donatılarının mahalle ölçeğindeki dağılımı, İzmir kırsalında belirgin bir hizmet eşitsizliğine işaret etmektedir (Tablo 3.23). 937 kırsal mahallenin 790'ında sağlık merkezi bulunmamaktadır. Yalnızca 127 mahallede bir, 20 mahallede ise iki ve üzeri sağlık merkezi vardır. Ortalama 0,18, medyan 0 ve düşük varyans değeri, sağlık altyapısının kırsal mahallelerin büyük bölümü için mahalle ölçeğinde fiilen bulunmadığını teyit etmektedir.

Sağlık merkezlerinin dağılımı ilçeler arasında da farklılaşmaktadır. Foça'da mahallelerin %37,5'inde sağlık merkezi

Tablo 3.23. Eğitim ve Sağlık Yapılarına Yönelik Betimleyici İstatistikler

Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
Sağlık Merkezi (adet)	937	0	5	0,18	0
Eğitim (faal okul, adet)	923	0	9	0,96	0
Okul Yapısı (toplam, adet)	937	0	9	1,14	1
Atıl Okul Sayısı (adet)	362	1	2	1,06	1

bulunurken, bu oran Bergama'da %10,2'ye, Tire'de %9,1'e ve Beydağ'da %4,0'a gerilemektedir. En fazla sağlık merkezine sahip mahalleler arasında Kasımpaşa (Menemen), Kültür (Aliağa) ve Hıdırlık (Seferihisar) öne çıkmaktadır. Bu dağılım, sağlık hizmetlerinin çoğunlukla büyük nüfuslu, merkezi veya erişilebilirliği yüksek mahallelerde toplandığını göstermektedir.

Eğitim donatısı, sağlık altyapısına göre daha yaygın görünmekle birlikte farklı bir sorun alanı oluşturmaktadır. Toplam okul yapısı sayısında medyanın 1 olması, birçok mahallede fiziksel okul yapısının bulunduğu işaret etmektedir. Ancak faal okul sayısında medyanın 0 olması, okul yapılarının önemli bir bölümünde eğitim faaliyetinin sürmediğini ortaya koymaktadır. Bu fark, İzmir kırsalında fiziksel eğitim altyapısı ile fiilî hizmet sunumu arasında belirgin bir ayrışma sergiler niteliktedir.

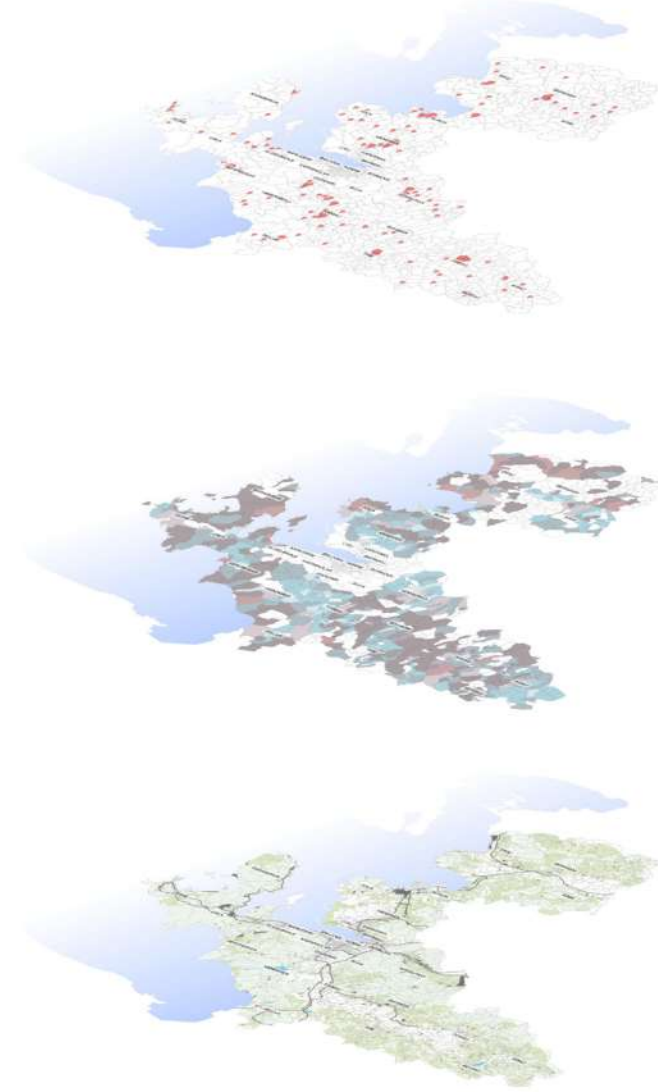
Atıl okul verisi bu durumu daha açık hale getirmektedir. 362 kırsal mahallede en az bir atıl okul binası bulunmaktadır; bunların 20'sinde iki atıl okul yapısı vardır. Karaburun, Bergama ve Beydağ gibi ilçelerde atıl okul oranlarının yüksek olması, okul çağındaki nüfusun azalması ve kırsal nüfus kaybının eğitim altyapısı üzerindeki etkisine dair önemli

bir göstergedir. Atıl okul yapıları, aynı zamanda kırsal hafıza, kamusal mekân ve yeniden işlevlendirme potansiyeli açısından ayrıca ele alınması gereken yapılardır.

Sağlık, eğitim ve sosyal tesis havzaları

İzmir kırsalında sağlık hizmetlerine erişim, aile hekimliği sistemi, nüfus büyüklüğü, yerleşimlerin topoğrafik konumu ve ulaşım olanaklarıyla birlikte şekillenmektedir. Nüfusu yüksek kırsal yerleşimlerde sağlık ocakları veya sağlık merkezleri daha sürekli hizmet sunarken, küçük yerleşimlerde sağlık evleri, gezici hizmetler veya haftalık aile hekimi ziyaretleri öne çıkmaktadır. Bu yapı, sağlık hizmetinin mahalle ölçeğinde her yerde bulunmadığını; çoğu kırsal yerleşimin ilçe merkezi veya yakın hizmet odağına bağımlı olduğunu göstermektedir.

Sağlık hizmetlerinin mekânsal dağılımı, yaşlı nüfus oranı ile birlikte değerlendirildiğinde daha belirgin bir sorun alanı ortaya çıkmaktadır (Şekil 3.5 ve Harita 3.16). Karaburun, Çeşme ve Urla hattını kapsayan Yarımada kırsalında 65 yaş ve üzeri nüfus oranı yüksek olmasına karşın, sağlık merkezleri çoğunlukla ilçe merkezlerinde toplanmaktadır. Özellikle batı Karaburun'da erişim

Sağlık Merkezleri

İzmir kırsalında sağlık merkezleri ağırlıklı olarak ilçe merkezlerinde toplanmış olup, 145 kırsal mahallede sağlık merkezi bulunmaktadır. Karaburun'un batı kesimleri ile orman ve mera alanlarına komşu iç kesim kırsal dokularda sağlık hizmetlerine erişim topografik eşikler nedeniyle sınırlıdır. Kemalpaşa ve Torbalı çevresinde belirli bir hizmet kapasitesi bulunmasına rağmen, Bayındır'a doğru uzanan kırsal yerleşimlerde küçük ölçekli ve sınırlı kapasiteli sağlık merkezlerinin, geniş alana yayılmış yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalabileceği görülmektedir.

65 Yaş Üstü Nüfus Dağılımı

İzmir kırsalında 65 yaş üstü bağımlı nüfus oranı özellikle Karaburun, Çeşme ve Urla Yarımadası'nın kırsal kesimlerinde belirgin biçimde yüksektir. Menderes, Seferihisar ve Selçuk çevresinde yaşlı nüfus yoğunluğu dikkat çekerken; Ödemiş, Kiraz ve Beydağ hattı hem bağımlı nüfus oranının yüksekliği hem de kırsal yerleşim yapısı nedeniyle kırılma bölgeleri arasında yer almaktadır. Bağımlı nüfus oranının en yüksek olduğu mahalleler Karaburun İncelik, Tire Doyranlı ve Torbalı Saipler mahalleleridir.

Temel Altlık

Temel altlık haritası; ana ulaşım bağlantılarını, kentsel ve kırsal yerleşim alanlarını, tarım ve orman alanlarını ile su yüzeylerini birlikte göstermektedir. Bu altlık, yerleşim yapısı ile doğal alanlar arasındaki mekânsal ilişkilerin okunmasını sağlayarak diğer tematik katmanların değerlendirilmesi için temel bir referans oluşturmaktadır.

güçlüğü, sağlık hizmetlerine ulaşımı sınırlayan temel unsurlardan biridir.

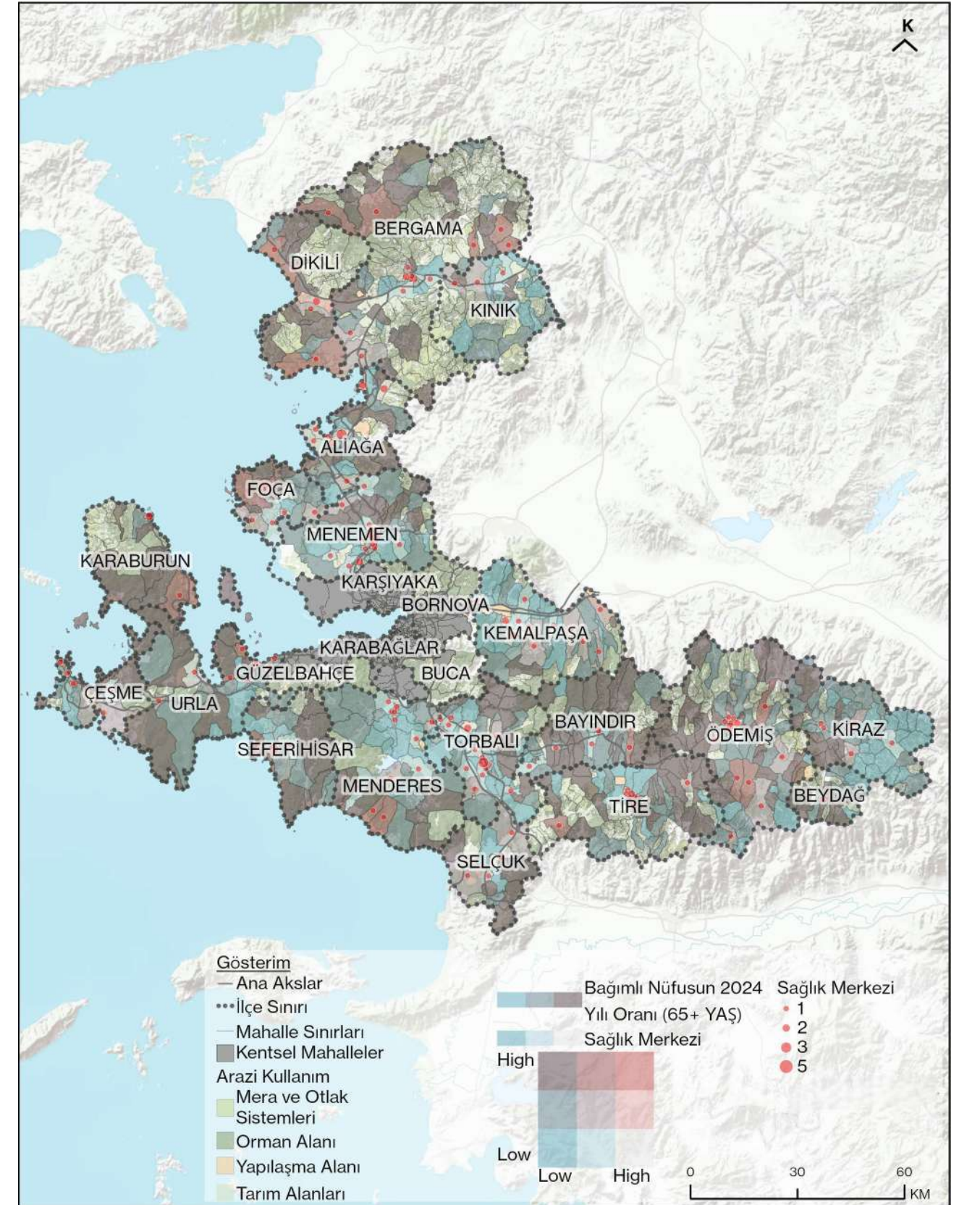
Menderes, Seferihisar ve Selçuk çevresinde de yaşlı nüfus yoğunluğu dikkat çekmektedir. İç kesimlerdeki ormanlık, meralık ve topoğrafik olarak parçalı kırsal dokuda ise sağlık hizmetlerine erişim, yol niteliği ve yerleşimlerin dağınıklığı nedeniyle sınırlanabilmektedir. Kemalpaşa ve Torbalı çevresinde belirli hizmet kapasitesi bulunmasına karşın,

Bayındır'a doğru uzanan kırsal yerleşimlerde 65 yaş ve üzeri nüfus oranının artması, küçük kapasiteli sağlık tesislerini geniş coğrafi alana yayılmış nüfus için yetersiz kılmaktadır.

İzmir'in güneydoğusunda yer alan Ödemiş, Kiraz ve Beydağ hattı, bağımlı nüfus oranının yüksekliği ve sağlık hizmetlerine erişimin sınırlılığı nedeniyle dikkatle izlenmesi gereken bir bölgedir. Karaburun İncelik, Tire Doyranlı ve Torbalı Saipler mahalleleri, 65 yaş ve üzeri nüfus

Şekil 3.5. Sağlık Merkezi ve Bağımlı Nüfus İlişki Katmanları

Harita 3.16. Sağlık Merkezi ve Bağımlı Nüfus İlişkisi

Değişken	Mahalle Sayısı	En az	En fazla	Ortalama	Ortanca
Okur-yazar olmayan	884	0	481	17,3	0
İlköğretim mezunu	932	0	11.178	893,3	379,0
Lise veya dengi mezunu	927	0	4.982	282,5	54,0
Önlisans / Lisans ve üstü mezunu	324	0	4.691	216,4	25,0

Tablo 3.24. Eğitim Durumuna Yönelik Betimleyici İstatistikler

oranının yüksekliğiyle öne çıkan örneklerdir. Bahse konu bulgular, sağlık hizmetlerinin yalnızca nüfus büyüklüğüne göre değil, yaş yapısı, mesafe ve erişim koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

TÜİK 2024 yılı eğitim durumu verileri, İzmir kırsalında insan sermayesi yapısının ilçe ve mahalle ölçeğinde farklılaştığını göstermektedir. 937 kırsal mahallede kayıtlı toplam eğitim durumu nüfusunun %63,6'sı ilköğretim mezunu, %20,0'si lise veya dengi mezunu, %15,3'ü önlisans ve üzeri mezunu, %1,2'si ise okur-yazar olmayan kategorisindedir (Tablo 3.24). Bu dağılım, kırsal nüfusun eğitim yapısında temel eğitim düzeyinin baskın olduğunu, yükseköğretim mezunlarının ise belirli mahallelerde yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Yükseköğretim mezunu nüfusun dağılımı, kıyı ve yarımada ilçeleri ile iç kesimler arasında belirgin bir fark ortaya koymaktadır. Güzelbahçe, Foça, Urla ve Çeşme yükseköğretim oranlarının en yüksek olduğu ilçeler arasında yer almaktadır. Bu ilçelerin kıyı ve yarımada konumunda olması, eğitim düzeyi ile yaşam tarzı tercihi, ikinci konut kullanımı, emeklilik göçü, hizmet sektörü ve metropoliten erişim ilişkileri arasında bir bağ

bulunduğunu düşündürmektedir. İç kesim ilçelerinde ise yükseköğretim oranları daha düşük seyretmektedir.

Okur-yazar olmayan nüfusun mahallelerin büyük bölümünde sifıra yakın olması olumlu bir tablo sunmakla birlikte, bazı büyük çeper mahallelerinde mutlak değerler hâlâ yüksektir. Atatürk (Torbalı), Irmak (Menemen) ve Mehmet Akif Ersoy (Kemalpaşa) gibi mahallelerde okur-yazar olmayan nüfusun yüksekliği, toplam nüfus ölçeği, göç geçmişi ve demografik kompozisyonla birlikte değerlendirilmelidir. Daha küçük mahallelerde görülen yüksek değerler ise yerel düzeyde hedefli eğitim ve sosyal destek ihtiyacına işaret etmektedir.

Okul yapısı bulunmayan 320 kırsal mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin Kiraz, Bergama ve Ödemiş gibi ilçelerde yoğunlaşması, eğitim donatısı eksikliğinin daha çok iç kesim, dağlık veya parçalı yerleşim dokusuna sahip alanlarda belirginleştiğini göstermektedir. Arazi kullanım verileriyle birlikte değerlendirildiğinde, okul bulunmayan mahallelerin çoğu zaman orman, mera ve marjinal tarım alanları gibi doğal eşiklerin baskın olduğu kırsal yerleşimlerle örtüştüğü görülmektedir.

Eğitim durumu ile eğitim donatısı birlikte değerlendirildiğinde, İzmir kırsalında iki katmanlı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Birincisi, fiziksel altyapıdaki zayıflamadır; atıl okul binaları, kapanan eğitim birimleri ve bazı mahallelerde okul yapısının hiç bulunmaması bu durumun kanıtı niteliğindedir. İkincisi, eğitim düzeyinin coğrafi olarak eşitsiz dağılmasıdır; yükseköğretim oranı kıyı ve yarımada ilçelerinde daha yüksek, iç kesimlerde daha sınırlıdır. Bu iki katman, nüfus kaybı, hizmet azalması ve nitelikli nüfusun yer değiştirmesi arasındaki ilişkiyi görünür kılmaktadır.

Kültür merkezi, kütüphane, sinema ve tiyatro gibi kültür-sanat donatıları ağırlıklı olarak İzmir merkez ilçeleri ile Ödemiş, Tire ve Bergama gibi çevre ilçe merkezlerinde yoğunlaşmaktadır. İl genelinde 30 sinema, 56 kütüphane, 62 kültür merkezi ve 35 tiyatro bulunmasına karşın, kırsal mahallelerde sosyo-kültürel donatı varlığı sınırlıdır (Şekil 3.6 ve Harita 3.17). Bu durum, kırsal mahallelerde kültürel hizmetlere erişimin çoğu zaman ilçe merkezleri ve metropoliten merkezler aracılığıyla sağlandığını göstermektedir.

Pazarlar ve kültürel düğümler

Pazar yerleri ve kültürel düğümler, İzmir kırsalında yalnızca alışveriş mekânları değil; üretici-tüketici ilişkilerinin, kadın emeğinin, yerel ürünlerin, gündelik sosyalleşmenin ve kültürel kimliğin görünür olduğu odaklardır. Bu nedenle kırsal pazarlar ve kültürel düğümler, hizmet erişimi

başlığı altında ekonomik ve sosyal işlevleri birlikte taşıyan mekânlar olarak değerlendirilmektedir.

Dikili'de pazarlar haftada iki kez, salı ve cumartesi günleri kurulmakta; yerel üreticiler ürünlerini doğrudan tüketiciye ulaştırmaktadır. Bu yapı, kısa tedarik zincirlerini desteklemekte ve üretici-tüketici ilişkisini güçlendirmektedir. Menderes'te ise Gölcükler, Gümöldür ve Özdere çevresinde haftanın farklı günlerinde gıda, giyim ve el emeği ürünlerinin satıldığı pazarlar kurulmaktadır. Yaz sezonunda gece pazarlarının da devreye girmesi, kıyı ve turizm etkisi altındaki kırsal yerleşimlerde pazar işlevinin mevsimsel olarak genişlediğini göstermektedir.

Menderes'te Kadın El Emeği ve Köy Pazarı'nın kurulması, pazarların kadın emeği ve yerel girişimcilik açısından taşıdığı öneme işaret etmektedir. Benzer biçimde Kemalpaşa Ovacık Mahallesi'nde köy halkının kendi bahçelerinden topladığı veya ürettiği ürünleri sattığı günlük pazar, yerel üretimin doğrudan pazara açıldığı küçük ölçekli bir örnek oluşturmaktadır.

Foça Yeryüzü Pazarı, kırsal pazarların yerel ürün, gastronomi ve kültürel kimlikle nasıl birleşebileceğini gösteren önemli bir örnektir. 2011 yılından bu yana Foça Zeytindalı Kooperatifi tarafından düzenlenen ve 2012 yılında uluslararası Slow Food ağı tarafından Türkiye'nin ilk Yeryüzü Pazarı olarak tescillenen bu pazar, Foça'nın kırsal gastronomi ve kültür destinasyonu kimliğini güçlendirmiştir.

Kültür-Sanat Donatıları

Kültür merkezi, kütüphane, sinema ve tiyatro gibi kültür-sanat donatıları ağırlıklı olarak İzmir merkez ilçelerinde (Konak, Bornova, Karşıyaka) ve çevre ilçe merkezlerinde (Ödemiş, Tire, Bergama) yoğunlaşmaktadır. İl genelinde 30 sinema, 56 kütüphane, 62 kültür merkezi ve 35 tiyatro bulunmaktadır. Kırsal mahallelerde ise sosyo-kültüre donatıların sınırlı olduğu görülmektedir.

Üniversiteler ve Atıl Okullar

İzmir'de toplam 10 üniversite bulunmaktadır; bunların 6'sı devlet, 3'ü vakıf üniversitesi ve 1'i vakıf meslek yüksekokuludur. Üniversiteler ağırlıklı olarak merkez ilçelerde ve ana ulaşım aksları boyunca konumlanmaktadır. İl genelinde toplam 390 atıl okul yapısı bulunmaktadır. Atıl oku sayısının en yüksek olduğu ilçeler Bergama (96), Ödemiş (53), Kiraz (38) ve Tire (36) olup, bu durum kırsal ve yarı kırsal alanlarda eğitim altyapısının işlev kaybına işaret etmektedir.

Okul Yapısı Bulunmayan Mahalleler

İzmir ili genelinde toplam 320 mahallede okul yapısı bulunmamaktadır. Okul yapısı bulunmayan mahalleler ağırlıklı olarak Kiraz, Bergama ve Ödemiş ilçelerindeki kırsal yerleşimlerde yoğunlaşmaktadır. Arazi kullanım verileriyle birlikte değerlendirildiğinde, bu mahallelerin büyük ölçüde orman, mera ve marjinal tarım alanlarının baskın olduğu kırsal yerleşim dokusuyla örtüştüğü görülmektedir.

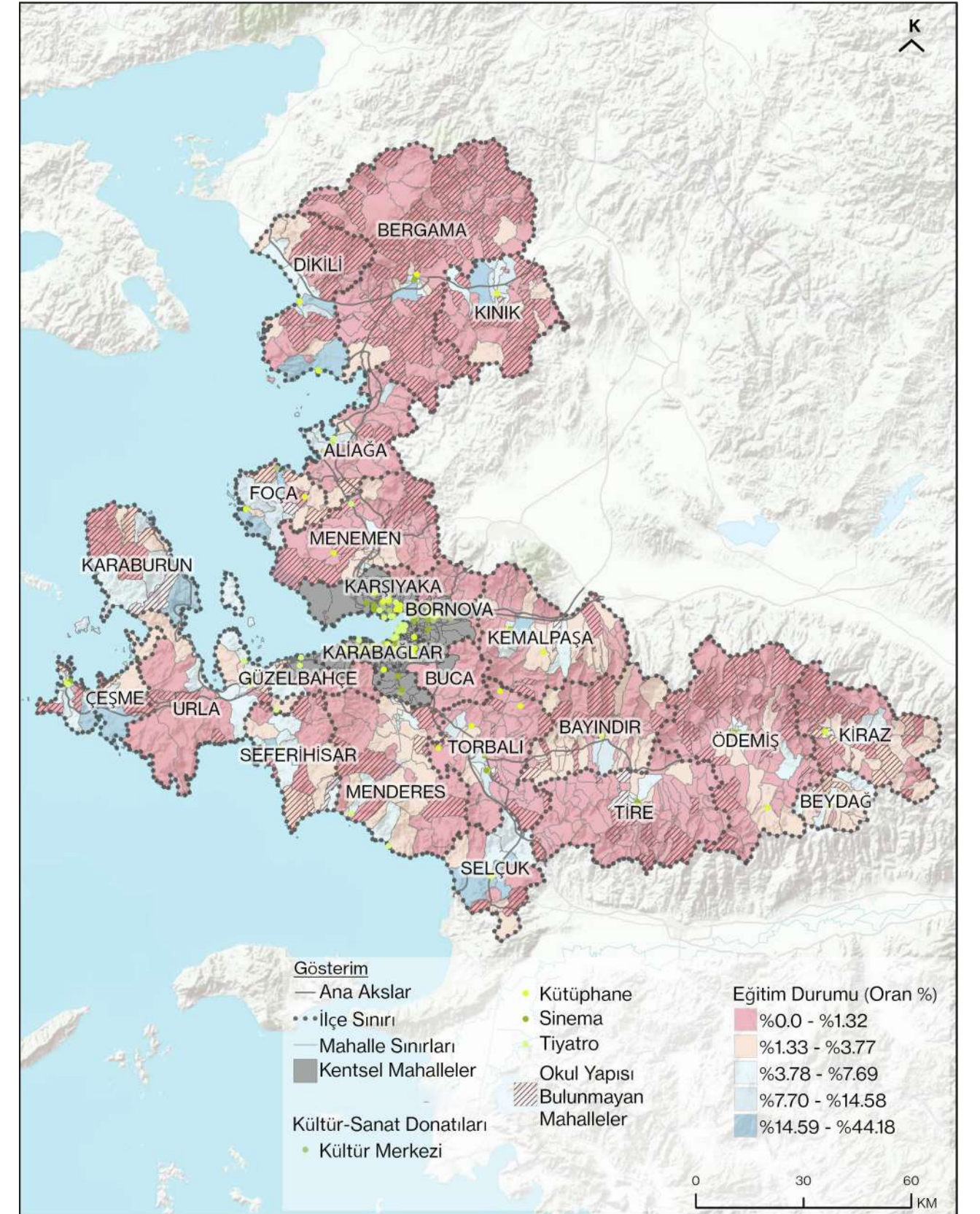

Eğitim Durumu Oranı

İzmir ili genelinde eğitim durumu incelendiğinde, kent merkezlerine yakın mahallelerde ve ikincil konut kullanımının yüksek olduğu Karaburun, Çeşme, Urla, Seferihisar, Foça ve Dikili çevresinde eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Kinik, Kemalpaşa ve Selçuk ilçelerinde bazı mahallelerde görece yüksek eğitim düzeyler dikkat çekmektedir. Eğitim düzeyi, il genelinde merkez-kırsal ayrımı doğrultusunda mekânsal farklılık göstermektedir.

Şekil 3.6. Eğitim Durumu ve Kültür-Sanat Donatılarının İlişki Katmanları

Harita 3.17. Eğitim Durumu ve Kültür-Sanat Donatılarının İlişkinin Mekânsal Dağılımı

Ödemiş Cumartesi Pazarı, iç havza yerleşimlerinde pazarların ekonomik olduğu kadar kültürel bir işleve de sahip olduğunun göstergesidir. Kadın El Sanatları Pazarı bölümü, dantel, iğne oyası, mekik oyası ve kanaviçe gibi el emeği ürünleri görünür kılmakta; aynı zamanda turizm programlarına dahil edilebilen kültürel bir ekonomik alan oluşturmaktadır.

Urla Yarımadası'nda kadın üretici pazarları, gece pazarları, Malgaca Pazarı ve tarihi arasta çarşıları, yerel ekonomi ile kültürel etkinleşme arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. Urla Kadın Üretici Pazarı'nın restore edilmiş eski bir tamirhane binasında kurulması, kullanılmayan yapıların yerel üretim ve kadın girişimciliğiyle yeniden işlevlendirilebileceğinin de güzel bir örneğini oluşturmaktadır.

Bademler Mahallesi ise kültürel düğüm niteliği taşıyan bir örnektir. Türkiye'nin ilk köy tiyatrosu, kütüphane, senfoni konserleri ve sanat sergileriyle Bademler, kırsal yerleşimlerde kültür-sanat faaliyetlerinin yerel kimliği nasıl güçlendirebildiğini göstermektedir. Bu tür örnekler, pazar ve kültür işlevlerinin bir arada kırsal canlılığı destekleyen odaklar oluşturabileceğini ortaya koymaktadır.

İzmir kırsalında pazarlar ve kültürel düğümler, üretim-kültür-turizm-girişimcilik ilişkilerinin kesiştiği melez mekânlardır. Bu odaklar, yerel üretimin pazara erişimini kolaylaştırırken, kadın emeğini görünür kılmakta, kültürel mirasın gündelik yaşam içindeki sürekliliğini desteklemekte ve kırsal mahallelerin sosyal canlılığına katkı sunmaktadır.

2.5.2 Altyapı

İzmir'in kırsal yerleşimlerinde teknik altyapı hizmetlerine erişim, coğrafi konum, yerleşim tipi, nüfus büyüklüğü, mevsimsel kullanım ve metropoliten sisteme yakınlıkla ilişkili olarak farklılaşmaktadır. İçme suyu, atık su, katı atık, enerji, telekomünikasyon ve dijital bağlantı olanakları; kırsal mahallelerin yaşam kalitesini, üretim kapasitesini ve hizmet erişimini doğrudan etkilemektedir.

İklim değişikliği ve kuraklık eğilimleri, İzmir kırsalında su temini ve sulama altyapısını daha görünür bir analiz alanı haline getirmektedir. Bazı mahalleler entegre su şebekesine bağlıyken, bazı dağınık veya ikincil alt yerleşimlerde su deposu, yerel kaynak veya sınırlı hat bağlantıları kullanılmaktadır. Karaköy (Aliğa), Muratlar (Bergama) ve Suçıktı (Ödemiş) gibi mahallelerde içme suyu boru hattı yerine su deposu kullanımının görölmesi, altyapı erişimindeki yerel farklılaşmayı dair örneklerden bazılarıdır.

Atık su ve kanalizasyon altyapısında da benzer eşitsizlikler bulunmaktadır. Kırsal mahallelerin önemli bir bölümünde kanalizasyon sistemi bulunmakla birlikte, dağınık yerleşimlerde fosseptik kullanımı devam etmektedir. Kapalı atık toplama alanları, ileri atık su arıtma altyapısı, geri dönüşüm, kompostlaştırma ve organik atıkların yeniden kullanımı gibi döngüsel atık yönetimi uygulamaları ise sınırlıdır. Dolayısıyla, kırsal alanlarda sürdürülebilir atık yönetiminin henüz yaygınlaşmış uygulamalara sahip değildir.

Altyapı ağlarının gelişimi il genelinde eşit değildir. İzmir metropoliten

alanına yakın Yelki, Kaynaklar ve Uzunkuyu gibi yerleşimler ulaşım, elektrik, su ve kanalizasyon altyapısının genişlemesinden daha fazla yararlanırken; Kiraz, Beydağ ve Kınık gibi daha uzak ilçelerde atık yönetimi, geniş bant erişimi ve verimli sulama altyapısı daha sınırlı kalabilmektedir. Bu farklılaşma, kırsal altyapı yatırımlarının coğrafi olarak eşitsiz dağıldığını göstermektedir.

Altyapı yatırımları kırsal morfoloji üzerinde etkili olmaktadır. Asfalt yollar, borulu su sistemleri, kanalizasyon ve drenaj uygulamaları bazı yerleşimlerde yaşam koşullarını iyileştirirken; yol genişletme ve yeni altyapı hatları tarihsel yerleşim dokularında sokak sürekliliğini, kompakt konut kümelerini ve kırsal mekânın geleneksel ölçeğini değiştirebilmektedir. Buna karşılık Bademler ve Ula gibi yerleşimlerde altyapı gelişimi, kültürel turizm, zanaat ve yerel ekonomiyle birlikte kırsal yaşamın yerinde sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle altyapı, yalnızca teknik hizmet sunumu olarak değil, kırsal mekânın biçimini ve kullanımını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

İçilebilir su kaynakları

İzmir'in kırsal ve yarı kentsel alanlarında içme suyu temini, hidrojeolojik yapı, baraj-gölet sistemleri, yeraltı suyu kaynakları, topoğrafya ve sulama altyapısıyla yakından ilişkilidir. Bakırçay Havzası'nda su altyapısı, aktif baraj ve göletler ile yapımı süren baraj projeleri üzerinden gelişmektedir. Bu rezervuarların büyük bölümü sulama

amacıyla kullanılmakla birlikte, Kapıkaya, Sarıcalar ve Sevişler barajları gibi bazı kaynaklar içme suyu temininde de tamamlayıcı rol üstlenmektedir (Danacıoğlu, 2017). Bu durum, tarımsal üretimin yoğun olduğu havzalarda su altyapısının çok işlevli karakterini göstermektedir.

Bornova Ovası'nda İzmir Fay Hattı boyunca yükselen yeraltı suları, İzmir'in tarihsel içme suyu kaynaklarından biri olmuştur. Halkapınar ve Pınarbaşı çevresindeki doğal kaynaklar aracılığıyla yüzeye çıkan bu sular, kireçtaşı formasyonlarıyla beslenen derin jeolojik katmanlardan gelmektedir. Bu kaynakların uzun süre kent içme suyu ihtiyacını desteklemesi, İzmir'in doğal basınçlı akifer sistemleriyle kurduğu tarihsel ilişki ile bağlantılıdır (Karadaş, 2012).

Küçük Menderes Havzası ise Çeşme-Karaburun, İzmir Körfezi, Tahtalı-Seferihisar, Küçük Menderes Nehir Havzası ve Kuşadası alt havzalarıyla birlikte geniş bir su sistemi oluşturmaktadır. Bu alt havzalar, Küçük Menderes Nehri'nin kolları, barajlar ve sulama projeleriyle beslenmektedir. Beydağ Barajı, bölgenin en önemli su kaynaklarından biridir ve hem tarımsal üretim hem de yakın yerleşimlerin su ihtiyacı açısından önemli bir altyapı bileşenidir (Dündar Temur, 2024).

Atık su ve arıtma

İzmir'in kırsal ve yarı kentsel bölgelerinde atık su yönetimi, özellikle tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu havzalarda önemli bir çevresel altyapı başlığıdır. Mevcut verilere göre

84 mahallede atık su arıtma tesisi bulunmakta, 55 mahallede ise toplam 114 fosseptik hattı yer almaktadır. Sunulan dağılım, atık su altyapısının il bütününde eşit yayılmadığına ve bazı kırsal mahallelerde fosseptik kullanımının sürdüğüne işaret etmektedir.

Çeşme örneğinde içme suyu ve arıtma altyapısının geliştirilmesine yönelik önemli yatırımlar yapılmıştır. Kutlu Aktaş Barajı ve Çeşme İçme Suyu Arıtma Tesisi, ilçe ve çevresindeki yerleşimlere hizmet sunmak üzere 1997 yılında tamamlanmıştır. Ancak merkezden uzaklaşan ve mevsimsel nüfus değişkenliği yüksek olan yerleşimlerde teknik altyapı sürekliliği zayıflayabilmekte; bazı alanlarda fosseptik kullanımı devam etmektedir. Yaz-kış nüfus farkının yüksek olması, kıyı ilçelerinde altyapı kapasitesi üzerinde dönemsel baskı oluşturmaktadır (Paytar, 2019).

Küçük Menderes Havzası'nda atık su altyapısı uzun süredir önemli bir sorun alanı olarak tanımlanmaktadır. Nehir yatağı boyunca yer alan yerleşimlerden kaynaklanan atık su deşarjları, yüzey suları, yeraltı suyu ve tarım toprakları üzerinde kirlilik baskısı oluşturmaktadır. AB uyum süreciyle birlikte belediyelere atık su arıtma sorumluluğu verilmiş; Ödemiş'te Dünya Bankası ve İller Bankası arasında 2004 yılında yapılan ön mutabakat bu alandaki kurumsal adımlardan biri olmuştur (Muslu, 2005).

Buna karşın havza ölçeğinde sorunlar devam etmektedir. Küçük Menderes Havzası'nda atıkların derelere boşaltılması, sulama sularının ve tarım

topraklarının kirlenmesine neden olabilmektedir (Yavaşoğlu, 2024). Tire'nin kuzeyi, Torbalı'nın güneyi ve Ödemiş çevresinde geçmişte katı atık depolama sahalarının nehir yataklarına yakın konumlanması ve arıtılmamış kanalizasyon sularının akarsulara deşarj edilmesi, atık su yönetiminin yalnızca yerleşim ölçeğinde değil, havza ölçeğinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Muslu, 2005).

Yenilenebilir enerji kaynakları

İzmir, güneş ve rüzgâr enerjisi açısından yüksek potansiyele sahip bir ildir. İl genelinde jeotermal kaynaklar sınırlı ölçüde konut ısıtması, seracılık ve kaplıca turizmi gibi alanlarda kullanılmakta; rüzgâr ve güneş enerjisi yatırımları ise daha görünür bir büyüme sergilemektedir. Rüzgâr enerjisi özellikle Çeşme, Karaburun ve Bergama çevresinde; güneş enerjisi ise hem büyük ölçekli fotovoltaik santraller hem de konut ölçeğinde sıcak su temini uygulamaları aracılığıyla yaygınlaşmaktadır.

Karaburun Yarımadası ve Çeşme çevresi, yüksek rüzgâr potansiyeli nedeniyle çok sayıda rüzgâr enerji santraline ev sahipliği yapmaktadır. Ancak bu santrallerin bazı doğal sit alanları, koruma bölgeleri, endemik tür yaşam alanları ve kuş göç yollarıyla çakışması, enerji üretimi ile ekolojik koruma arasında gerilim yaratmaktadır. Türbinlerin kurulumu ve işletimi sırasında habitat kaybı, mikro iklim değişimleri ve bitki örtüsü üzerindeki etkiler, yenilenebilir enerji yatırımlarının yer seçiminde

dikkatle izlenmesi gereken çevresel başlıklardır (Paytar, 2019).

Çeşme Germiyan bölgesi, Türkiye'nin ilk rüzgâr enerji santrallerinden birine ev sahipliği yapması bakımından önemlidir. 1998 yılında devreye alınan tesis, İzmir'in rüzgâr enerjisi üretimindeki erken örneklerinden biridir. 2000'li yıllarda ek türbin yatırımlarıyla üretim kapasitesinin artması, kıyı ve yarımada alanlarında rüzgâr enerjisinin mekânsal etkisini daha belirgin hale getirmiştir (Coşkun Hepcan, 2008).

Güneş enerjisi santralleri ve biyogaz yatırımları ise Ödemiş ve Tire gibi verimli tarım arazilerinin bulunduğu alanlarda, ayrıca Aliağa ve Kınık çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu yatırımlar enerji üretimi açısından önemli olmakla birlikte, tarım alanları, peyzaj sürekliliği ve yerel ekosistemlerle ilişkileri bakımından ayrı değerlendirilmelidir. Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynakları, Cilt 01 kapsamında hem enerji potansiyeli hem de arazi kullanımı ve ekolojik eşiklerle ilişkisi açısından ele alınmalıdır.

Elektrik ve telekomünikasyon

İzmir'in kırsal yerleşimlerinde elektrik ve telefon altyapısı genel olarak yaygın olmakla birlikte, bazı dağınık, mevsimsel kullanılan veya mülkiyet sorunları bulunan alt yerleşimlerde eşitsizlikler devam etmektedir. Bu alanlarda elektrik ve iletişim altyapısının eksikliği, hem gündelik

yaşamı hem de üretim, eğitim ve acil durum iletişimini sınırlandırabilmektedir.

Uzak dağ yerleşimlerinde sabit telefon hatlarında yaşanan arızalar nedeniyle mobil telefon kullanımı birincil iletişim aracı haline gelmiştir. Mobil kapsama alanı sabit hatlara göre daha geniş olmakla birlikte, internet hizmetlerine erişim her yerde aynı düzeyde değildir. Bazı kırsal mahallelerde internet bağlantısı yalnızca muhtarlık binalarında, okul çağındaki çocukların bulunduğu sınırlı sayıda hanede veya merkezî noktalarda bulunmaktadır.

Bu durum, İzmir kırsalında dijital erişimin temel altyapı başlıklarından biri haline geldiğini göstermektedir. Dijital bağlantı yalnızca iletişim için değil; uzaktan eğitim, sağlık randevuları, e-devlet hizmetleri, üretici destek başvuruları, kooperatif işlemleri, e-ticaret ve afet bilgilendirmesi açısından da önem taşımaktadır. İnternet erişimi sınırlı olan mahallelerde hizmetlere erişim, bilgiye ulaşma ve ekonomik ağlara katılım daha zayıf kalmaktadır.

Medya erişimi açısından televizyon hâlâ önemli bir bilgi kaynağıdır. Dijital ve basılı medya erişiminin sınırlı olduğu daha izole kırsal alanlarda bilgi akışı daha dar kanallara bağlıdır. Bu nedenle elektrik ve telekomünikasyon altyapısı, İzmir kırsalında yalnızca teknik bir hizmet değil, sosyal kapsayıcılık, ekonomik katılım ve kamusal hizmetlere erişim açısından da temel bir analiz alanıdır.

4 Mekânsal Değerlendirme

Bu bölüm, önceki başlıklarda ele alınan doğal eşikler, afet riski, ulaşım ve bağlantısallık, hizmet erişimi ve teknik altyapı katmanlarını il bütünü ölçeğinde birlikte değerlendirmektedir. Amaç, İzmir kırsalındaki mahallelerin yalnızca tekil göstergeler üzerinden değil; ekolojik, demografik, ekonomik ve altyapısal ilişkiler içinde nasıl farklılaştığını ortaya koymaktır.

Mekânsal değerlendirme, Cilt 01 kapsamında kırsal mahallelerin mevcut durumunu ve sınıflama sürecine temel oluşturacak başlıca mekânsal örüntüleri görünür kılmaktadır. Bu nedenle bölümde yer alan harita ve şekiller, karar üretmekten çok, farklı analiz katmanlarının nerelerde çakıştığını, hangi bölgelerde yoğunlaştığını ve hangi alanlarda mekânsal ayrışma oluşturduğunu göstermektedir.

4.1 Doğal Eşikler İçin Mekânsal Değerlendirme

İzmir ilinde doğal eşikler, yerleşme biçimini, tarımsal üretkenliği ve çevresel dayanıklılığı belirleyen temel mekânsal katmanlardan biridir. Bu değerlendirmede tarımsal alanlar, orman alanları, sazlık ve bataklık alanlar, kentsel ve kırsal yerleşmeler, sanayi ve askerî alanlar gibi arazi kullanım verileri; taşkın alanları, heyelan ve su erozyonu riski taşıyan bölgeler, alüvyal ovalar, akarsu-dere ağları, sulak alanlar ve sulama havzaları gibi doğal kısıt katmanlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Maki-çalılık ekosistemleri, doğal korunan alanlar, orman rezervleri, nitrat hassas alanları ve kentsel ekolojik tampon bölgeler de bu değerlendirmeye dahil edilerek İzmir kırsalının çevresel yapısı bütüncül biçimde okunmaktadır.

Mekânsal sentez, İzmir kırsalında birkaç temel örüntüyü ön plana taşımaktadır. İlk olarak Küçük Menderes Havzası ile Gediz Deltası-Menemen-Foça bölgesi, geniş taşkın alanları ve sulama havzalarıyla ilin başlıca hidro-ekolojik eksenlerini oluşturmaktadır. Bu alüvyal ve düşük kotlu alanlar yüksek tarımsal üretkenlik sağlamakta; ancak taşkın, su rejimi değişimleri ve erozyon baskısı açısından dikkatle izlenmesi gereken alanlar olarak öne çıkmaktadır.

İkinci olarak Gediz Deltası, Selçuk sulak alanlar sistemi ve Karaburun-Çeşme kıyı habitatları gibi ekolojik açıdan hassas alanlar, biyolojik çeşitlilik ve koruma statüleri bakımından belirgin odaklar oluşturmaktadır. Bu alanlarda tarımsal

üretim, kıyı kullanımı, yerleşme baskısı ve ekolojik koruma katmanları aynı mekânsal zeminde çakışmaktadır.

Üçüncü olarak Beydağ-Kiraz hattı, Bergama'nın yüksek kesimleri ve Kemalpaşa'nın bazı bölümleri gibi eğimli topoğrafyalarda jeolojik kısıtlar ve erozyon riskleri yoğunlaşmaktadır. Bu durum, hem kırsal yerleşimlerin genişleme kapasitesini hem de tarımsal üretimin sürekliliğini etkileyen temel bir doğal eşik oluşturmaktadır.

Dördüncü olarak Karaburun Yarımadası, Gediz Deltası ve Küçük Menderes Havzası çevresindeki koruma ve düzenlemeye tabi alanlar, yerleşme, üretim ve ekolojik değerler arasındaki mekânsal ilişkiyi belirlemektedir. Bu alanlarda doğal eşikler, yalnızca gelişmeyi sınırlandıran fiziksel kısıtlar değil; aynı zamanda kırsal peyzajın niteliğini, üretim biçimini ve yerleşme karakterini tanımlayan temel katmanlardır.

Genel olarak İzmir'in doğal eşikleri, ilin güçlü ekolojik gradyanlar ve çevresel kısıtlar tarafından biçimlenen bir kırsal yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Kuzey-güney yönlü kıyı koridoru ile merkezi ovalar başlıca üretim ve yerleşme kuşaklarını oluştururken; doğu ve batıdaki dağlık alanlar ile ormanlık sırtlar yerleşme gelişimini sınırlandıran doğal eşikler olarak işlev görmektedir. Bu yüksek alanlar aynı zamanda kırsal peyzaj, orman ekosistemleri, agroekolojik üretim ve doğa temelli kullanım potansiyelleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken alanlardır.

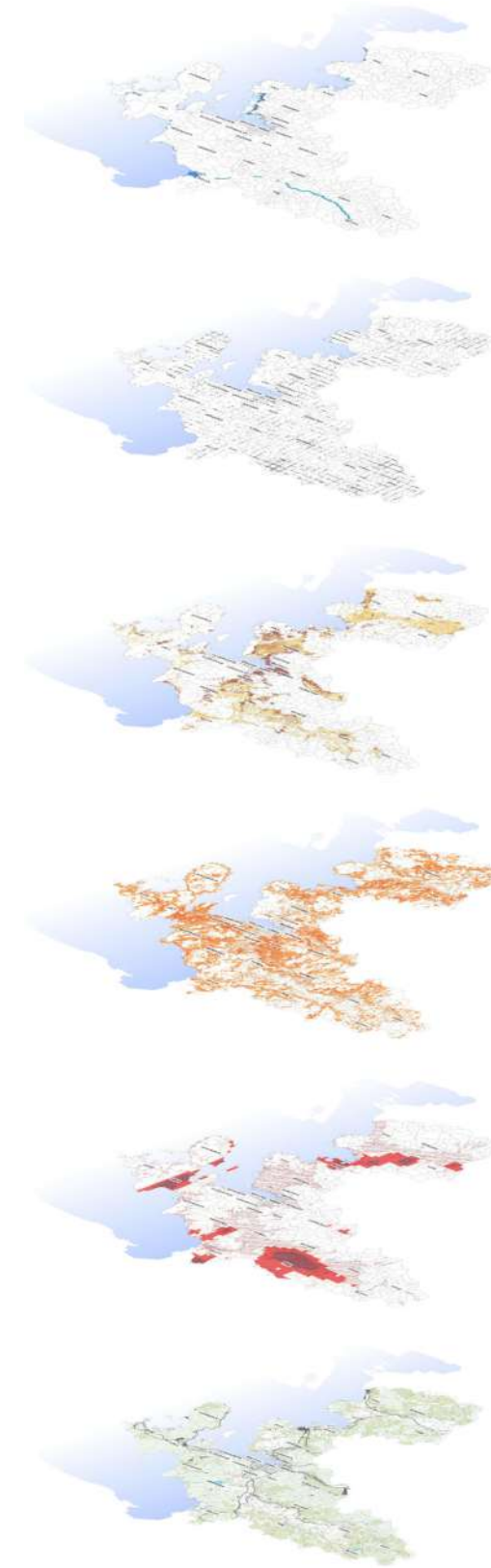
4.2 Bütünleşik Afet Riski İçin Mekânsal Değerlendirme

İzmir'de doğal tehlike katmanlarını yerleşme dağılımı ile birlikte değerlendiren Şekil 4.1 ve Harita 4.1, üretim sistemlerini ve yapıları çevreyi etkileyen çoklu afet risklerine maruz alanları göstermektedir. Haritada taşkın riski taşıyan alanlar, heyelan risk bölgeleri, yüksek su erozyonu alanları, alüvyal ovalar, yüksek ve çok yüksek yangın tehlikesi alanları, deprem tehlike bölgeleri ile deniz seviyesi yükselmesi projeksiyonları birlikte ele alınmaktadır.

Deniz seviyesi yükselmesi değerlendirmesinde, RCP 8.5 senaryosuna göre 2040-2100 dönemini kapsayan projeksiyonlar dikkate alınmaktadır. 2040 ve 2055 yıllarında senaryolar arasındaki deniz seviyesi farkları sınırlı kalırken, 2090 ve özellikle 2100 yılında farklar belirginleşmektedir. En yüksek ve en yaygın etkinin RCP 8.5 senaryosunda 0,73 m ile ortaya çıkması nedeniyle görselleştirmede 2100 yılı tercih edilmiştir. Altlık katman, kentsel ve kırsal yerleşmeleri ayırt ederek doğal tehlikelerin nüfus odakları ve üretken peyzajlarla nasıl kesiştiğini görünür kılmaktadır.

Taşkın ve su erozyonu riskleri, özellikle Gediz Deltası, Küçük Menderes Havzası ve Bayındır-Tire-Ödemiş koridoru başta olmak üzere büyük akarsu vadileri ve düşük kotlu alüvyal ovalar boyunca yoğunlaşmaktadır. Bu alanlar, ilin en verimli tarım topraklarıyla örtüşmekte ve başlıca üretim bölgelerini hidro-klimatik

➤
Şekil 4.1. İzmir Bütünü
Bütüncül Afet Riski
Katmanları

Deniz Seviyesi Yükselmesi ve Taşkın Riski

İzmir kıyı şeridinde, RCP 8.5 senaryosu kapsamında değerlendirilen 2040-2100 deniz seviyesi değişim projeksiyonları, özellikle alçak kotlu kıyı yerleşimleri için uzun vadeli taşkın risklerini ortaya koymaktadır. 2040 ve 2055 yıllarında senaryolar arasındaki deniz seviyesi farkları sınırlı kalırken, 2090 ve özellikle 2100 yılında etkiler belirginleşmektedir. En yüksek ve en yaygın etki, 2100 yılı için 0,73 m deniz seviyesi yükselmesiyle RCP 8.5 senaryosunda görülmekte; bu nedenle görselleştirmede 2100 yılı referans alınmıştır.

Su Erozyonu ve Heyelan Riski

Karaburun, Çeşme ve Urla hattını kapsayan Yarımada bölgesi, dik topografyası ve parçalı arazi yapısı nedeniyle su erozyonu ve heyelan riski barındırmaktadır. Benzer riskler, Bergama'nın kuzeyi ile Bayındır ve Ödemiş'in kuzey kesimlerinde eğimli alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelerde doğal eşikler, yerleşim ve ulaşım ağlarıyla çakışarak mekânsal kırılganlığı artırmaktadır.

Erozyon Riski

Erozyon riski, özellikle maki ve fundalık alanların yaygın olduğu Yarımada bölgesi ile iç kesimlerdeki tarım-orman geçiş zonlarında öne çıkmaktadır. Karaburun Yarımadası, Bergama çevresi ve Kiraz-Beydağ hattı, yüksek erozyon potansiyeline sahip alanlar olarak haritada belirginleşmektedir. Bu durum, toprak kaybı ve tarımsal üretim açısından uzun vadeli riskler oluşturmaktadır.

Yangın Riski

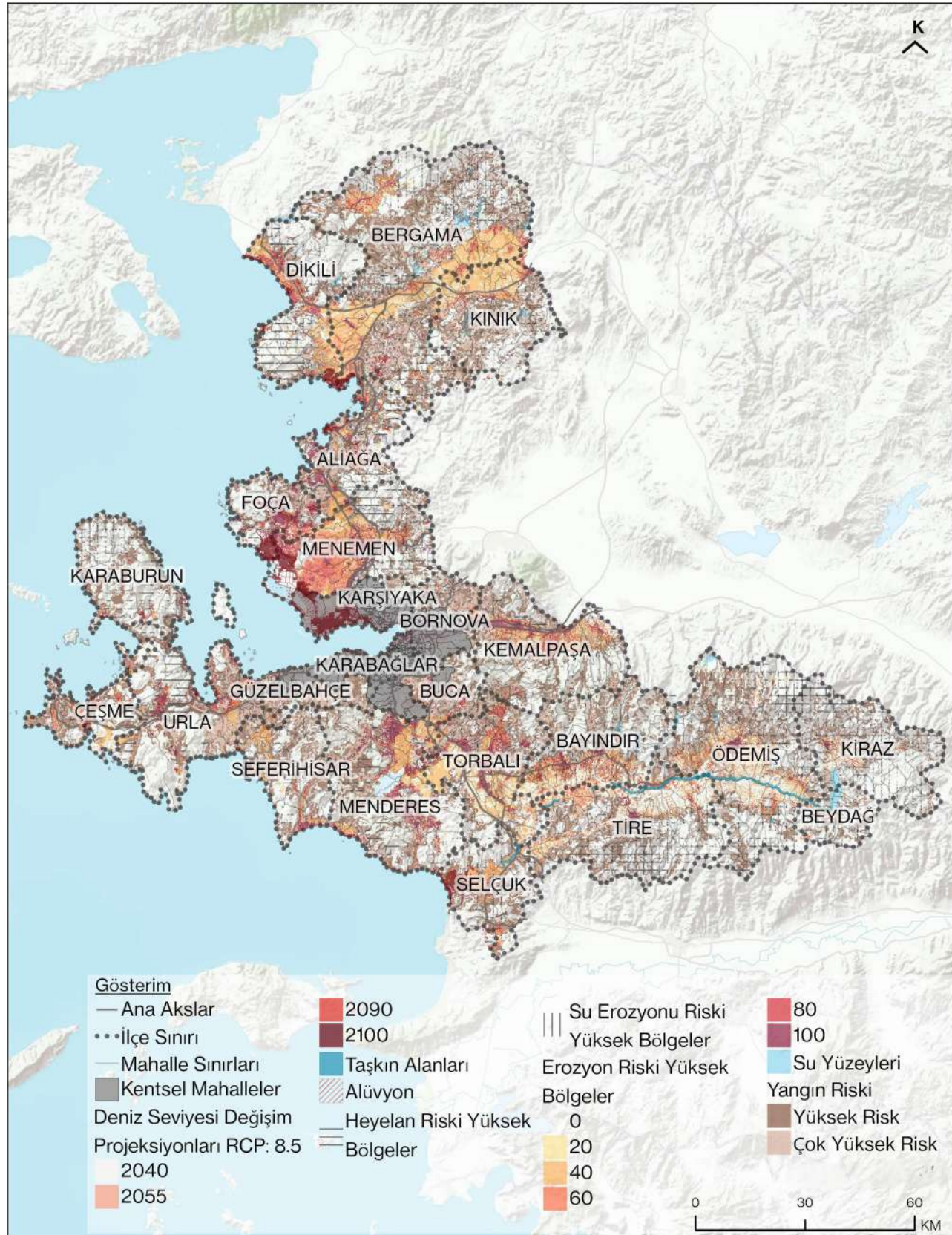
Yangın riski, özellikle maki ve fundalık alanların yoğun olduğu Karaburun, Çeşme ve Urla hattını kapsayan Yarımada bölgesinde belirginleşmektedir. Bu alanlarda yaz döneminde artan kuraklık, rüzgâr etkisi ve eğimli topografya yangın riskini yükseltmektedir. Yangın riski taşıyan diğer bölgeler, orman alanlarıyla örtüşen iç ve kuzey kesimlerde yoğunlaşmakta; yerleşim alanları ile doğal alanların iç içe geçtiği geçiş zonlarında risk daha da artmaktadır. Bu durum, yangın riskinin yalnızca doğal alanlarla sınırlı kalmadığını, yerleşim alanlarını da doğrudan etkileyen mekânsal bir tehdit oluşturduğunu göstermektedir.

Deprem Riski ve Alüvyon Zeminler

Deprem tehlikesi, özellikle Gediz, Bakırçay ve Küçük Menderes havzalarında ve alan alüvyon zeminler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Menemen Ovası, Torbalı-Tire hattı ve Bayındır-Ödemiş çevresi, zemin özellikleri nedeniyle deprem etkilerinin şiddetlenebileceği alanlar arasında yer almaktadır. Bu bölgelerde deprem riski, taşkın ve zemin büyütme etkileriyle birlikte değerlendirildiğinde çoklu afet risklerinin çakıştığı kritik alanlar ortaya çıkmaktadır.

Temel Altlık

Temel altlık haritası; ana ulaşım bağlantılarını, kentsel ve kırsal yerleşim alanlarını tarım ve orman alanlarını ile su yüzeylerini birlikte göstermektedir. Bu altlık yerleşim yapısı ile doğal alanlar arasındaki mekânsal ilişkilerin okunmasını sağlayarak diğer tematik katmanların değerlendirilmesi için temel bir referans oluşturmaktadır.

risklere açık hale getirmektedir. Heyelan riski yüksek alanlar ise ağırlıklı olarak kuzeyde Bergama-Dikili hattı ile güneyde Beydağ-Kiraz yüksek kesimlerinde görülmekte; bu bölgelerde dik topoğrafya ve zemin koşulları birlikte etkili olmaktadır.

Sismik riskler, İzmir'in aktif fay hatlarıyla ilişkili olarak geniş bir alanda etkili olmaktadır. Yüksek deprem tehlikesi taşıyan alanlar özellikle Bayraklı-Bornova-Menemen hattı boyunca yoğunlaşmakta ve Tire-Ödemiş-Bayındır yönünde uzanmaktadır. Batı kıyı kuşağı olan Çeşme-Urla-Seferihisar hattı da önemli sismik risk bölgeleri içinde yer almaktadır. Yerleşme yoğunluğu ile fay koridorlarının çakıştığı alanlar, yapıları çevre açısından dikkatle izlenmesi gereken risk kümeleri oluşturmaktadır.

Yangın ve iklim kaynaklı riskler, özellikle orman ve maki örtüsünün yoğun olduğu alanlarda belirginleşmektedir. Yüksek ve çok yüksek orman yangını riski Karaburun, Urla, Seferihisar ve Bozdağ yüksek kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu dağılım, bitki örtüsü yoğunluğu, yaz kuraklığı ve yerleşme-tarım-orman arayüzünün birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Deniz seviyesi yükselmesi projeksiyonları, kıyı yerleşimleri için uzun vadeli riskleri görünür kılmaktadır. Gediz Deltası, Çandarlı Körfezi ve Selçuk-Kuşadası kıyı ovası çevresindeki alçak kotlu alanlar, potansiyel su baskını riski açısından dikkat çekmektedir. Bu durum, kıyı

yerleşimleri, altyapı sistemleri, tarımsal alanlar ve doğal kıyı ekosistemleri için uzun vadeli izleme gerektiren bir risk katmanı oluşturmaktadır.

Bütüncül afet riski değerlendirilmesi, İzmir'in doğal tehlikeler bakımından tekil bir risk alanı değil, farklı risk katmanlarının üst üste geldiği bir mekânsal yapı niteliği taşımaktadır. Küçük Menderes Havzası taşkın ve deprem riskiyle birlikte öne çıkarken; güney ve batıdaki ormanlık dağ alanları yangın duyarlılığı, kıyı ovaları ve deltalar ise deniz seviyesi yükselmesi ve taşkın riskiyle dikkat çekmektedir. Menderes, Torbalı ve Menemen gibi çeperde gelişen alanlarda ise kentsel büyüme, deprem ve taşkın riskleriyle çakışmaktadır. Bu çakışmalar, afet riski analizinin kırsal yerleşimlerin sınıflandırılmasında temel katmanlardan biri olarak kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

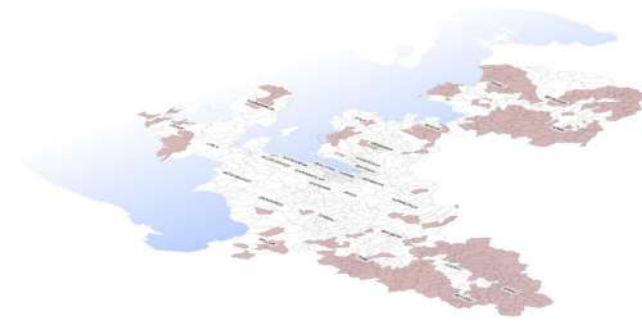
4.3 Ulaşım Bağlantıları İçin Mekânsal Değerlendirme

İzmir ilindeki kırsal yerleşmelerin bölgesel ulaşım altyapısı ile kurduğu mekânsal ilişki Şekil 4.2 ve Harita 4.2’de görülmektedir. Değerlendirmede birincil, ikincil ve üçüncül yol kademelerinden oluşan karayolu sistemi, demiryolu hatları, havaalanı ve limanlar gibi başlıca ulaşım düğümleri birlikte ele alınmaktadır. Tarımsal alanlar, orman alanları, kentsel ve kırsal yerleşmeler ile su yüzeyleri ise erişilebilirlik örüntülerini ve mekânsal bağlantısalılığı yorumlamak için bağlamsal altlık oluşturmaktadır.

Liman ve Havalimanları

İzmir ili genelinde hava ve deniz taşımacılığına hizmet eden havalimanları, hava meydanları ve liman alanları bulunmaktadır. Hava ulaşımı kapsamında sivil yolcu taşımacılığına açık havalimanı ile birlikte askeri ve genel/sportif havacılık amaçlı kullanılan alanlar yer almaktadır. Deniz ulaşımı ise ticari yük ve yolcu taşımacılığına hizmet eden liman ve iskeleler üzerinden sağlanmaktadır.

Durak Bulunmayan Mahalleler

İzmir ili genelinde toplam 394 mahallede otobüs durağı bulunmamaktadır. Otobüs durağı bulunmayan mahallelerin sayıca en fazla olduğu ilçeler Bergama (45 mahalle), Ödemiş (44 mahalle), Kiraz (37 mahalle), Tire (34 mahalle) ve Kınık (26 mahalle) olarak öne çıkmaktadır. Bu dağılım, otobüs durağı eksikliğinin il genelinde özellikle kırsal yerleşimlerin yoğun olduğu ilçelerde toplandığını göstermektedir.

Ana Ulaşım

İzmir ilinde ulaşım sistemi, ana karayolu bağlantıları ve kentsel merkezler etrafında şekillenmektedir. Birincil ve ikincil yol ağı kıyı ve merkez ilçelerde daha yoğun bir yapı sergilerken, iç ve doğu kesimlerde ulaşım ağı daha seyrek ve parçalıdır. Demiryolu hatları ve deniz ulaşımı ağırlıklı olarak merkez ve kıyı odaklı gelişmiş olup, kırsal alanlarda erişilebilirlik düzeyi görece düşüktür.

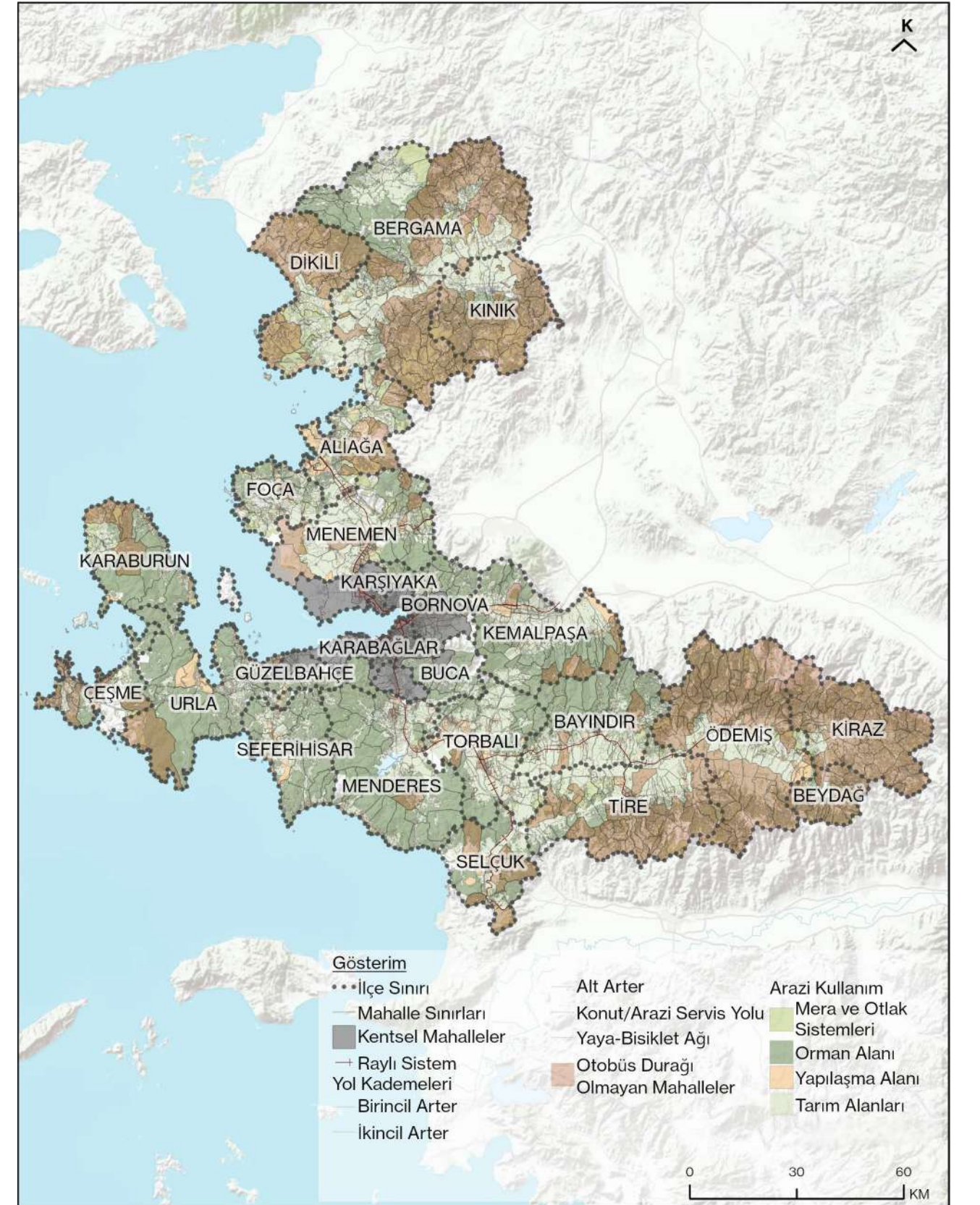

Temel Altlık

Temel altlık haritası; ana ulaşım bağlantılarını, kentsel ve kırsal yerleşim alanlarını, tarım ve orman alanlarını ile su yüzeylerini birlikte göstermektedir. Bu altlık, yerleşim yapısı ile doğal alanlar arasındaki mekânsal ilişkilerin okunmasını sağlayarak diğer tematik katmanların değerlendirilmesi için temel bir referans oluşturmaktadır.

Şekil 4.2. İzmir ilindeki Kırsal Yerleşmelerin Bölgesel Ulaşım Altyapısı ile Olan Mekânsal İlişki Katmanları

Harita 4.2. İzmir ilindeki Kırsal Yerleşmelerin Bölgesel Ulaşım Altyapısı ile Olan Mekânsal İlişki Sentezi

Mekânsal sentez, Menemen-Bayraklı-Buca-Torbalı-Selçuk hattı boyunca uzanan ve İzmir metropoliten ekseniiyle çakışan belirgin bir ulaşım yoğunlaşmasına işaret etmektedir. Bu koridor, birincil karayolu ve demiryolu sistemiyle örtüşerek İzmir'in kentler arası ve bölgesel erişilebilirlik omurgasını oluşturmaktadır.

Buna karşılık Karaburun, Dikili, Kınık, Beydağ ve Kiraz gibi çevresel ilçelerde bağlantısallık daha zayıftır. Bu alanlarda yerleşmeler ağırlıklı olarak ikincil ve üçüncül yol ağlarına bağımlıdır. Bu durum, özellikle dağlık, kıyı ardı veya iç kesimde kalan mahallelerde hizmetlere erişim, pazar bağlantısı ve günlük hareketlilik açısından daha sınırlı bir erişim yapısı oluşturmaktadır.

Limanlar ve havaalanı, ulaşım bağlantısallığının çok modlu yapısını güçlendiren başlıca düğümlerdir. Alsancak, Aliağa ve Çeşme limanları ile Adnan Menderes Havalimanı, kırsal üretim alanlarını ihracat, lojistik ve turizm ağlarına bağlayan kritik merkezler olarak işlev görmektedir. Kıyı alanları ve tarımsal alçak ovalar, dağlık ve ormanlık iç kesimlere kıyasla daha yüksek ulaşım erişilebilirliğine sahiptir.

Karayolu ve demiryolu sistemlerinin dağılımı, erişilebilirliğin metropoliten merkezden uzaklaştıkça azaldığı radyal-koridor tipi bir mekânsal modeli göstermektedir. Kuzey ve güney yönlü koridorlar, özellikle Menemen-Bergama-Aliağa ile Menderes-Selçuk hatları, kırsal-kentsel gündelik

hareketliliği ve tarımsal-sanayi lojistiğini desteklemektedir. İç kesimlerdeki ve dağlık yerleşmeler ise görece daha izole konumda kalmakta; bu durum ekonomik etkileşim ve hizmet erişimini sınırlamaktadır.

Merkezi ovada birincil ulaşım arterleri ile demiryolu altyapısının kesişimi, çeperde yer alan kırsal mahalleler için ekonomik bağlantı olanaklarını artırmaktadır. Ancak bu bağlantısallık aynı zamanda arazi değerleri, yapılaşma baskısı, sanayi-lojistik kullanımlar ve kırsal doku üzerindeki dönüşüm etkileriyle birlikte değerlendirilmelidir. Bu nedenle ulaşım bağlantıları, İzmir kırsalında hem erişilebilirlik avantajlarını hem de eperleşme baskılarını açıklayan temel mekânsal katmanlardan biridir.

4.4 Hizmet Erişimi İçin Mekânsal Değerlendirme

İzmir'in kırsal ve kentsel yerleşmeleri genelinde sosyal ve kültürel tesislerin, sağlık ve eğitim tesislerinin mekânsal dağılımı Şekil 4.3 ve Harita 4.3'te görülmektedir. Altlık katman; tarım alanları, orman alanları, su yüzeyleri ile kentsel ve kırsal yerleşmeleri içeren arazi kullanım kategorilerinden oluşmaktadır. Tematik gösterimler ise kültür-sanat tesislerini, sağlık merkezi sayılarını, 2024 yılı nüfus büyüklüğünü ve okul binası bulunmayan mahalleleri birlikte değerlendirmektedir.

Mekânsal değerlendirme, hizmet ve donatı yoğunlaşmasının İzmir'in ana kentsel ve ulaşım koridorları boyunca geliştiğini göstermektedir.

➤
Şekil 4.3. İzmir İli Kırsal Yerleşmeleri Hizmet Erişimi Katmanları

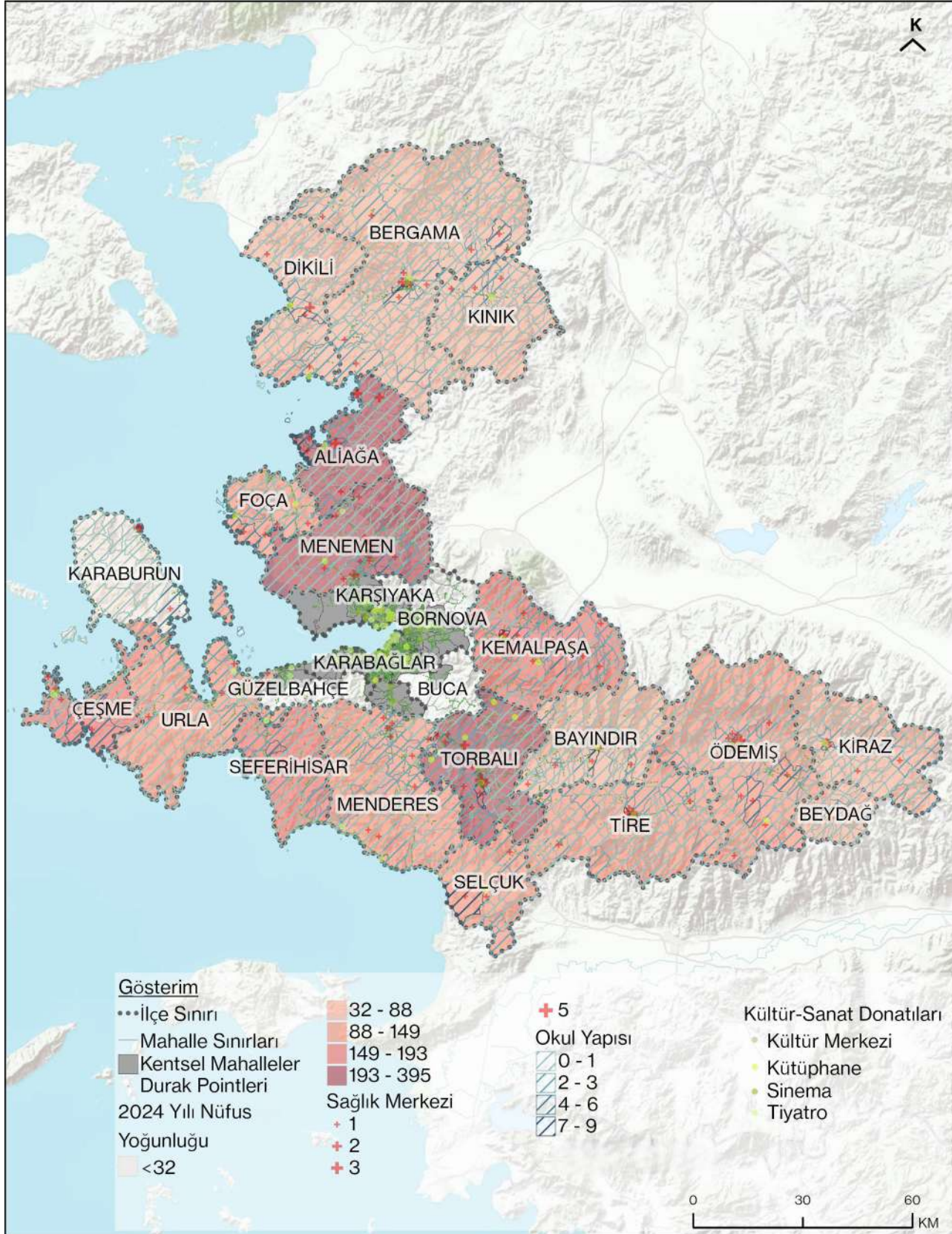
Sağlık Merkezleri
İl genelinde 145 kırsal mahallede sağlık merkezi bulunmaktadır. Sağlık merkezi sayısının en yüksek olduğu mahalle Menemen – Kasımpaşa (5 adet) olup; bunu Kültür – Aliağa, Ertuğrul – Torbalı ve Hıdırlık – Seferihisar mahalleleri izlemektedir. Sağlık yapılarının büyük ölçüde ilçe merkezleri ve belirli odaklarda toplandığı görülmektedir.

Kültür-Sanat Donatıları
Kültür merkezi, kütüphane, sinema ve tiyatro gibi kültür-sanat donatıları ağırlıklı olarak İzmir merkez ilçeleri ile çevre ilçe merkezlerinde yoğunlaşmaktadır. İl genelinde 30 sinema, 56 kütüphane, 62 kültür merkezi ve 35 tiyatro bulunmaktadır. Kırsal mahallelerde ise bu tür sosyo-kültürel donatıların büyük ölçüde eksik olduğu görülmektedir.

Okul Yapısı Bulunmayan Mahalleler
İzmir ili genelinde eğitim durum oranları mahalleler arasında farklılık göstermektedir. En yüksek eğitim durum oranı Mordoğan – Karaburun (%44,18) mahallesinde görülmektedir. Bunu Cumhuriyet – Beydağ (%24,24) ve Atatürk – Foça (%23,53) mahalleleri izlemektedir. İl genelinde eğitim durum oranı ortalama %2,04 düzeyindedir.

2024 Yılı Nüfus Yoğunluğu
2024 yılı nüfus verilerine göre İzmir ili genelinde mahalle ortalama nüfus yoğunluğu 5,78'dir. Nüfus yoğunluğu ilçe merkezleri ve gelişmiş kentsel odaklarda daha yüksek değerler gösterirken, kırsal mahallelerde belirgin biçimde düşmektedir. İl genelinde nüfus dağılımının mekânsal olarak dengesiz olduğu, yoğunluğun sınırlı sayıda kentsel alanda toplandığı gözlemlenmektedir.

Temel Altlık
Temel altlık haritası; ana ulaşım bağlantılarını, kentsel ve kırsal yerleşim alanlarını, tarım ve orman alanlarını ile su yüzeylerini birlikte göstermektedir. Bu altlık, yerleşim yapısı ile doğal alanlar arasındaki mekânsal ilişkilerin okunmasını sağlayarak diğer tematik katmanların değerlendirilmesi için temel bir referans oluşturmaktadır.

Harita 4.3. İzmir İli Kırsal Yerleşmeleri Hizmet Erişimi Mekânsal Değerlendirmesi

Menemen'den Konak, Buca, Torbalı ve Selçuk'a uzanan hat, hizmet erişilebilirliği açısından süreklilik gösteren bir omurga oluşturmaktadır. Bu omurgaya yakın yerleşimlerde sağlık, eğitim, kültür ve sosyal donatı hizmetlerine erişim daha güçlüdür.

Kültür ve sanat tesisleri büyük ölçüde Konak, Bornova, Karşıyaka ve Bergama gibi metropoliten ve ilçe merkezlerinde yoğunlaşmaktadır. Çevresel kırsal alanlarda ise kültür merkezi, kütüphane, sinema ve tiyatro gibi donatıların varlığı oldukça sınırlıdır. Bu durum, kültürel hizmetlere erişimin kırsal mahallelerin büyük bölümünde merkezî yerleşimlere bağımlı olduğuna işaret etmektedir.

Sağlık merkezleri Tire, Ödemiş, Torbalı ve Bergama gibi ilçelerde görece daha yoğun bir dağılıma sahiptir. Bu ilçeler, çevre kırsal yerleşmeler için sağlık hizmeti sunan alt merkezler olarak işlev görmektedir. Buna karşılık dağlık, seyrek nüfuslu veya kıyı ardındaki mahallelerde sağlık hizmetlerine erişim daha sınırlı kalmaktadır.

Eğitim hizmetlerindeki boşluklar, okul binası bulunmayan mahallelerde belirginleşmektedir. Bu mahalleler ağırlıklı olarak Karaburun, Beydağ ve Kiraz gibi dağlık, seyrek nüfuslu veya erişimi güç ilçelerde yoğunlaşmaktadır. Bu dağılım, eğitim altyapısının nüfus büyüklüğü, yaş yapısı, topoğrafya ve merkezlere uzaklıkla birlikte farklılaştığını ortaya çıkarmaktadır.

2024 yılı nüfus büyüklüğü ile hizmet sunumu arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Büyük yerleşmeler

daha yoğun tesis kümelenmelerine sahipken, küçük ve yaşlanan kırsal mahallelerde hizmet sunumu sınırlı kalmaktadır. Bu durum, hizmet erişiminin mekânsal mesafe ile birlikte aynı zamanda nüfus eşiği ve kurumsal hizmet kapasitesiyle de ilişkili olduğunu göstermektedir.

Genel örüntü, İzmir kırsalında çok merkezli ancak eşitsiz bir hizmet ağı bulunduğunu ortaya koymaktadır. Metropoliten merkez ve Torbalı, Ödemiş, Bergama gibi ikincil kentsel odaklar hizmet sağlayıcı çekirdekler olarak işlev görürken; iç kesimler ve kıyı ardı alanların önemli bir bölümü temel hizmetlere erişimde çevre merkezlere bağımlı kalmaktadır.

Bu değerlendirme sonucunda hizmet erişimi açısından üç temel yerleşim grubu ayırt edilebilmektedir. İlk grup, kültürel, eğitim ve sağlık hizmetlerine görece yüksek erişime sahip, çoğunlukla ilçe merkezlerine veya ana ulaşım koridorlarına yakın konumlanan hizmet donatısı yüksek kırsal yerleşmelerdir. İkinci grup, en az bir temel hizmete erişebilen ancak kültürel altyapısı sınırlı olan orta düzeyde hizmet alan yerleşmelerdir. Üçüncü grup ise okul ve sağlık tesisi bulunmayan, düşük nüfus yoğunluğuna ve sınırlı hareketliliğe sahip, ağırlıklı olarak dağlık ve çevresel alanlarda yer alan hizmetten yoksun veya izole yerleşmelerdir.

Bu sınıflama, Cilt 01 kapsamında hizmet erişiminin kırsal mahalle sınıflarının tanımlanmasında önemli bir ölçüt olduğunu göstermektedir. Hizmet

donatısı, nüfus büyüklüğü, ulaşım bağlantısı ve yerleşim konumu birlikte ele alındığında, İzmir kırsalındaki mahallelerin hizmet bağımlılıkları ve sosyal altyapı eşitsizlikleri daha açık biçimde izlenebilmektedir.

4.5 Altyapı İçin Mekânsal Değerlendirme

İzmir'in kırsal yerleşmeleri genelinde teknik ve çevresel altyapı sistemlerinin mekânsal dağılımı Şekil 4.4 ve Harita 4.4'te görülmektedir. Değerlendirmede dikili ve marjinal tarım alanları, mera alanları, orman alanları ve su yüzeyleri gibi arazi kullanım katmanları; katı atık düzenli depolama sahaları, yenilenebilir enerji tesisleri, atık su ve içme suyu altyapı ağlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu görselleştirme, kırsal mahallelerin altyapı erişimini, kapsama düzeylerini ve mekânsal eşitsizliklerini değerlendirmek için kullanılmaktadır.

Altyapı yoğunluğu, İzmir'in metropoliten çekirdeği ve ikincil ilçe merkezleri çevresinde belirginleşmektedir. Bu alanlarda su, atıksu, enerji, ulaşım ve katı atık sistemleri daha bütünleşik bir yapı göstermektedir. Buna karşılık çevresel kırsal alanlarda, özellikle dağlık ve düşük yoğunluklu mahallelerde, altyapı erişimi daha parçalı ve düşük kapasiteli bir yapı sergilemektedir.

Yenilenebilir enerji sistemleri, İzmir kırsalında belirgin mekânsal kümelenmeler oluşturmaktadır. Rüzgâr enerji santralleri, topoğrafik yapı ve rüzgâr potansiyelinin elverişli olduğu kuzeyde Bergama-

Dikili-Aliağa hattı ile batıda Çeşme-Karaburun-Urla kıyı sırtları boyunca yoğunlaşmaktadır. Güneş enerji santralleri ise Ödemiş, Tire ve Bayındır gibi iç kesim ovalarında daha dağınık bir dağılım göstermektedir. Bu tespite bağlı olarak, enerji yatırımları ile tarım alanları, kırsal peyzaj ve ekolojik eşikler arasındaki ilişkinin mutlak izlenmesi gerekmektedir.

Sınırlı sayıdaki biyogaz tesisi, Tire ve Ödemiş çevresindeki yoğun hayvancılık bölgelerinde konumlanmaktadır. Bu durum, biyogaz altyapısının hayvansal atık yönetimi ve tarım-hayvancılık değer zincirleriyle ilişkili olarak geliştiğini yansıtmaktadır. Hayvancılığın yoğun olduğu alanlarda biyogaz potansiyeli, yalnızca enerji üretimi açısından değil, atık yönetimi ve çevresel baskıların azaltılması açısından da önemli bir altyapı göstergesidir.

Katı atık düzenli depolama sahaları, birden fazla ilçeye hizmet verecek biçimde, ana ulaşım koridorlarına yakın ve yoğun yerleşim alanlarından görece uzak konumlanmaktadır. Bu yer seçimi, atık yönetimi altyapısının bölgesel hizmet alanı mantığıyla örgütlendiğini göstermektedir. Ancak bu tesislerin kırsal alanlarla ilişkisi, ulaşım yükü, çevresel etki, peyzaj bütünlüğü ve yerel kabul açısından ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Atıksualtyapı ağı, iletim hatları ve arıtma tesisleri bakımından ağırlıklı olarak Menemen-Torbalı-Selçuk eksenini boyunca, nüfus yoğunluğu yüksek

Şekil 4.4. İzmir İli Kırsal Yerleşimler Altyapı Sistemleri Mekânsal Katmanları

Atıksu Boru Hattı

Atıksu boru hattı altyapısı il genelinde ağırlıklı olarak merkez yerleşimlerde süreklilik göstermektedir. Kırsal yerleşimlerde ve yerleşim dokusunun seyrekleştiği alanlarda atıksu boru hattı sürekliliği zayıflamakta, bu alanlarda alternatif sistemler devreye girmektedir.

Atıksu Arıtma Tesisleri ve Foseptik Hatları

İzmir ili genelinde 84 mahallede atıksu arıtma tesisi bulunmaktadır. Buna karşılık 55 mahallede toplam 114 adet atıksu foseptik hattı mevcuttur. Özellikle Urla ve Çeşme'nin kırsal çeperlerinde, atıksu arıtma tesisleri bulunmasına rağmen yerleşimlerin merkezden uzaklaştığı alanlarda altyapı sürekliliği kesilmekte ve foseptik kullanımı zorunlu hale gelmektedir. Bu bölgelerde yaz ve kış nüfusunun turizme bağlı olarak değişkenlik göstermesi, mevcut altyapı sistemlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

RES – GES – Biyogaz – Katı Atık Depolama Alanları

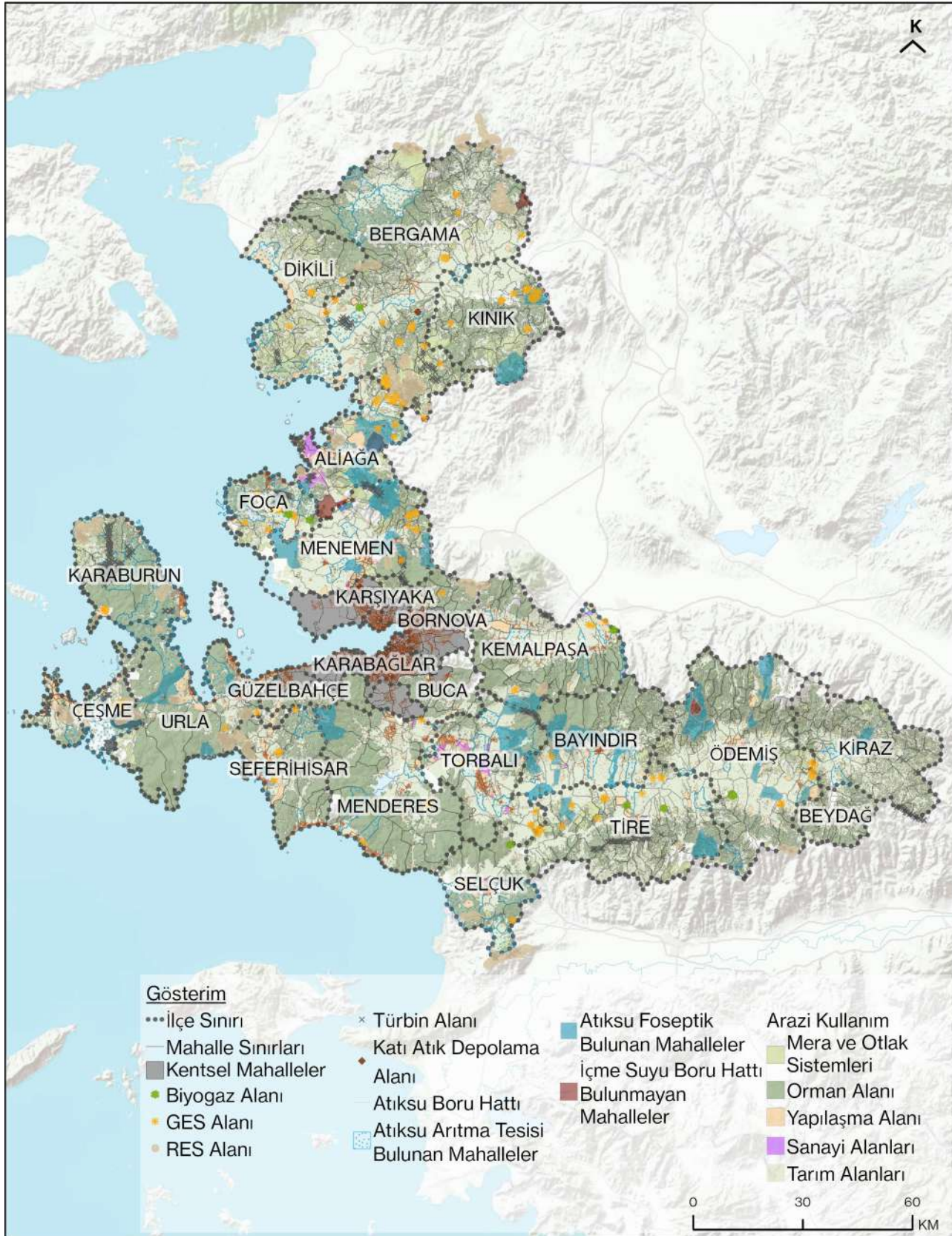
İzmir ilinde yenilenebilir enerji tesisleri ve atık yönetim alanları mekânsal olarak farklılaşmaktadır. Karaburun Yarımadası, rüzgâr türbinleri ve RES alanlarının en yoğun olduğu bölge olarak öne çıkmaktadır. GES ve biyogaz yatırımları özellikle Ödemiş ve Tire ilçelerinde tarım arazileri üzerinde yoğunlaşırken, Aliağa ve Kınık ilçeleri de GES yatırımlarının arttığı alanlar arasında yer almaktadır. İl genelinde Bergama Katı Atık Depolama Alanı, Harmandalı Düzenli Katı Atık Depolama Tesisi ve Ödemiş Entegre Katı Atık Yönetim Tesisi olmak üzere 3 adet katı atık depolama alanı bulunmaktadır.

İçme Suyu Deposu ve İçme Suyu Boru Hattı Bulunmayan Mahalleler

İzmir ilinde içme suyu altyapısı mahalleler arasında farklılık göstermektedir. Aliağa Karaköy, Bergama Muratlar ve Ödemiş Suçıktı mahallelerinde içme suyu deposu bulunmakla birlikte içme suyu boru hattı bulunmamaktadır. Bu durum, içme suyu hizmetlerinde süreklilik ve erişim açısından altyapı kısıtı oluşturmaktadır.

Temel Altlık

Temel altlık haritası; ana ulaşım bağlantılarını, kentsel ve kırsal yerleşim alanlarını, tarım ve orman alanlarını ile su yüzeylerini birlikte göstermektedir. Bu altlık, yerleşim yapısı ile doğal alanlar arasındaki mekânsal ilişkilerin okunmasını sağlayarak diğer tematik katmanların değerlendirilmesi için temel bir referans oluşturmaktadır.

Harita 4.4. İzmir İli Kırsal Yerleşimler Altyapı Sistemleri Mekânsal Değerlendirmesi

yerleşmelerle örtüşecek biçimde uzanmaktadır. Buna karşılık Kiraz, Beydağ ve Karaburun gibi dağlık ve düşük yoğunluklu kırsal mahallelerde atık su yönetimi büyük ölçüde foseptik sistemlere dayanmaktadır. Söz konusu sebeple altyapı kapasitesi topoğrafya, nüfus yoğunluğu ve yerleşimlerin dağınıklığına bağlı olarak farklılaşmaktadır.

İçme suyu şebekesi bulunmayan mahalleler, ağırlıklı olarak iç kesimlerdeki yüksek rakımlı alanlarda dağınık biçimde yer almaktadır. Bu dağılım, topoğrafik koşulların içme suyu altyapısının genişletilmesini teknik ve ekonomik açıdan zorlaştırdığı alanlarda altyapı erişiminin daha sınırlı kaldığını göstermektedir. Su altyapısındaki bu farklılaşma, özellikle kuraklık, mevsimsel nüfus değişimi ve tarımsal su talebiyle birlikte değerlendirilmelidir.

Genel olarak altyapı sistemlerinin mekânsal dağılımı, İzmir kırsalında belirgin bir merkez-çeper farklılaşmasına işaret etmektedir. Metropolen ve çeper kentsel ilçeler daha bütünleşik su, atık ve enerji sistemlerinden yararlanırken; kırsal art alanlarda parçalı, düşük kapasiteli veya yerel çözümlere dayalı altyapı biçimleri sürmektedir. Buna karşılık yenilenebilir enerji tesislerinin bazı kırsal alanlarda yoğunlaşması, enerji temelli yeni işlevlerin kırsal mekânda görünür hale geldiğinin işaretidir.

Bu değerlendirme, altyapının İzmir kırsalında yalnızca teknik hizmet sunumu olmadığını; arazi kullanımı,

üretim yapısı, çevresel baskılar, yerleşim morfolojisi ve hizmet erişimiyle doğrudan ilişkili bir mekânsal katman olduğunu ortaya koymaktadır. İçme suyu, atık su, katı atık, enerji ve yenilenebilir enerji sistemleri birlikte okunduğunda, kırsal mahallelerin altyapı kapasitesi ve çevresel duyarlılığı açısından farklı kümeler oluşturduğu görülmektedir.

5 Kırsal Mahalle Sınıflaması

Kırsal mahalle sınıflaması, İzmir kırsalındaki mahallelerin demografik yapı, ekonomik faaliyetler, mekânsal konum, erişilebilirlik, doğal kaynaklar, kültürel miras, hizmet erişimi ve altyapı kapasitesi gibi çok boyutlu ölçütler üzerinden ayrıştırılmasını amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, kırsal alanları yalnızca kentsel alanların karşıtı olarak değil; üretim havzaları, doğal ve kültürel miras alanları, metropoliten çeper yerleşimleri, kırsal-kentsel geçiş bölgeleri, hizmetten yoksun iç kesim mahalleleri ve üretim-ekonomi ilişkileriyle farklılaşan yerleşim tipleri olarak ele almaktadır.

İzmir kırsalına homojen bir bütün olarak bakmak, mevcut mekânsal ve toplumsal farklılıkları görünmez kılmaktadır. Kırsal mahalleler; nüfus değişimi, yaş yapısı, üretim kapasitesi, tarımsal faaliyetler, hizmet erişimi, ulaşım bağlantıları, doğal eşikler ve kentsel baskı düzeyi bakımından birbirinden belirgin biçimde ayrışmaktadır. Bu nedenle kırsal mahalle sınıflaması, Cilt 01 Mevcut Durum ve Sınıflama kapsamında yalnızca tanımlayıcı bir gruptama değil, mevcut durum analizlerinde ortaya çıkan farklılaşmaları mahalle ölçeğinde okunabilir hale getiren analitik bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bu sınıflama, izleyen ciltlerde geliştirilecek stratejik çerçeve, planlama araçları ve uygulama örnekleri için veri temelli bir altlık oluşturmaktadır. Ancak Cilt 01 kapsamındaki temel işlevi, İzmir kırsalında hangi mahallelerin benzer özellikler taşıdığını, hangi mahallelerin farklı baskı ya da kapasite kümeleri içinde yer aldığını ve kırsal sistemin il bütününde nasıl ayrıştığını göstermektir.

5.1 Sınıflama Yöntemi ve Veri Seti

Kırsal mahalle sınıflaması için önceki çalışmalardan ve mevcut veri setlerinden yararlanılarak çok aşamalı bir yöntem izlenmiştir. İlk aşamada, mahallelerin bağlı oldukları ilçe merkezine uzaklığı ve İl Özel İdaresi çalışmasında kullanılan özgünlük durumları esas alınarak 593 kırsal mahalle için bir ön gruptama yapılmıştır. Bu ön çalışma, özgünlük ve erişilebilirlik parametrelerine dayalı sınırlı bir çapraz gruptama niteliği taşımaktadır.

Ancak söz konusu ön gruptama, İzmir kırsalının güncel sosyal, ekonomik, çevresel ve mekânsal farklılaşmasını yeterince açıklamamaktadır. Ayrıca tüm kırsal

mahalleleri kapsamaması ve değişken sayısının sınırlı kalması nedeniyle, bu ön çalışma nihai sınıflama için esas alınmamıştır. Bunun yerine, tüm kırsal mahalleleri kapsayan ve değişken sayısı artırılmış yeni bir sınıflama çalışması yapılmıştır.

Nihai analiz, kırsal nitelik gösteren 937 mahalle üzerinden gerçekleştirilmiştir. Organize sanayi bölgesi kapsamında yer alan 14 mahalle ile 2026 yılında idari statüsü değişerek mahalleye dönüşen ve verisine erişilemeyen 1 mahalle olmak üzere toplam 15 mahalle analiz dışında bırakılmıştır. Analiz dışında bırakılan mahalleler Tablo 5.1’de yer almaktadır.

Kırsal mahallelere özgü bir sınıflama üretmek amacıyla veri seti yenilenmiş ve çeşitlendirilmiştir. İlk aşamada 40 değişken belirlenmiş; ancak analiz amacıyla doğrudan ilişkili olmayan, sınıflama güvenilirliğini zayıflatan veya

gürültü etkisi yaratan değişkenler çıkarılmıştır. Böylece nihai analizler 29 değişken üzerinden yürütülmüştür (Tablo 5.2). Analize dahil edilen değişkenler çevre ve iklim, yerleşim ve kültürel miras, nüfus-ekonomi-istihdam, ulaşım ve bağlantısallık ile hizmet erişimi ve altyapı üst başlıkları altında düzenlenmiştir.

Kırsal mahalle sınıflamasında çok değişkenli istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Değişken sayısının fazla olması ve mahalleler arasındaki ilişkilerin çok boyutlu bir yapı göstermesi nedeniyle öncelikle boyut indirgeme yöntemlerine başvurulmuş, ardından kümeleme analizleri uygulanmıştır. Bu kapsamda Temel Bileşenler Analizi (TBA), Tekdüze Manifold Yaklaştırımı ve İzdüşümü (TMYİ / UMAP) ile Yoğunluk Temelli Mekânsal Kümeleme (YTMK / DBSCAN) yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

İlçe	Mahalle
Aliağa	Çoraklar OSB
Bergama	Batı Anadolu Serbest Bölgesi
Bergama	Bergama OSB
Kemalpaşa	Halilbeyli OSB
Kemalpaşa	Kemalpaşa OSB
Kınık	Kınık OSB
Kınık	Kınık TDİOSB
Menderes	İtob OSB
Menemen	Atatürk Plastik OSB
Menemen	Maltepe SB
Ödemiş	Ödemiş OSB
Seferihisar	Necat Hepkon
Tire	İbni Melek OSB
Torbalı	Organize Sanayi Bölgesi
Torbalı	Yeniköy OSB

◀
Tablo 5.1. Çalışma Kapsamına Dahil Edilmeyen Mahalleler
▶
Tablo 5.2. Değişken Listesi

Üst Başlıklar	No	Değişken Kodu	Değişken Adı	Açıklama	Birim	Veri Kaynağı
Çevre ve İklim	1	D01	Korunan Alan	Toplam koruma alanları (sitler ve kesin korunacak alanlar ve sulak alanlar)	Oran (m ² /alan) (%)	İZBB, 2025 (AKUP)
	2	D02	Orman Varlığı	Orman varlığı	Oran (m ² /alan) (%)	İZBB, 2025 (AKUP)
	3	D03	Su Varlığı	Su varlığı (ırmak, ırmak yatağı, sahil kumulu, baraj, göl, gölet)	Oran (m ² /alan) (%)	İZBB, 2025 (AKUP)
	4	D04	Yükseklik / Rakım	Yerleşmenin deniz seviyesinden yüksekliği	Metre (m)	İZBB, 2025
Yerleşim ve Kültürel Miras	5	Y01	Bozulmuş Köy	Geleneksel köy dokusu bozulmuş mahalleler	Var: 1 Yok: 0	İZBB, 2025
	6	Y02	Kısmen Korunmuş Köy	Geleneksel köy dokusu kısmen korunmuş mahalleler	Var: 1 Yok: 0	İZBB, 2025
	7	Y03	Korunmuş Köy	Geleneksel köy dokusu korunmuş mahalleler	Var: 1 Yok: 0	İZBB, 2025
	8	Y04	Yapılaşma Alanı	Toplam yapılaşmış alan	Oran (%)	İZBB, 2025 (AKUP)
Nüfus, Ekonomi ve İstihdam	9	E01	Nüfus Yoğunluğu	2024 yılı nüfus yoğunluğu — logaritmik dönüşüm uygulanmıştır	kişi/km ² (log)	TÜİK, 2024
	10	E02	Nüfus Değişim Oranı	TÜİK verilerine göre 2013-2024 yılları nüfus değişim oranı	Oran (%)	TÜİK, 2013-2024
	11	E03	Tarım Alanları	Toplam üretim alanı (mera, potansiyel mera, dikili, mutlak, marjinal tarım, özel ürün, örtü altı)	Oran (m ² /alan) (%)	İZBB, 2025 (AKUP)
	12	E04	Küçükbaş Hayvan Sayısı	Toplam küçükbaş hayvan sayısı	Adet (baş)	İZBB, 2025
	13	E05	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Toplam büyükbaş hayvan sayısı	Adet (baş)	İZBB, 2025
	14	E06	Maden Ocakları	Toplam maden ocağı alanı	Oran (%)	İZBB, 2025 (AKUP)
	15	E07	Ofis ve İşyeri Oranı	Ofis ve işyeri bağımsız bölüm sayısının mesken bağımsız bölüm sayısına oranı	Oran (%)	İZBB, 2025
	16	E08	Toplam Kooperatif Sayısı	Toplam kooperatif sayısı (tarımsal, sulama, su ürünleri, diğer)	Adet	İZBB, 2025
	17	E09	Yenilenebilir Enerji	RES, GES ve biyogaz tesislerinin toplam alanı	Oran (m ² /alan) (%)	İZBB, 2025
	18	E10	Turizm	Mavi Bayraklı plaj veya üst ölçekli planlarda Turizm Geliştirme Bölgesi varlığı	Var: 1 Yok: 0	İZBB, 2025
	19	E11	Kayıtlı Üretici Oranı	ÇKS kayıtlı üretici sayısının toplam nüfusa oranı	Oran (%)	İZBB, 2025
	20	E12	Genç Nüfus	0-14 yaş arası nüfusun toplam nüfusa oranı	Oran (%)	TÜİK, 2024
	21	E13	Yaşlı Nüfus	65 ve üzeri yaş nüfusun toplam nüfusa oranı	Oran (%)	TÜİK, 2024
	22	E14	Eğitim Düzeyi	Eğitim düzeyinin nüfusa oranlanmasıyla elde edilen oran	Oran (%)	İZBB, 2025
Ulaşım ve Bağlantısallık	23	U01	İlçe Merkezine Uzaklık	Bağlı olduğu ilçe merkezine uzaklık	km	İZBB, 2024
	24	U02	Toplu Taşıma	ESHOT otobüs hattının geçtiği mahalleler	Var: 1 Yok: 0	İZBB, 2024

Üst Başlıklar	No	Değişken Kodu	Değişken Adı	Açıklama	Birim	Veri Kaynağı
Hizmet Erişimi ve Altyapı	25	B01	Sağlığa Erişim	En yakın sağlık tesisine uzaklık	m	İZBB, 2024
	26	B02	Eğitime Erişim	En yakın temel eğitim alanına uzaklık	m	İZBB, 2024
	27	B03	Pazara Erişim	En yakın pazar veya depolama alanına uzaklık	m	İZBB, 2024
	28	B04	Sanayiye Erişim	En yakın sanayi alanına uzaklık	m	İZBB, 2024
	29	B05	Atıksu Altyapısı	Atıksu altyapı varlığı (kanalizasyon ve/veya fosseptik)	Adet	İZBB, 2025

Yöntemsel süreç dört temel adımdan oluşmaktadır. İlk olarak veri standardizasyonu ve değişken seçimi yapılmış; 40 değişken içinden analizle doğrudan ilişkili 29 değişken belirlenmiştir. İkinci aşamada Temel Bileşenler Analizi ile çok değişkenli yapı daha az sayıda bileşene indirgenmiştir. Üçüncü aşamada TMYİ yöntemiyle bileşen yapısı iki boyutlu uzaya aktarılmıştır. Dördüncü aşamada ise TMYİ çıktısı üzerinde YTMK yöntemiyle mahalle kümeleri belirlenmiştir.

TBA, değişken sayısını azaltmak ve çok boyutlu veri setindeki ana yapıyı ortaya koymak için kullanılmıştır. TMYİ, TBA sonrasında elde edilen çok boyutlu yapının doğrusal olmayan ilişkilerini koruyarak iki boyutlu düzleme aktarılmasını sağlamıştır. YTMK ise bu izdüşüm üzerinde yoğunluk temelli kümeleri belirlemiş ve mahallelerin hangi sınıflamaya ayrıldığını ortaya koymuştur. Analizler ArcGIS Pro ve Python ortamında eş güdümlü olarak yürütülmüştür. Elde edilen sınıflama, istatistiksel olarak tutarlı bir sonuç üretmekle birlikte, sahada gözlem ve yerel bilgiyle birlikte değerlendirilmelidir.

5.2 Kırsal Sınıflama Analizi

Kırsal sınıflama analizi, 937 kırsal mahallenin 29 değişken üzerinden gösterdiği benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Analiz süreci, önce değişkenlerin temel bileşenler altında özetlenmesini, ardından bu bileşenler üzerinden mahallelerin çok boyutlu örüntülerinin görselleştirilmesini ve son aşamada yoğunluk temelli kümelerin belirlenmesini içermektedir.

5.2.1 Temel Bileşenler Analizi (TBA)

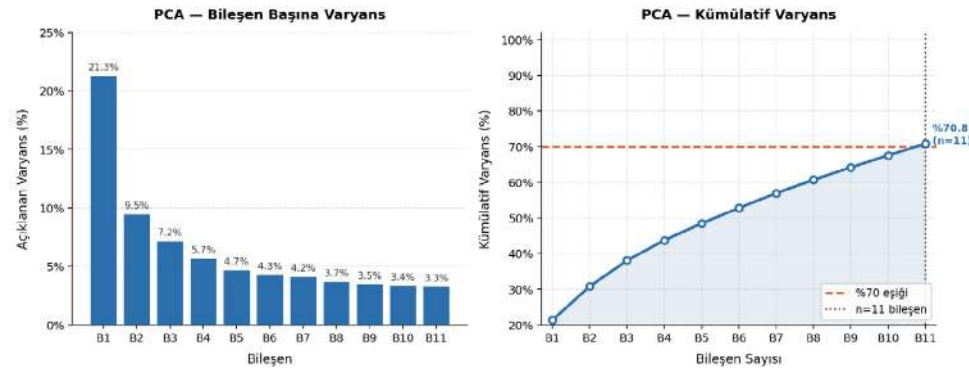
Temel Bileşenler Analizi, çok sayıda değişkenin daha az sayıda bileşen altında özetlenmesi için kullanılmıştır. Bu yöntem, veri setindeki değişkenler arasındaki ortak yapıyı belirleyerek sınıflama analizine daha sade ve istatistiksel olarak daha tutarlı bir girdi sağlamaktadır. Veri setinde gürültüyü azaltmak, değişkenler arası korelasyonu dengelemek ve boyutu makul düzeye indirmek amacıyla TBA ön işleme aşaması olarak uygulanmıştır.

29 değişkenle uygulanan TBA sonucunda toplam 11 temel bileşen tutulmuştur (Şekil 5.1). Bu bileşenler toplam varyansın %70,80'ini

açıklamaktadır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,74 olarak hesaplanmış ve veri setinin TBA için uygun olduğunu göstermiştir. %70'in üzerindeki açıklama oranı, elde edilen bileşenlerin İzmir kırsalındaki heterojenliği kısmen temsil edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Bileşenlerin temsil ettiği değişkenler, her bir bileşenin yük değerleri

Tablo 5.2 (devam).
Değişken Listesi

Şekil 5.1. TBA Varyans Analizi

mesafesi ve ilçe merkezine uzaklık ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, erişilebilirliği yüksek, hizmet bağlantıları güçlü ve yapılı çevre yoğunluğu görece yüksek mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Kentsel Merkezilik ve Hizmet Yakınlığı” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1a).

Bileşen 2, toplam varyansın %9,50'sini açıklamaktadır. Turizm varlığı, korunan alan ve orman oranı ile pozitif; tarım alanları ve büyükbaş hayvan sayısı ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, üretim odaklı kırsal ekonomiden görece uzaklaşmış, doğal ve koruma değerleri yüksek, turizm etkisi taşıyan mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Turizm-Sanayi Erişimi ve Doğal Alan Baskısı” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1b).

üzerinden değerlendirilmiştir. Tablo 5.3, bileşenlere en yüksek katkı veren değişkenleri ve bu değişkenlerin yönünü göstermektedir.

Bileşen 1, toplam varyansın %21,33'ünü açıklamakta ve en yüksek açıklama gücüne sahip bileşen olarak öne çıkmaktadır. Nüfus yoğunluğu ve yapılaşma alanı oranı ile pozitif; sağlık tesislerine uzaklık, pazara erişim

Bileşen 3, toplam varyansın %7,20'sini açıklamaktadır. Genç nüfus oranı ile pozitif; yaşlı nüfus oranı, küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayısı, kooperatif sayısı ve tarım alanı oranı ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, genç nüfusun belirgin olduğu ancak tarımsal üretim ve örgütlenme kapasitesinin zayıfladığı yerleşim profilini tanımlamaktadır. Bu nedenle “Gençleşme ve Tarımsal Üretimden Uzaklaşma” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1c).

Bileşen 4, toplam varyansın %5,72'sini açıklamaktadır. Bozulmuş köy statüsü ve ofis/işyeri oranı ile pozitif; korunmuş köy statüsü ve yapılaşma alanı oranı ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, geleneksel dokunun

Bileşen / Değişken Adı	Yük (<i>Loadings</i>)
[Bilesen_1]: Kentsel Merkezilik ve Hizmet Yakınlığı	
Nüfus Yoğunluğu (E01)	0.354 (+)
Sağlığa Erişim (B01)	0.322 (-)
Pazara Erişim (B03)	0.316 (-)
İlçe Merkezine Uzaklık (U01)	0.292 (-)
Yapılaşma Alanı (Y04)	0.285 (+)
[Bilesen_2]: Turizm-Sanayi Erişimi ve Doğal Alan Baskısı	
Sanayiye Erişim (B04)	0.420 (+)
Turizm (E10)	0.396 (+)
Tarım Alanları (E03)	0.395 (-)
Korunan Alan (D01)	0.351 (+)
Orman Varlığı (D02)	0.329 (+)
[Bilesen_3]: Gençleşme ve Tarımsal Üretimde Uzaklaşma	
Genç Nüfus (E12)	0.408 (+)
Yaşlı Nüfus (E13)	0.352 (-)
Küçükbaş Hayvan Sayısı (E04)	0.322 (-)
Kooperatif Sayısı (E08)	0.292 (-)
Tarım Alanları (E03)	0.288 (-)
[Bilesen_4]: Kırsal Doku Bozulması ve Ticari Kulanım	
Bozulmuş Köy (Y01)	0.557 (+)
Korunmuş Köy (Y03)	0.425 (-)
Yapılaşma Alanı (Y04)	0.284 (-)
Ofis ve İşyeri Oranı (E07)	0.279 (+)
Orman Varlığı (D02)	0.218 (+)
[Bilesen_5]: Üretken Kırsal Nüfus ve Yeni Ekonomik Kapasite	
Küçükbaş Hayvan Sayısı (E04)	0.402 (+)
Eğitim Düzeyi (E14)	0.352 (+)
Yaşlı Nüfus (E13)	0.323 (-)
Genç Nüfus (E12)	0.319 (+)
Yenilenebilir Enerji (E09)	0.317 (+)
[Bilesen_6]: Kısmen Korunmuş Kırsal Doku ve Düşük Baskı	
Kısmen Korunmuş Köy (Y02)	0.545 (+)
Su Varlığı (D03)	0.336 (-)
Maden Ocakları (E06)	0.331 (-)
Nüfus Değişim Oranı (E02)	0.280 (-)
Bozulmuş Köy (Y01)	0.247 (-)

Bileşen / Değişken Adı	Yük (<i>Loadings</i>)
[Bilesen_7]: Doğal Kaynak Baskınlığı	
Kısmen Korunmuş Köy (Y02)	0.538 (+)
Maden Ocakları (E06)	0.450 (+)
Su Varlığı (D03)	0.390 (+)
Bozulmuş Köy (Y01)	0.291 (-)
Korunan Alan (D01)	0.226 (+)
[Bilesen_8]: Yenilenebilir Enerji ve Altyapı Kapasitesi	
Yenilenebilir Enerji (E09)	0.542 (+)
Atıksu Altyapısı (B05)	0.420 (+)
Korunmuş Köy (Y03)	0.270 (+)
Turizm (E10)	0.260 (-)
Yükseklik / Rakım (D04)	0.219 (-)
[Bilesen_9]: Ticari Canlılık ve Kırsal Örgütlenme	
Ofis ve İşyeri Oranı (E07)	0.559 (+)
Yapılaşma Alanı (Y04)	0.315 (-)
Korunmuş Köy (Y03)	0.312 (+)
Bozulmuş Köy (Y01)	0.286 (-)
Kooperatif Sayısı (E08)	0.263 (+)
[Bilesen_10]: Madencilik Baskısı ve Yerel Örgütlenme	
Maden Ocakları (E06)	0.568 (+)
Nüfus Değişim Oranı (E02)	0.392 (-)
Kooperatif Sayısı (E08)	0.340 (+)
Yenilenebilir Enerji (E09)	0.313 (-)
Tarım Alanları (E03)	0.235 (-)
[Bilesen_11]: Atıksu Altyapısı ve Düşük Ticari Yoğunlukta Turizm	
Atıksu Altyapısı (B05)	0.689 (+)
Ofis ve İşyeri Oranı (E07)	0.438 (-)
Büyükbaş Hayvan Sayısı (E05)	0.210 (-)
Turizm (E10)	0.204 (+)
Orman Varlığı (D02)	0.176 (+)

zayıfladığı, buna karşılık ticari kullanım etkisinin belirginleştiği mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Kırsal Doku Bozulması ve Ticari Kullanım” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1d).

Bileşen 5, toplam varyansın %4,71’ini açıklamaktadır. Küçükbaş hayvan sayısı, eğitim düzeyi, genç nüfus oranı, yenilenebilir enerji alanı ve kooperatif sayısı ile pozitif; yaşlı nüfus oranı ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, hayvancılık faaliyetinin canlı olduğu, kooperatif örgütlenmesinin bulunduğu ve yenilenebilir enerji yatırımlarının eşlik ettiği daha dinamik kırsal mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Üretken Kırsal Nüfus ve Yeni Ekonomik Kapasite” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1e).

Bileşen 6, toplam varyansın %4,32’sini açıklamaktadır. Kısmen korunmuş köy statüsü ile pozitif; su varlığı, maden ocağı alanı, nüfus değişim oranı ve bozulmuş köy statüsü ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, geleneksel dokusunu kısmen koruyan, doğal kaynak ve madencilik baskısından görece uzak, ancak nüfus artışı göstermeyen mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Kısmen Korunmuş Kırsal Doku ve Düşük Baskı” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1f).

Bileşen 7, toplam varyansın %4,15’ini açıklamaktadır. Kısmen korunmuş köy statüsü, maden ocağı alanı ve su varlığı ile pozitif; bozulmuş köy statüsü ve büyükbaş hayvan sayısı ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, doğal

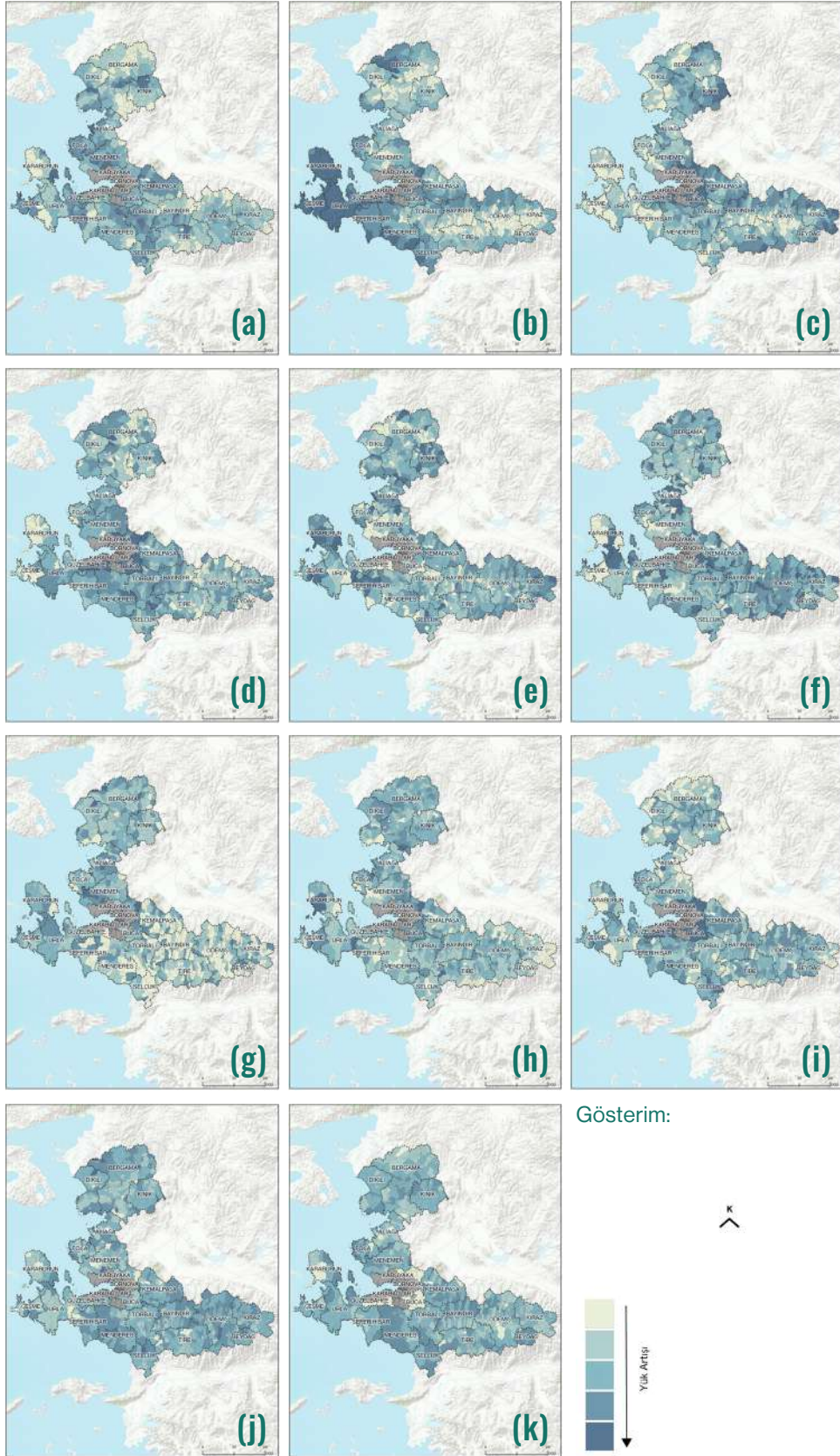
kaynak kullanımının belirgin olduğu, su varlığı ve maden alanlarının kırsal doku ile birlikte görüldüğü (Harita 5.1g).

Bileşen 8, toplam varyansın %3,73’ünü açıklamaktadır. Yenilenebilir enerji alanı ve atık su altyapısı varlığı ile pozitif; turizm varlığı, rakım ve tarım alanı oranı ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, enerji yatırımlarının ve teknik altyapının belirginleştiği, daha düşük rakımlı ve tarımsal üretim alanlarıyla çakışabilen mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Yenilenebilir Enerji ve Altyapı Kapasitesi” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1h).

Bileşen 9, toplam varyansın %3,51’ini açıklamaktadır. Ofis ve işyeri oranı, korunmuş köy statüsü ve kooperatif sayısı ile pozitif; yapılaşma alanı oranı ve bozulmuş köy statüsü ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, geleneksel dokusunu korurken ticari canlılık ve örgütlenme kapasitesi gösteren mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Ticari Canlılık ve Kırsal Örgütlenme” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1i).

Bileşen 10, toplam varyansın %3,36’sını açıklamaktadır. Maden ocağı alanı oranı ile pozitif; nüfus değişim oranı, yenilenebilir enerji alanı ve tarım alanı oranı ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, madencilik faaliyetinin belirgin olduğu, nüfus kaybı yaşayan ve üretim alanları üzerinde baskı taşıyan mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Madencilik Baskısı ve Yerel

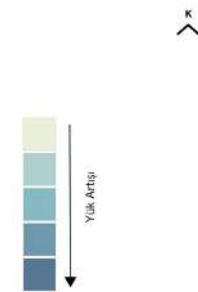
Tablo 5.3. TBA Yük Tablosu

Harita 5.1. Bileşenlerin Mekânsallaştırılması:

- (a) Kentsel Merkezilik ve Hizmet Yakınlığı
- (b) Turizm-Sanayi Erişimi ve Doğal Alan Baskısı
- (c) Gençleşme ve Tarımsal Üretimde Uzaklaşma
- (d) Kırsal Doku Bozulması ve Ticari Kullanım
- (e) Üretken Kırsal Nüfus ve Yeni Ekonomik Kapasite
- (f) Kısmen Korunmuş Kırsal Doku ve Düşük Baskı
- (g) Doğal Kaynak Baskınlığı
- (h) Yenilenebilir Enerji ve Altyapı Kapasitesi
- (i) Ticari Canlılık ve Kırsal Örgütlenme
- (j) Madencilik Baskısı ve Yerel Örgütlenme
- (k) Atıksu Altyapısı ve Düşük Ticari Yoğunlukta Turizm

Gösterim:

Örgütlenme” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1j).

Bileşen 11, toplam varyansın %3,29'unu açıklamaktadır. Atık su altyapısı varlığı ile güçlü biçimde pozitif; turizm varlığı, orman ve su oranı ile zayıf pozitif; ofis/işyeri oranı ve büyükbaş hayvan sayısı ile negatif ilişki göstermektedir. Bu bileşen, ticari baskının düşük olduğu, teknik altyapı varlığı gösteren ve doğa temelli turizm potansiyeli taşıyan mahalleleri tanımlamaktadır. Bu nedenle “Atık Su Altyapısı ve Düşük Ticari Yoğunlukta Turizm” olarak adlandırılmıştır (Harita 5.1k).

5.2.2 Tekdüze Manifold Yaklaşırımı, İzdüşümü ve Yoğunluk Temelli Mekânsal Kümeleme

Tekdüze Manifold Yaklaşırımı ve İzdüşümü (TMYİ / UMAP), çok değişkenli veri setinin yüksek boyutlu uzaydaki yapısını koruyarak iki boyutlu düzleme indirgemek amacıyla kullanılmıştır. Temel Bileşenler Analizi doğrusal ilişkileri öne çıkarırken, TMYİ doğrusal olmayan ilişkileri ve verinin yerel komşuluk yapısını koruma açısından daha güçlü bir görselleştirme zemini sunmaktadır.

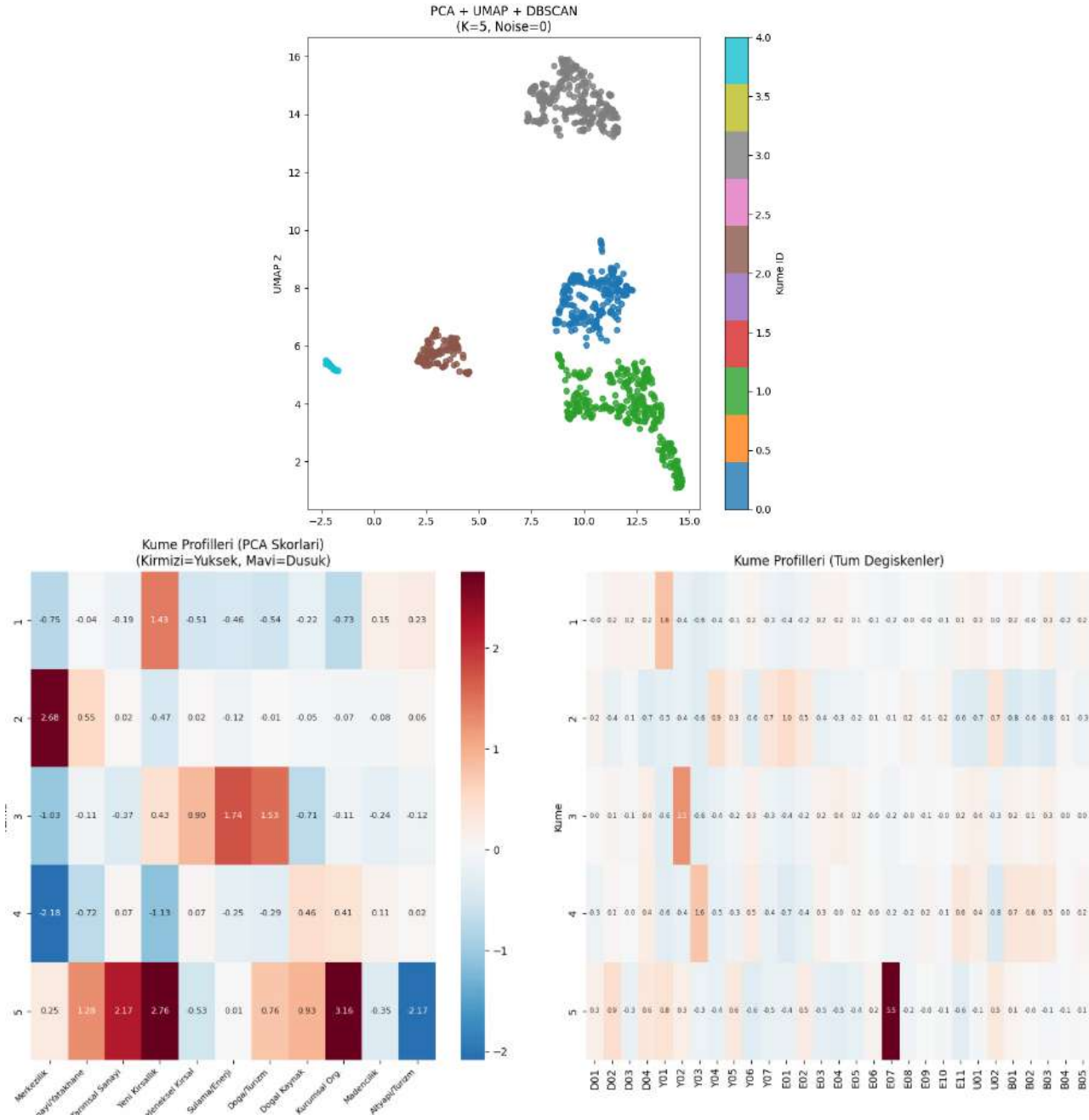
TMYİ ile elde edilen iki boyutlu izdüşüm üzerinde kümeleri belirlemek için Yoğunluk Temelli Mekânsal Kümeleme (YTMK / DBSCAN) yöntemi kullanılmıştır. YTMK, düşük yoğunluklu bölgelerde kalan gözlemleri ayırt edebilmesi ve küme sayısını önceden tanımlamayı gerektirmemesi nedeniyle tercih edilmiştir. Analiz $\text{eps}=0,75$ ve

$\text{min_samples}=7$ parametreleriyle uygulanmıştır. Süreç Python programlama dili ile umap-learn ve scikit-learn kütüphaneleri kullanarak yürütülmüştür.

Analizde boyut indirgeme işleminin güvenilirliğini gösteren trustworthiness değeri 0,9628 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, 11 boyutlu TBA uzayındaki yerel komşuluk ilişkilerinin iki boyutlu düzleme aktarılırken büyük ölçüde korunduğunu göstermektedir.

Kümeleme performansı da farklı indekslerle değerlendirilmiştir. Davies-Bouldin Index değerinin 0,4376 olması, kümeler arasındaki ayrışmanın güçlü olduğunu göstermektedir. Silhouette skorunun 0,6342 olması, mahallelerin atandıkları kümelerle uyumlu olduğunu ve kümeler arası ayrışmanın anlamlı düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. Calinski-Harabasz Index değerinin 2902,4590 olması ise kümelerin yoğun ve istatistiksel olarak belirgin bir yapı sergilediğini desteklemektedir. Analiz sonucunda 937 mahallenin tamamı anlamlı kümelere atanmış, aykırı gözlem ayrı bir sınıf olarak kalmamıştır.

YTMK yöntemiyle yapılan analiz sonucunda İzmir kırsalındaki mahalleler, mekânsal, çevresel, demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri bakımından beş temel sınıf altında gruplandırılmıştır. Bu sınıflama, İzmir kırsalının homojen bir yapı göstermediğini; farklı merkezilik düzeyleri, üretim kapasiteleri, hizmet erişimi, doğal kaynak baskıları, enerji dönüşümü ve kentsel çeper etkileri

Küme	Sınıflama Adı	Mahalle Sayısı
1	Altyapılı Durağan Kırsal Mahalleler	220
2	Merkezilik Etkisi Yüksek Kırsal Mahalleler	314
3	Üretim ve Enerji Dönüşümü Mahalleleri	116
4	Korunmuş Ancak Gerileyen Tarımsal Kırsal Mahalleler	259
5	Kentsel Çeper Baskısı Altındaki Kırsal Mahalleler	28
Toplam	-	937

Şekil 5.2. TMYİ ve YTMK Analiz Sonuçları

Tablo 5.4. Küme Sınıflama/Eşleştirme

taşıyan mahalle kümelerinden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

5.2.3 Kırsal Mahalle Sınıfları

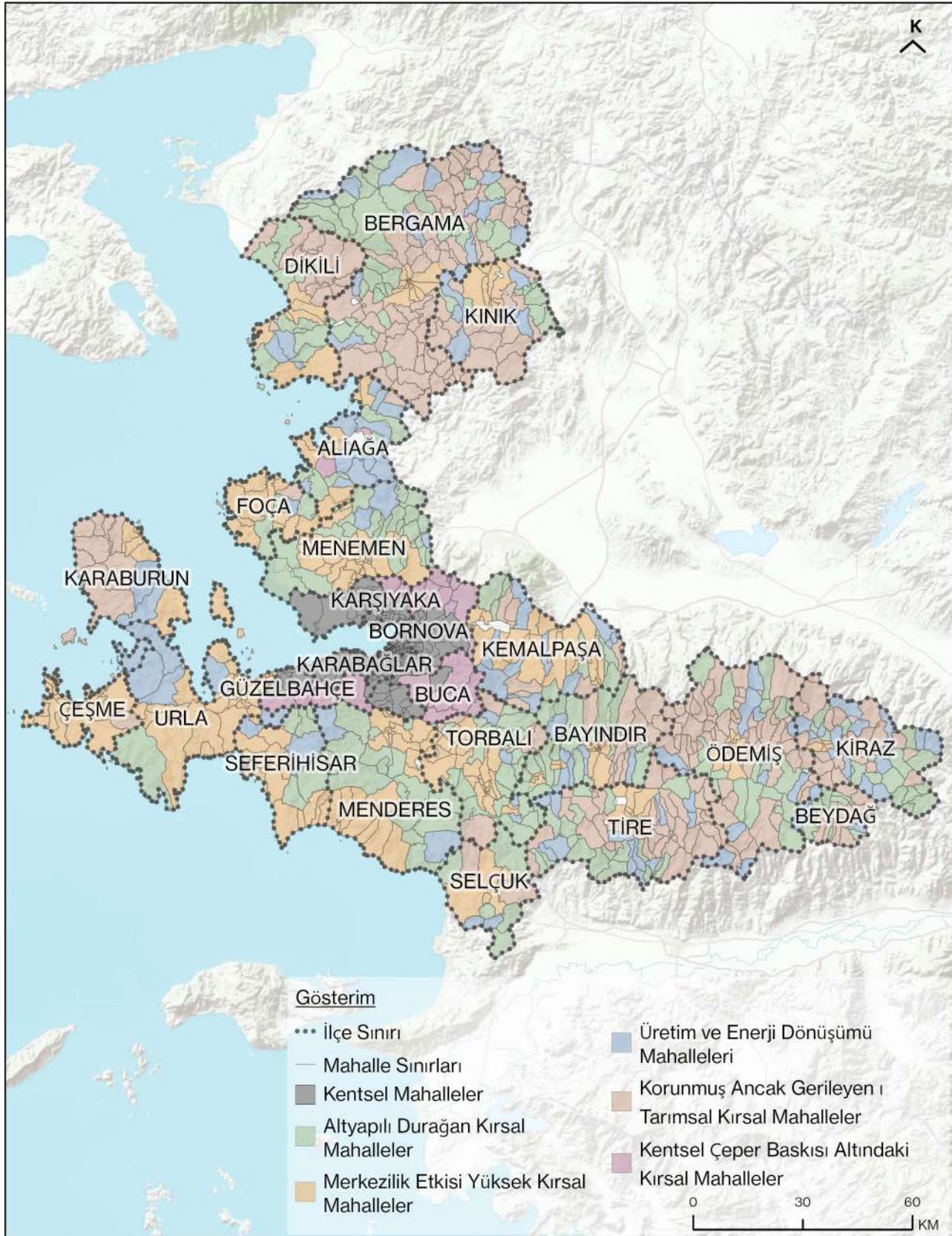
Kırsal mahalle sınıflaması sonucunda İzmir kırsalında beş temel mahalle sınıfı belirlenmiştir. Sınıflar, kapsadıkları mahalle sayısı, baskın ilçe dağılımı, nüfus yapısı, tarım ve hayvancılık göstergeleri, hizmet erişimi, ulaşım bağlantıları, yenilenebilir enerji varlığı

ve kentsel çeper etkisi gibi göstergeler üzerinden değerlendirilmiştir. Kırsal mahalle sınıflarının ilçe düzeyindeki dağılımı Tablo 5.5'te yer almaktadır.

Altyapılı Durağan Kırsal Mahalleler, temel altyapı ve yerleşim donatılarının görece varlık gösterdiği, ancak ekonomik çeşitlilik ve nüfus dinamizminin sınırlı kaldığı mahallelerden oluşmaktadır. Bu sınıfta yer alan mahalleler ciddi

İlçe	Altyapılı Durağan Kırsal Mahalleler	Merkezilik Etkisi Yüksek Kırsal Mahalleler	Üretim ve Enerji Dönüşümü Mahalleleri	Korunmuş Ancak Gerileyen Tarımsal Kırsal Mahalleler	Kentsel Çeper Baskısı Altındaki Kırsal Mahalleler
Bergama	34	18	14	71	-
Ödemiş	19	16	12	52	-
Tire	18	22	12	36	-
Menemen	24	38	3	-	-
Torbalı	22	29	4	5	-
Bayındır	19	21	5	14	-
Kiraz	16	4	15	21	-
Kemalpaşa	7	22	12	8	-
Menderes	17	25	2	-	-
Kınık	8	7	6	16	-
Urla	1	31	5	-	-
Aliağa	5	13	11	1	2
Dikili	9	6	3	12	-
Çeşme	-	23	1	1	-
Beydağ	8	3	3	11	-
Seferihisar	5	15	2	-	-
Foça	3	11	1	1	-
Karaburun	-	5	3	8	-
Selçuk	5	5	2	2	-
Bornova	-	-	-	-	12
Buca	-	-	-	-	7
Güzelbahçe	-	-	-	-	3
Karabağlar	-	-	-	-	2
Karşıyaka	-	-	-	-	2
Toplam	220	314	116	259	28

Tablo 5.5. Kırsal Mahalle Sınıflarının İlçe Düzeyinde Dağılımı

Harita 5.2. Kırsal Mahalle Sınıflaması

bir nüfus erimesi göstermemekle birlikte, belirgin bir büyüme ivmesi de taşımamaktadır. Tarımsal üretim, yerel hizmetler ve altyapı varlığı açısından belirli bir kapasiteye sahip olan bu mahallelerde, dönüşüm hızı düşük ve yerleşim yapısı görece durağandır.

Merkezilik Etkisi Yüksek Kırsal Mahalleler, ilçe ve kent merkezleriyle güçlü mekânsal ilişkilere sahip, erişilebilirliği yüksek ve hizmet ağlarına yakın mahalleleri kapsamaktadır. Bu sınıf, nüfus yoğunluğu, toplu taşıma erişimi ve sağlık tesisine yakınlık bakımından diğer sınıflardan ayrılmaktadır. Bu mahallelerde kırsal statü sürse de gündelik yaşam, istihdam, hizmet kullanımı ve ulaşım ilişkileri bakımından metropoliten sistemle güçlü bir bütünleşme görülmektedir.

Üretim ve Enerji Dönüşümü Mahalleleri, tarımsal üretim ve hayvancılık kapasitesinin sürdüğü, aynı zamanda yenilenebilir enerji yatırımlarının belirginleştiği mahallelerden oluşmaktadır. Bu sınıfta küçükbaş ve büyükbaş hayvan varlığı yüksek düzeydedir. Tarım alanı oranının görece yüksek olması ve yenilenebilir enerji tesislerinin varlığı, üretim ile enerji kullanımının aynı mekânsal zeminde bir araya geldiğini göstermektedir. Bu mahallelerde temel ayrışma, üretim kapasitesi ile yeni enerji yatırımları arasındaki mekânsal ilişki üzerinden okunmaktadır.

Korunmuş Ancak Gerileyen Tarımsal Kırsal Mahalleler, geleneksel

köy dokusunu görece koruyan, tarımsal üretim varlığını sürdüren ancak demografik olarak gerileyen mahalleleri kapsamaktadır. Bu sınıfta yaşlı nüfus oranı yüksek, nüfus değişim oranı negatiftir. Sağlık, eğitim ve toplu taşıma erişimi bakımından dezavantajlı konumda bulunan bu mahalleler, özellikle Bergama, Ödemiş, Tire, Kiraz, Kınık ve Beydağ gibi iç ve dağlık kırsal alanlarda yoğunlaşmaktadır. Tarımsal üretim sürmekle birlikte, bu üretimi taşıyacak nüfus tabanının zayıflaması bu sınıfın temel özelliğidir.

Kentsel Çeper Baskısı Altındaki Kırsal Mahalleler, ağırlıklı olarak Bornova, Buca, Güzelbahçe, Karabağlar ve Karşıyaka gibi kentsel ilçelerde yer alan, kırsal statüsünü kısmen korumakla birlikte kentsel dokuyla güçlü biçimde iç içe geçmiş mahallelerden oluşmaktadır. Bu mahallelerde tarımsal üretim göstergeleri oldukça zayıflamış, buna karşılık nüfus artışı ve toplu taşıma erişimi yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Kentsel çeper baskısı, bu mahallelerde kırsal karakterin çözülmesini ve arazi kullanım yapısının kentsel işlevlere doğru dönüşmesini açıklayan temel etkidir.

Kırsal mahalle sınıflarına ilişkin temel gösterge profilleri Tablo 5.6'da özetlenmektedir. Beş sınıf arasındaki farklılıklar, nüfus yoğunluğu, nüfus değişim oranı, tarım alanı oranı, ilçe merkezine uzaklık, yaş grubu yapısı, toplu taşıma erişimi, sağlık tesisine uzaklık, hayvancılık kapasitesi, yenilenebilir enerji varlığı ve maden

Gösterge	Altyapılı Durağan Kırsal Mahalleler	Merkezilik Etkisi Yüksek Kırsal Mahalleler	Üretim ve Enerji Dönüşümü Mahalleleri	Korunmuş Ancak Gerileyen Tarımsal Kırsal Mahalleler	Kentsel Çeper Baskısı Altındaki Kırsal Mahalleler
Mahalle Sayısı	220	314	116	259	28
Baskın İlçe(ler)	Bergama, Menemen	Menemen, Urla	Kiraz, Bergama	Bergama, Ödemiş	Bornova, Buca
Ort. Nüfus Yoğunluğu (log)	1,61	2,83	1,57	1,35	1,62
Nüfus Değişim Oranı (%)	+0,1	+42,8	-2,1	-12,9	+38,9
Tarım Alanı Oranı (%)	55,2	39,0	55,8	58,6	35,9
İlçe Merkezine Uzaklık (km)	16,4	6,7	17,1	17,8	12,2
Genç Nüfus Oranı (%)	15,5	17,5	15,1	14,7	19,0
Yaşlı Nüfus Oranı (%)	21,8	15,8	22,7	24,0	15,2
Toplu Taşıma Erişimi (%)	61,4	95,2	44,8	20,5	85,7
Sağlık Tesisine Uzaklık (m)	7.726	1.565	8.063	10.655	7.332
Ort. Küçükbaş Hayvan (baş)	983	424	1.175	796	131
Ort. Büyükbaş Hayvan (baş)	1.102	452	1.243	1.224	4
Yenilenebilir Enerji (% mah.)	22,7	14,0	22,4	26,3	17,9
Maden Ocağı Varlığı (% mah.)	53,2	51,0	51,7	47,5	82,1

◀
Tablo 5.6. Mahalle Sınıflarında Öne Çıkan Göstergeler

ocağı oranı gibi göstergeler üzerinden açık biçimde izlenebilmektedir.

Merkezilik Etkisi Yüksek Kırsal Mahalleler, nüfus yoğunluğu ve erişilebilirlik açısından en avantajlı sınıftır. Ortalama nüfus yoğunluğu logaritmik ölçekte 2,83 ile en yüksek değere ulaşmakta; ilçe merkezine ortalama uzaklık 6,7 km’de kalmaktadır. Toplu taşıma erişim oranının %95,2’ye ulaşması ve sağlık tesisine ortalama uzaklığın 1.565 m olması, bu mahallelerin kentsel hizmet ağına güçlü biçimde eklemlendiğini göstermektedir. 2013-2024 döneminde %42,8’lik nüfus artışı, bu sınıfın kırsal mahalleler içinde en dinamik büyüme sürecini yaşadığını ortaya koymaktadır.

Korunmuş Ancak Gerileyen Tarımsal Kırsal Mahalleler, erişilebilirlik ve demografik göstergeler açısından en dezavantajlı sınıftır. Sağlık tesisine ortalama uzaklık 10.655 m ile en yüksek değere ulaşmakta, toplu taşıma erişim oranı ise %20,5 düzeyinde kalmaktadır. Nüfus değişim oranının -%12,9 olması ve yaşlı nüfus oranının %24,0’a çıkması, bu sınıfta demografik gerilemenin belirgin olduğunu göstermektedir. Buna karşılık tarım alanı oranının %58,6 ile en yüksek düzeyde olması, üretim alanı varlığının sürdüğünü; ancak bu üretimi taşıyan nüfusun zayıfladığını göstermektedir.

Üretim ve Enerji Dönüşümü Mahalleleri, hayvancılık göstergeleri

ve yenilenebilir enerji varlığıyla ayrılmaktadır. Küçükbaş hayvan ortalamasının 1.175 baş, büyükbaş hayvan ortalamasının 1.243 baş olması, bu sınıfta üretim kapasitesinin güçlü olduğunu göstermektedir. Tarım alanı oranının %55,8 düzeyinde olması ve yenilenebilir enerji tesisi bulunan mahalle oranının %22,4’e ulaşması, üretim ve enerji dönüşümünün aynı mahalle grubunda bir araya geldiğini göstermektedir.

Altyapılı Durağan Kırsal Mahalleler, temel göstergeler bakımından gerileyen tarımsal mahallelerle bazı benzerlikler taşımakla birlikte, toplu taşıma erişimi ve eğitim düzeyi bakımından daha avantajlıdır. Nüfus değişim oranının +%0,1 düzeyinde kalması, bu sınıfta büyüme ya da ciddi gerileme yerine durağan bir nüfus yapısının bulunduğunu göstermektedir. Bu mahalleler, kırsal sistem içinde belirli altyapı ve hizmet kapasitesi taşıyan, ancak ekonomik ve demografik olarak sınırlı hareketlilik gösteren bir profil oluşturmaktadır.

Kentsel Çeper Baskısı Altındaki Kırsal Mahalleler, yalnızca 28 mahalleden oluşmasına karşın gösterge profili bakımından en özgün sınıftır. Bornova ve Buca ağırlıklı bu mahallelerde büyükbaş hayvan ortalaması yalnızca 4 baş, küçükbaş hayvan ortalaması ise 131 baştır. Bu durum, tarımsal üretimin büyük ölçüde gerilediğini göstermektedir. Buna karşılık nüfus artış oranının %38,9 ve toplu taşıma erişiminin %85,7 olması, bu mahallelerin kentsel dinamiklerle güçlü biçimde bütünleştiğini ortaya

koymaktadır. Maden ocağı varlığının %82,1’e ulaşması ise bu sınıfın arazi kullanımı geçmişi ve çevresel baskılar açısından ayrıca izlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Genel olarak kırsal mahalle sınıflaması, İzmir kırsalında tekil bir kırsal tipten söz edilemeyeceğini göstermektedir. Merkezilik etkisi yüksek, üretim ve enerji dönüşümü yaşayan, altyapısı bulunan ancak durağanlaşan, korunmuş fakat demografik olarak gerileyen ve kentsel çeper baskısı altında çözülmeye başlayan mahalle tipleri, il bütününde farklı mekânsal kümeler oluşturmaktadır. Bu sınıflama, Cilt 01’in mevcut durum ve mekânsal değerlendirme bulgularını mahalle ölçeğinde özetleyen temel analitik sonuçtur.

6 Genel Değerlendirme

İZ.KIRSAL Mevcut Durum ve Sınıflama (Cilt 01), İzmir kırsalını tekil ve homojen bir alan olarak değil; üretim havzaları, kıyı ve yarımada ekonomileri, orman ve dağ yerleşimleri, metropoliten çeper, kültürel peyzajlar ve yerel toplulukların gündelik yaşam pratikleriyle birlikte işleyen farklılaşmış bir kırsal sistem olarak değerlendirmiştir. Çalışma kapsamında 937 kırsal mahalle; çevre ve iklim, yerleşim ve kültürel miras, nüfus, ekonomi ve istihdam, ulaşım ve bağlantısallık ile hizmet erişimi ve altyapı başlıkları altında incelenmiştir. Veriler yalnızca tekil göstergeler olarak değil, birbirini etkileyen mekânsal, toplumsal, ekonomik ve ekolojik ilişkiler bütünü içinde ele alınmıştır.

Mevcut durum analizleri, İzmir kırsalında üç temel gerilim alanını görünür kılmaktadır. Birincisi, üretim sürekliliği ile çevresel ve iklimsel baskıların aynı mekânlarda çakışmasıdır. Küçük Menderes, Gediz ve Bakırçay gibi havzalar tarımsal üretim açısından taşıyıcı rol üstlenirken; su kıtlığı, taşkın, erozyon, yangın ve deprem riskleri bu üretim altyapısının dayanıklılığını doğrudan etkilemektedir. Bu durum, kırsal üretim alanlarının yalnızca ekonomik kapasite olarak değil; su, toprak, ekosistem ve afet riski ilişkileriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

İkinci gerilim alanı, kırsal yerleşimlerin merkezilik, erişilebilirlik ve hizmet kapasitesi bakımından belirgin biçimde ayrışmasıdır. İlçe ve kent merkezleriyle bütünleşen mahalleler hizmet ağlarına yakınlıkları, toplu taşıma bağlantıları ve nüfus dinamizmiyle öne çıkarken; dağ, orman ve iç havza yerleşimleri sağlık, eğitim, ulaşım, dijital altyapı ve kültürel donatılara erişim bakımından daha sınırlı bir görünüm sunmaktadır. Bu farklılaşma, İzmir kırsalında hizmet erişiminin yalnızca mesafe üzerinden değil, nüfus yapısı, topoğrafya, ulaşım sıklığı ve yerel hizmet kapasitesiyle birlikte okunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Üçüncü gerilim alanı, İzmir kırsalının ekonomik yapısının tarımsal üretimle sınırlı olmayan çok yönlü bir dönüşüm içinde olmasıdır. Tarımsal üretim ve hayvancılık birçok bölgede temel ekonomik faaliyet olmayı sürdürürken; turizm, gastronomi, el sanatları, kooperatifçilik, yenilenebilir enerji, lojistik, hizmet sektörü ve kültürel ekonomi kırsal yerleşimlerin güncel yapısını giderek daha fazla etkilemektedir. Bu çeşitlenme bazı alanlarda yeni gelir ve istihdam olanakları yaratırken, bazı

alanlarda arazi kullanım çatışmaları, mevsimsel nüfus baskısı, kırsal kimlik kaybı ve doğal kaynaklar üzerinde yeni baskılar oluşturmaktadır.

Yerleşim ve kültürel miras analizleri, kırsal karakterin yalnızca yapı stoku, tescilli varlıklar veya geleneksel doku üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir. Kırsal karakter; üretim pratikleri, kamusal alan kullanımı, yerel bellek, peyzaj ilişkileri, gündelik yaşam biçimleri ve toplumsal süreklilikle birlikte oluşmaktadır. Kıyı ve yarımada yerleşimlerinde turizm ve ikinci konut baskısı; metropoliten çeperde sanayi, lojistik ve konut gelişimi; iç kesimlerde ise yaşlanma, nüfus kaybı ve hizmet erişimindeki zayıflık kırsal karakterin farklı biçimlerde değişmesine neden olmaktadır. Buna karşılık korunmuş ve kısmen korunmuş yerleşim dokuları, yerel üretim bilgisi ve kültürel peyzajlar, İzmir kırsalının ayırt edici değerleri arasında yer almaktadır.

Nüfus, ekonomi ve istihdam başlığı altında yapılan değerlendirmeler, İzmir kırsalında demografik ve ekonomik yapının ilçe ve mahalle ölçeğinde güçlü biçimde ayrıştığını göstermektedir. Merkezilik etkisi yüksek mahallelerde nüfus artışı, genç nüfus varlığı, hizmet erişimi ve ulaşım bağlantıları daha güçlüdür. Buna karşılık iç kesimlerde ve dağlık kırsal alanlarda yaşlı nüfus oranı, nüfus kaybı ve hizmet bağımlılığı daha belirgin hale gelmektedir. Üretim kapasitesi yüksek bazı mahallelerde tarım ve hayvancılık sürmekte, ancak bu üretimi taşıyan nüfus tabanı zayıflayabilmektedir. Bu bulgu, kırsal mahallelerin demografik yapısı ile

ekonomik sürekliliği arasındaki ilişkinin dikkatle izlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Ulaşım ve bağlantısallık analizleri, İzmir kırsalında erişilebilirliğin metropoliten merkez, ana ulaşım koridorları, limanlar, demiryolu hatları ve ilçe merkezleriyle kurulan ilişkiye göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Menemen, Torbalı, Menderes, Selçuk, Aliağa ve Kemalpaşa gibi koridor ve çeper ilçeleri güçlü bağlantısallık gösterirken; Karaburun, Kiraz, Beydağ, Kınık ve bazı dağlık yerleşimler daha sınırlı erişim koşullarına sahiptir. Bu durum, ulaşımın yalnızca hareketlilik değil, hizmet erişimi, pazar bağlantısı, ekonomik ağlara katılım ve mekânsal dönüşüm açısından da belirleyici bir analiz katmanı olduğunu göstermektedir.

Hizmet erişimi ve altyapı analizleri, İzmir kırsalında sosyal ve teknik altyapı bakımından merkez-çeper farklılaşmasının sürdüğünü göstermektedir. Sağlık, eğitim ve kültür donatıları çoğunlukla ilçe merkezlerinde ve büyük yerleşimlerde yoğunlaşırken; okul yapısı bulunmayan, atıl okul yapısı olan veya sağlık merkezine uzak mahalleler özellikle iç kesimlerde ve yaşlanan kırsal alanlarda belirginleşmektedir. İçme suyu, atık su, katı atık, enerji ve telekomünikasyon altyapısı bakımından da metropoliten çeper ile uzak kırsal alanlar arasında farklı erişim düzeyleri bulunmaktadır. Bu tablo, altyapının kırsal mahallelerin yaşam kalitesi, üretim kapasitesi ve hizmet bağımlılığı açısından

temel bir gösterge olduğunu ortaya koymaktadır.

Mekânsal değerlendirme bölümü, doğal eşikler, bütüncül afet riski, ulaşım bağlantıları, hizmet erişimi ve altyapı katmanlarının il bütününde nasıl çakıştığını göstermiştir. Bu katmanlar birlikte değerlendirildiğinde, İzmir kırsalında bazı mahallelerin birden fazla avantajı aynı anda taşıdığı, bazı mahallelerin ise üretim, hizmet, erişim, afet riski ve demografik yapı açısından çoklu dezavantajlar barındırdığı görülmektedir. Bu nedenle Cilt 01'deki mekânsal değerlendirme, kırsal mahalle sınıflaması için temel analitik zemin oluşturmuştur.

Kırsal mahalle sınıflaması, bu çok boyutlu yapıyı mahalle ölçeğinde okunabilir hale getirmiştir. Temel Bileşenler Analizi, Tekdüze Manifold Yaklaşırımı ve İzdüşümü ile Yoğunluk Temelli Mekânsal Kümeleme yöntemleriyle elde edilen beş kırsal mahalle sınıfı, İzmir kırsalının homojen bir bütün olmadığını açık biçimde göstermektedir. Altyapılı Durağan Kırsal Mahalleler, Merkezilik Etkisi Yüksek Kırsal Mahalleler, Üretim ve Enerji Dönüşümü Mahalleleri, Korunmuş Ancak Gerileyen Tarımsal Kırsal Mahalleler ve Kentsel Çeper Baskısı Altındaki Kırsal Mahalleler, il bütününde farklı mekânsal ve sosyo-ekonomik örüntüler oluşturmaktadır.

Busınıflar arasında en belirgin ayrışma, merkezilik ve hizmet erişimi ile üretim sürekliliği ve demografik gerileme arasındaki farkta ortaya çıkmaktadır. Merkezilik Etkisi Yüksek Kırsal

Mahalleler, nüfus artışı, toplu taşıma erişimi, sağlık tesisine yakınlık ve hizmet ağına eklemelenme bakımından en güçlü profili oluşturmaktadır. Korunmuş Ancak Gerileyen Tarımsal Kırsal Mahalleler ise tarım alanı oranı yüksek olmasına karşın yaşlı nüfus, nüfus kaybı, sağlık tesisine uzaklık ve düşük toplu taşıma erişimiyle en kırılgan sınıflardan biridir. Üretim ve Enerji Dönüşümü Mahalleleri, tarım ve hayvancılık kapasitesinin yenilenebilir enerji yatırımlarıyla kesiştiği alanları temsil ederken; Kentsel Çeper Baskısı Altındaki Kırsal Mahalleler, tarımsal üretimin zayıfladığı ve kentsel dinamiklerin belirleyici hale geldiği özel bir geçiş tipini göstermektedir.

Bu bulgular ışığında Cilt 01'in temel sonucu, İzmir kırsalında planlama konusunun yalnızca tarımsal üretimi destekleme, hizmet götürme ya da koruma alanlarını belirleme meselesi olmadığıdır. İzmir kırsalı aynı anda üretim sistemi, ekolojik eşik, kültürel peyzaj, yaşam alanı, hizmet coğrafyası ve metropoliten etkileşim alanıdır. Bu nedenle kırsal mahallelerin mevcut durumu, tekil sektörler ya da tekil göstergeler üzerinden değil, bu katmanların birbiriyle kurduğu ilişkiler üzerinden değerlendirilmelidir.

İZ.KIRSAL Mevcut Durum ve Sınıflama (Cilt 01), serinin izleyen ciltleri için üç yönlü bir altlık üretmektedir. İZ.KIRSAL Stratejik Çerçeve Belgesi (Cilt 02) için temel kırılganlık ve potansiyel alanlarını tanımlamakta; İZ.KIRSAL Planlama Araçları ve Uygulama Rehberi (Cilt 03) için sınıflamaya göre farklılaşan müdahale ölçeklerini

ve araç gereksinimlerini görünür kılmakta; İZ.KIRSAL Uygulama Örnekleri (Cilt 04) için ise farklı kırsal mahalle tiplerinde hangi uygulama alanlarının seçilebileceğine ilişkin veri temelli bir değerlendirme zemini sunmaktadır.

Sonuç olarak İzmir kırsalının mevcut durumu, farklılaşmış kırsal tiplerin, üretim havzalarının, doğal eşiklerin, kültürel miras alanlarının, hizmet ağlarının ve yerel yaşam pratiklerinin birlikte okunmasını gerektirmektedir. Bu ciltte ortaya konan analizler ve mahalle sınıflaması, İzmir kırsalının hangi alanlarda yoğunlaştığını, hangi alanlarda gerilediğini, hangi alanlarda dönüşüm baskısı taşıdığını ve hangi alanlarda üretim, ekoloji, miras ve hizmet ilişkilerinin öne çıktığını göstermektedir. Böylece Cilt 01, İzmir kırsalına ilişkin kararların üretileceği analitik omurga niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Armağan, A. M. (2012). *Tire tarih ansiklopedisi*. Efe Ofset.

Ataberk, E. (2011). Bergama turizminde yaşanan sorunlara turizm coğrafyası yaklaşımıyla çözüm arayışları. *Uluslararası Bergama Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, II. Cilt, 592–604. İzmir: Lamineks Matbaacılık.

Ataberk, E. (2020). *Turizm coğrafyası yaklaşımıyla karşılaştırmalı bir araştırma: Foça, Dikili ve Bergama'da turizmin mekânsal etkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ataberk, E., Kaplanoğlu, E., & Meriç, M. K. (2012). *Bergama'nın ekoturizm sektör analizi*. Ege Üniversitesi Bergama Meslek Yüksekokulu. İzmir Kalkınma Ajansı Araştırma Projesi, Proje No: TR31/2011/DFD01/0047.

Baykal, F., Emekli, G., & Ataberk, E. (2011). Dikili ve Bergama turizmini bütünleştirmede coğrafi faktörlerin rolü. *Ege Coğrafya Dergisi*, 20(1), 1-16.

Baykal, F. (2013). *Türkiye turizm coğrafyası dersi 2013–2014 öğretim yılı basılmamış ders notları*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü.

Baykal, F., Emekli, G., Ataberk, E., & Südaş, İ. (2013). *Sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla Dikili ve Bergama'yı bütünleştirme potansiyeli*. İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, Lamineks Matbaacılık.

Baykal, F., & Özkan, İ. (2011). Kozak yaylasında (Bergama) kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi üzerine düşünceler. *Uluslararası Bergama Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, II. Cilt, 466–480. İzmir: Lamineks Matbaacılık.

Cansız, F. (2012). *Cephe düzeni ve süslemeleriyle Bayındır evleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Caymaz, O. (2002). *Urla Yarımadası prehistorik merkezler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Coşkun Hepcan, Ç. (2008). *Doğa korumada sürdürülebilir bir yaklaşım, ekolojik alanların belirlenmesi ve planlanması: Çeşme-Urla Yarımadası örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028)*. Ankara.

Çakırcıoğlu Oban, R., & Akşit, S. (2018). Belenbaşı Mahallesi'ndeki yerel halkın turizme karşı tutumları. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 1–20.

Çakırcıoğlu Oban, R., Çukur, H., & Gökçe Gündüzoğlu, H. A. (2019). Land use changing on the agricultural areas in terms of urbanization: An example of Torbalı district (İzmir). *The Journal of Academic Social Science*, 95(95), 1–13.

Çelik, F. (2022). Yerel kalkınmada İzmir Tarım Modeli'nin genel bir değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43(2), 79–111.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2016). *Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı ve Uygulama Projesi 2016–2020*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ockb/editordosya/foca_yonetim_plani.pdf

Çiçek, İ., Yılmaz, E., Türkoğlu, N., & Çalışkan, O. (2013). Ankara şehrinde yüzey sıcaklıklarının arazi örtüsüne göre mevsimsel değişimi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 621–640.

Çil, E., & Kul, F. N. (2015). Ildırı: Yerleşilemeyen köy. *Mimarlık Dergisi*, 381, 69–74.

Cöcen, Ö. N. (2007). *Identifying the values of Küçükbahçe village through its architecture and collective memory* [Master's thesis]. Middle East Technical University, Graduate School of Natural and Applied Sciences.

Danacıoğlu, Ş. (2017). *Bakırçay Havzası'nda ekolojik risk karakterizasyonuna dayalı havza yönetimi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, A. (2024). Metropoliten çeperde mekânsal erişilebilirlik: İzmir Menderes ilçesi ulaşım ağları analizi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 33(1), 85–98.

Demircan, G., & Sılaydın, M. B. (2024). Deniz seviyesi yükselmesi ve aşırı yağış tehditlerine karşı mekânsal kırılganlık değerlendirmesi: Küçük Menderes alt havzaları. *Resilience*, 8(2), 235–248.

Demirel Durmuş, S. (2024). *Kent çeperindeki kırsal alanlarda yeni dönüşüm eğilimlerinin incelenmesi: İzmir ili Kemalpaşa ilçesi Damlacık Mahallesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Demirörs, T. (1984). *Ege Bölümü'nde kuraklık sorunu ve optimal sulama tarihinin saptanması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dertlioğlu, H. (2024). *Kooperatif yolu ile kadınların güçlen(diril)mesi: Yağlar Köyü ve Kırköy Mahallesi tarımsal kalkınma kooperatifleri örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Doğa Derneği. (t.y.). *Gediz Deltası*. <https://dogadernegi.org/akdenizsulakalanlari/gedizdeltası/>

Doğan, Ö.S. (2005). *Bakırçay Havzası beşerî coğrafyası* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğaner, S. (2019). Bakırçay yöresi kültürel coğrafyası. M. Günay & Ö. A. Ördem (Ed.), *Sosyal bilimler araştırmaları II* içinde (ss. 161–188). Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Dündar Timur, Ö. (2024). *Küçük Menderes Havzası'nda toprak erozyon riskinin belirlenmesi ve iklim değişikliğinin toprak erozyonuna olası etkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Erkanal, H. (1999). *1997 Limantepe kazıları*. 20. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1, 325–336.

Erkanal, H. (2001). Limantepe tarih öncesi Ege kültürlerine yeni bir bakış. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Erkanal, H., & Günel, S. (1997). *1995 yılı Limantepe kazıları*. 18. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1, 306.

Eroğlu, İ., (2009). *Yunt Dağı ve Çevresinin Coğrafi Etüdü* [Doktora Tezi], Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ersoy, E. (2008). *Uydu görüntüsü kullanımıyla Aliğa (İzmir) kıyı bölgesinde ekolojik açıdan önemli biyotopların haritalanması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Feran, B. (2016). *Seferihisar Sığacık Körfezi'ndeki Üreyen Deniz Kuşları Üzerine Bir Araştırma: 2014-2016* [Yüksek Lisans Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gayretli, S. F. (2023). *Korunan doğal alanların geleceğinin iklim değişikliği ve kentsel yayılma tehditleri açısından değerlendirilmesi: Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gökçe, O., Ergin, Ş., Mercan, E., Sılaydın, M. B., & Çukur, D. (2005). *Kent ve çeper tarımı: İzmir örneği*. Araştırma projesi raporu. TÜBİTAK, Proje No: TOGTAG-3014.

Gülersoy, A. E. (2008). *Bakırçay Havzasında doğal ortam koşulları ile arazi kullanımı arasındaki ilişkiler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gülersoy, A. E., Gümüş, N., & İlhan, A. (2015). An authentic model of rural development: Bademler Village (İzmir). *Tourism, Environment and Sustainability*, 24–34.

Günaydın, M., Tunçoku, S. S., Arslan Avar, A., İnceköse, Ü., Durmuş Arsan, Z., Akış, T., Şenoğlu, M., Arda, A., & Yalçın, M. A. (2012a). *İzmir kırsal alan yerleşim ve konut envanteri: Sunuş* (Cilt 1). İzmir: İzmir İl Özel İdaresi.

Günaydın, M., Tunçoku, S. S., Arslan Avar, A., İnceköse, Ü., Durmuş Arsan, Z., Akış, T., Şenoğlu, M., Arda, A., & Yalçın, M. A. (2012b). *İzmir kırsal alan yerleşim ve konut envanteri: Kırsal yerleşmeler 1* (Cilt 2). İzmir: İzmir İl Özel İdaresi.

Günaydın, M., Tunçoku, S. S., Arslan Avar, A., İnceköse, Ü., Durmuş Arsan, Z., Akış, T., Şenoğlu, M., Arda, A., & Yalçın, M. A. (2012c). *İzmir kırsal alan yerleşim ve konut envanteri: Kırsal yerleşmeler 2* (Cilt 3). İzmir: İzmir İl Özel İdaresi.

Günaydın, M., Tunçoku, S. S., Arslan Avar, A., İnceköse, Ü., Durmuş Arsan, Z., Akış, T., Şenoğlu, M., Arda, A., & Yalçın, M. A. (2012d). *İzmir kırsal alan yerleşim ve konut envanteri: Kırsal konutlar 1* (Cilt 4). İzmir: İzmir İl Özel İdaresi.

Güney, Y. (2012). *Çandarlı-Aliağa arasındaki kıyı bölgesinin jeomorfolojisi ve kıyı çizgisindeki değişimler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Günseli, İ. G. (2019). *Determination of flood risk areas and mitigation strategies: A case study of the Menemen Plain, İzmir* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Institute of Technology.

Güzel Demirlenk, G. (2022). *Gediz Deltası ekoturizm potansiyelinin araştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Höbel, A. (2019). *Bayındır geleneksel konut dokusunun kültürel değerlerinin tespiti ve bilinirliğinin arttırılmasına yönelik bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

İçişleri Bakanlığı. (2025). *Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri*. E-İçişleri / Mülki İdare Veri Tabanı.

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2026). *İzmir Tarım Master Planı 2026–2030*. İzmir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi / İzmir Planlama Ajansı. (2024–2025). *İzmir kırsal mahalle envanteri ve güncellenen veri tabloları*.

İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (t.y.). *Korunan alanlar*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-195611/korunan-alanlar.html>

İZKA-İzmir Kalkınma Ajansı. (2023). *İzmir lojistik merkez ve lojistik köyler vizyon raporu*. İZKA Yayınları.

İZKA-İzmir Kalkınma Ajansı. (2024). *İzmir Bölge Planı (2024–2028)*. İzmir.

Kahveci, S. (2019). Türkiye'de ulaşım coğrafyası literatür analizi. *Coğrafi Düşünce Dergisi*, (3), 45-62.

Kaplan, G. (2008). *Dikili-Çandarlı'da kıyı alanı kullanımı ve kıyı kullanımı bilincinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karadaş, A. (2012). *Bornova Ovası ve çevresinin fiziki coğrafyası* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karadeniz, E. (2020). *Urla Yarımadası güneydoğusunda (Seferihisar-Menderes) orman yangını risk modellemesi ve yangın simülasyonu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.

Kaya, M. (2025). *İzmir'de orman yangını riskinin mekânsal analizi*. İzmir Planlama Ajansı, İzmir Büyükşehir Belediyesi.

Kaya, M. K. (2021). *Karaburun Yarımadasında zeytinyağı üretim mekânları üzerine bir okuma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kaya, R. S. (2019). *Sayfiye yerleşimleri kıyı kullanımı sorunları: Urla örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kırcalı, Ç. (2019). *Urla bölgesi kırsal mimari mirasının karakteristikleri ve koruma sorunları* [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Koç, T. (2000). *Kuzeybatı Anadolu'da iklim analizi: Sinoptik, istatistik ve uygulama boyutları ile*. Balıkesir Üniversitesi Araştırma Fonu, Proje No: 97/5.

Kul Özdemir, F. N., & Çil, E. (2020). Ildırı'nın mekânsal izlerinin peşinde: Bir 19. yüzyıl yerleşim bulmacası. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 21, 132–143. <https://doi.org/10.22520/tubaked.2020.21.007>

Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2025). *İl ve ilçelere göre Mavi Bayrak sayıları*.

Laufer, E. & Pirson, F. (2016). Archaeological survey around the Kane peninsula. *Archäologischer Anzeiger*, 2016(2), 241-258.

Ludwig, B., Knitter, D., & Williamson, C. (2023). A landscape of surveillance: Investigating Hellenistic fortifications and potential networks of interaction in the Pergamon micro-region. *Archäologischer Anzeiger*, 2, 1–80. <https://doi.org/10.34780/d6lg-362f>

Meriç, R. (1988). Antik dönemde Küçük Menderes havzasının tarihsel coğrafyasına genel bir bakış. *Ege Coğrafya Dergisi*, 4(1), 202-212.

Meriç, R. (2009). *Das Hinterland von Ephesos: Archäologisch-topographische Forschungen im Kaystros-Tal*. Österr. Arkeoloji Enstitüsü.

Muslu, G. (2005). *Küçük Menderes Havzası'nın beşerî ve iktisadî coğrafyası* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Muti, İ. (2005). *Geçmişten günümüze Dikili*. İstanbul: Ege Basım.

Muti, İ. (2014). *Bir kentin yaşam öyküsü Dikili*. İzmir: Nokta Ajans 14 Eylül Matbaacılık.

Nurlu, E., Turner, S., Erdoğan, N., Tonyalıoğlu, E., Şerifoğlu, T. E., Varinlioğlu, G., Jackson, M., & Carrer, F. (2019). *Peyzajda kültürel miras: Türkiye’de planlama gelişimi*. TÜBİTAK, Proje No: 116K829.

Oban, R. (2001). İzmir anakent ilçelerine bağlı kırsal yerleşmelerde değişim süreci. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 93–105.

Orman Genel Müdürlüğü. (2024). *Orman köy sayısı ve nüfusunun il düzeyinde dağılımı, 2012–2024*. Tarım ve Orman Bakanlığı.

Özcan, İ. (2019). *İzmir’de düzenlenen festivallerin kültürel kimlik ve aidiyet unsurları açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=5VBoDkQO-lv_4g4IRKRJYg

Özçelik, G. (2015). *Coğrafi bakımdan Küçük Menderes Irmağı Havzası köy adları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi.

Özdemir, S., Arslan Avar, A., Şenol, P., Sevinç Kaya, N., Kutluca, K., Velibeyoğlu, H., Güçer, E., Kompil, M., Yankaya, U., Elvan, İ., Bektaş, B., & Kompil, E. (2005). *İzmir’de gecekondü ve kentsel dönüşüm araştırması*. Araştırma projesi raporu. TÜBİTAK, Proje No: SBB 8005.

Özeren Alkan, M. (2019). *Sürdürülebilir yağış suyu yönetimine ilişkin peyzaj planlama önerileri: Bornova Çayı Havzası örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özkasap Çakar, H. (2007). *Antropojenik baskıların neden olduğu alan kullanımı değişimlerinin CBS ve uzaktan algılama tekniği ile incelenmesi: Balçova–Güzelbahçe hattı kıyı kesimi örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.

Özkaya, Z. (2023). *Kırsal mirasa dair sürdürülebilir koruma stratejilerinde kimlik olgusu ve etkisi: Dikili/Bademli yerleşimi* [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Öztekin, K. (2019). *Lojistik hizmetlerindeki gelişimin kentsel mekâna etkisi: İzmir Kemalpaşa örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Öztetikler, H. (2024). *Urla Barbaros Köyü su kültürü mirasının araştırılması ve korunması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztoprak, F. (1995). *Foça örneğinde “hassas mekanlarda” ikinci konut olgusunun fiziki çevre ve sosyal yapıya etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Öztürk, T. (2024). *Kırsal mirasın korunmasının kırılganlığı üzerine: Dikili Yahşibey Köyü örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Paytar, D. (2019). *Mevcut doğal ve kültürel yapı ile çevre düzeni plan kararları uyumunun doğa koruma alanları bazında irdelenmesi: İzmir ili-Çeşme İlçesi örneği* [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.

Pişkin, G. (2011). *Aliağa ve Bozuk arkeolojik yerleşimlerin CBS ile mekânsal analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarı, A. (1981). *Devre-mülk sistemiyle ikinci konut alanı planlaması: Çeşme Dalyanköy’de bir uygulama* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.

Sarıbekiroğlu, Ş. (2017). *Understanding cultural landscape characteristics: The case of Barbaros settlement, Urla-Izmir* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Institute of Technology.

Semenderoğlu, A. (1999). *Urla-Çeşme Yarımadası’nda doğal ortam ile sosyo-ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Semenderoğlu, A., & Çakıcıoğlu, R. O. (2007). Şirince’de kültürel turizmin gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22.

Şahin, H. (2021). *Coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi destinasyonuna etkisi: İzmir ili örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aiyansaray Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Şahin, M. T., & Altuğ, F. (Ed.). (2021). *Yerel ve bölgesel kalkınmada değişen dinamikler: Teori, politikalar ve uygulamalar*. Ankara: Nobel.

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2024). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi IV (2024–2028)*. Ankara.

Turan, M. B. (2019). *İzmir ili, Bergama ilçesi, Ferizler Köyü’ndeki geleneksel yapıların mimari özellikleri ve koruma sorunlarına yönelik bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Kent-kır sınıflaması, nüfus ve tarımsal üretim istatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu Veri Tabanları.

TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu. (2026, 9 Şubat). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2025* (Haber Bülteni No. 53899).

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2025). *Coğrafi İşaretler Portalı ve İzmir ili coğrafi işaretli ürün listesi*.

TÜRÇEV. (2025). *Mavi Bayrak Türkiye: İzmir il ve ilçe plaj verileri*. Türkiye Çevre Eğitim Vakfı.

Vardar, S. (2013). *Küçük Menderes havzası doğu bölümünün fiziki coğrafyası ve Ödemiş ovasında paleocoğrafya araştırmaları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

Yavaşoğlu, F. (2024). *Sosyal ağ kuramı çerçevesinde mekân, yerel iş birliği ve kooperatifçilik: İzmir örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Zoğal, V. (2016). *Urla'da (İzmir) ikinci konutların turizm coğrafyası yaklaşımıyla değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

